Secda Saltuk 1960 yılında İstanbul'da doğdu. 1983 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1980-1983 ve 1987-1989 yılları arasında Perge kazılarında çalıştı.

İlk fişlerini hazırlamaya 1981'de başladığı ve aralıklı çalışmalarla 1989 kasımında tamamladığı "Arkeoloji Sözlüğü"nü öncelikle arkeoloji öğrencilerinin yararlanabilmesi amacıyla düzenledi.

ISBN 975-10-0210-9

ARKEOLOJİ SÖZLÜĞÜ

ARKEOLOJİ SÖZLÜĞÜ

Arkeolog
SECDA SALTUK

İNKILÂP KİTAPEVİ

3. BASKI

Arkeolog
SECDA SALTUK

ARKEOLOJİ SÖZLÜĞÜ

3. BASKI

İNKILÂP KİTABEVİ
YAYIN SAN. ve TİC. A.Ş.
Ankara Caddesi, No. 95 Sirkeci 34410
İSTANBUL

© İNKILÂP KİTABEVİ
Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Ankara Caddesi, N.95 Sirkeci 34410
İSTANBUL
Tel: (0212) 514 06 10 - 11

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Dizgi:
Pamukçuoğlu
513 81 43

ISBN975-10-0210-9
97-34-Y-0051 0430

97 98 99 00 7 6 5 4 3

Baskı:
ANKA OFSET A.Ş.
Matbaacılar Sitesi No: 38
Bağcılar - İSTANBUL
1997

ÖNSÖZ I

ARKEOLOJİ Sözlüğünün ilk fişlerini hazırlamaya başladığımda arkeoloji öğrencisiydim. Devamlı bir çalışma yapamayıp, uzun aralar vererek sonunda gerçekleştirebildiğim bu sözlüğü arkeoloji öğrencilerinin yararlanabileceği düşüncesiyle hazırladım. Titiz bir çalışma sürdürdüğüm halde gönlüm daha iyisini isterdi. Daha bol maddeli, daha geniş açıklamalı bir Arkeoloji Sözlüğünü de görebilmek dileğiyle.

Arkeolog Secda Saltuk
İstanbul; Kasım, 1989

ÖNSÖZ II

İKINCİ baskının önsözüne bir teşekkürle başlamak istiyorum ve İnkılâp Kitabevi'ne gösterdikleri özen için yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

Arkeoloji Sözlüğünün ilk baskısının önsözünü bir dilekle noktalamıştım. İkinci baskısında dileğimin tümünü gerçekleştirememiş olsam da genişletilmiş bir Arkeoloji Sözlüğü hazırlayabilmenin sevincini taşıyorum.

Arkeolog Secda Saltuk
İstanbul; Ocak, 1993

Babam ERCAN SALTUK'a
özleminle

Seco

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ I	3
ÖNSÖZ II	5
AÇIKLAMALAR	11
KISALTMALAR	12
MADDELER (A-Z)	13
EK BÖLÜMLER	197
I- Haritalar	198
II- Tarih Öncesi Çağlar, Dönemler, Uygarlıklar	226
III- Roma İmparatorları (Kronoloji Cetveli)	237
IV- Dor ve İon Düzenleri Arasındaki Farklar	241
V- Bazı Tanrıların Yunanca ve Latince Adları, Atribüleri, Temsil Ettikleri Doğal Kuvvet ve Fikirler	243
VI- Maddelerin Açıklamalarında Geçen Önemli Yazarlar İçin Çok Kısa Açıklamalar	244
VII- Konulara Göre Alfabetik Sıra ile Yapılan Gruplandırmalar	247
BİBLİYOGRAFYA	255
LEVHALAR	259
EK MADDELER	313

AÇIKLAMALAR

Bu sözlükte esas olarak antikiteye ağırlık verilmiştir. Bunun yanında diğer uygarlıklardan da maddelere yer ayrılmıştır. Ayrıca kazılarda öğrenciler için yararlı olabilir düşüncesiyle taş çeşitleri, kazıda gerekli araç, gereç ve mimari aletlerle ilgili bazı maddeler de konulmuştur.

Birkaç anlamı olan maddelerin hemen hepsinin açıklamalarında sadece arkeoloji ile ilgili anlamları belirtilmiştir.

Maddelerin yazılışlarında tam bir tutarlılık olduğunu söylemek güçtür. Araştırılan kaynaklarda bir sözcüğün yazılışının farklı şekillerine rastlanmıştır. Bu yüzden bir karışıklık olmaması için, esas alınan maddenin yanı sıra o maddenin birkaç şekilde geçen yazılışları da madde olarak verilip, Bkz. .. şeklinde asıl maddeye gönderme yapılmıştır. Örneğin HELONAİ. Bkz. **Khelonaia.**, CHELONAİ. Bkz. **Khelonai.**, KHİMATİON. Bkz. **Himation.** gibi.

Aslı Yunanca olan kelimelerin yazılışında, Yunan alfabesine Türkçe'de karşı gelen harfler kullanılmıştır. Örneğin, X harfi için Kh, θ harfi için Th kullanılmıştır.

Latince kökenli kelimelerde aslına uygun yazım biçimi seçilmiştir, LECTUS CUBİCULARİUM gibi.

Bkz'ler bazen esas kabul edilen maddeye göndermeyi, bazen de açıklamanın gönderme yapılan madde içinde geçtiğini belirtir. Ayrıca bkz'ler ise, ek açıklamaların gerekli olabileceği düşünülen maddelere konulmuştur. Diğer Bkz'lerle de levhalara gönderme yapılmıştır.

Ek Bölümler ise yararlı olabileceği düşüncesiyle verilmiştir.

KISALTMALAR

cm	santimetre
g	gram
l	litre
m	metre
m^2	metre kare
mm	milimetre
M.Ö.	milâttan önce
M.S.	milâttan sonra
vb.	ve benzeri
yy	yüzyıl

Ek Bölümler'de geçen kısaltmalar:

EM	Erken Minos
GM	Geç Minos
OM	Orta Minos
P	Paleolitik

A

ABACULUS Antik Roma'da zemin döşemelerinde, mozaiklerde kullanılan çeşitli renkte ve küp şeklinde, küçük taş, cam ve mermer parçalarına verilen isim. Bunların çok eskiden beri kullanıldığı Plinius'ta geçiyor. Tessera da denir.

ABACUS Antik Roma'da triclinium denilen yemek odalarının duvarlarını kaplamak için kullanılan mermer levhalara Romalılarca verilen isim.

ABAK Bkz. **Abakus.**

ABAKUS Antik sütun başlığında dörtgen bir levha, üst yapıyı taşıyan bir elemandır. Yuvarlaklıktan düzlüğe geçişi sağlar. Başlangıçta kalın olan abakus, sütunların incelmesiyle yassı bir levha halini almıştır. Yunan ve Roma mimarilerinde abakuslar basık ve oturaklıdır. Korinth ve Kompozit başlıklarda abakusların kenarları iç bükey ve köşeleri pahlıdır. Aiol başlığında abakus yoktur. İon düzeninde de abakuslar süslüdürler (genellikle yumurta-ok silmesiyle). Bkz. **Levha XV, XVI, XVII, XVIII.**

ABAKUS MAHMUZU Abakusun köşesinde yer alan küçük çıkıntı. Özellikle İon sütun başlıklarında görülür.

ABOLLA Romalılarda iki kat keten kumaştan yapılmış bir çeşit mantoya verilen isim. Bu manto omuzlara bir kopça ile tutturulurdu. Önceleri askerler giyerdi. İhtilâllerde ve yaban-

cı istilâlarında Romalılar sivil elbise yerine abolla giyerlerdi. Bu yüzden bütün sınıflar arasında her vakit giyilen umumi bir giysi oldu. Yunan filozoflarının giydikleri daha geniş ve bir örtü şeklindeki giysiye de abolla major denir.

ACERRA Antik Roma'da bir ölünün ayak ucuna yerleştirilen ve içinde kurbanlara mahsus buhurların bulunduğu küçük kutu.

ACTUS Romalıların uzunluk ölçüsü. 35,5 m'ye eşitti. Yüzey ölçüsü olarak, actus minimus yaklaşık 42 m^2'yi gösterirdi; actus quadratus ise 1260 m^2'lik bir ölçüydü.

AÇKI Bkz. **Perdah.**

ADİTON Bkz. **Adyton.**

ADMİNİKÜL Bir madalyonun, bir paranın üzerindeki figürü çevreleyen süsleme.

ADYTON Antik tapınakta cellanın içinde, arkada kült heykelinin bulunduğu karanlık, kutsal bölüm. Cella ile adyton arasında kapı yoktur.

AEDİCULA Antik Roma mimarlığında görülen küçük alınlık ve entablatür taşıyan iki sütunla çerçevelenmiş küçük niş. Bkz. **Levha XXIX.**

AEQUIPONDİUM Kantar topuna Romalılarda verilen isim. Genellikle bir insan başı şeklinde, tunçtan yapılırdı. Ayrıca bkz. **KANTAR.**

AES GRAVE Antik Roma'da dökme tekniği ile yapılan, birimi as olan ilk ağır bakır sikke. Bu sikkenin darbının başlangıcı M.Ö. 3. yy başlarıdır (M.Ö. 289). O tarihlerde Roma ve diğer yerlerde kullanılmakta olan ağırlık ölçüsü libra ağırlığında (yaklaşık 273 g) basılıyordu. Aes graveler yaklaşık M.Ö. 2. yy'ın sonundan itibaren vurma (darp) tekniği ile yapılmaya başlamıştır. Bunlar Roma'dan başka Orta İtalya'nın öteki kentlerinde de yapılmıştır: Bunların tipleri de ayrıdır. Bakır sikke basımına M.Ö. 1. yy'da son verilmiştir, fakat yüzyılın sonunda Augustus zamanında yeniden ortaya çıkmıştır.

AES RUDE Romalıların sikke yerine tartılma suretiyle kullandığı ham bakır. M.Ö. 10. ve 3. yy arasındaki devrede kullanılmıştır. Boyutları ve şekilleri farklı ve kaba olan aes rudelerin üzerlerinde geçerliliklerini garanti eden resmî hiçbir damga ya da işaret yoktur.

AES SİGNATUM Romalıların M.Ö. 3. yy başından (M.Ö. 289) itibaren sikke yerine kullandıkları, dökme tekniği ile yapılan, üzerlerinde hayvan ya da çıpa, üç ayaklı kazan gibi nesnelerin betimlendiği ve ROMAION şeklinde yazı bulunan dikdörtgen bakır çubuklar. Boyları 16-18 cm, ağırlıkları 1-2 kg. arasında değişmektedir. (Çubuk paralar sikkenin icadından önceki son para şeklidir). Bazı numismatların bunların sikkeye geçiş öncesinde kullanıldığını kabul etmelerine karşın tekniklerinin ileri oluşu sikke basımından sonra da kullanıldıklarını göstermektedir. Ve M.Ö. 269 yılından sonra da basılmakta ve kullanılmakta devam etmişlerdir.

AES THERMARUM Antik Roma hamamlarında yıkanacak olanlara suyun sıcak ve hazır olduğunu bildirmek için çalınan tunçtan çanlara verilen ad.

AETOS Bkz. **Alınlık.**

AGGER Antik Roma yollarının özel biçimde örülmüş temel sistemi ve her tür Roma yığma toprak inşaatı.

AGLOMERA Volkanik iri parçalardan oluşmuş kayaçlara verilen isim. Volkanik breş de denir.

AGON Grekçe mücadele, müsabaka, oyun anlamında bir kelime. Müzik ve atletizm konulu yarışmalar.

AGONARKHES Hellenik oyunların başkanı.

AGORA Antik Yunan şehirlerinde ticarî, resmî, adlî ve dinî fonksiyonları olan açık alan. Pazar yeri. Et, balık ve başka maddeler de agorada satılırdı. Roma'da aynı işlevi forum görmektedir. Yapıların önünde ve alandan geçip giden sokakların kenarları boyunca yer alan tanrı ve tanrıçaların, millî kahramanların heykelleri agorayı süslemekteydi. Agorayı koruyan tanrıların tapınak ve sunakları agoranın ortasında bulunmaktay-

dı. Genelde kentte aşağı ve yukarı agora olmak üzere iki agora bulunuyordu. Agoraya stoalarla, tapınaklar egemendi. Salt bezemesel nitelikte olmayan, bir ya da birkaç çeşme çoğu kez önemli bir ögeydi ve kullanmaya uygun biçimde tasarlanarak yapılmıştı. Izgara plânlı şehirlerin yapılmaya başlanmasının sonucunda İonia tipi agoralar ortaya çıktı. Bunlar dikdörtgen biçimli yapılır, üç tarafı stoalarla çevrili ve bir kenarı ana caddeye açıktır. Bu caddenin de gerisinde dördüncü bir stoa yer alır. Aynı zamanda şehrin bütün yolları agoraya çıkmaktadır. Bu tip büyük agoralara önce Batı Anadolu'da Miletos, Priene, Pergamon, Assos ve daha birçok Yunan kentlerinde rastlanır. M.Ö. 2. yy'a ait üç tarafı portiklerle çevrilen agoraların depo ve dükkânları da vardır. Dükkânların bir sıra sütun dizisi ile çevrili ve üstü kapalı olan ön tarafında gezinilecek yollar ve halkın oturacağı sıralar bulunur. Orta alanda ise satıcıların portatif tezgâhları yer alır. Agoralar için "İonia tipi" sözcüğü ilk defa Pausanias tarafından kullanılmıştır. Bu tip agoralar şehir içinde geometrik merkez durumundadır. İon agorasının klâsik bir Hellen yapısı olduğu söylenebilir. Gerçek Hellen agorası bir iç alan, bir çekirdekti ve şehrin dokusuyla sıkıca kaynaşmıştı. **Bkz. Levha XXVIII.**

AGRERA Betonun hammaddelerinden olan kum ve çakıl. Agrera çimento ve suyla belli oranda karıştırılarak beton elde edilir.

AĞAÇ MEANDR Bkz. **Meandr.**

AĞIRŞAK Yün ve iplik eğirmeye yarayan iğin dengeli olarak dönmesi için, alt ucuna takılan ortası delik, pişmiş toprak, tahta, maden veya kemikten yapılmış tekerlek biçiminde ağırlık. Bkz. **Levha X.**

AİGİS Zeus'un Girit mağarasında kendisini emziren keçi Amaltheia'nın derisiyle yaptığı kalkan. Bu kalkanı Zeus, Athena'ya vermiştir. Bu kalkana sonraları Athena öldürdüğü gorgonun saçları yılanlarla örülü kafasını da katmıştı. Athena'nın heykellerinde göğsüne takılı bir plâk biçiminde yılanlar ve gorgo ile bezeli olarak görülen atribüsü. **Bkz. Levha XLIV.**

AİOL BAŞLIĞI Yunan mimarlığının arkaik döneminde Aiolia bölgesinde (Larisa ve Neandria) görülen, yaprak dizili, bir kaide üzerinde dikine duran iki iri volüt ve bunların arasını dolduran gösterişli bir palmetten meydana gelen sütun başlığı. Bu başlıkta abakus yoktur. Palmetin üstü abakus gibi taşıyıcı kısmı teşkil eder. Aiol başlığı ilkel volüt biçimi ile İon sütun başlığının proto tipini oluşturur. Aiol başlığı da İon başlığı gibi iki cephelidir. İon başlığında volütler torusu kapatır biçimde, Aiol başlığında torusun tam üstündedir. Bkz. **Levha XIX.**

AİOLİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I, Ia.**

AİTHUSA Homeros'a göre salon; evlerin bir bölümüdür ki, ısıtılarak yabancılara verilirdi.

AKAİNA Eski Yunanistan'da yaklaşık 3 m karşılığı bir uzunluk ölçüsüdür.

AKAKİA Gerek sikkelerin üzerindeki tasvirlerde gerek konsüllerin taşıdığı nakışlı cüzlerde (diptikh) gerekse 6. yy'dan itibaren konsül ve imparatorların elinde görülen, uzun ve dar kese. İçinde hastalıktan koruyucu tohumlar bulunurdu.

AKANT Bkz. **Akanthus.**

AKANTHUS Kenger. Yaban enginarı yaprağı biçiminde bir bezeme motifi. Özellikle Korinth sütun başlıklarında görülür. Korinth Düzenindeki sütun başlıklarının en belirgin süsü olan akanthus M.Ö. 5. yy sonuna doğru, mimar Kallimakhos tarafından kullanıldı. Bir efsaneye göre Kallimakhos'un bir çocuğun mezarına bırakılmış oyuncak sepetini saran bu yapraklardan ilham alarak Korinth sütun başlığını meydana getirdiği sanılmaktadır. Romalılar bu yaprağa daha karışık bir biçim vermişlerdir. Yaprağın bütün uç taraflarını yuvarlatarak ve her dilimini üç kısma ayırarak onu daha çok bir asma ya da defne yaprağına benzetmişlerdir. **Bkz. Levha XXXVI.**

AKEMİ Bir tür yapıştırıcı.

AKHALAR Yunanistan'ın M.Ö. 2. bin sakinleridir.

AKİK İçiçe çeşitli renk halkalarıyla bölünen, çok sert ve kısmen

saydam değerli bir taş. Yunanlılar ve Romalılar kamelerde kullanmışlardır. Obsidiene de İzlanda akiki adı verilmiştir. Sardes akiki (Sardoniks) denilen üç tabakadan meydana gelmiş akiklerde koyu esmer, beyaz ve kırmızı renkler bulunduğundan bu taşların çeşitli renk tabakalarından istifade ederek kameler yapılırdı. Akikin bir kaç türü vardır. Kesitlerinde görülen içiçe veya dalgalı şeritlerin durumu bu türleri birbirinden ayırmaya yarar. Şerit sayısı az ve kesin şekilde ayrılmış ise oniks adını alır.

AKROLİT Antik Yunan sanatında baş, el ve ayakları mermer, diğer kısımları tahtadan ya da altınla kaplanmış tahtadan insan heykelleri için kullanılan sözcük.

AKROPODİUM Antik çağda bir heykeli taşıyan ve çoğu kez onunla aynı parçadan yapılmış olan kaide. Üzeri kabartmalarla işlenmiş olanları da vardır. Bazen akropodium için heykeldekinden farklı bir taş cinsi kullanılmak suretiyle bunun estetik yönden heykele ayrı bir güzellik katması sağlanır. Akropodiumun yapılmasındaki amaç heykeli yükseltmek ve görünüş bakımından zenginleştirmektir.

AKROPOL YA DA AKROPOLİS Yukarı şehir. Antik Yunan'da şehrin en yüksek ve müdafaaya en elverişli yerine kurulan iç kale. Genellikle oldukça sarp bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Erken dönemlerde içinde önemli yapı ve tapınaklar yer alırdı. M.Ö. 5. yy'da hemen tümüyle tapınaklara ayrılarak bir kutsal kesim halini almıştır. Akropolisin önemi zamanla azalmıştır.

AKROTER Bir antik alınlığın tepesine ve iki köşesine yerleştirilen süsler. Akroterler, tapınak görünüşünü taklit eden bütün mimarlık yapılarında ve lâhitlerde görülür. Kullanımlarındaki amaç, alınlığın sert geometrik havasını yumuşatmak ve cephe estetiğini zenginleştirmektir. Akroterin klâsik ölçüsü alınlık yüksekliğinin yarısına eşit yükseklikliktir. Akroter olarak genellikle stilize edilmiş bitki ve ışık motifleri kullanılır. Klâsik ve Hellenistik devirlerde akroter olarak bitki motifinin yanında tanrı, tanrıça ve mitolojik heykeller de görülmektedir; nadir olarak da aslan gibi motifler görülür. Akroterler, pişmiş toprak ve mermerden yapılırlardı. Köşe akroterleri ön ve yan olmak üzere iki cephelidir. Bkz. **Levha XXXIV.**

AKUAMANALİS Bkz. **Aquaemanalis.**

ALABANDA MERMERİ Bkz. **Mermer.**

ALABASTR Bkz. **Albatr.**

ALABASTRON Antikitede palaestrada ve kadınların evlerde kullandığı dar boyunlu, uzun, kulpsuz veya kulaklıklı, küresel ya da sivri dipli küçük koku şişesi. Başlangıçta albatrdan yapılırdı; camdan, pişmiş topraktan ve madenden olanları da vardır. Bkz. **Levha L**

ALAE Antik Roma evlerinde atriumun iki tarafında yer alan ata kültüne ait mekânlara verilen isim. Bu odaların kapıları perdelerle kapanırdı. Bkz. **Levha XXV.**

ALBATR Kaymaktaşı. Çok ince taneli bir çeşit alçı taşı türü. Su mermeri. Vazo, heykelcik ve benzeri eşyanın yapımında kullanılır. Parlatılmaya elverişli, yumuşak, beyaz ve yarı saydamdır. Alabastr da denir.

ALBUM Antik Roma'da üzerine resmî ve özel ilânların yazıldığı alçı ile kaplı duvar panosu.

ALÇAK KABARTMA Yüzeyden çok az çıkıntı yapan kabartma türü. Yunanlılar metoplar, frizler, sütun kaideleri için kullanmışlardır, (Parthenon'un frizleri gibi). Romalıların anıtlarında ise alçak kabartma çok sık kullanılmıştır, (Traian sütunu gibi).

ALEİPTERİON Antik Yunan gymnasiumunda ve antik Roma hamamlarında yağlanma için kullanılan mekân. Roma hamamında tepidariuma bağlı ikinci derecede bir odadır. Elaeothesium ya da Elaiothesion.

ALINLIK Antik Yunan ve Roma yapılarının ön ve arka cephelerinde çatının üçgen şeklindeki kısmı. Fronton da denir. Grekçe aetos. Latince Fastigium. Alınlığı kalkan ile karıştırmamalıdır. Kalkan iki tarafı eğimli çatının ön ve arka cephelerde

meydana getirdiği üçgen şeklindeki kısımları örten duvarlara denir. Alınlıkların çeşitli şekilleri olur ve bu şekillere göre isimler alırlar (kesik alınlık, basık alınlık gibi). Yunan ve Roma mimarilerinde alınlık üçgen şeklinde olup saçaklığın üzerine oturur. Yunan heykelciliği bu alınlıkların çerçevesinde gelişmiş, bu yüzden de bir takım katı zorunluklara uymuştur, (alınlık kenarları eğik olduğu için kompozisyonun piramit biçiminde tasarlanması, orta eksene ayakta duran bir tanrının yerleştirilmesi gibi). Köşelere en iyi uyan ölü ve yaralı figürleridir. Roma alınlıkları Yunan alınlıklarından daha yüksektir. Bunlarda yüksekliğin genişliğe oranı örneğin Pantheon'da 1/5'dir. Bu şekildeki bir üçgenin içini kabartma tasvirlerle doldurmak daha kolay olmasına rağmen Roma yapılarının alınlıklarında Yunan alınlıklarındaki gibi tasvirler pek görülmez. Bkz. **Levha XVI, XXXI.**

ALİDAT Bir ucu üzerinde dönebilen ve öteki ucu bölümler üzerinde veya bir topografya plânçetası (küçük çizim tahtası) üzerinde yer değiştiren tahta veya madenî cetvel. Bir teodolitin hareket eden kısmı.

ALİKULA Romalılarda aşağı sınıf halkın, balıkçıların ve gençlerin giydikleri, ön taraftan bir kopça ile tutturulan küçük ve kısa manto. Alikula kanat anlamındadır. Bkz. **Levha XXXIX.**

ALİPTERİON Bkz. **Aleipterion.**

ALTAR Üzerinde kurban kesilen ve tanrıya sunu yapılan masaya benzer, yüksekçe olan, genellikle taştan ve yuvarlak veya dörtgen şekilde yapılan, kurban kanlarının akmasına mahsus bir deliği olan mimari öge. Antikitede genellikle temenosun içinde tapınakta ya da yakınında (genellikle tapınakların doğusunda yapılırdı), tiyatro yapılarında orkestrada, agorada, evlerde, (Roma'da önceleri atriumda) yer alırdı. Klâsik dönem altarları gösterişli biçimlere sahiptiler. Hellenistik Çağ altarları süslü ve anıtsal yapı olarak görülür (Bergama'daki Zeus altarı, Priene'deki Athena altarı gibi). Roma altarları da yuvarlak ve köşeli olarak görülürler. Etrüsk geleneği olan yuvarlaklar en eskileridir. Köşeliler daha çoktur, fakat tipleri değişir. Bunlar genellikle genişçe bir kaide üstüne oturtulmuşlardır; üst taraflarında da kurbanın kam için tekne gibi bir oyuk ve kanların akmasına mahsus bir delik vardır. Roma'da ve vilâyetlerinde büyük altarlar da yapılmıştır. Bkz. **Levha XXXII, XXIII** (hipodrom A, K).

ALTİS İçinde tapınağın ya da tapınakların konumlandığı kutsal alana verilen Yunanca isimlerden biri. Temenos da denir.

ALVEUS Antik Roma hamamlarının caldarium bölümünün sonunda yer alan sıcak su banyosuna verilen isim. Banyo teknesi, küvet.

AMBİTUS Antik Roma şehir inşaatında ayrık nizam uygulanarak yapılan binaların arasında bırakılan mesafe.

AMBÜLATUVAR Antik Yunan mimarisinde atletizm yarışmaları için kullanılan uzun portik. Roma mimarisinde de sütun sırası veya ağaçlarla çevrili, üstü örtülü veya açık uzun yaya yoludur.

AMETİST Bir kuvars çeşitidir. Dağ kristalinden sadece menekşe rengi ile ayrılır. Volkanik arazilerde, kumlu kuvars kayalıklarının olduğu yerlerde rastlanmaktadır. Çoğu zaman akikle birlikte bulunur. Antik Yunan'da ametistin sarhoşluktan koruyucu özelliğine inanılırdı ve şarap ametist kadehlerden içilirdi.

AMFİKTİYONİ Bkz. **Amphiktyoni.**

AMFİTİYATRO Bkz. **Amphitheatr.**

AMFOR YA DA AMFORA Bkz. **Amphora.**

AMİCTUS Romalı erkeklerin üste giydikleri giysiye verilen ad.

AMİTES Romalılar tarafından kullanılan, oda gibi etrafı kapalı sedye şeklinde bir çeşit tahtırevandır. Uzun kolları arasına koşulan hayvanlar tarafından taşınırdı. Yolları bozuk arazide en elverişli taşıttı.

AMPHİDİSTYL İN ANTİS Bkz. **Tapınak.**

AMPHİKTYONİ Antik Yunan şehir devletlerinin kutsal bir yerin, örneğin ünlü bir tapınağın etrafında, bu yeri taarruzlara

karşı korumak için birleşerek meydana getirdikleri dinî birliklere verilen ad. Bu birliklere sitelerden gönderilen delegelere pylagor adı verilir.

AMPHİPROSTYLOS Bkz. **Tapınak.**

AMPHİTHEATR Antik Roma'da gladyatör gösterilerinin, vahşi hayvan mücadelelerinin ve müsait olanlarda naumakhia oyunlarının yapıldığı, daire ya da oval plânlı etrafı basamaklı oturma alanı ile çevrili yapı. Amphitheatrların ilk örnekleri Etrüskler tarafından yapılmıştır. Yunanistan'da bu yapının bulunduğu tek şehir Korinth idi. Amphitheatrların en ünlüsü Roma'daki Colosseum'dur. Amphitheatrlar başlıca üç kısımdır: Kademeler, arena ve kulisler. Kademeler ufkî olarak bölümlere ayrılmıştır. Seyircilerin kolaylıkla girmeleri ve çıkmaları için gereken yerlere yeterli sayıda kapı yapılmıştır ki bunlara vomiforia denir. Kademeler arenanın seviyesine kadar inmezler. Arenanın çevresinde 4-5 m yüksekliğinde vahşi hayvanların seyircilere hücum etmesine mani olmak için yapılmış podium denilen duvar bulunmaktadır. Podiumun hemen üstünde yüksek görevlilere ayrılan kısım ve localar bulunmaktaydı. Sonraki kademeler ise halka mahsustu. Kademelerin en üst sırasından sonra bir galeri gelmekteydi. Halkı güneşten korumak için gerilen büyük tentelerin iplerinin bağlandığı direkler buraya dikilirdi. Arena denilen kısım gösterilere mahsustur. Zemini kum döşelidir. Arenaya açılan iki esas kapıdan biri gladyatörlerin girişi, diğeri ölülerin çıkışı için kullanılır. Pompei'deki amphitheatrda olduğu gibi geçici bir döşeme ile zemin seviyesi yükseltilir ve naumakhia gösterileri de yapılırdı. Ayrıca bkz. **Arena**. Kulisler gösterilere çıkan insan ve hayvanların bulunduğu kısımlardır. Bazen arenanın altına, bazen de kademelerin altına yapılmışlardır. Genellikle arenanın zemini altına inşa olunan bu kısımlar, mahzen ve dehlizlerden ibaret olup, burada vahşi hayvanların kafesleri ve gladyatörlerin odaları bulunurdu. Zemin seviyesindeki kapaklar açılarak buradan hayvanlar arenaya salınırlardı. Kulis kısımlarında bir de mücadelede ölenler için cenaze odası vardı.

AMPHORA 1. İki kulplu, dibi çoğunlukla sivri olan veya bir

ayakla biten, şarap, zeytinyağı gibi sıvıları ve katı maddeleri korumak ve taşımak için kullanılan antik kap. Amphoraların çok çeşitli formları dikkat çekmektedir: Boyundan kulplu, omuzdan kulplu, karından kulplu, üstten kulplu, boyunlu, boyunsuz, kesik dipli, delikli amphoralar gibi; Kartaca, Rodos, Sakız adası amphoraları gibi; Panathenaia amphoraları (bkz. **Panathenaia Amphoraları**) gibi. M.Ö. 8. yy'dan itibaren Akdeniz'de Fenike, Etrüsk ve Yunan amphoraları birlikte görülürler. Yunan amphoralarının uzun boyunları, boyundan omuza bağlanan düşey kulpları; Fenike amphoralarının gövde üzerinde kulak biçiminde küçük kulpları bulunur. Etrüsk amphoralarının kulpları omuz üzerindedir. Belli bir yörenin ya da şehrin tipi olsalar da zaman içinde form değiştiren amphoralar için kesin genel çizgiler çizebilmek için ayrıntılı inceleme gerekmektedir. Genelde amphoralar M.Ö. 6., 7. yy'larda geniş omuzlu, hantal gövdeli; zamanla gövde daralmış, boylar uzamış. Roma devri çok çeşitli, fakat genelde ağız geniş, boyunlar kısadır. Bizans amphoraları, yine genelde kısa boyunlu, yuvarlak gövdeli, dipleri sivri değildir. Bkz. **Levha I.** 2. Amphora Herodotos'da 19,44 *l*'ye karşı gelen bir hacim ölçüsü olarak geçer. Roma'da amphora sözcüğü bir sıvı ölçü birimi olan quadrantal (28 litre) ile aynı anlamda kullanılıyordu.

AMPHOREUS 1. Küçük amphora tipinde kap. 2. Bir amphoranın hacmini temsil eden (Attika'da) 26,20 litreye eşit olduğu bilinen hacim ölçüsü birimi. Hekte (1/6 amphoreus), hemihekte (1/12 amphoreus), tetartohekte (1/24 amphoreus).

AMPHORİSKOS Özellikle antikitede çok kullanılan, dibi sivri, düğme, topuz ya da kozalak gibi olan iki kulplu küçük amphora tipinde kap türü. Attika kökenli amphoriskoslarda ayırıcı özellik olarak kulpların ağız ile birleşimi gösterilebilir. İç Karia amphoriskoslarında kulplar omuzdan çıkar ve ağız altında boyunla birleşir. Genel biçim olarak İç Karia amphoriskosları geniş ağızlı, hafif dışa taşkın dudaklıdırlar. Bkz. **Levha I.**

AMPYKS Antik Yunan'da kadınların saçlarını tutturmak için kullandıkları genellikle metalden yapılmış ön tarafında bezeli bir metal plâkçık bulunan saç bandı. Bkz. **Levha XLI.**

ANAGLİF Vazolar üzerinde veya frizlerde yer alan oyma resim ve tezyinat. Hiyerogliflerin okunmasından önce bu terim, kabartmalar veya hiyeroglif yazılar gibi resimli tasvirler anlamına geliyordu.

ANAHTAR TAŞI Bkz. **Kilit taşı.**

ANAKLİNTERİON İstirahat için üzerine uzanılarak kullanılan bir çeşit mobilya. Bkz. **Levha XLIII.**

ANAKTORON Antik Yunan mimarlığında kutsal ya da dinsel bir yapı türü. Bir yapının en kutsal bölümünü de ifade edebiliyordu.

ANALEMMA Antik tiyatronun cavea (theatron) kısmını iki yandan sınırlayan düzgün örülmüş kanat duvarları. Bu duvarların biçimleri de bazı değişiklikler gösterirler. Bazen dikey olarak caveayı sınırlarlar.

ANASTYLOSİS Kısmî onarım. Arkeolojik restorasyon. Arkeolojik yapı için uygulanan bir çeşit koruma. Kazı sonucu yıkıntı halinde parçaları ortaya çıkarılan bir yapının hiçbir yeni öge eklenmeksizin eski biçiminde, mevcut parçaların yerine konması suretiyle yeniden yapımı.

ANATEMATA Tanrılara sunulan çeşitli ve değerli hediyeler, adak eşyaları.

ANATHYROSİS Antik Yunan'da duvar örgüsünü oluşturan taşların görünen yüzeyleri pürüzsüz olarak, görünmeyen yüzeylerin ise ancak kenarları bir şerit olarak işlenip ortaları ise kaba bir şekilde oyularak bırakılıyordu. Bu biçimde işlenmiş yüzeye; iki taşın birbirine uyumu için bırakılan düzgün olan kısma Vitruvius'dan öğrenildiğine göre anathyrosis adı verilmektedir. Anathyrosis sütun kasnaklarının birleştirilmesinde de geçerlidir. Yüzeylerin iyice birbirine yapışmasını sağlamak için kasnakların alt ve üst yüzeyleri ortaya doğru çukurlaştırılmış, kenarlarda kalan yüzeyler ise iyice düzleştirilmiştir.

ANDEZİT Volkanik kayaçlardandır. Koyu renkli minerallere sahiptir. Zeytunî yeşil zemin üstüne siyah ve pembemsi sarı olarak görülürler. İçindeki iri kristaller andezindir. Bazı andezitlerde hamur kısmen camsı olur. Tümü camsı malzemeden oluşmuş andezitlerde vardır.

ANDRON Bkz. **Andronitis.**

ANDRONİTİS Antik Yunan evlerinde erkeklere ayrılmış bölüm.

ANGOS Sikke darbında kullanılan bir alet.

ANIT Arkeolojik, tarihsel, estetik ya da etnografik önemi olan ve korunmaya değer bulunan her taşınmaz eser.

ANKARP Yapraklar, çiçekler ve yemişlerden oluşan aylama askı (girland) şeklinde düz veya kabartma bezeme.

ANTA Bkz. **Ante.**

ANTE Antik Yunan tapınak mimarisinde yan duvarların ileri doğru uzanan ve pilastr yapan ucu. Bir adı da parastas. Anteler Dor düzeninde kaidesiz olarak yerleşirler, fakat profil ihtiva eden silme yer alır. Antelerin sütunlardan farkı başlıklarıdır. Bkz. **Levha XII.**

ANTE BAŞLIĞI Ante üzerindeki bezemeli başlık.

ANTEFİKS Antik yapılarda çatıdaki kiremitlerin bitim noktalarını örten, saçak boyunca ve çörtenler arasında uzanan mermer veya pişmiş topraktan yapılmış süslere verilen ad. Saçak uçlarına yerleştirilen antefikslerden kimi zaman çörten olarak da yararlanılırdı. Bazen de suyu akıtmayacak biçimde yalancı çörten olabilirlerdi. Antefikslerde en çok palmet motifi görülür. Antefikslerin bir başka türü de iç ve dış frizlerin süslenmesinde kullanılan küçük alçak kabartmalardır. Bkz. **Levha XXXIV.**

ANTEMİON Antik Yunan ve Roma mimarisinde mermer antefikslerde veya silmelerde görülen lotüs ve palmet dizisinden oluşan banımelini andırır oymalı bir çeşit bezeme. Bkz. **Levha XXXVII.**

ANTEPAGMENTA Arkaik dönemin ahşap Yunan tapınağında alınlık kesiminin keramik kaplamasına verilen ad.

ANTEPENDİUM Antikitede sunağın ön kesimini örten metal ya da kumaş öge.

ANTETEMPLUM Antik tapınağın giriş mekânı için kullanılan sözcük.

ANTHESTERİA Atina'da her yıl kutlanan ve üç gün süren bir festival.

ANTİK Yalnız Klâsik Yunan ve Roma sanat eserleri için kullanılan sözcük.

ANTİK ÇAĞ Yunan ve Roma uygarlıklarının gelişip yayıldığı çağ. Yaklaşık olarak M.Ö. 6. yy ile M.S. 3. yy arasındaki dönem. Diğer uygarlıklar için kullanılmaz. M.S. 3. yy-M.S. 6. yy arasındaki dönem için Geç Antik Çağ deyimi kullanılır.

ANTİKA Eski çağ ya da uygarlıklardan kalma kültürel ve sanatsal değer taşıyan taşınabilir boyutta obje. Genellikle satın alınabilir nesneler için kullanılır. Antik eserlerle karıştırılmamalıdır.

ANTİKİTE Bkz. **Antik Çağ.**

ANTİQUARİUM Hazine. Müzede değerli eserlerin sergilendiği bölüm.

ANTİTHEMA Antik mimarlıkta arşitrav ya da frizin iç tarafında kalan bezemesiz ve silmesiz taş bloklarına verilen isim.

ANTONİNİAN Roma'da imparator Caracalla tarafından M.S. 215'ten itibaren bastırılan 2 denariusluk gümüş sikke. Caracalla'nın resmî adı M. Aurelius Antoninus olduğundan bu sikkelere antoninian adı verilmiştir. Antoninianlar Diocletianus zamanına kadar kullanılmışlardır. Üzerlerinde XX ve XXI şeklinde değer işaretleri vardır; fakat ayrı ayrı bu sayıların anlamı tartışmalıdır. Değeri sürekli olarak düşmüştür. M.S. 3. yy'ın sonunda içindeki gümüş oranı çok azalmış Diocletianus tarafından kaldırılmıştır.

ANTROPOİD LÂHİT İnsan vücudu biçimindeki lâhit.

ANULİ Bkz. **Ekhinus Anuli.**

APALARE Yumurtalık olarak adlandırılan mutfak gereçlerinden. Pompei'de bazı mutfak gereçleriyle birlikte bronz bir örnek bulunmuştur. Bkz. **Levha I.**

APATİT Kalsiyum florfosfat oluşumlu bir taş, çoğunlukla diğer minerallerle karıştırıldığından Grekçe'de aldatma anlamına gelen "apate" adı verilmiştir.

APATURİA Özellikle İon soyundan gelen Grek boylarınca düzenlenen şenliklere, bayramlara verilen ad. Atina'da Ekim-Kasım ayında düzenlenir ve üç gün sürerdi.

APODİTERİUM Antik Roma hamamlarında soyunma bölümü.

APOFİJ Bkz. **Apophyge.**

APOPHYGE Antik mimarlıkta sütunların üst tarafında yivlerin ucu ile başlık arasında ve sütunun kaideye oturduğu kesimlerde bir geçit teşkil eden iç bükey silme şeklindeki kısım. Buna bazı yapılarda rastlanır.

APOPTİGMA Bkz. **Peplos.**

APOTHEKE Antik Yunan ve Roma evlerinde yiyecek ve özellikle şarap mahzeni.

APOTHEOS Antik Yunan ve Roma'da kişilerin tanrı düzeyine yüceltilmesi. Yunan sanatında apotheos sahneleri vazo resimlerinde görülür. Roma'da imparatorluk döneminde başlar. İmparator ve ailesi için apotheoslar yapılmıştır.

APSİD Bir tapınak mekânı içinde doğrultu belirleyen, yarım daire plânlı ve mihrabı içeren bölüm. Apsidin kökeni Roma bazilikalarındaki apsidalara dayanmaktadır. Ayrıca Bkz. **Apsida.**

APSİDA Romalıların yapı dışına taşan yarım daire şeklindeki gözlere verdikleri ad. Bazilikaların uçlarında bir apsida bulunurdu.

APSİS Bkz. **Apsid.**

APTER Antik Yunan ve Roma sanatında kanatsız olarak yapılan zafer (nike) heykellerine verilen isim.

APTER TAPINAK Yan taraflarında sıra sütunları olmayan antik Yunan ve Roma tapınaklarına verilen isim.

AQUADAKT Antik Roma'da geliştirilen ve çok kullanılan uzak mesafelerden su getirmek için yapılmış kemerli su yolu.

AQUAEMANALİS Eski Roma'da yemeklerden önce ve sonra el yıkamak için kullanılan ibrik ve leğen. Bkz. **Levha II.**

ARA Antik Roma'da küçük ilâhlara mahsus sunaklara verilen ad.

ARALDİT Bir tür yapıştırıcı.

ARCHİTRAV Bkz. **Arşitrav.**

ARCOSOLİUM Katakomplarda üstü kemerli mezar hücresi. Bkz. **Levha XXIX.**

ARENA Antik Roma'da amphitheatrların ortasında gösterilerin yapıldığı, zemini kum olan elips biçiminde alan. Arenanın iki ana kapısı vardır. Bunlardan sanivivaria dövüşçülerin girişi; mortalis ise ölülerin çıkartılması için kullanılırdı. Antik stadiumların bir ucu kapalı U şeklinde plâna sahip olanlarında da arena kısmı mevcuttu (Perge stadiumu gibi).

ARENARİUM Roma katakomplarının içine ölü gömmek için ayrılmış kesimi.

AREOSTYLOS Antik mimarlıkta bir intercolumnium türü. Bu sisteme göre iki sütunun merkezleri arasındaki mesafe sütun alt çarpının 3,5-4 katıdır. Bu mesafe daha da açılabilir.

ARGENTEUS İmparator Diocletianus'un reformlarından biri olarak M.S. 3. yy'da Anadolu'daki önemli şehirler tarafından bastırılan günümüzde argenteus adı ile anılan gümüş sikke. Bu sikkenin antik çağdaki adı bilinmemektedir ve ömrü kısa olmuştur.

ARKAD Sütunlarla taşman duvara bağlı veya ayrı, üstü örtülü, uzunlamasına gelişmiş mekân.

ARKAİK 1. Bir sanatın veya üslûbun başlangıçtaki oluşum evresi. 2. Klâsikten önceki eserler. Bütün arkaik sanatlarda özellikler ortaktır: Patlak gözler, parmakların kalın ve uzun oluşu, kaşların gözlere paralel bir ay teşkil etmesi, gözlerde hiç bir mananın bulunmaması, gövdede katı frontal bir duruş oluşu, ciddi, kaba ve detaydan yoksun bir işleme tarzı.

ARKAİK DÖNEM Bkz. **Ek Bölüm II (15 c).**

ARKAİK GÜLÜŞ Genellikle Arkaik dönem Yunan heykellerindeki yüz ifadesinde, ağzın çocuksu bir gülümseme pozunda betimlenişini anlatmak için kullanılır.

ARKAİZM Bu kelimenin tam anlamı "eskileri taklit"tir. Tüm sanat dallarında varılan olgunluk aşamasından sonra, o sanat dalının erken dönemlerine bir dönüşü anlatmak için kullanılır.

ARKEOGRAFİ Karakalem, yağlıboya ve heykelle eski çağ sahnelerinin canlandırılması.

ARKEOLOG Eski çağlardan zamanımıza gelmiş toprak üstünde ele geçen veya toprak altından kazılarla ortaya çıkarılan ya da su altında bulunan her tür eski eseri inceleyen arkeoloji uzmanı.

ARKEOLOJİ Eski Yunanca arkhaios: Eski, logos: Bilim anlamındadır. Arkeoloji kelime manası ile eskinin ilmidir. Eski medeniyetleri maddî kalıntıları yolu ile inceleyen bir ilimdir. Eski çağlardan zamanımıza kalmış her çeşit eserin incelenmesi arkeolojinin içine girer. Somut kalıntılardan dolayı arkeoloji geçmişteki insan emeği olarak da tarif edilebilir. Arkeoloji bir takım yardımcı bilim kollarından da yararlanır (Jeoloji, antropoloji, filoloji, sanat tarihi gibi). Tarih ile devamlı işbirliği halindedir. Arkeoloji tasvirî bir ilimdir. Bu niteliğinden botanik ile kıyaslanmıştır. Botanikte bitkilerin tarif ve tasnifi, arkeolojide de eski uygarlık kalımlarının tarif ve tasnifi yapılır. Sikkeler, keramik, maden ve pişmiş toprak heykelcikler, kesme taşlar (gem) arkeolojinin küçük sanat eserleri denilen kolunu meydana getirirler. Tarihi belgeler ve bölgesel gelenekler, toprak yüzeyinin metodlu bir şekilde taranması (duvar kalıntıları, bitki örtüsündeki ve toprağın rengindeki farklar, toprak üzerinde görülen dağılmış çanak çömlek parçaları), havadan çekilen fotoğraflarla arazinin incelenme-

si, gerektiğinde sondaj açılması arkeolojide kazı yapılacak bölgenin yerini tespit için ipucu verebilecek gerekli bazı araştırmalardandır. Yüzey araştırmalarının ardından kazının başlangıcından itibaren bulunan bütün verilerin kaydı, taşınabilir veya taşınmaz her türlü kalıntının bulunuş şeklinin en ince noktasına kadar not edilmesi, ölçülmesi, plâna alınması, fotoğrafının çekilmesi, tasnifi ve tarifi, tarihlendirilmesi, envantere geçirilmesi, etütlüklerin ayrılması, müzeye teslim edilecek malzemenin ayrılması, kalıntıların ve tüm bulunttuların temizlenmesi, onarılması ve korunması da toprak altından çıkarıldıktan sonraki işlemlerdendir.

Koruma, yapı için anastylosis (düşenin, parçası mevcut olanın yerine konması) (ayrıca bkz. **Anastylosis**) veya restorasyon şeklinde; yapının ve çevrenin şartlarına göre ya y rinde veya bir başka yere taşınarak yapılabilir. Taşınabilir eserler için ise temizlik, onarım ve korumadan sonra gerekliyse sergileme takip edilen yoldur. Eğer imkân varsa bütün bu işlemler kazı sırasında ve y rinde yapılır. Eserin temizliği, onarımı, korunması ve yine gerekliyse sergilenmesi daha özel bir çalışmayı gerektiriyorsa bu işlem yurdumuzda bu imkânları ve laboratuarları olan müzelerde yapılır. Temizlenen, onarılabiliyorsa onarılan ve korunan her eser kazıdaki envanterden başka ayrıca verildiği müzede envantere geçirilir. Kazı envanter no ve Müze envanter no. olarak iki numara alır. Sergilenecek nitelikte olanlar sergilenir, diğerleri istenildiğinde bulunacak şekilde depolanır.

ARKEOLOJİK RESTORASYON Anıtların korunmasında genellikle sağlamlaştırma ya da anastylosis şeklinde yapılan restorasyon uygulamalarıdır. Bu uygulama, ele geçen m vcut parçaların değerlendirilmesi şeklinde yapılır ve bu uygulama sonunda yapılara yeni işlev yüklenemez

ARKEOMETRİ Arkeometri yayınına 1958'de başlanan Oxford Üniversitesi'nde "Research Laboratory for Archaeology and History of Art"ın bülteninin ismi olarak bulunmuş bir kelimedir. Bu kelimenin ikinci kısmının arkaik olarak gösterilen anlamı (-metri: Grekçe meitron kelimesinden, "ölçme işlemi" bir ölçüm) arkeologlarla fizik ve tabii bilimciler arasında bir ortak yüzey temin etme konusunda arkeometrinin rolü ile anlam kazanmıştır. Çok kısa olarak arkeometri arkeolojik verilerin fiziksel ve kimyasal metodlarla, matematiksel modelleme, istatistiksel analiz ve bilgi edinme teknikleri ile değerlendirilmesi şeklinde açıklanabilir. Ayrıca bkz. **Tarihlendirme.**

ARKHEİON 1. Antik Yunan tapınağında sunuların saklandığı hazine odası. 2. Antik Yunan'da başlıca yüksek görevlilerin bulunduğu bina. 3. Roma döneminde genel karargâh.

ARKOSOLİUM Bkz. **Arcosolium.**

ARRİS Antik mimarlıkta iki düz ya da eğrisel yüzeyin bir açı oluşturarak birleştikleri keskin köşe çizgisi için kullanılan bir sözcük. Dor sütunlarındaki yivlerin aralarında kalan düşey çizgiler örnek olarak gösterilebilir. Bkz. **Levha XVI.**

ARSENAL Askerî depolar. Bu binalarda silâhlar ve aynı zamanda erzak da saklanmaktaydı. Bunun için duvarlarda havalandırmayı sağlamak amacıyla açıklıklar bırakılmıştır. Bergama arsenali antik çağda bilinen en eski silâh ve erzak depolarındandır, böyle depolar büyük ölçüde Roma İmparatorluk Çağında legionlardaki (Roma ordusunun idari birlikleri) karargâhlarda bulunurdu.

ARŞİTRAV Antik Yunan ve Roma mimarisinde sütun başlıkları üzerine oturarak sütunları birbirine bağlayan ve üzerine gelen elemanların ağırlığının sütun başlıklarıyla sütunlara geçişini sağlayan yatay taş blok. Arşitrav üç blok taştan da, çift ya da tek blok taştan da olabilir. Tek blok taştan olursa dayanıksız, çift blok taştan olursa statik bakımdan yapısal olarak daha dayanıklı olur. Blok taşlar enlemesine konulursa yukarıdan gelen basınca karşı az dayanıklı olur, bu yüzden dikey olarak yerleştirilir. İki sütun arasındaki mesafenin genişliğine bağlı olarak dikey ya da enlemesine yerleşim yapılır. Arşitrav iki abakusun eksenleri üzerine gelecek şekilde yerleştirilir. Dor Düzeninde düz olan arşitrav, İon Düzeninde her birine fascia denilen üç kademeli bir yüzeye sahiptir. Baştaban

ya da epistylion sözcükleri de kullanılır. Bkz. **Levha XV, XVI, XVII, XVIII, XXXI.**

ARX Antik Roma'da iç kale.

ARYBALLOS Gerek palaestrada gerekse evlerde kullanılan merhem ve erkeklerin kullandığı parfüm yağı şişesi. Miğferli bir baş biçiminde olan ve miğferli aryballos denilen tipi Doğu Yunan etkisi taşır ve örnekleri M.Ö. 6. yy'ın başlarına tarihlenir. Bkz. **Levha II.**

AS Romalılarda aes grave (ağır bakır) denilen sikkelerin birimi. Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk Döneminde bakır sikkenin birimi astır. 1 as 273 g'dı ve 12 as kata bölünürdü. Asın parçaları da kullanılmıştır. Semis (1/2 as), triens (1/3 as), quadrans (1/4 as), sextans (1/6 as), uncia (1/12 as). Asın ve parçalarının ön yüzlerinde tanrı başları, arka yüzlerinde hepsinde prora (geminin ön kısmı) ve değer işaretleri vardır.

ASCİA Birçok antik mezar üzerine resmi çizilmiş, hem baltaya hem de kazmaya benzer alet. Bazen üstünde görülen "sub ascia dedicavit" sözünün dinî bir anlam taşıdığı sanılmaktadır. Çeşitli yorumları yapılmıştır; genelde bu yazı önemli kişilerin mezarlarında görülür. Bkz. **Levha LI.**

ASEFAL Başı olmayan insan heykelleri için kullanılan bir sözcüktür.

ASKLEPİON Antik Yunan'da sağlık tanrısı Asklepios kültüyle ilgili kutsal alan. Sağlığa yararlı yerlerde kurulan asklepionların özelliği hem tapınak hem de hekimlik ocağı olmalarıydı. Hastalıkların tedavisinde tıbbî yolların yanı sıra diğer metodlara da baş vurulurdu. Kült işlemleri başlıca doğal iyileştirme bilgisine dayanırdı, (su ve çamur banyoları, derin uyku, koşu ve düşlerin yorumu gibi). İnananlar için asklepionlar önemli bir ziyaret merkezi olmuştur. Kos, Pergamon, Epidauros'dakiler en önemlileriydi.

ASKOS Karın kısmı şişkin, kemerli kulplu antik bir yağ kabıdır. Bkz. **Levha II.**

ASSİPONDİUM Eski Roma'da yarım kilo ağırlığında ölçü.

ASTRAGAL Antik mimarlıkta kullanılan silme çeşitlerindendir ve yuvarlak top biçiminde motiflerle süslü dış bükey bir silmedir.

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI Bkz. **Ek Bölüm II (8).**

AŞI BOYASI Tabiî mineral pigmentidir. Sarı veya kırmızı renkte ham veya kireçleşmiş şekilde bulunur. Aşı boyasında bulunan demir hidroksit oranı sabit değildir; bu orana göre pas sarısı, kızıl veya koyu esmer renk alır. En çok görülen rengi kırmızıdır.

AŞI TAŞI Aşı boyası yapmakta kullanılan taş. Yugoslavya'da Niş şehrindeki ocaklardan çıkarılan aşı taşı meşhurdur.

AŞIK YOLU Bkz. **Meandr.**

ATKI ÖRGÜLÜ DUVAR İki boy prizmatik biçimde yontulmuş taşla örülen Hellenistik duvar örgüsü. Birinci boy taşlardan ikisi ardarda gelerek duvar kalınlığını oluşturur. İkinci boy taşlar ise duvar kalınlığı boyunca uzanarak bağlayıcı bir atkı görevi yapar.

ATLANT Antik mimarlıkta kullanılan erkek heykeli biçiminde sütun. Bu sütun görevi yapan heykellere telamon da denir. Bkz. **Levha XXXII.**

ATRİA Bkz. **Atrium.**

ATRİBÜ Antik heykellerde bir heykelin hangi tanrı, tanrıça ya da kahramana ait olduğunun anlaşılmasına kolaylık sağlayan ayrıntı, giysi ya da aksesuara verilen genel ad. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm V.**

ATRİUM 1. Antik Roma evlerinin ortasında yer alan iç avlu. Üstü, ortasında compluvium denilen bir açıklık bulunan bir çatı ile örtülüydü. Çevresinde odalar ve odaların önünde revaklar bulunurdu. Etrüsklerde görülen ve Romalıların da onlardan alarak tatbik ettikleri bu avluya önceleri atria denirdi. Romalılar atrium ismini vermişlerdir. Atriumun ortasında yağmur sularının toplandığı impluvium denilen bir havuz vardı. Ayrıca atriumda bir de altar bulunurdu. Atriuma sokaktan bir kapı ile doğrudan doğruya girilir ve bu kapı bütün gün

açık dururdu. Kapının gündüz açık kalması mahsuruna çare için sonraları önüne bir vestibulum ilâve edildi. Atrium bütün ailenin oturmasına mahsus bir yerdi. Cumhuriyetin sonlarında ve imparatorluk zamanında Romalılar evleri daha büyüttüler ve sütunlu bir avlu ilâve ettiler, fakat atriumu da muhafaza ettiler. Atrium artık bir aile yeri özelliğini kaybetmiş, bir salon olmuştu. Altar da artık burada bulunmuyordu. İmparator Nero'nun Roma'yı yakmasından sonra eski Roma evinin iç düzeni değişmiştir. Artık atriumun etrafında odalar yoktur ve atrium eski haşmetini kaybetmiştir. Yine de Romalılar atriumdan vazgeçmemişlerdir. Atrium Vitruvius'a göre çeşitlere ayrılır ve isimler alır:

1- Atrium tuscanium: Dikdörtgen avlu ve içe doğru eğimli, duvarlar üzerindeki hatıllardan meydana gelen çatıdan oluşan atrium tipi.
2-Atrium impluviatum: Bu tipte atriumun çevresini dolanan çatının eğimi yağmur suyunu impluviuma toplayacak yönde olur.
3- Atrium displuviatum: Atriumun çevresini dolanan çatının eğimi yağmur suyunu yapının dışına doğru akıtacak yönde olan atrium tipi. Su impluviuma akmaz, sarnıca toplanır.
4- Atrium testudinatum: Çatı açıklığı yoktur. Displuviatuma benzer.
5- Atrium tetrastylum: Bu tür atriumun ortasında oldukça küçük bir açıklık (compluvium) ve bu açıklığın hemen altına düşen alanda impluvium yer alır. Compluviumun dört köşesinde birer sütun vardır ve çatıyı taşırlar.
6- Atrium corinthium: Bu tipte atriumlar daha büyümüştür. Havuzun etrafına bir sütun dizisi yerleştirilmiştir. Çatı açıklığı da büyümüştür. Bkz. **Levha XXV.**

2. Hıristiyan bazilikalarında girişin önünde yer alan etrafı sıra kemerler ya da sütunlarla çevrili açık avlu. Parvi de denir. Bkz. **Levha XXVII.**

ATTİK AYAĞI Bkz. **Ayak.**

ATTİK-İON SÜTUN KAİDESİ Bkz. **İon Düzeni.**

ATTİKA Antik Roma zafer taklarında arşitravla saçak silmesi arasında kalan tepe kornişi üzerindeki duvar şeridi. Genellikle kabartmalarla bezelidir ve yazıt bulunur.

ATUCS Bir çeşit alçı.

AUDİTORİUM 1. Antik Roma'da ozanları dinlemek üzere toplanılan yer. 2. Antik tiyatroda seyircilerin oturduğu bölüme verilen isimlerden biri. Bkz. **Levha XXI** B i.

AUGUR Kahin. Antik Roma'da kuşların uçuş, beslenme ve ötüş biçimlerinden geleceği kestiren, saygın ve etkili rahipler.

AULA Antik Yunan evlerinde çevresinin tamamı ya da üç tarafı revaklı, üstü açık avlu. Antik Roma evlerindeki atriumun karşılığıdır.

AULA REGİA Antik Yunan ve Roma tiyatrolarında sahnenin orta bölümüne verilen ad.

AULOPİS Yiğitlere özgü bir başlıktır. Gözlerin dışında bütün yüzü örten bir maske kısmı da vardır. Bkz. **Levha XLIX.**

AULOS Eski Yunanlıların ağaç, kemik, bronz ya da fildişinden yapılan nefesli çalgısı. Genellikle çift olarak çalınıyordu. Bu çalgı iki açık borudan meydana gelir. Borular tepeden çift dilcikli bir ağızlıkla birbirlerine bitişmiştir. Phrygialılar ve Lydialılardan alınmış olan aulos, lavtanın yerini almıştır. Kurban törenlerinde aulos çalan kadın ve erkeklere sık rastlanır. Tek olarak çalınanları da bulunur. Ayrıca bkz. **Plagiaulos.** Bkz. **Levha XLVII.**

AUREUS Antik Roma'da altın sikke birimi. Aureusların ağırlığı başlangıçta Roma ağırlık biriminin 1/40'ıdır ve 8,18 g'dır. Fakat zamanla ağırlık düşmüştür ve imparator Diocletianus aureusu ağırlık biriminin 1/70'i (4,67 g) olarak saptamıştır. Çok seyrek olarak yarım aureus ve aureusun katları da basılmıştır. Binio (2 aureus), quaternio (4 aureus), octonio (8 aureus). İlk aureuslara Roma'da Cumhuriyet Devrinin sonuna doğru rastlanır. Bunlar Caesar'dan sonra düzenli bir şekilde basılmıştır. Aureuslar Büyük Constantinus zamanına kadar kullanılmıştır.

AURUM OBRİZİACUM Arınmış altın anlamındadır. M.S. 367-369 yıllarındaki kararnamelerle Valentinianus I, Valens ve Gratianus zamanında arınmış altından basılan sikkelere verilen ad. Bu sikkeler üzerindeki OB işaretinin arınmış altına işaret eden obryzum sözcüğü ile ilgisi olabileceği gibi 72 anlamına geldiği için değer işareti olarak da kullanılmış olabileceğinden, numismatlar bir görüş birliğine varamamışlardır.

AYAK Antik çağda Yunanlılar ve Romalıların kullandığı uzunluk ölçüsü. Ayak için çeşitli yerlerde değişik ölçüler saptanmıştır. Attik kıtasında 1 ayak 0,308 m uzunluğundaydı ve şu parçalara ayrılırdı:

Attik-Roma ayağı	=	0,297 m
Empan (3/4 ayak)	=	0,231 m
Dichas (1/2 ayak)	=	0,154 m
Palm (1/4 ayak)	=	0,077 m
Parmak (1/16 ayak)	=	0,019 m

Katları da şunlardı:

Koude (24 parmak)	=	0,462 m
Brass (6 ayak)	=	1,850 m
Plethr ya da plethron (100 ayak)	=	30,8 m bazen 29,6 m
Stad ya da stadium (600 ayak)	=	184,8 m

Romalılarda ayak
Parçaları:

Palma (el) (1/4 ayak)	=	0,074 m
Digitus (parmak) (1/16 ayak)	=	0,0185 m

Katları:

Cubitus (dirsek) (1 1/2 ayak)	=	0,444 m
Gradus (adım) (2 1/2 ayak)	=	0,740 m
Passus (çift adım) (5 ayak)	=	1,480 m
Mil (1000 çift adım)	=	1480 m

AYLAMA ASKI Bkz. **Girland.**

B

BAKKHA'LAR Tanrı Dionysos'un dinsel törenlerine katılan kadınlar alayı.

BALANEİON Bkz. **Balnea.**

BALIK SIRTI DUVAR ÖRGÜSÜ Küçük yassı taş bloklarının bir sıra sağa, bir sıra sola eğik olarak tabaka tabaka dizilmesiyle oluşan duvar örgüsüdür. Yaklaşık M.Ö. 3000 yıllarında harçsız örülmüş örnekleri görülür. Batı Anadolu'daki kazılarda toprak harçlı örneklerine de rastlanmıştır. Antik Roma'da aynı örgüye opus spicatum adı verilmiştir.

BALLİSTA Roma sahra topu. Oldukça yüksek bir isabet ve menzile sahiptiler. İki kol iki yandan silindirlerin tuttuğu kirişin burulmuş yaylarıyla çahştırılıyordu. Bkz. **Levha L.**

BALNEA Antik Roma mimarlığında küçük boyutta özel ya da genel hamam.

BALNEATİCUM Antik Roma'da hamama verilen ücret.

BALNEOLA Bkz. **Balnea.**

BALNEUM Bkz. **Balnea.**

BALSAMARİUM Bkz. **Unguentarium.**

BALTEUS İon sütun başlığında volütün pulvinus denilen yan cephesinde yer alan volütü iki yandan sıkıştıran kalın bir halata benzeyen düşey bant. Bkz. **Levha XIX.**

BALUSTRAD Korkuluk.

BAPTİSTERİUM Vaftiz yeri.

BARBİTOS Bkz. **Paktis.**

BARBOTİN Çanak çömlek yapımında kil ıslakken çimdikleyerek oluşturulan bezeme. Bkz. **Levha II.**

BASİLİCA DİSCOPERTA Örtülmemiş bazilika anlamındadır. Bu tipte yan neflerin üstünün kapalı, ana nefin çatısız olduğu düşünülmektedir.

BASTON Triglifin yivler arasındaki bölümüne verilen isim.

BAŞTABAN Bkz. **Arşitrav.**

BAZALT Volkanik kayaçlardandır. Lavların ani fakat yüzeyde soğuması sonucu oluşmuştur. Koyu renkli (koyu kahverengi ve siyaha yakın), ince tanelidir. Bazı bazalt türlerinde hamur bir miktar camsı malzeme bulundurabilir. Çok ender olarak tüm kayaç camsı olur. Bazalt da katılaşma esnasında kaçan gazlar nedeniyle bol miktarda gözenek bulunabilir. Derin gözenekli olanlar döşeme ve duvarlarda kullanılır. Gözeneksiz olanlar sütun başlığı gibi elemanların yapımında kullanılır. Bazalt yoğun ve sert olduğundan basınca karşı direnci en yüksek taşlardandır. Bundan dolayı yapı taşı olarak kullanılır. İşlenmesi oldukça güç bir taştır. Ateşe dayanıklıdır.

BAZİLİKA Birbirlerinden sütun ya da ayak dizileriyle ayrılmış, ortada geniş ve yüksek, yanlarda alçak ve dar birbirine paralel neflerden oluşan, uzunlamasına gelişmiş bir mekân düzenine sahip, uç kısımda nişi andırır bir apsid bulunan yapı tipi. Apsidde birkaç basamaklı bir yükselti üstünde sunak masası bulunur. Bazilikanın ön yüzünde bir kapı vardır, buradan geçilince kare plânlı bir avluya gelinir (atrium, parvi ya da parvis). Avlunun ortasında kantharos denilen temizlenme çeşmesi yer alır. Bazilikanın plânı zamanla dikdörtgen haç biçimine dönüşür, haçın ucundaki apsid doğuyu gösterir. Işıklandırma için pencereler orta mekânın sütun ya da payelerle taşınan duvarları üzerindedir. 4. yy'da nef sayısı 3'ten 5'e yükselir. Bazilikalar Pompei bazilikasında olduğu gibi iki katlı olabilirler. Bazilika mimarlık tarihinde biçimini ve fonksiyonunu en uzun süre koruyan bir yapı tipidir. İlk bazilikalar Romalılar tarafından yapılmıştır. Roma bazilikasının din dışı kamusal işlevleri olurdu, örneğin hukukla ilgili işlerin görüldüğü mahkemeler bu yapıların içinde kurulurdu. Çoğu zaman bazilika içinde yargıcın oturması için tribuna bulunurdu. Roma bazilikalarını örnek alan Hıristiyan bazilikaları ise dinsel anlamda bir yapı olarak gelişmiştir ve ilk Hıristiyan kiliselerine örnek teşkil etmişlerdir. Ayrıca bkz. **Apsid, Absida, Atrium (2), Bema, Basilica Discoperta, Narthex, Nef, Pastoforion, Transept, Tribuna maddeleri.** Bkz. **Levha XXVII.**

BEMA Bazilika yapısında apsisin önünde yer alan platform. Bu kısımda Erken Hıristiyan mimarisinde ruhban sınıfı için oturma yerleri, Bizans mimarisinde kiliselerde sunak bulunur.

BEREKET BOYNUZU Tanrıça Demeter'in atribüsüdür. Bolluk ve bereketi temsil eden kıvrılmış bir boynuz içinden çiçek ve meyveler taşar biçimde betimlenir.

BESSALİS Kare biçiminde, kenarları yaklaşık 12-13 cm boyunda olan, yassı antik Roma tuğlası.

BETON Çimento, kum ve çakılın uygun oranlarda suyla karıştırılmasıyla elde edilen karışım. Beton başlangıçta plâstiktir, sonra katılaşıp sertleşerek taş benzeri bir kitle görünüşü alır. İlk kez Romalılar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Roma betonu kireç, tuğla kırığı ve volkan tüfünün karışımından oluşurdu.

BEYAZ ZEMİN TEKNİĞİ Antik resim sanatında uygulanan tekniklerdendir. Bu teknik M.Ö. 6. yy'ın sonları ile M.Ö. 5. yy'da kullanılmaya başlanmıştır. Beyaz zemin tekniğinde vazonun yüzeyi fırınlandıktan sonra beyazlaşan kil ile bir astar ya da bir yüzey boyası çekilir. Bunun üstüne figürlerin çevre çizgileri çizilir. Ayrıntılar için tutkal boya renkleri (kırmızı, kahverengi, sarı, mor gibi) fırınlanmadan sonra sürülür.

BEZEME Mimarlık ürünü ve her tür kullanım eşyası üzerinde süslemek amacıyla yapılan çalışmaların tümü. Yunan sanatında bezemeler başta mimari süslemeler olmak üzere mezar

anıtlarının başlıklarında, maden işçiliği ve çömleklerde, mobilyalarda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Klâsik Çağ bezemesi gelişimi Geometrik Çağda tamamlanmış bir bezeme geleneğine dayanıyordu. Yunan sanatında görülen bezemenin bir bölümü (lotüs, palmet, gül, çeşitli yapraklar gibi) eski uygarlıklarda da (Mısır, Asur, Girit gibi) görülür. Yunan bezemelerinin tarih sırasına göre başlıca biçimleri:

Geometrik Çağ: Yatay şeritler, içiçe geçmiş çemberler ve yarım çemberler, dalgalı çizgiler, zikzak çizgiler, kafes, boş ve dolu üçgenler, çeşitli baklava biçimleri, aşık yolu şeritleri, gamalı haçlar, dama bezemesi.

Doğu Etkili Üslûp: Lotüs, gül, palmet, volüt, sarmal, içiçe geçmiş çemberler, yapraklar, tekerlek, zikzak, dama, aşık yolu, balıksırtı, çeşitli bitkiler.

M.Ö. 6. ve 5. yy: Aşık yolu şeritleri, kafes, gül, volüt, balıksırtı, dama, sarmal, örgü şeridi, yumurta dizisi, ışık çizgileri, boncuk dizisi, lotüs çiçeği ve tomurcuğu, palmet, yumurta ve mızrak biçimli yapraklar. Lotüs, palmet ve volütler sayısız çeşitlemelerle birleştirilmişlerdir.

M.Ö. 4. ve 3. yy: Geçen döneme ilâve olarak dalgalı çizgi şeritleri, asmalar, defne çelenkleri, geç dönem palmet biçimi, çeşitli güller.

Hellenistik Çağdaki bezemeler gösterişli ve canlıdır. Roma sanatında görülen bezemelerin çoğu Yunan bezeme motiflerinden alınmıştır. Fakat Romalılar bu motiflerin sadeliğini bozmuşlardır. Zenginlik ve gösterişe önem vererek motiflerde ayrıntılara inme yolunu seçmişlerdir. Romalılar fret tipi bezemeleri mozaik yollarda kullanmışlardır. Bkz. **Levha XXXVIII, XXXVII, XXXIV, XXXV.**

BİBLİOTHEK Kütüphane binası.

BİGA Eski Yunan ve Romalılarda iki at koşulan iki tekerlekli cenk, zafer alayı ve koşu arabası. Bkz. **Levha XLVI.**

BİKLİNİUM Antik Roma'da iki kişinin uzanarak yemek yiyebildiği bir tür kanepe. Bkz. **Levha XLIII.**

BİLEZİK Sütunun başlıkla ve kaide ile birleştiği yerde yer alan

halka biçiminde öge. Birleşme yerini kapamak için yapılmış bir unsurdur.

BİLİNQUİS Eski devirlerden kalma çift dilde yazılmış (Grekçe-Sidece, Etrüskçe-Lâtince gibi) kitabelere verilen isim.

BİLLON Saf gümüş sikke yerine kullanılan gümüş-bakır karışımı sikke.

BİNİO Aureusun katlarındandır, 2 aureus.

BİPEDALES Kenarları yaklaşık 60 cm boyutunda kare biçimli yassı Roma tuğlası. M.S. 1. yy'ın ortalarında almaşık duvar (aşağıdan yukarıya doğru ardaşık olarak sıralanan farklı malzeme dizileriyle oluşturulmuş duvar) yapımında kullanılmıştır. Antik Roma hamamında hypokaust sisteminde kullanılmıştır.

BİT-HİLANİ Bkz. **Hilani.**

BİTHYNİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita 1.**

BİZ Bir çeşit delici. Maden, kemik gibi malzemeden yapılırdı.

BONCUK DİZİSİ Bir silmenin üzerine gelen, dönüşümlü iki dar bir normal kabarık tanelerin dizilmesiyle oluşan bezeme. Boncuklu silme ya da tesbih dizisi de denebilmektedir. İon Düzeninde arşitravın fascialarının boncuk dizisiyle ayrılmış olduğu örneklere rastlanır. Bkz. **Levha XXXV.**

BONCUKLU SİLME Bkz. **Boncuk Dizisi.**

BOSAJ Antik duvar örgüsünde dikdörtgenler prizması biçiminde yontulmuş taş bloklarının hafif dış bükey bırakılmış, kaba ya da düz olarak işlenebilen ön yüzleri. Bu tür ön yüzlü olan taş bloklarla örülen duvara bosajlı duvar denir. Bkz. **Levha XI.**

BOULE Atina'da 500 üyeden meydana gelen, yasaları hazırlayıp, halk meclisinin oyuna sunan meclis.

BOULEUTERİON Antik Yunan'da kent meclisinin toplandığı bina. Başlangıcından beri bouleuterion kapalı bir yapıydı. Prytaneium ile arasındaki yakın benzerlik prytaneiumun şehrin kutsal ocağını içermesine karşın, bouleuterionda çoğun-

lukla ocak tanrıçası Hestia'nın bir sunağının bulunmasıyla belirtilebilir. Bir çok şehirde bouleuterion ilk kamu yapıları arasında yer almış olmalıdır. Delphi'de dikdörtgen biçimli arkaik bir bouleuterion vardı. Bu dikdörtgen biçim idealden uzaksa da bir kaç yerde daha yapılmıştır. Oylumlu uygun bir tasar geliştirilerek yaygınlaştığında bile, tipi tümüyle saptanmamıştır. Bu nedenle bouleuterionların kalıntıları her zaman tartışmasızca saptanamaz. Kesin çizgileri saptanamayan bu tipler için son zamanların geçerli biçimi karemsi bir yerin içine tiyatro benzeri küçük bir düzenin yerleştirilmesiyle başarıldı. Gelişen çatı tekniği bu düzene yardımcı oldu. En iyi ve en belirgin örnekleri Hellenistik Çağda görülen bu tipin M.Ö. 5. yy'da yapıldığı ve giderek başlangıcının M.Ö. 6. yy'a indiği artık ortaya çıkmaktadır. Bouleuterionun son biçimi dört duvar arasına yapılmış ve üzerine çatı çıkılmış küçük bir dikdörtgen ya da yarım daire biçimli bir tiyatroydu. Çatıyı destekleyen iç sütunlar □ ya da : : biçimindeydi. Bu yapı Hellen mimarlarının uygulamaya dönük gereksinmeleri karşılamak için geleneksel yalın ögelerden geliştirdikleri bir buluş olarak düşünülebilir. M.Ö. 175-164 yıllarında yapılan Milet bouleuterionu kendi türünün en görkemlisiydi. Oturma yerleri tiyatrodaki gibi geniş bir yarım daire oluşturuyordu. Yarım daire biçiminin dörtgenden yararı görüş ve duyma kolaylığı sağlanması, sakıncası ise dörtgen yapılara iyi uymayarak biçimsiz köşeler bırakmasıydı.

BOUSTROPHEDON Antikitede yazıtlarda kullanılan yazı stillerinden biri. Yunanlıların ilk devirlerde geliş gidiş tarzında kullandıkları bu stil "öküz dönüşü" anlamına gelmektedir. Bu sisteme göre yazının bir satırı soldan sağa, sonraki satırı sağdan sola doğru yazılıyordu. Bir anlamda öküzlerin bir tarlayı sürmelerine benzer bir yazım şekliydi. Arkaik devir Grekçesinin en belirgin özelliği bu yazım sistemiyle yazılmasıdır. Boustrophedon stil M.Ö. 6. yy'dan itibaren terkedilmeye başlanmıştır. Bu stildeki yazıtların daha çok dinsel konuları (adaklar, takvimlerle ilgili düzenlemeler vb. gibi) içermeleri nedeniyle, boustrophedon stilin zamanla dinsel bir hüviyet kazandığı söylenebilir. M.Ö. 5. yy'dan itibaren soldan sağa yazı bir kural haline gelmişse de, boustrophedon stilin bıraktığı etkiden olsa gerek, birbirini izleyen satırların farklı bir biçimde gösterilmesi estetik bir anlayış olarak sürmüştür. Örneğin Hellenistik Çağa tarihlenen ve birbirini izleyen satırları iki değişik renkte boyanmış olan bazı yazıtları bu alışkanlığın devamı olarak yorumlamak mümkündür.

BRANKHİD HEYKELLERİ Milet ve Didyma arasındaki kutsal yolun iki yanındaki rahip heykelleri. Bu sözcüğün aslı Apollon'un sevdiği kimse olan Branchos'dan gelmektedir. Bu eserlerdeki ortak özellikler: Hepsi koltukta oturur; erken olanlarda daha açık olmak üzere hepsinde blok özelliği ve kapalılık görülür. Altta khiton üstte himation olmak üzere, yaklaşık olarak hem zaman olanlar aynı giysiyi ve birbirinin benzeri kıvrımları gösterirler. Bu eserlerin özellikle ilk döneme ait olanlarının monoton görünüşlerini etkileyen asıl neden, biçim ve pozlarının aynı, oran ve ölçünün ağır tutulmuş olmasıdır. Figürler koltukla bir bütün teşkil ederler.

BREŞ Çakılları köşeli olan konglomeralara verilen isim. Ayrıca bkz. **Puding.**

BUKRANİON Antikitede mimari tezyinat olarak kullanılan öküz kafası. Bkz. **Levha XXXII.**

BULE Bkz. **Boule.**

BULEUTERİON Bkz. **Bouleuterion.**

BULLA Etrüsklerde boyna asılan, daire biçiminde madenden yapılmış bir tür tılsım. Bkz. **Levha XLII.**

BULLE Pişmiş topraktan üzerine mühür baskısı yapılmış, tasvirli, çeşitli şekillerde olabilen parçalara verilen isim. Bazen konik olabiliyor ve çevresinde de mühür baskıları yer alabiliyor. Latincesi calculus. Bkz. **Levha X.**

BULUNTU Arkeolojik kazı ya da yüzey araştırması sonucunda ortaya çıkarılan her çeşit eski eşya, sikke, heykel, mimari yapı kalıntısı.

BUON FRESCO Süratli çalışma gerektiren ve daha makbul sayılan fresk türü. Girit ve Yunanistan'da kullanılmıştır.

BUSTUM Antik Roma'da ölünün yakılıp küllerinin muhafaza edildiği yapı ya da alan.

BÜGELKANNE Geç Akha keramiğinin tipik şekli olan özengi testileri.

BÜZ Bkz. **Künk.**

C

CACA US Bkz. **Kakkabe.**

CADUCEUS Bkz. **Kerykeion.**

CAEMENTA Antik Roma betonu içinde agrera olarak kullanılan taş ve tuğla kırıkları.

CAEMENTUM Antik Roma betonu için kullanılan bir ad.

CALCULUS Bkz. **Bulle.**

CALDARİUM Antik Roma hamamında sıcak bölüm.

CALGON Yüksek moleküllü bir polifosfattır. Keramikler üzerindeki suyla çıkarılamayan kirler için uygulanan kimyasal yöntemlerde kullanılır. Maden eserlerin temizliğinde de calgondan yararlanılır. Ayrıca bkz. **Keramik, Sikke.**

CAM Silikat kökenli saydam bir madde olan cama Eski Mısır Uygarlığında M.Ö. 4. binde cam boncuklara, M.Ö. 1600 dolaylarında cam kaplara rastlanır. Cam sanatının kendine özgü yöntemlerle gelişmesine olanak veren üfleme işlemi M.Ö. 2. ve 1. yy'larda geliştirilmiştir. M.Ö. 6. yy'dan itibaren Anadolu'da da camın kullanıldığı, camdan koku şişeleri yapıldığı arkeolojik kazı buluntu arından anlaşılmaktadır. Yunan cam kapları, Mısır örneklerinden biçimleri yönünden ayrılırlar. Biçimleri küçük kil kaplara verdikleri biçimlerin aynısıdır, alabastron, aryballos gibi. Renkler (sarı, kırmızı, mavi,

beyaz) Mısır örneklerindeki kadar temiz ve parlak değildirler. Hellenistik Çağda cam tekniği varlığını korumuşsa da, kapların biçimleri ve bezemeleri değişiklik gösterir. Alabastronların boyunları daha uzundur, kapların gövdeleri de daha az derli topludur, kulplar da çoğu zaman çok büyüktür ve özenle biçimlendirilmişlerdir. Damga mühürlerinden kalıp çıkarılarak yapılan cam mühürler Roma Çağları içine dek her dönemde yaygındılar. Yunanlılar cam işçiliğini geliştirmişler ve çeşitli şekillerde uygulama alanı bulmuşlardır; kesme cam, mozaik camı, boyalı cam gibi. Camın Roma sanatında da önemli bir yeri vardır. Roma'da cam imalâthanelerinin sayısı 210 yılında çoğalmıştır. Bu atölyelerde cama çark üzerinde biçim veriliyor, kesilip işlenebiliyordu. Roma'da cam üstüne çeşitli süsleme teknikleri uygulanmıştır. M.S. 2. yy'da Roma'da cam sanatında daha çok ayaklı bardaklar, koku şişeleri, vazolar üretilmiştir. Bu cam eşyaların üzerindeki sedef tabakasının durumu toprak altında kaldığı yüzyılların sayısına bağlıdır. Pencere camının M.S. 1. yy'a kadar kullanılmadığı sanılmaktadır; ancak Pompei'de 2 cm kalınlığında gerçek pencere camları bulunmuştur. Pencereleri yarı saydam bir madde ile örtmek için Latinler, boynuz maddesi veya ince levhalar halinde kesilmiş talk olduğu sanılan saydam taşlar kullanırlardı.

CANABAE Bir Roma castrumunun dışında kalan ve resmî olmayan yerleşmelere verilen ad.

CANALİS Bkz. **Kanalis.**

CANTHERİUS Bkz. **Mahya Kirişi.**

CARCERES 1. Antikitede hipodrom ve circuslarda koşu arabalarının koşuya katılmak üzere bekledikleri yer. Circuslarda burası genellikle tonozlu on iki hücreden ibaret olup ön taraflarında koşu meydanına açılan tahta kapılar vardı. Hipodromlarda bu sayı sınırlı değildi. 2. Antik Roma'da zindan biçiminde tutukevi. Bunlar genellikle üç katlı olup, her kat başka şekildeydi.

CARDO Antik Roma kent plânlamasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve decumanus ile merkezde dik olarak kesişen ana cadde.

CARPENTUM İki tekerlekli Roma arabası.

CASTELLA Roma'da Geç Severus dönemine ait yazıtlarda adı geçen büyük kasabalar.

CASTELLUM AQUAE Antik Roma'da kente su kemerleriyle gelen suyun, kente dağıtılması için yapılmış, havuz ve tekneleri bulunan, üstü örtülü yapı.

CASTELLUM DİVİSORUM Antik Roma'da su dağıtım havuzu. Havuzun dibindeki kanallardan kentin temel kamusal gereksinimlerini karşılayacak su akıyordu; yanlardaki çıkışlarsa suyu özel tüketicilere veriyordu. Bkz. **Levha XXIX.**

CASTRUM (Lâtince kale anlamındadır.) Roma ordusunun askerî kamplarına verilen ad. Mimarlık tarihinde genellikle dik açılı plâna sahip, kare ya da kareye yakın biçimde surla çevrili, tam merkezinde birbirini dik olarak kesen iki ana cadde (cardo ve decumanus) bulunan, bu kesişme noktasında forumunda yer aldığı Roma koloni kenti. Plân düzeninin askerî kamplardan kaynaklandığı sanılmaktadır.

CAULİCULUS Korinth sütun başlıklarındaki akanthus yaprağının bağlı bulunduğu sapçık.

CAVAEDİUM Antik Roma evlerinde dört köşe küçük bir iç avlu etrafında ya da yapının önünde bulunan revak.

CAVEA Antik tiyatrolarda basamaklı oturma alanı. Lâtince olan bu sözcük hem Antik Roma hem de Antik Yunan tiyatroları için kullanılır. Başlangıçta Antik Yunan tiyatrosunda bu kısma koilon ya da theatron deniliyordu. Genellikle yamaca yaslanan caveaların biçimi ilke olarak yarım yuvarlaktır. Ancak M.Ö. 4. yy'dan sonra bazı tiyatrolarda cavea tepeden analemmaya doğru genişletilerek elips biçimini almıştır. At nalı biçimindeki cavea bir Hellen geleneğidir. Cavea, topografya özel-

liklerine göre değişen, ancak genellikle 26-27 derece olan bir açı yapar. Düzlük alanlarda bu açı 10 dereceye iner. Ayrıca bkz. **Tiyatro.** Bkz. **Levha XXI** B i.

CAVEDİUM Bkz. **Cavaedium.**

CAVETTO Antik mimarlıkta iç bükey silme. Genellikle dörtte bir daire kesitli olurdu.

CELLA Bkz. **Naos.**

CERESKAL Üç ayaklı ve üstteki bir raya asılarak kullanılan elle kumandalı zincirli vinç.

CHALCİDİCUM Genel anlamda her tür anıtsal giriş mekânı için kullanılan sözcük. Antik çağın ünlü mimarlık yazarı Vitruvius'a göre Hıristiyanlık öncesi bazilikaların giriş mekânı.

CHALKOS Bkz. **Khalkos.**

CHELONAİ Bkz. **Khelonai.**

CHERT Bkz. **Çört.**

CHRESMOGRAPHEİON Bilicilik odası. Kehanetin yazılıp okunduğu oda. Rahipler Apollon'un biliciliğini buradan açıklıyorlar, ilgililer de bunu pronaos'tan dinliyorlardı.

CHRYSELEPHANTİN Altın ve fildişi karışımı. Özellikle antik Yunan sanatında kült heykellerinin yapımında kullanılmıştır.

CİRCUS Antik Roma'da bazı oyunların oynandığı ve araba yarışlarının yapıldığı özel yapılara verilen isim. Çevresi tribünlerle çevrili, bir ucu yarım daire biçiminde dikdörtgen bir alandır. Meydanın ortasında spina denilen, boydan boya uzanan bir set olup, bunun üzerinde de heykeller ve benzeri yapıtlar bulunurdu. Her yarışın daha kaç devri kaldığını veya bittiğini halka bildirmek için spinadan işaretler çekilir ve her devirden sonra, bunlardan biri indirilerek seyircilere bilgi verilirdi. Spinanın iki uçlarında koşu arabalarının meydanı dolaşırken geçmeleri için birer açıklık bırakılmıştır. Bu dönemeç yerlerinde de meta denilen kısa sütunlar şeklinde hudut işaretleri vardı. Yarışmacılar bunların etrafında dönerek yarışa devam ederlerdi. Koşu arabaları carceres (karser) denilen mevkide durur ve yarışa oradan başlarlardı. Roma'daki Circus Maximus bu tip yapılara en iyi örnektir. Ayrıca bkz. **Hipodrom.** Bkz. **Levha XXII.**

CİSTOPHOR Bkz. **Kistophor.**

CLİPEUS Bkz. **Kalkan.**

COLUMBARİUM (Çoğulu COLUMBARİA). Antik Roma uygarlığına özgü mezar mekânı. Ölülerin küllerinin konduğu kapları yerleştirmek için duvarlarında küçük nişler bulunan mekânlardır.

COLUMEN Bkz. **Mahya Kirişi.**

COLUMNA CAELATA (Çoğulu columnae caelatae). Arkeoloji literatüründe kabartmalı sütunlara verilen isim. Bkz. **Levha XIX.**

COMPLUVİUM Antik Roma evlerinde atriumu örten çatının ortasında bulunan kare ya da dikdörtgen açıklık.

CORİNTHİUM Vitruvius'a göre bir atrium tipi. Ayrıca bkz. **Atrium.**

CORONA Bkz. **Geison.**

CORYCEUM Bkz. **Gymnasium.**

CRYPTOPORTİCUS Bkz. **Kriptoportik.**

CUBİCULUM Antik Roma evlerinde atriumun etrafında yer alan misafirlere ve ev halkına mahsus odalara verilen isim. Sade ve küçük odalardır. Bkz. **Levha XXVI.**

CULİNA Antik Roma evinde mutfak.

CULLEUS 1. Roma'da içinde şarap satılan ve şarap ve zeytinyağı gibi sıvı gıdaların taşınmasında da kullanılan deri tulumlara verilen isim. 2. Culleus terimi aynı zamanda 20 amphoraya karşılık gelen bir sıvı ölçü birimi olarak da kullanılmaktaydı. Bkz. **Levha LI.**

CUNEİ Bkz. **Kerkides.**

Ç

ÇAKMAK TAŞI Kireçli arazilerde ya yumrular ya da tabakalar halinde bulunan, kıvılcım da üretebilen silis yığınlarına verilen ad. Çakmak taşının özelliği düzgün bir şekilde kırılmasıdır. Doğal rengi açık ya da koyu kurşunîdir. Üzeri bazen beyaz bir kabuk ile kaplıdır. Kimyasal değişimde renk kırmızı kahverengi olur. Tarih öncesi dönemlerde çakmak taşının kullanım alanı obsidien kadar geniş değildi. Çakmak taşı tören hançerleri gibi, özel aletlerin yapımında hammadde olarak kullanılıyordu.

ÇANAK-ÇÖMLEK 1. Her tür kabaca biçimlenmiş, pişmiş toprak kullanım eşyasının genel adı. 2. Tarih öncesi dönemlerde yapılmış keramik objelerin genel adı. Tarihten önceki devirler de yapılan çanak çömlekler sırsızdı.

ÇAY TAŞI Boyu 4 mm ile 64 mm arasında olan yuvarlak taş. Bu taşın bir tarafı keskin hale getirilirdi. Çay taşına parçalayıcı anlamında satır da denir.

ÇEKÜL Ucuna küçük konik madenî bir ağırlık bağlanmış ipten oluşan ve yapı elemanlarının düşeyliğini kontrol etmek için sarkıtılarak kullanılan alet. Şakûl.

ÇİFT BALTA Bkz. **Labrys.**

ÇİVİ YAZISI Şekil olarak çiviye benzediği için 19. yy bilim adamları tarafından bu isimle adlandırılan, çivi ve çengellerden oluşan, heceler halinde ses değerleri veren yazı. Asur ticaret kolonileri aracılığıyla Anadolu'ya girmiş, Hititler ve Urartular tarafından kullanılmıştır. Ancak Hititler Eski Babil özellikli çivi yazısını benimsemişlerdir. Urartular da bu çivi yazısını değiştirerek kullanmışlardır. Asur çivi yazısında dikey çiviler yatay çivileri keser. Urartu çivi yazısında ise, yatay çivilerin kesilmesi dikey çivinin arkasına başka yatay çiviler konularak belirtilir.

ÇÖMLEK Çömlekçi çamurundan yapılan, elle ya da tornada biçimlendirilen, sırlı ya da sırsız, tencere biçiminde kaba keramik kap.

ÇÖRT Çakmak taşından daha açık renkli olup katman yapan silisli parçalara verilen ad. Eski devirlerde alet yapımında kullanılmaktaydı. Çörtün siyah olan bir türü obsidiene çok benzer, fakat parlaklık yönünden çört donuk kalır. Obsidien kadar geçirgen de değildir. Çört bir sedimanter kayadır, fosil ihtiva edebilir.

ÇÖRTEN Çatıdaki yağmur sularını bina duvarlarından uzağa akıtmak için, dış duvarların saçak düzeyinde yapıya dik konumda yerleştirilen kısa oluk. Çörtenler çeşitli şekillerde yapılmışlardır. En çok görülen aslan başı biçiminde yapılmış olanlarıdır. Antik tapınaklarda simada yer alırlar. Bkz. **Levha XXXI, XVI.**

D

DAREİKOS M.Ö. 546'da Lydia krallığı Perslerin eline geçtikten sonra M.Ö. 515'te Persler tarafından basılan ilk altın sikke. Ön yüzlerde Pers büyük kralını beline kadar veya koşarken gösteren bu sikkeler, Sardes'de Büyük İskender zamanına kadar, hatta onun tarafından da basılmış, eski çağların en tanınmış sikkelerindendirler. 8,42 g ağırlığındaki dareikos o zamanın en gözde stateri olan Fokaia staterinin yarısı değerindeydi.

DECAMANUS Antik Roma şehirciliğinde, doğu-batı doğrultusunda uzanarak cardo ile merkezde kesişen ana cadde.

DEHLİZ Üstü kapalı dar ve uzun geçit.

DEKASTYLOS Antik mimarlıkta ön cephesinde ondört sütun yer alan tapınak tipi.

DENARİUS Eski Romalıların esas gümüş parası. M.Ö. 187 yılından itibaren basılmaya başlanan gümüş sikke. Sürekli 500 yıl kullanılmış. Değeri 10 asa eşit olduğu için onluk anlamına gelen bu ad verilmiştir. Fakat M.Ö. 130 yıllarında değeri 16 as olarak saptandıktan sonra da bu ad korunmuştur. Başlangıçta 4,55 g ağırlığında olan denarius, Augustus zamanında 3,89 g'a inmiş, giderek içindeki gümüş oranı da düşmüş, M.S. 3. yy'da içinde ancak %4 oranında gümüş bulunan gümüş kaplı bakır sikkeye dönüşmüş ve ağırlığı 2,3 g'a inmiştir.

İmparator Diocletianus'a kadar düşüş devam etmiş sonra da denarius basımı son bulmuştur. Başlangıçta denariusların üzerinde X, yarım denariuslarda (quinarius) V, 1/4 denariuslar (sestertius) üzerinde de IIS şeklinde değer işaretleri vardır. Piyasada kolay tanınması için bir süre hep aynı tiplerle basılan denarius ve parçalarının tipleri M.S. 2 yy'ın ortalarından başlayarak değişmiş, aynı zamanda sikkeleri basan memurların isimleri monogram halinde ya da tam olarak ve memurun ailesiyle ilgili resimler de görülmeye başlanmıştır. Roma'nın tarihi ile ilgili önemli olayları yansıtan denariuslar da basılmıştır. Ayrıca bkz. **Antoninian.**

DENDROKRONOLOJİ Bkz. **Tarihlendirme.**

DEPAS AMPHİKYPELON İki kulplu bir çeşit antik içki kabı. Bkz. **Levha II.**

DERZ Taş, tuğla gibi kâgir malzemeyle oluşturulan duvarlarda, iki ögenin arasındaki dıştan çizgi biçiminde gözüken birleşme yeri.

DESTRİCTARİUM Antik Roma hamamlarında soyunma odası. Apodyterium.

DİADEM Alnın üzerinde başa yerleştirilen çelenk biçiminde taç. Yunanlılar ve Romalılarda çok kullanılmış, değerli örnekleri bulunmuştur. Bkz. **Levha XLI.**

DİADOKHLAR İskender'in haleflerine verilen isim.

DİAETA Antik Roma evinde oturma odası.

DİAKONİKON Bkz. **Pastoforion.**

DİASTYLOS Antik mimarlıkta kullanılan intercolumnium türü. Her iki sütun arasındaki (eksenden eksene) mesafe o sütunların taban çapının üç katıdır.

DİAULOS Palaestranın ana avlusunun çevresini dolanan revak.

DİAZOMA Antik tiyatro ve amfitheatrlarda oturma sıralarını ayıran, gezinti ve geçiş yeri. Bkz. **Levha XXI.** Ab, Bb.

DİDRAHMİ M.Ö. 269'dan sonra basılmaya başlanan ve ilk önce Campania'da basıldıkları için numismatik literatüründe

Roma-Campania gümüşleri olarak geçen ilk gümüş sikkelerin birimi. Diğer adı da nummustur. Ağırlıkları 7,6 g'dır. M.Ö. 241-222 tarihleri arasında bu sikkelerin tipleri daha zenginleşmiştir ve ağırlıkları 6,6 g'a düşmüştür.

DİFROS 1. Antik mobilya sanatında görülen tornada çekilmiş dört ayağı olan, arkalıksız bir oturma eşyasıdır. Bu kolaylıkla kımıldatılabildiğinden çok kullanılmıştır. Parthenon frizi üstünde tanrılar difros üstünde otururlar. Kadınlar da difrosu evde kullanmışlardır. Homeros da difrosdan bahseder. Bkz. **Levha XLIII.** 2. Yiğitlerin savaş zamanlarında kullandıkları, hipodromlarda da kullanılan iki tekerlekli, dizginlerle idare edilen bir çeşit araba. Bkz. **Levha XLVI.**

DİFROS OKLADİAS Bugün kullanılan katlanan sandalyeye benzeyen, çapraz destekli ve yine kolay kımıldatılabilen bir difros çeşitine verilen isim. Bunların katlanıp katlanmadıklarını eski metinler belirtmezler. Buna rağmen bir takım resimlerde çapraz desteklerin oturma çubuğuna değdiği yerlerdeki dönme noktaları olan zıvanalar birer çemberle işaretlenmiştir. Bkz. **Levha XLIII.**

DİKİLİTAŞ Bir kişi veya olayı anımsatmak amacıyla dikilmiş kare, daire ya da dikdörtgen plânlı, tepeye doğru incelerek bir başlık, heykel ya da piramitle sonlanan yüksek taş. Yekpare ya da örgü teknikleriyle yapılabilir. Eski Mısır'da çok kullanılmıştır. Antik Roma'da da görülür. Ayrıca güneşe göre saatin saptanmasında da dikilitaşlardan yararlanılırdı. Bazı metinlerde obelisk (ingilizce) olarak da geçmektedir.

DİLGİ Boyu eninin en az iki katı olan, koşut ve keskin kenarlı yonga.

DİNOS Bkz. **Lebes.**

DİONYSİAK Dionysos onuruna yapılan festivaller.

DİORİT Feldispat, magnezyum, kireç ve demir bileşimli koyu renk volkanik taş.

DİOTE Amphoreus gibi iki kulplu şarabı muhafaza etmek için kullanılan kap. Bkz. **Levha II.**

DİPLOİDİON Bkz. **Peplos.**

DİPTEROS Bkz. **Tapınak.**

DİPTİKH Birbirine menteşelerle tutturulmuş iki parçadan ibaret katlanabilen levhalara Romalılarca verilen isim. Bir cilt kapağı gibi iki tahtadan ibaret olan bu levhaların birer çıta ile çevrilmiş olan iç yüzlerine balmumu sürülür ve üzerine demir kalemle yazı yazılırdı. Tahta pervazlar yazılı olan satlı temastan korurdu. Diptikhler ya tahtadan ya da fildişinden yapılırdı. Halka ve konsüllere mahsus olanları vardı. Konsüllerinkiler genellikle fildişindendir ve kapakları oymalarla süslenmiştir. Romalılarda diptikhlerin bütün tezyini dış kapaklarındaydı. En küçükleri kitap boyundan başlar. Çok büyük olanları da vardır. Bunların üç kanatlı olanlarına triptikh, daha fazla kanata sahip olanlara polyptikh denir.

DİPYLON İki taşıyıcı ayak üzerine oturtulmuş bir kemerden oluşan Roma zafer takı tipi.

DİSPLUVİATUM Vitruvius'a göre bir atrium tipi. Ayrıca bkz. **Atrium.**

DİSTYL İN ANTİS Bkz. **Tapınak.**

DİSTYLOS Antik mimarlıkta kullanılan bir inter columnium tipi. İki sütun arasındaki (eksenden eksene) mesafe o sütunların taban çapının 2 katıdır.

DODEKASTYLOS Ön cephesinde oniki sütun bulunan antik tapınak tipi.

DOKİMEİON Phrygia'daki Synnada (Şuhut) yakınındaki Dokimeia köyünde (mermer ocakları ile ünlü bir köy) bulunan mermer ocağına yerlilerin verdiği ad. Dokimete de derler. Romalılar ise Synndik mermer ocağı adını vermişlerdir.

DOLİUM Romalıların içinde şarap sakladıkları pişmiş topraktan büyük küplere verilen ad. Boyları 3 m'ye yaklaşanları vardır. Homeros zamanında Yunanistan'da da kullanılmıştır.

DOLMEN Tarih öncesinde mezar olarak kullanıldığı anlaşılan iki tanesi dikili, üçüncüsü de bunların üzerine kapak gibi yatırılmış üç büyük taştan meydana getirilmiş yapı.

DOMUS 1. Eski Romalılarda eve verilen isim. İngilizcedeki home kelimesinin içerdiği anlam ile aynı sayılır. Domus ailenin, ecdadın ve evi koruyan tanrıların ikametgahıdır. Özel bir anlam taşır. 2. Mezar yapılarında mezar odası.

DOMUZ ARABASI Arkeolojik kazılarda ağırca yükleri taşımak için kullanılan küçük tekerlekli, üstü düz alçak araba.

DONARİUM Antik Roma tapınaklarında tanrı ve tanrıçalara sunulan hediyelerin ve adak eşyalarının muhafaza edildiği mekân.

DOR DÜZENİ Antik mimarlıkta kullanılan düzenlerden en eskisi. M.Ö. 6. yy'da uygulanmaya başlanır. Başlangıçta ahşap mimari, sonraları taş mimariye geçilmiştir. Taş mimariye geçişin ilk dönemlerinde de çatı ahşap olarak yapılmıştır. Geisondan itibaren ahşap hatıllar gelmekteydi. Dor düzeninin uygulandığı tapınak inşaasına stereobat (temel) ile başlanır. Üst yapı çiziminde görülmez. Stereobatın üst yüzeyi bir düzleme tabakasıdır ki buna euthynteria denir. Bunun üzerinde tapınağın gözle görülen kısımları başlar.

Krepidoma: Üç ya da daha fazla sayıdaki krepis adı verilen basamaklardan oluşur.

Stylobat: Sütunların ve cella duvarlarının üzerinde durduğu tabanın döşeme yüzeyi. Dor Düzeninde sütunlar doğrudan stylobata yerleşir. Sütun kaidesi yoktur.

Sütun: Dor Düzeninde sütun gövdesi genellikle kasnakların üst üste konmasıyla oluşur. Sütun alt çapı üst çapından daha büyüktür ve dolayısıyla sütunlar yukarıya doğru incelerek yükselir ve ortalarda bir şişkinliğe sahiptir ki, buna enthasis denir. Gövdedeki yivlere kannelur adı verilir ve bu yivler birbirleriyle kesişirler. Sütunun yüksekliği sütun alt çapının katlarına bağlıdır. Başlık iki kısımdır. Ekhinus ve abakus. Ekhinusun sütunla birleştiği yerde bilezik yer alır.

Arşitrav: Dor düzeninde düzdür. Arşitravın üzerinde taenia, regula ve guttaeler yer alır. Regula ve guttaeler her sütun ekseninc rastlamaktadır.

Triglifon: Triglif ve bunların arasında yer alan metoplardan oluşur. Sütun eksenleriyle triglif lerin eksenleri aynı eksendedir. İki sütun arasına bir triglif rastlar. Triglifler in ikisi tam ikisi yarımdır ki eksenden kaydırılır. M.Ö. 2. yy'da her iki sütun ekseni arasına üç metop sistemi uygulanmıştır. Triglifonun üzerinde bulunan mutulus denilen levhaların alt kısmında mutuli guttaeler yer almaktadır.

Çatı: Oldukça ağırdır ve geisonla başlar. Geison yatay ve dikey iki silmeden oluşur. Yatay geisonun üzerine sima gelmektedir.

Hellenistik Dönemde Dor Düzenine bazı yenilikler gelmiştir. Bu dönemin Dor sütunları hemen hemen enthasisi olmayan ince sütunlardı. Genellikle sütunun alt bölümü düz bırakılıyor geri kalan tamburlar ise yivlendiriliyordu. Yivler hatları belli edilmiş olmalarına karşın tam yapılmamışlardır. Başlıkta ekhinusun profili hemen hemen düz bir doğru halindedir. Arşitravın üstündeki metop sayısı ve sütunlar arasındaki açıklık artmıştır. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm IV.** Bkz. **Levha XVI, XIX, XX.**

DOROSİS Çatıdaki mahya, mertek, aşık kirişlerini örten kerpiç tabakaya verilen isim.

DRAHMİ Gümüş Grek sikkesi. Greklerde bu sikkeler iki sistemde basılmışlardır. Attika sistemi ve Aigina sistemi. Bu iki sistemdeki drahmiler ağırlık ve değer bakımından farklıydılar.

DROMOS Grekçe yol anlamındadır. Genellikle mezar yapılarında mezar odasına geçişi sağlayan dar, uzun geçite verilen ad.

DUPONDİUS Roma imparatorluk dönemi sikkelerindendir 1 dupondius 2 asa eşittir. 2 dupondius ise 1 sestertiusa karşı gelmektedir.

DÜZEN Antik mimarlıkta üslûp olarak da nitelenebilecek, Dor, İon, Korinth ve diğerleri (Toskania, Kompozit gibi) biçim kalıpları için kullanılan sözcük.

E

ECHİNUS Bkz. **Ekhinus.**

EDİKULA Bkz. **Aedikula.**

EGE GÖÇLERİ Bkz. **Ek Bölüm II (10).**

EGİD Bkz. **Aigis.**

EHRAM Piramit. Kaidesi üçgen, dörtgen veya poligon olan ve tepesine doğru gittikçe küçülerek bir noktada nihayet bulan üç boyutlu şekil. Ehram şeklinde inşaatın en eskilerini Sümerlerde görmekteyiz. Eski Mısır'da hükümdar mezarları hep ehram şeklinde yapılırdı.

EKHİNUS Antik mimarlıkta sütun başlıklarını oluşturan elemanlardan biri. Yastık biçiminde dış bükey kesitli silme görünümündedir. Dor Düzeninde sütun başlığını oluşturan diğer eleman olan abakusun altında yer alır. Dor Düzenindeki başlığın kendi içinde gelişmesinde ekhinusda da değişiklikler görülür. Erken Arkaik ve Arkaik Dönemde ekhinus yayvan. Zamanla ekhinusun yayvanlığı azalıp dikleşiyor. Bu değişiklik başlığın daha sert bir görünüm alışını sağlamıştır. Bkz. **Levha XV, XVI.**

EKHİNUS ANULİ Dor Düzeninde ekhinusla sütunun birleştiği yerde yer alan, genellikle dört adet yatay paralel çizgiye verilen ad. Bilezik de denir. Ayrıca bkz. **Bilezik.** Bkz. **Levha XVI.**

EKKLESİA Halk meclisi.

EKKLESİASTERİON Hellen kentlerinde halk meclisinin toplandığı bina.

EKSEDRA Bkz. **Exedra.**

EKSOMİS Antik Yunan ve Roma'da bir tür iş giysisi. Sağ omuzu açıkta bırakan bir giysidir. Zanaatçılar, köleler ve askerler giyiyorlardı.

ELAEOTHESİUM ya da **ELAİOTHESİON** Gymnasiumda yağlanma için kullanılan mekân. Aleipterion. Bkz. **Levha XXIV.**

ELEKTRON Altın (%40) ve gümüşün (%70) karışımı olan bir maden. İlk sikkeler (M.Ö. 640-630) beyaz altın da denilen elektrondan yapılmışlardır. Elektrum da denir.

ELEUSİS MERMERİ Bkz. **Mermer.**

EMBLEMA Antik Roma'da vermiculatum usulüyle yapılan duvar mozaiklerine verilen isim. Genellikle bunların etrafına da opus tessellatum usulüyle bir mozaik çerçeve yapılırdı. Emblemalar duvarlarda iyi görülebilecek bir yere tablo gibi ve önceleri küçük, sonraları büyük olarak yapılmışlardır.

EMPORİON Antik Yunan'da kıyılarda kurulan pazar yerleri.

ENKAUSTİK Antik resim sanatında kullanılan resim tekniklerinden. Grekçe enkaio dağlamak, yakmak fiilinden geliyor. Bu teknikte boya bir ısı ile karşılaştırılıp tamamen kuru zemin üzerine uygulanıyor. Mermer, taş yüzey bu teknik için en uygun zemin oluyor. Mermer heykeller enkaustik tekniği ile renklendirilmiş, Praksiteles heykellerinde bu tekniği kullanmış. Ayrıca bu teknik genellikle küçük ölçülerde tablolarda uygulanmıştır. İkon yapımında da uygulanmıştır.

ENKRÜTASYON YÖNTEMİ Kap henüz ıslakken üzerinde beyaz renkler kullanmak suretiyle çizerek yapılan bezeme.

ENTABLATÜR Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında sütunların taşıdığı üst yapı ögeleri bütünü. Yukarıdan aşağıya korniş, friz ve arşitravdan oluşur. Ayrıca bkz. **Saçaklık.** Bkz. **Levha XX.**

ENTHASİS Dor sütununun gövdesinde orta kısımdaki hafif şişkinlik. Optik yanılsamanın düzeltilmesi için yapılırdı. Arkaik Dönemde görülür. Klâsik Dönemde genellikle az görülür; Hellenistik Dönemin Dor sütunları hemen hemen enthasisi olmayan ince sütunlardı.

EOL BAŞLIĞI Bkz. **Aiol Başlığı.**

EOLİA Bkz. **Aiolia.**

EPALKHİON Korkuluk duvarı. Seyirdim yeri dış taraftan bu duvar ile korunur. Korkuluk duvarı ya mazgallı ya da pencereli olurdu. Mazgallı tip daha eskidir. Mazgallar ve sperleri (epalksis) eşit aralıklarla, kare şeklinde yapılmışlardır. Seyirdim yerinden yükseklikleri genellikle 1,40-1,50 m'di. Kare şekil Eski Doğu ülkelerinde görülmeyen bir mazgal biçimidir. Bu yüzden bu şeklin Yunanistan'a özgü olduğu düşünülmektedir. Pencereli korkuluklar mancınığın icadı ile 4. yy'da ortaya çıkmıştır. Mazgal boşlukları pencere şeklini alınca, üstten de bağlantı yapılmış oluyor ve korkuluk duvarı daha fazla sağlamlık kazanıyordu. Pencereli korkuluk Side, Perge, Knidos, İasos'da kullanılmıştır. Eski çağ surlarının korkuluk duvarları genellikle zamanımıza kadar gelmemiştir.

EPALKSİS Mazgal siperi. Ayrıca bkz. **Mazgal.**

EPHAPTİS Khlamys'e benzeyen bir antik giysi. Bkz. **Levha XXXIX.**

EPHEBEİON ya da **EPHEBEUM** Gymnasiumda ephebosların özellikle fiziki alıştırmalar için kullandıkları bölüm. Bkz. **Levha XXIV.**

EPHEBOS Antik Yunanda yaşı 12 ve üzerinde olan genç erkek.

EPİFANİ Tanrının bir anlık görünüşü. Bazı tapınaklarda alınlıkta birtakım pencereler bulunur ki bunlar, tanrıların epifanisi için bırakılmış olarak yorumlanır. Bir başka yorum olarak alınlığın ağırlığını azaltmak için denebilir. Mimari açıdan ikinci yorum daha doğru gibi gelmektedir.

EPİGRAFİ Taş, metal ve seramik gibi kalıcı maddeler üzerine eski Yunan veya Latin dillerinden biri ya da her ikisi ile yazılan yazılarla (sikkeler hariç) uğraşan bilim dalına verilen isimdir. Bu bilim dalının coğrafi sınırı, eski Yunanlıların ayak bastıkları her bölgeyi, zaman sınırı da, yazının Doğudan alınışından Bizans devri sonuna kadar olan süreyi içerir.

EPİGRAM Çok kısa küçük şiirlere verilen isim. Başlangıçta yalnız mezar taşları veya adak taşları üzerine kazılan vezinli yazıtlar olan epigramlar, sonraları edebî bir tür haline getirilmiştir. Epigramlarda genellikle aşk, adak ve ölüm gibi konuların işlendiği görülür.

EPİKHYSİS Genellikle dar boyunlu, bir çeşit testi biçiminde, küçük bir oinokhoeye benzer antik Yunan kabı. Bkz. **Levha II.**

EPİNAOS Antik Yunan tapınağının en arkadaki bölümü. Bazen hazineyi korumak için bronz parmaklıkla kapatılmıştır ve opisthodomos diye de adlandırılır. Lâtincesi posticum'dur.

EPİNETRON Antikitede kadınların dokuma işinde kuzu yününü iğ ile bükerken bacaklarını korumak için kullandıkları baldırların biçimine uydurulmuş bir kil kursu. Yanlış olmakla birlikte onos da denir. Bkz. **Levha X.**

EPİSKENİUM Antik tiyatroda skene bölümünün üst katı.

EPİSTYLİON Arşitravın Grekçesi. Arşitrav sözcüğünün mimarlık terimleri arasına girmesinden önce kullanılan aynı anlamdaki sözcük. Baştaban.

ERGASTULA Antik Roma'da köleler ve tutukluların konulduğu yeraltı yapısı.

ESKİ ESER Tarih öncesi ve tarihî devirlere ait kültür, bilim, sanat ve dinle ilgili yer üstünde, yer ve su altında bulunan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları.

ESKİ YEŞİL PORFİR İnce kristallerden oluşmuş koyu yeşil, siyah renkli bir hamur içinde açık yeşil renkli büyük kristalleriyle tanınan, antik eserlerde çok kullanılan bir taştır. Anıtsal yapılarda diğer renkli taşlarla birlikte geometrik biçimli kaplamalarda kullanılmıştır.

ESTAMPAJ Bkz. **Kağıt Kopya.**

ETRÜSK SANATI Etrüsklerin kültür ve sanatı Tiren Denizi ile Arno ve Tiber ırmakları arasında kalan bölgede gelişmiştir. Bu kültür M.Ö. 7. ve 5. yy'lar arasında güneye, M.Ö. 6. ve 5. yy'lar arasında da kuzeye doğru yayılır. Etrüsk Sanatını İtalya'ya özgü olanla Yunanistan'a özgü olanı kaynaştıran, kimi zaman bağımsız olmaya özen gösteren, kimi zaman da Yunan örneklerine dayanan bir sanat olarak görmek mümkündür. Bu sanat yer yer Roma Sanatını da etkilemiştir. Romalılar gerek Etrüsk mimarlığının bazı yapı biçimlerini gerekse Etrüsklere özgü gerçekçi yontu anlayışını almışlar, dışardan aldıkları her şey gibi bunları da kendi anıtsal ve dünyaya dönük görüşlerine uydurarak daha da ilerletmişlerdir. Etrüsk sanatı Yunan sanatı gibi klâsik değildir, hatta bazen hareketlerdeki şiddetli bir anlatımı ve portrelerde görülen ince ayrıntılara kadar inme eğilimiyle klâsiğe ters bile düşer.
M.Ö. 8. yy'dan sonra gelişmeye başlayan Etrüsk mimarlığının dinsel ya da sivil mimarlık örneklerinden çok mezar yapıları kalmıştır. Öldükten sonra dünyadaki yaşamın sürdürüleceğine olan inançtan dolayı sanatsal etkinliklerin çoğu ölülere hizmet amacına yöneliktir. Romalıların Etrüsklerden aldıkları beşik kemeri, Etrüskler sur kapılarında kullanmışlardır. Roma tapmak plânını da etkileyen Etrüsk tapınağının özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1- Podium üstünde yükselir,
2- Tek cepheli olup, arkası kapalıdır ve ön cephe önemlidir,
3- Taşın yanında ahşap malzeme de kullanılmıştır,
4- Sütunlar basık ve geniş aralıklıdır,
5- Boya ve bezeme önem taşır,
6- Cella üçe bölünmüştür.

Etrüsk tapınağı Yunan etkisi görmekle beraber kendine özgü, özgür bir yapıdır.

Kil Etrüsk yontu sanatında en çok kullanılan malzemedir. Yontu sanatında portre figürlü lâhit kapakları önemli bir yer tutar. Yüzlerde görülen gizli gülümseme Etrüsk sanatının kendine özgü özelliklerinden biridir. Yontu sanatı M.Ö. 4. ve 2. yy'lar arasında özgünlüğünü yitirmeye başlar.

ETRÜSKLER İtalya'ya kesin olmamakla birlikte M.Ö. 10. ve 8. yy'larda dalgalar halinde gelen kavimlerdendir. Grekler, Etrüsklere Tyrrhenler ya da Tyrsenler, Romalılar ise Tusci ya da Etrusci adını vermişlerdir. Yerleştikleri bölge de önceleri Etruria daha sonra Toscana adını almıştır. Etrüskler kendilerine Rasenna adını vermişlerdi. Etrüsklerin menşei hakkında üç görüş vardır. Kuzeyden Alplerden geldikleri, İtalya'nın yerli halkı oldukları ya da Anadolu'dan göç ettikleri sanılmaktadır. Üçüncü görüş en kuvvetlisidir, çünkü sanatlarında Yunan etkileri görülmektedir. İtalya tarihinde Romalılardan önce önemli bir rol oynamışlardır ve birçok alanda Romalılara öncülük etmişlerdir.

EURİPE ya da **EURİPOS** Hipodrom ya da tiyatroda oturma yerlerinin ilk sırası ile orkestra arasındaki su kanalı.

EUSTYLOS Antik mimarlıkta kullanılan bir intercolumnium türü. İki sütun arası taban çapının $2\frac{1}{4}$ katıdır. Eustylos en iyi orandır.

EUTHYNTERİA Antik Yunan tapınak mimarisinde krepidomanın altında, stereobatın üstünde toprak seviyesi hizasında görülen düzleme tabakası.

EXALEİPTRON Bkz. **Kothon.**

EXEDRA Dikdörtgen ya da yarım daire şeklinde heykel koymaya, bazen oturmaya yarayan, kendisinden daha geniş bir mekâna eklemlendirilen açık ve yüksekçe mimari mekân ögesi. Bkz. **Levha XXVIII.**

EYVAN Üzeri tonozla örtülü, üç yönden kapalı, bir yönden dışa açılan mimari mekân.

F

FASCES İçinde bir baltanın bulunduğu değnek demeti. Lictorlar tarafından taşınırdı. Bkz. **Levha LI.**

FASCİA Antik mimarlıkta İon ve Korinth Düzenlerinde kademeli bir yüzeye sahip olan arşitravın kademeler arasındaki yatay şerit biçimindeki bölümlerine verilen isim. Bkz. **Levha XV, XVII.**

FASTİGİUM Bkz. **Alınlık.**

FİALE Bkz. **Phiale.**

FİBULA Tunç Devrinden başlayarak Romalıların son zamanlarına kadar kullanılan madenî çengelli iğne veya broş. Demir, tunç ve değerli madenlerden de yapılmışlardır. Phryg Uygarlığına ait örnekler ilginçtir. Bkz. **Levha XLII.**

FİGÜRİN Genellikle canlı varlıkları betimleyen, kolay taşınabilir nitelikte, üç boyutlu küçük sanat yapıtı. Taş, ahşap, pişmiş toprak, maden gibi her tür malzemeden yapılabilir.

FİRNİS Boya kili de denir. Kilin havuzlarda dinlendirilmesi sonucunda en üstte kalan eriyik. Bu eriyik, potasyum bakımından zenginleştirildikten sonra henüz fırına girmemiş olan kapların yüzeyine sürülür. Pişirme işlemlerinde ısının yükseltilmesi yüzeye sürülen firnisin camlaşmasını sağlar. Bu camlaşma kaplara sıvıları geçirmeyen bir nitelik kazandırır.

FİSTULAE Roma Çağında kurşundan yapılan su borularına verilen isim.

FOİNİKEİA Eski İon yazısı.

FOLLİS Roma'da imparator Diocletianus'un ufak para ihtiyacını karşılamak için kendinden öncekileri devam ettirerek bastırdığı gümüş kaplama üç çeşit bronz sikkeden biri. Follis bunların en ağırıydı ve üzerinde imparatorun defne dallı başı bulunuyordu. İmparatorluk ikiye ayrılınca imparator Constantinus'un sistemine göre 10 denariusa karşı gelen follis, 1/10 siliqua ölçüsünde oldu.

FORİAMOS Antik Yunan mobilyaları arasında görülen, şimdiki komodin ve elbise dolapları yerine kullanılabilen, altın, fildişi ve benzeri ile süslü sandıklar için Homeros'da kullanılan kelime. Bunlardan yine Homeros'da khelos olarak da bahsediliyor. Başka yerlerde ise larnaks ya da kibotos olarak geçiyor.

FORMİNKS Bkz. **Phorminks.**

FORMİSKOS Bkz. **Phormiskos.**

FORUM Önceleri Romalılarda mezarların önünde bırakılan boş yer ve meydancık anlamında kullanılan kelime. Sonra antik Roma kentlerinde pazar yeri, aynı zamanda resmî ve dinsel yapıların yer aldığı alan için kullanılmıştır. Forumlar aynı zamanda halk için bir gezinti meydanı vazifesini de görürlerdi. Dinî törenler, halka verilen ziyafetler, şenlikler ve oyunlar hep burada yapılır, panayırlar burada kurulurdu. Toplantı yerleri, tapınak, bazilika, bir ya da iki stoa forum yapısının içinde daima yer almıştır ve Roma forumları kentin çekirdeğini teşkil etmişlerdir. İmparator forumları kendi içine dönük, tamamen kapalı, yollara açılmayan birer yapıdır. Bunlara giriş belli noktalardan olmaktaydı. Yol ile ilişkili tek imparator forumu Forum Transitorum'dur. Forum antik Yunan kentlerinde agora karşılığıdır. Fakat forumlarda Yunan agorasında olmayan bazı yapılar bulunmaktadır. Örneğin yeni bir öge olarak rostra (konuşmacı kürsüsü) gösterilebilir ki, bu antik Yunan'da bouleuter'ion'a karşı gelir.

FRESCO SECCO Antikiteden beri uygulanan bir tür fresk yapım tekniği. Kuru sıva üzerine suyla çözelti halinde bir boya kullanılarak yapılan, donuk bir yüzey oluşturan ve dayanıksız olan fresk türü.

FRESK Taze kireç sıva üzerine boyalarla uygulanan duvar resmi. Sıva boyayı emdiği için zamanla fresk kazınsa bile renkler kalır. Üzerine resim yapılacak duvarın taş veya tuğladan olması önemli değildir, fakat resmin uzun zaman dayanabilmesi için üzerine resim yapılacak sıva tabakası iyi hazırlanmalıdır. Duvarın harcında ve sıvasında rutubet ve güherçile (potasyum nitrat) olmamalıdır. Güherçile boyanın sıva içine emilmesine engel olur. Üzerindeki sıva alçılı olursa renkler bozulur. Sıvanın iyi yıkanmış dere kumu ve sönmüş kireçten olması gerekir. Resim yapılacak duvar önce ıslatılır ve üzerine kalınca harç tabakasından bir astar çekilir, kuruduktan sonra daha ince ikinci bir astar harç vurulur. Boyalar bu ikinci harç tabakası yaşken sürülür. Fresk çabuk ve titiz bir çalışmayı gerektirir. Duvarın taze olarak bir günde yapılabilecek kadarı sıvanır ve üzerine suluboya tekniğinde çalışılır. Her çalışma müddeti sonunda ne kadar yer yapılmışsa o kısım kenarındaki harç tabakasını boya bıçağı ile eğik olarak keserek sonra çalışılacak kısım ile birleştiği zaman bir ek yeri görülmeyecek şekilde hazırlamak gerekir. Ayrıca renkler kuruduktan sonra daha açık ve soluk bir hal alacaklarından boyaları ona göre bir koyulukta tutmak gerekir. Bunun için fresk ressamları bir ombra toprağı (boyanın suyunu hemen çeker) üzerine boyayı sürerek tecrübe ederler. Fresk, kireç üzerine yapıldığından kirecin bozmayacağı boyalar ve renkler kullanılır. Örneğin kemik siyahı gibi hayvanî boyaları kireç yiyerek bozduğu için kullanılmaz.

FRET Dik açılı, zikzak biçiminde antik bezeme sanatının özünü oluşturan bezeme motifi. Romalılar mozaik yolları bezemede kullanmışlardır. Ayrıca bkz. **Meandr.** Bkz. **Levha XXXVII.**

FRİG UYGARLIĞI Bkz. **PHRYG UYGARLIĞI**

FRİGİDARİUM Antik Roma hamamlarında içinde havuz da bulunan soğuk bölüm.

FRİZ Antik mimarlıkta korniş ile arşitrav arasında kalan ve çoğunlukla kabartmalarla ya da heykeltraşlık eserlerle süslü yatay kısım. Dor Düzeninde friz yoktur, fakat triglifon olarak adlandırılan bölüm yer alır. İon Düzeninde friz Hermogenes (mimar) ile başlar. Arkaik Dönemde İon tapınağında friz yoktur. Zamanla frizin anlamı genişlemiş ve herhangi bir yerde yatay ve devamlılık gösteren süsler için de kullanılmaya başlamıştır. Bkz. **Levha XV, XVII, XVIII, XXXI.**

FRONTAL DURUŞ Heykeltraşlıkta bir duruş biçimi. Frontal duruşta ayakta duran heykel dimdik durmakta ve dosdoğru öne bakmaktadır. Vücudun ağırlığı her iki bacağa eşit olarak yükletilmiştir. Heykelin ortasından geçen dikey bir eksen heykeli birbirine eşit iki kısma ayırmaktadır. Bazı hallerde sol ayak bir adım ileri atılmıştır; bazen sağ el yukarıya kaldırılmış olup bir değneye dayanmaktadır, bazen de kollar aşağıya sarkmakta ve eller yumruk şeklini almaktadır.

FRONTON Bkz. **Alınlık.**

FRYG UYGARLIĞI Bkz. **PHRYG UYGARLIĞI.**

FRYGİA Bkz. **PHRYGİA.**

G

GAANUS Antik çağda taş heykellerin üzerine sürülen, taşlara parlaklık veren bir sıvı.

GAGA AĞIZLI Ağzı gaga biçiminde sivri olan antik keramik kap. Prehistorik Dönemde ve özellikle Hitit sanatında görülür. Bkz. **Levha III.**

GALAKTİT Süt gibi beyaz kıymetli taş.

GALATİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

GAUSAPA Antik Roma'da yolcular, esirler ve aşağı tabakanın sokakta giydikleri içi kürklü bir manto olan erkek giysisi.

GEÇ HİTİT ŞEHİR DEVLETLERİ Bkz. **Ek Bölüm II (11).**

GEİSİPODES İon Düzeninde görülen diş kesimine verilen isim. Antikitede ahşap mimarideki hatıl başlarının taşa yansımasıdır. Bkz. **Levha XV, XVII, XVIII.**

GEİSON Antik mimarlıkta saçak kornişine verilen isim. Latince corona. Çatı geisonla başlar ve geison bir çıkıntı ihtiva eder ki bunun üzerine sima gelmektedir. Dor Düzeninde geisonun altında mutulus denilen levhalar bulunmaktadır. İon Düzeninde ise geisipodes denilen diş kesimi yer almaktadır. Bkz. **Levha XVI, XVII, XVIII.**

GEM Kıymetli ya da yarı kıymetli oyulmuş taş. İntaglio da denebiliyor. Antikitede yüzük taşı, mühür ve kameler yapılmıştır. Taş kesme sanatı gemmo-glyptik olarak adlandırılır.

GEOMETRİK DÖNEM VE SANAT Bkz. **Ek Bölüm II (15, 15a1, 15a2).**

GESSO Bazı yağlıboya ve tempera tekniklerinde kullanılan bir tür alçı.

GİMNAZ Bkz. **Gymnasium.**

GİMNAZYUM Bkz. **Gymnasium.**

GİRLAND Yapraklar, çiçekler veya yemişlerden uzunca hevenk şeklinde düz resim ya da kabartma olarak yapılan bir bezemedir. İki uçlarından asılmış ve bazen uçlarının fazla kısımları sarkıtılmış, ortası aşağı doğru karın veren bir görünüştedir. Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında görülür. Bkz. **Levha XXXII.**

GLADYATÖR Antik Roma arenalarında halkı eğlendirmek için vahşi hayvanlar ya da insanlarla ölümü göze alarak dövüşen dövüşçülere verilen isimdir. Gladyatörler ya ölüme mahkûm olanlardan, ya bu gösteriler için eğitilmiş esirlerden ya da gönüllü barbalardan olurdu. Bunlar Ludi ismi verilen gymnasium ve palaestraları olan yapılarda bulundurulurlardı. Gladyatör dövüşleri M.S. IV. yy'da tüm ülkelerde yasaklanmıştır.

GLİF Mimari kısımların bazı düz satıhlarını süslemek ve yeknesaklığını gidermek için üzerlerine oyulan yivler. Dor düzeninde bunlar birarada, üçer tane olarak yapıldığı için triglif ismini alırlar.

GLYPTİK Kıymetli taşları gerek kabartma, gerek oyma olarak süsleme sanatı.

GLYPTOTHEK Antik Yunan'da içinde heykel ve kabartmaların muhafaza ve teşhir edildiği yapı. Almanya'nın Münih kentinde bu antik adı taşıyan ve 19. yüzyılda kurulmuş bir heykel müzesi vardır.

GNOMON Güneşin durumunu öğrenmek için gölgesi ölçülen dikili taş. Yunanlılar Babil'den öğrenmişlerdir. Bkz. **Levha I.**

GOMALAK Keramiklerin üzerine koruyucu bir madde olarak sürülen, bal rengi bir çeşit cilâdır. Yumuşak keramiklerin sertleştirilmesinde de kullanılır. Fakat, keramiğin rengini değiştirebildiği için artık sürülmemeğe özen gösterilmektedir. Gomalak için pellat adı da kullanılır.

GORGO Yunan mitolojisinde saçları yılanlarla örülü, korku verici görünümde olan üç kız kardeşe verilen isim. En tanınmışı Medusa'dır. Giderek daha sevimli bir görünüm alan gorgolar bezeyici unsur olarak kullanılır. Genellikle yuvarlak bir madalyon içinde yer alır. Roma Çağında da kullanılmıştır.

GÖZ İon sütun başlığında kıvrımın ortasındaki küçük yuvarlağa verilen ad.

GÖZYAŞI ŞİŞESİ Hellenistik ve Roma Çağında mezarlara yerleştirilen, içine gözyaşı doldurulan küçük cam ya da pişmiş toprak kap. Bkz. **Levha III.**

GRADUS Antik Roma tiyatrosunda seyircilerin oturacağı kademelere verilen isim.

GRANARİUM Zahireambarı. Myra ve Patara'daki Hadrian dönemine ait iki granarium örnek verilebilir. Bkz. **Levha XXVIII.**

GRANİT Kuvars, feldspat ve mikadan oluşan, sağlam, basınca, ayrılmaya ve ayrışmaya dirençli, çeşitli renkte (gri, pembe, kırmızı) çok sert, iri, dokunulduğunda pürtüklü ama iyi parlatılabilen bir kayaç. Bu özellikleri granitin yapı ve taş döşeme gereci olarak kullanılmasına neden olur. Eski eserlerde görülen kırmızı, pembe renkli ve iri kristalli granitler Mısır granitleridir.

GREKO-ROMEN Yunan sanatının Roma sanatı ile karıştığı çağ.

GROMA Bir merkez noktasından bakarak kadastrocunun birbirini dik açılarla kesen hatlar belirlemesine olanak veren bir Roma arazi inceleme gereci. Bkz. **Levha L.**

GUDUL Bir çeşit küçük çanak. Bkz. **Levha III.**

GUTTAE Damlacık. Dor düzeninde regulanın ve mutulusun alt yüzüne bitişik, damlaya benzeyen, küçük kare biçimli çıkıntılara verilen isim. Genellikle altın yaldızla boyanırdı. Bkz. **Levha XVI.**

GUTTUS Bir kenarında tek halka biçimli kulpu olan, basık askosa benzeyen kap. Bu sözcük bazen askos içinde kullanılır.

GÜLÇE Üslûplaştırılmış gül biçiminde küçük bezeme motifi. Bkz. **Levha XXXVII.**

GÜNEŞ KURSU Bazı eski uygarlıklarda görülen, güneşi simgelediği varsayılan bezeme motifi ya da alem olarak da kullanılabilen dairesel biçimde bir öge. Hatti güneş kursları en ilginç örnekleri oluştururlar. Tunçtan yapılmış olup, gümüşlerle de süslenmiş olanları vardır. Geometrik bezemeler, geyik, boğa figürleri, kurslara iliştirilmiş işlemeli yuvarlak halkalar bu kurslar üzerinde yer alır.

GÜNEŞ SAATİ Üzerinde yelpaze gibi açılan bölmeleri bulunan genellikle taş bir levha üzerine yerleştirilmiş metal bir çubuğun gün boyunca değişen gölgesine göre zamanı belirlemeye yarayan bir araç. Her bölme çizgisi bir saati gösterir. Güneş saatinin ilk olarak Sümerler tarafından kullanıldığını, M.Ö. 3. yy'da Keldanlı rahip Berosus tarafından geliştirildiğini tarihler belirtir. Romalılar da kullanmışlardır. Bazı eski yapıların dış duvarları üzerinde veya avlularındagörülür. Bkz. **Levha L.**

GYALON Vücudu saran iki parçadan oluşan bir çeşit zırh. Stadios thoraks ve gyalo thoraks olarak da bilinir. Bkz. **Levha XLIV.**

GYMNASİUM Antik Yunan ve Roma'da gençlerin düşünsel ve bedensel yönden eğitildikleri, öğrenim gördükleri, spor etkinliklerinde (güreş) bulundukları yapı. İlk olarak Hellenistik dönemde kendine özgü bir yapıya kavuşur. Her Hellen şehrinin kendi gymnasiumu vardır. Gymnasium da agora gibi polisi tamamlayan ögelerden biriydi. Gymnasiumların nerede yapılacağının saptanmasına çeşitli etmenler yardım ederdi. Dinsel kurumlar güçlüydü ve ilk gymnasiumlar kendine uygun kimi tanrıların ya da kimi yerel kahramanların kutsal alanına değişmeden bağlı kaldı. Gymnasiumun tanrıları, özellikle

Hermes ile Herakles'di. Fakat kültler değişiklik gösterirdi. Çoğunlukla gymnasium stadium ile bağlantılıydı. Yine bu yapılar genellikle hamamlarla birlikte bir yapı tipi oluştururlardı ve genellikle sıcak su kaynaklarının yakınında inşa edilirdi. Gymnasiumun şehrin tasarısında olağan bir yeri yoktu. Genelde şehrin tam merkezinde, bir kilit noktası konumunda olmamalıydı. İlk gymnasiumların biçimleri konusunda bilgi azdır. Vitruvius'a göre bu yapı palaestra, gymnas ve stad denilen üç kısımdan ibaretti. Palaestra peristylli dörtköşe geniş bir avlu olup üç tarafındaki revaklar altında oturma sıraları, diğer tarafta, çift revağa bakan tarafta ise sıra odalar yer alırdı. Bu odalardan ephebeum oturma yerleriyle birlikte geniş bir mekân olup bir tür derslikti. Ephebeumun iki yanında korykeum (torba odası), konisterium (pudra odası), loutron (soğuk banyo odası), elaeothesium (yağlanma odası), frigidarium gibi mekânlar bulunuyordu. Palaestra kısmının yanında bulunan gymnas kısmı daha büyük uzun dörtgen şeklinde, etrafı revaklarla çevrili, üstü açık bir meydandır. Bu meydanın iki yanında koşma ve atlama pistleri bulunur. Ayrıca bkz. **Xystus, Paradimides** ya da **Paradromis.** Gymnasın bir tarafında da stad vardır. Fougéres gymnasiumun tarihini dört döneme ayırır:

1) İlk dönemde bir koşu yolundan (dromos) oluşur ya da bir spor alanıdır.
2) Arkaik Çağ (iyi örnekleri Atina'da görülür).
3) M.Ö. 4. yy ile Hellenistik Çağ.
4) Roma Çağı.

Gymnasiumun iyice gelişmiş mimari biçimi oldukça geç tarihlerdedir. Yapı köken yönünden yalındı. M.Ö. 4. yy ve daha sonraki yy'larda da ortaya çıkan tiplerde bu yalınlık sürmüştür. Romalılar bu yapı tipini geliştirmişlerdir. Genellikle de palaestra ile birleşmiş olup ayrı bir kısım halinde değildir. Bkz. **Levha XXIV.**

GYNAİKON Bkz. **Gynaikonitis.**

GYNAİKONİTİS Antik Yunan evlerinde kadınlar için ayrılmış bölüm.

H

HAFRİYAT Bkz. **Kazı.**

HARABE Eski yapı yıkıntısı.

HARÇ Yapıda taş ya da tuğla duvar örgüsünde örgüyü oluşturan ögeleri birbirine bağlamak için kullanılan, sıva olarak da yüzeyleri örten ve koruyan bir malzeme. Hamur kıvamında olup kum, kireç ve suyun karışması ile meydana getirilmiş kireç harcının ortaya çıkışı Roma Cumhuriyet Dönemine rastlar.

HASTA Saplamaya mahsus mızrak, Roma legion askerlerinin eski silâhı.

HATIL Yapıda ağırlığı yatay olarak dağıtmak ve duvarların düşey doğrultudaki çatlamalarını önlemek için duvarların içine yatay olarak boydan boya uzatılan ahşap, tuğla veya beton bağlama ögesi.

HATTİ UYGARLIĞI Bkz. **Ek bölüm II (7).**

HEKATOMPEDON Antik mimarlıkta cella bölümünün uzunluğu 100 ayak olan yapı.

HEKSASTYLOS Ön cephesinde altı sütun bulunan antik tapınak tipi.

HEKTE İlk sikkeleri takiben Sardes'de basılmış Lydia sikkelerinin birimi olan staterin 1/6'i değerindeki sikke.

HELİX Korinth başlığının abakusunu destekleyerek taşıyan, bir saptan çıkan zıt yönlere dönerek yastık gibi destek yapan, sarmal şeklindeki (volüt) eleman. Herbir yüzde dört helix vardır.

HELKESİPEPLOS Homeros'un Troia'lı kadınlar için kullandığı "elbisesi yerde sürünen" anlamında bir sıfat.

HELLANODİKELER Antik Yunan stadiumlarında yapılan yarışmaların düzenleyicileri. Stadium içinde özel oturma yerleri vardır.

HELLAS Yunanistan.

HELLENİSTİK ÇAĞ VE SANAT (M.Ö. 330-M.Ö. 30) Büyük İskender ile başlayan, ölümünden sonra komutanlarınca kurulan krallıklarla devam eden ve bu krallıkların Romalılar tarafından ortadan kaldırılışı ile sona eren dönem. Makedonialıların, Greklerin, Anadolu halklarının, Perslerin, Mısırlıların ve diğer Ön Asya halklarının ve kültürlerinin karışıp kaynaşmasıyla oluşan kültür ve tarih dönemidir. Bu dönem için Hellenizın ya da Hellenistik terimini Alman tarihçisi J.G. Droysen kullanmıştır. Yayılma çağıdır. Sanat evrensel bir karakter alır. M.Ö. 2. yy Hellenistik sanatın altın çağı olmuştur. Hellenistik Çağ, Yunan çömleklerinin süslenmesine köklü değişiklikler getirmiştir. Siyah ve kırmızı figür teknikleri bırakılmış, bunların yerini başka teknikler almıştır. Bu çağda kalıpta yapılmış üretime geçilir. Bu Hellenistik çömleklerin birçoğu beyaz astarla kaplanmış, bezemeler tutkal boya renkleriyle (kırmızı, kahverengi, sarı, mor gibi) yapılmıştır. Hellenistik vazoların büyük çoğunluğunda boyalı süslemelerden kaçınılmış, bunların yerini kabartmalar almıştır. Kabartmalı vazolar maden işçiliğinin etkisinde kalınarak yapılmış olup, kabartma Hellenistik ya da daha önceki dönemlerde yapılmış olan maden örneklerinin kalıplarından alınmıştır. Bu kapların yüzeyi tümüyle siyah parlak sırla kaplanmıştır. Hellenistik Çağ heykellerinde ise abartılı bir hareket görülür. İnsan figürlerinde tanrısal çehre yerine heykele modellik edenin özelliklerine dikkat edilirdi. Efsanelere dayanan eserlere de bu çağda sık rastlanır. Hellenistik Çağın belirgin özelliklerinden biri de düzenli kent plânlarıdır. Mimarinin dinsel etkilerden oldukça arın ış olması da yine bu dönemde görülür. İşlevsel yapıların gelişmesi de Hellenistik Çağın özelliklerindendir. Daha abartılmış oranlar ve boyutlar, derin ve çok kolonlu pronaoslar, daha zengin bir silme sistemi, daha yoğun bir süsleme eğilimi, bu çağın yapılarında kendini gösterir. Eksen ve simetri düzeni, podyumlu ve önü merdivenli tapınak ve çok katlı yapılar gibi yenilikler bu çağa özgüdür. Bu çağ tapınaklarının özelliklerinden biri de pseudo-dipteros plânının uygulanmasıdır. Çok katlı stoa Hellenistik Çağın en büyük başarılarından biridir. Bu çağda görülen çok katlı yapılarda farklı düzenleri birarada kullanma özelliği Roma mimarisinde de devam etmiştir. Bu çağın mimarları yapılarının ağırlığını azaltmayı ve mümkün olan en büyük hafifliği sağlamayı amaç edinmişlerdir. Yapıların ön yüzlerinde yatay düzenlemenin egemen olduğu görülür. Attika frizi ve kaidesinin kullanılması da Hellenistik mimarinin getirdiği yeniliklerdendir. Geniş sütun aralıkları ve geniş pteroma ise Geç Hellenistik mimarinin özelliklerindendir. Hellenistik Dönem mimarları Dor Düzenine bazı yenilikler getirmişlerdir (bu konu ile ilgili bilgi için bkz. **Dor Düzeni** çatıdan sonraki bölüm).

HELLENİZM Bkz. **Hellenistik Çağ ve Sanat.**

HELONAİ Bkz. **Khelonai.**

HENOSTYL İN ANTİS Bkz. **Tapınak.**

HEPHAİSTEİON Tanrı Hephaistos'a adanmış antik kutsal yapı.

HEPTASTYLOS Ön cephesinde yedi sütun bulunan antik tapınak tipi.

HERAİON Antik Yunan tanrıçası Hera'ya adanmış tapınak ya da kutsal alan.

HERME Üst kesimi bir büst ya da yarım gövde heykeli biçiminde yontulmuş, alt kesimi prizmatik bir sütuna benzeyen yapıt. Kökeni habercı tanrı Hermes'e dayanır. Hermelere özel-

likle yol kenarlarında rastlanır. Bunlar ilk çağın kilometre taşlarıdır. Bkz. **Levha XXXII.**

HEROON Antikitede yüceltilmiş kahramanların anısına yapılan özel yapı.

HEYKEL Taş, maden, ağaç, kil, alçı gibi malzeme kullanılarak yapılan, canlıları yansıtan ya da soyut ifadelerle biçimlenen üç boyutlu yapıt. İlk heykellerde malzemenin boyalı olduğu görülür. İlk çağlardan beri çeşitli uygarlıklarda görülen heykel önce bütünüyle dinî amaçlı düşünülmüş tanrı ve tanrıça heykelleri yapılmış; son aları da kralların, devlet ileri gelenlerinin heykelleri yapılmıştır. Heykel mimariden ayrı bir bütün olarak ele alınmışsa da yapının bünyesinde ona uygun ve mimariyi tamamlayan bir öge olarak da ele alınmıştır. Antik Yunan heykelleri başlangıçta genellikle dinî amaçlıydı. Bunlar tapınakların alınlıklarında süs kuşağı ve akroter olarak, cella içinde kült heykeli olarak ve tapınak alanlarında adak heykeli olarak kullanılıyordu. Arkaik Dönem heykelleri genel olarak kuru, sinirli, hareketi kesin, detaydan uzak ola ak tasvir edilmiştir. Nispetler insan vücudundan küçüktür. Kompozisyon mükemmel değil, dağınıktır. Bu erken heykel üslûbu insan figürünü taş bloktan henüz tam olarak çıkarmamıştır. Taş bloğun sadece yüzeylerinde ince çizgilerle elbise ifade edilir. Arkaik Yunan heykelinin en önemli ürünleri kuros ve kore heykelleridir. Klâsik Yunan heykeli de M.Ö. 5. yy'ın başlarında belirmiştir. Antik Yunan heykeltraşları genellikle beyaz mermeri tercih etmişlerdir. Mermer hem yumuşak, hem zerreleri ince, hem pırıltılı, hem de görünüşü bakımından insan derisinin şeffaflığına yakındı. Heykellerde boya kullanılmıştır. Yunan heykeli idealisttir. Yüz ifadeleri hemen daima endişesiz ve dingin görünümdedir. Yunanlılar tam heykel yapmışlardır, büst yerine hermeler yaptıkları görülür. Yunan heykellerine genellikle mitolojik tanrı ve tanrıçalar, kral, şair, filozof gibi ünlü kişiler konu olmuştur. Yunan heykelleri ya çıplak ya da dar himationa bürünmüşlerdir. Çıplak erkek, atlet heykelleri çoğunluktadır. Yunan heykeline çıplak kadın figürünü M.Ö. 4. yy heykeltraşlarından Praksiteles kazandırmıştır. Yunanlılarda kadın portreleri azdır. Frontal duruşta Yunan heykeli öne atılmış sol bacağını bir sanat motifi olarak kullanmakta, gerçekte sağlam olarak ayakta durmaktadır. Yunan heykelinde vücut yapısı üzerinde durulmakta, adaleler kendini göstermekte ve kollar aşağıya sarkmakla beraber, dirsekten itibaren hafifçe öne uzatılmış bulunmaktadır ki bu da heykele bir gerginlik dolayısıyla yoğunlaşmış bir enerji ifadesi vermektedir.

Romalılar heykel alanında daha çok Yunan kopyaları yapmışlardır. Roma heykel sanatında alçak kabartmalar bir yandan yerleştirildiği duvardan tamamiyle ayrılabilen, bütünle ilgisi kalmayan fakat kompozisyon oyunlarına gerek görülmeden asıl kitleden koparılabilmiş olan tam heykellerden ibarettir. Başlıca özelliği de tarihi bir olayı canlandırmaktır. Romalılar portre alanında özellikle İmparatorluk Döneminde önemli ürünler vermişlerdir. Roma portrele i gerçekçilikleriyle Yunan eserlerinden ayrılırlar. Roma portresinin bıraktığı etki kişiseldir, belli bir tipe dayanmaz. Romalılar yaşayan kimselerin portrelerini yapmışlardır. İmparator, imparator ailesi, devlet adamlarının portreleri yapılmıştır. Kadın po trelerine sık rastlanmaktadır. Romalılarda saç ve sakal biçimine önem verilmiştir.

HİATUS Höyükte tabakalar arasındaki zaman boşluğudur, yerleşme yoktur.

HİEROGLİF Bkz. **Hiyeroglif.**

HİERON Kutsal kabul edilen yer.

HİLANİ (Bit-hilani). Ön yüzünde bir ya da iki ayaklı geçidi, bunun arkasında ise çevresinde küçük oda toplulukları bulunan, enine yerleştirilmiş, ocaklı bir ana odası bulunan yapı tipi. Ön geçitin bir tarafında ayrıca, her zaman olmamakla birlikte, genellikle bir merdiven boşluğu yer alır. Çoğunlukla ön yüz duvarları ve kapı söveleri orthostatlar ve hayvan heykelleri ile süslenmiştir, ayaklar ise heykellerle süslenmiş altlıklar üstüne dikilmişlerdir. Zincirli, Karatepe bu yapı tipinin görüldüğü yerlerdir. Bkz. **Levha XXV.**

HİMAS Bkz. **Mahya Kirişi.**

HİMATİON Kalın ve uzun bir pelerin biçiminde, hem erkeklerin hem kadınların giydikleri antik Yunan giysisi.

HİPERTİRON Bkz. **Hyperthyron.**

HİPETRAL Bkz. **Hypaithros.**

HİPODROM (Yunanca hippos: At, dromos: Yol kelimelerinden). Antik Yunan'da atlı araba yarışlarının yapıldığı çevresinde oturma kademeleri bulunan, bir ucu dairesel biten diğer ucu açık uzun alanlara verilen isim. Romalılardaki circusların karşılığıdır, fakat bazı farklar görülür. En büyük fark arabaların durduğu yerlerdir. Yunanlıların hipodromlarında araba yerleri Roma circuslarında olduğu gibi bir daire kavsi üzerinde değildir. Planı gemi burnuna benzer, bu şekilde yer kazanılarak birçok yarışçı yerleştirilebilirdi. Circuslarda on iki araba gibi belli sayıda yarışçı olduğu halde hipodromlarda bu sayı sınırlandırılmamıştı. Hipodromu ortasından ikiye ayıran spina daha basit ve tezyinatsız olarak sade bir toprak yığınından ibaretti. Circuslarda ise spina bir duvardan oluşur, üzerinde heykeller bulunurdu. Ayrıca bkz. **Circus.** Bkz. **Levha XXIII.**

HİPOJE Yeraltı mezarı. Hipoje eski kültürlerde Mezopotamya'da, Mısır'da, Greklerde, Etrüsklerde ve Romalılarda görülür. Bazıları kaya içine oyulmuştur, bazıları katakomplardaki gibi yeraltındaki taş ocakları şeklindedir. Bir kısmı Mısır'da görüldüğü gibi toprak içine kazılmış bir oda ya da sıra odalar halinde yapılmıştır, bir kısmı da tümülüs şeklinde bir toprak yığınıyla örtülmüştür. Hipoje genel anlamda bütün bu yeraltı mezarlarını ifade etmektedir.

HİPOKAUST Bkz. **Hypokaust.**

HİPOSTYLOS Tavanı sütunlara dayanan geniş salonlara verilen isim. Antik Yunan mimarisinde bunların hem dinsel hem din dışı işlevler için kullanılan örnekleri vardı. Eleusis'teki Telesterion dinsel işlevli bir örnek olarak gösterilebilir.

HİPPODAMOS PLÂNI Bkz. **Izgara Plân.**

HİPPODROM Bkz. **Hipodrom.**

HİTİT UYGARLIĞI Bkz. **Ek Bölüm II (9).**

HİTON Bkz. **Khiton.**

HİYEROGLİF Şekil ve resimlerden meydana gelen yazı şeklinin genel adı. Özellikle Mısır, Hitit ve Meksika uygarlıklarında kullanılmıştır.

HOKER DURUMU Prehistorik Devirde görülen gömü şeklidir. Bu durumda bacaklar karına doğru çekiktir ve ölü bir tarafa yatmış biçimdedir.

HOLMOS Antik Yunan keramikleri arasında yer alan kulpsuz bir kupadır.

HORASAN HARCI (Türkistan'daki Horasan şehrinin adından gelmektedir). Kum, kiremit tozu, sönmüş kireç, kömür cürufunu su ile karıştırarak yapılan harç. Sağlam bir inşaat malzemesidir. Antik Roma'dan beri kullanılmıştır. Hamamlar, su hazneleri gibi daima su gören ve suyu tutan duvarlarla binaların kubbeleri özellikle horasanla örülür. Horasanla örülmüş eski kale harebelerinde taşların yekpare olarak bir kütle teşkil ettiği görülmektedir.

HOROS Izgara plânının uygulandığı şehirlerde çeşitli bölgeleri gösteren sınır taşlarına verilen isim.

HORREUM Antik Roma mimarlığında depo yapısı, genellikle tahıl deposudur.

HORTUS Antik Roma evinin arkasında yer alan bahçe.

HÖYÜK Arkeoloji terimi olarak höyük, eski zamanlardan beri üstüste gelen şehir kalıntılarından meydana gelen tepe anlamında kullanılır. Oluşumlarının ana nedeni bu yerleşmelerin kerpiçten yapılmış oluşudur. Yıkılan her yapı katmanı zeminde hafif bir yükselmeye neden olur. Yağmur miktarı bunu hızla taşıyıp düzleştirecek düzeyde olmadığı için yerleşme katları üstüste yığılarak bir tepe oluşturur. Yükseklikleri genellikle 20-30 m'yi bulduktan sonra yerleşme alanı küçüldüğünden ve iniş çıkış zorlaştığından terkedilerek yeni yerleşmelere ge-

çiliyordu. Höyükler genellikle yassı biçimli tepelerdir. Çapları en geniş yerlerinde 100-500 m ya da bazen daha geniş olabiliyordu. Höyükler hep düzlük yerlerde kuruldukları için uzaktan seçilmeleri mümkündür. Höyükleri tümülüslerden ayırmak da kolaydır. Tümülüsler bir defada yapay olarak yığılıyor, höyükler ise binlerce yıl sürecinde oluşuyordu. Bu yığma tepenin kesin olarak höyük olup olmadığını anlamak için çanak çömlek parçalarının bulunup bulunmadığına bakmak gerekir. Mezopotamya'da höyüklere tell adı verilir.

HYDRAULİS Su orgu olarak bilinen müzik aleti. M.Ö. 250'de bulunan bu çalgı, İskenderiye'de babasıyla birlikte berberlik yapan Ktesibios isimli bir Yunanlı mühendisin eseridir. Babasının dükkânındaki ayna için bir dengeleme düzeni kurmaya çalışırken, Ktesibios havanın küçük bir delikli borunun içine zorlanınca, nasıl berrak ve müzikal bir ses çıkardığını gözlemlemişti. Bu ilkeyi araştırdı ve suyun yardımıyla havayı basınçlı hale getirerek daha yüksek sesler elde etmeyi başardı. Çeşitli boylarda borular kullanınca, bunlardan değişik perdelerde sesler çıkıyordu. Sonra bu borular bir sıkıştırılmış hava deposuna bağlandı ve her birine de, havayı istenilen boruya göndermek için birer musluk takıldı. Böylelikle, basit bir ezgi çalınabiliyordu. Borulu orgların atası olan bu çalgı, Romalılar ve Bizanslılar tarafından çok kullanılmıştır. Bkz. **Levha XLVII.**

HYDRİA Biri dökmek için dik, ikisi kaldırmak için yatay üç kulpa sahip antik Yunan su testisi. Küre şeklinde gövdesi, silindir boynu olan bu form M.Ö. 6. yy'ın başında Korinth'den alınmıştır. Hydriada önceleri omuzlar yuvarlak, sonra dirsek yapmış daha sonra yine yuvarlaklaşmıştır. Bkz. **Levha III.**

HYPAİTHROS Antik mimarlıkta üstü açık tapınaklara verilen isim.

HYPERTHYRON Antik Yunan mimarisinde kapıların pervazları üstüne tezyinî olarak yapılan tabla veya frizler. Bkz. **Levha XXX.**

HYPOKAUST Mekânları alttan ısıtma sistemi. Antik Roma hamamlarında hamamı ısıtmak için zeminin altında yaklaşık 60 cm ya da daha fazla yükseklikte bir boşluğun bırakılması ile oluşan ve sıcak havanın dolaşmasına mahsus olan kısım. Tabanın altındaki boşlukta genellikle tuğla payeler bulunmakta ve taban bu payeler üzerinde durmaktadır. Hypokaustun üstündeki döşemeyi (tabanı) taşıyan bu payelere suspensura adı verilir. Taban bazen kemerli tuğla duvarlar üzerine de otururdu. Tuğlaların üzeri genellikle beton gibi bir harç ile sıvanmıştır. Sıcak havanın dolaşımı için orta kısımlardaki tuğla payelerin içinin boş bırakıldığına ve tuğlaların da delikli olduğuna rastlanmıştır. Bergama'da ise payecikler andezit taşından yapılmıştır. Taşın nadir kullanılmasının sebebi ateşe dayanıklı taşın Anadolu'da az olmasıdır. Hypokaustlarda elde edilen sıcaklık derecesi yapılan bir deneyle gözlenmiştir. Praefurniumda yakılan ateşle hypokaustun alt kısmında 30-40 derecelik bir sıcaklık, üst kısımda da 25-30 derecelik bir sıcaklık sağlanmıştır. Hypokaust sisteminin M.Ö. I. yy başlarında Sergius Orato'nun buluşu olduğu bilinir. Bkz. **Levha XXV**

HYPOSKENİUM Proskeniumun üst bölümüne verilen isim.

HYPOSTYLOS Damı sütunlar üzerine oturtulmuş yapı.

I

ISTAMPAJ Bkz. **Kağıt Kopya.**

IZGARA PLÂN Birbirine paralel ve dik sokaklar arasında kalan kare ya da dikdörtgen yapı adalarından oluşan düzenli kent plânı. Düz ve paralel uzanan yolların dik açı ile kesişmesi sonucu yerleşme alanı ızgara görünümü aldığı için ızgara plânı adı ile tanınmıştır. M.Ö. 5. yy'da ünlü Milet'li mimar Hippodamos bu plân düzenini geliştirip yaygınlaştırmıştır ve Hippodamos'un adı ile bağlanarak bu plâna Hippodamos Plânı da denir. Arkeolojik kazılar Urartu kentlerinde Zernakitepe, Karmir Blur yerleşmelerinde bu plânın varlığını ortaya koymuş ve bu sistemin Doğu'dan geldiğini göstermiştir. Klâsik Çağda önce Milet'de ve diğer Batı Anadolu kentlerinden Priene, Knidos gibi yerleşmelerde ızgara plânı uygulanmıştır. Hellenistik Çağda yerleşmeler bu plâna uygun gelişip büyümüşlerdir. Roma'da ise, yeni kurulan kentler hemen hemen daima ızgara plânla gerçekleştirilmiştir. Roma ızgara plânları kare yapı adalarının kare biçiminde bir sur içine yerleştirilmesiyle oluşturulmuşlardır.

İ

İDOL Tarih öncesi ve tarihî çağlarda tanrılara adak olarak sunulan taş, pişmiş toprak bazen de kemikten yapılmış stilize tanrı ve tanrıça heykelcikleri. Ana tanrıça ile bereketi temsil edenler iri kalçalı ve göğüslüdür. Baş ve boyun ayırt edilmemiş, vücut çan şeklinde genişleyen tiptekilere çan şeklinde idoller denir. Keman idollerde bir başka grubu oluştururlar. M.Ö. 3. binde Kykladlarda bulunmuş taş idoller ise çok sert taştan genellikle mermerden yapılmışlardır.

İKON Kilise ve evlerde bulunan Hz. İsa, Meryem ve aziz tasvirleri. Genellikle çam ve ıhlamur ağacı olmak üzere ahşap levhalar üzerine yapılırdı.

İKRİA Antik Yunan tiyatrosunun ilk dönemlerinde orkestrayı çeviren ve yamacı oluşturan kısımda bulunan, seyircinin isteğine göre konulan tahta banklara verilen isim.

İMBREX Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında iki düz ya da iç bükey biçimli kiremidin arasını kapatan dış bükey biçimli kiremit.

İMPLUVİATUM Vitruvius'a göre bir atrium türü. Bkz. **Atrium.**

İMPLUVİUM Antik Roma evinde atriumun ortasında bulunan

ve yağmur sularının toplandığı dörtgen havuz. Bkz. **Levha XXV.**

İN SİTU Yerinde sabit olan anlamındadır. Eski konumunda ele geçen buluntular (payeler, postamentler gibi) için kullanılan terim.

İNCİ DİZİSİ Küçük top biçimi, inci tanesi gibi yuvarlakların yan yana dizilmesiyle oluşan bezeme.

İNDUTAMENTA Eski Romalılarda erkeklerin içe giydikleri giysiye verilen isim.

İNGOT Numismatikte büyük bakır külçelere verilen isim. Bu ingotların dökümleri öküz derisi şeklinde yapılıyordu. İngotun bir tarafı öküz derisinin kaba, kıllı üst kısmını, öteki tarafı ise sıyrılmış ve kenarları içe doğru kıvrılmış iç yüzeyini taklit ediyordu. Bu ingotlarla bir öküz ya da ineğin değerinin gösterildiği gerçeği hesaplama da kullanılan başlıca ölçünün öküz ya da inek olmasından kaynaklanmaktadır. Bkz. **Levha LI.**

İNSTİTA Bkz. **Stola.**

İNSULA 1. Antik Roma'da bir kaç katlı yapılan, kısım kısım kiralanan evlere verilen isim. İnsulaların zemin katlarında dükkânlar ve atölyeler yer alırdı. İmparatorlar bir çok defa bu evlerin yüksekliğini sınırlamak için kanunlar koymuşlardı. 2. Antik çağda sokaklar arasında kalan, bir ya da daha fazla evi kapsayan parsellenmiş alanlara verilen isim.

İNTERCOLUMNİUM Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında uygulanan sütun eksenleri arasındaki uzaklığın, sütun çapının katlarına göre bir oranlama ile saptandığı ve bu oranlara göre çeşitli türlerin oluşturulduğu bir sistem. Türleri arcostylos, diastylos, eustylos, pyknostylos, systylostur.

İON DÜZENİ Antik mimarlıkda kullanılan düzenlerden biri. Anadolu'nun batı ve güney batı kıyılarında meydana gelmiştir ve bu bölgeye katıksız denilemez. İon Düzeninde Dor Düzenindeki gibi kesin kurallar söylenemez. İon Düzeninde belli yerlerin kendilerine özgü bazı özellikler gösterdiği görülür, (Adaların özellikleri gibi). Bu düzen M.Ö. 6. yy civarında örneklerini vermeye başlamıştır. İnşasında temelden krepidomaya kadar olan bölüm Dor Düzenindeki şekilde yapılır. Krepidomada basamakların alt kenarları hafifçe yontularak gölge ışık etkisiyle Dor Düzenindekinden daha plâstik bir görünüş kazanmıştır. Krepis sayısı da genellikle sayıca fazladır. İon Düzeninde sütunlar doğrudan stylobata değil, bir kaideye otururlar. Sütun kaidesi yatay silmelerden meydana gelir. Kaidedeki yatay silmeler ile gövdedeki yivler bir tezat teşkil ederler. Bu da sütunu daha yüksek göstermeye yarar. İon Düzeninde sütun kaidesi genelde iki tiptir. 1- Küçük Asya İon tipi sütun kaidesi: Plinthos üzerinde spira (Çift trokhilos) ve bir torus sıralamasından oluşur. 2- Attika-İon sütun kaidesi: İki torus arasında bir trokhilos ile biçimlenir. Ana öge değişmemekle birlikte zamanla ve yörelere göre kaidede değişiklikler olabiliyor. Torusların bezemeli, yivli yapılışı gibi. İon sütunu Dor sütununa oranla daha ince ve yüksek olup enthasis yoktur. Sütun gövdesi ya monolit olur ya da kasnaklardan oluşur. Gövdedeki yivler arasında ince şeritler bırakırlar. İon başlığının niteleyici özelliği iki yandaki volütlerdir. İlk dönemlerde volütler büyük ve taşkın olurdu. Volütlerde rozet olabiliyor. Kıvrımlar arasında stilize yaprak ve yumurta dizisi yer alır. Arkaik Dönemde İon düzeninde abakus yoktur. Daha sonra abakus görülmeye başlanmıştır. Abakus yumurta dizisi ile bezelidir. Başlığın üstüne gelen arşitrav İon düzeninde üç fascialıdır. Arşitravın üstünde yaprak ya da yumurta dizisinden bir kymation yer alır ve friz gelir. Arkaik Dönemde İon tapınağında friz yoktur. Hellenistik Dönemde mimar Hermogenes ile friz başlar. Genelde figürlü kompozisyonlarla bezenmiştir. Frizin üstünde yine yaprak ya da yumurta dizisinden bir kymation yer almakta, onun da üstünde ahşap mimarideki hatıl başlarını taşa yansıtan geisipodes bulunmaktadır. Bu kısımların devamını ise saçaklık bölümü oluşturur. İon Düzeninde fonksiyonları ayrı olan elemanlar arasında bezemeli bir geçiş elemanı görülür. Bkz. **Levha XV, XVII, XIX, XXX, XXXV.** Ayrıca bkz. **Ek Bölüm IV.**

İON KYMATİONU Yumurta dizilerinden ve aralarına konmuş

mızrak ucu şeklindeki örgelerden oluşturulmuş mimari süsleme şeridi. Ovolo ya da yumurta-ok silmesi de denir. Lesbos kymationu ile profil bakımından farklılık gösterir. Bkz. **Levha XXXV.**

İONİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I, I b.**

İSAURİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

İSODOM Eş yükseklikde blok taş sıralarından oluşan harçsız Hellenistik duvar örgüsü. Derz uyumu olmayabilir ya da birleşme derzleri bir ara ile birbirini dikey olarak izleyebilir. Ayrıca bkz. **Pseudo-İsodom.** Bkz. **Levha XI.**

İSTİNAT DUVARI Arkasında toprak vb. bulunan, yanlara olan mukavemeti fazla duvar, dayanma duvarı.

İŞLİK Atölye. Antik Roma evinde de girişin iki yanında bulunur.

İZOKEFALİ Sanat yapıtlarında resim veya kabartma olarak yapılan insan ve hayvan figürlerinin başlarının, boyları göz önüne alınmayarak aynı hizada ve ufkî bir hat üzerinde bulunacak şekilde işlenişi. Klâsik Yunan sanatında görülür.

J

JALON Bir doğrultuyu saptamak için kullanılan, yerdeki noktaların uzaktan görülebilmesini sağlayan, üzeri belirli aralıklarla kırmızı beyaz ya da siyah beyaz boyalı ağaç ya da maden sırık. Veted de denir.

K

KABARTMA Taş, alçı, kil, ahşap gibi işlenebilir yüzeylerde oyuk ve kabarık betiler oluşturmak suretiyle meydana getirilen yapıt. Alçak ve yüksek kabartma olmak üzere iki çeşiti vardır. Rölyef de denir.

KADOS ya da **KADUS** Zeytinyağı ve şarabı korumak için kullanılan antik kap. Bkz. **Levha III.**

KAĞIT KOPYA 1. Bir yüzey üzerinde bulunan kazılmış ya da kabartma olarak işlenmiş bir bezemenin veya yazının üzerinden kâğıtla kopya alınması yöntemi. Özellikle epigrafide çok geçerli bir yöntemdir. Kâğıt kopya almadan önce taşın iyice yıkanmış olması gerekir. Daha sonra gerektiği kadar kesilmiş olan kâğıt taş üzerine serilir ve süngerle ıslatılır. Bu işlem yapılırken kâğıt ile taş arasında hava kabarcığı kalmamasına dikkat edilmelidir. Daha sonra da eldeki fırça ile taşın kâğıtla kaplanmış olan her tarafına hızlıca vurulur ve kâğıdın tüm çukurlara girmesi sağlanır. Bu amaçla kullanılan kâğıdın özelliği ıslatıldığı zaman kolaylıkla liflerine ayrılabilmesi ve bu özelliğinden dolayı taş üzerindeki her deliğe rahatça girebilmesidir. Fırçanın da sert kıllı olması önemlidir. Kâğıt kopya için en uygun mevsim yaz aylarıdır. Ayrıca bkz. **Lottinoplasti.** 2. Kâğıt kopya yönteminin başka bir uygulanış biçiminde ise ince bir kâğıt yüzeyin üzerine yerleştirilip üzerinden kömür kalemle taranır. Bu yöntemle yüksek kesimler koyu, alçak kesimler ise açık gri olarak kâğıt üzerine geçirilmiş olur. Sikkelerde uygulanır.

KAİDE Taşıyıcı bir yapı ögesinin, anıtın ya da bir heykelin üzerine oturduğu ayaklık. Ayrıca bkz. **Sütun Kaidesi.**

KAKKABE Suyu kaynatmak için kullanılan, ayak üzerine oturtulan toprak ya da bakır kap. Bkz. **Levha III.**

KALAMİSTRUM Eski Romalılarda saç ve sakal kıvırmak için kullanılan içi boş ve kamışa benzer ince demir boru. Bkz. **Levha XLII.**

KALATHOS 1. Korinth Düzeninde sütun başlığının yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan kesimi. Korinth başlığının masif alt kısmı. Bkz. **Levha XVIII.** 2. Bir sepet ya da ters çevrilmiş çan şeklinde, bir çeşit kratere benzer kap. Bkz. **Levha III.** 3. İçine yün konan sazdan yapılmış sepetlere verilen isim. Bkz. **Levha III, X.**

KALDARYUM Bkz. **Caldarium.**

KALİBRA Alçıyla silme kalıbı yapmak için kullanılan özel kap.

KALKAN Savunma amacıyla kullanılan maden, hasır, deri ve ahşaptan yapılan çeşitli şekillerde olan araç. Yunanlıların ilk kullandıkları kalkanlar insanı baştan ayağa kadar koruyan uzun ve oval kalkanlardı. Bu kalkanları yere koyarak hem müdafaa aleti hem de çadır olarak kullanırlardı. Bu kalkanlar savaşta ölü taşımaya da yarardı. Daha sonraları hafif olsun diye yuvarlak kalkanlar kullanıldı. Kalkanın dış yüzü kabarık olup, ortasında çıkıntılı bir göbek olurdu ki Romalılar bu göbeğe umbo derlerdi. Kalkanın iç tarafında kolu geçirmek ve elle tutmak için iki kayış halka bulunur ve bunlara bir kayış geçirilerek omuza takılırdı. Bazı kalkanlara bacakları muhafaza için etek kısmı ilâve edilirdi. Kalkanların üzerinde tezyinat da yapılırdı. Roma kalkanları biri yuvarlak diğeri uzun olmak üzere iki çeşitti. Yuvarlaklara clipeus, uzun olanlara scutum denirdi. M.Ö. 1. yy'a doğru oval uzun kalkanların yerine uzun dörtköşe ve yarım daire şeklinde kalkanlar kulla-

nılmıştır. İmparatorluğun başlangıcında ise düz satıhlı ve altıgen kalkanlar da kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. **Levha XLIV.**

KALKAN DUVARI Bkz. **Ahılık.**

KALKER Bileşiminde %90'dan fazla kalsiyum karbonat bulunan kültelere genel olarak verilen isim. Kalkerler fazla sert olmamaları, rahat işlenebilmeleri, kolay bulunabilmelerinden ötürü her çeşit yapıda masif ya da kesme taş olarak kullanılır. Beyaz, sarı, gri ve siyah renkte olabilirler.

KALKOLİTİK Bkz. **Ek Bölüm II (4).**

KALPİS Hydria tipinde, M.Ö. 520 civarında sürekli bir gövde profili ve büzülmüş bir dudak biçiminde ağız profili gösteren antik kap. Siyah figür tekniğinin son zamanlarına ait birçok örneği vardır. Bkz. **Levha IV.**

KALSİT Bileşiminde kalsiyum karbonat olan bir mineraldir. Kültelerin içinde damarlar halinde, mağaralarda sarkıt ve dikit şeklinde görülen kalsit mermer, traverten, albatr gibi taşları oluşturmaktadır. Doğada çeşitli renklerde bulunur.

KAME Mühür gibi derinliğine kazılmayıp kabartma olarak küçük ve kıymetli sert taşlar üzerine her türlü şekil ve özellikle insan başı tasvirleri yapılmış madalyon ve yüzük taşları. En çok kullanılan taşlar akik, oniks gibi çeşitli renkli tabakaları olan taşlardır ki, zemini başka kabartma kısmı başka bir renkte olurdu.

KAMİSİA Romalı erkeklerin giydikleri bir çeşit iç gömlek. Tunica interior.

KANALİS İon sütun başlığında abakusun altında volütler arasındaki dış ya da iç bükey kısım. Bkz. **Levha XIX.**

KANDİL İçine yağ konularak bir fitil yardımıyla yakılan eski aydınlatma aracı. Antik kandiller çeşitli malzemelerden yapılırdı. En çok kullanılanları bronz ve pişmiş topraktan olanlardı. Kandiller iki kısımdan ibaret olup biri yağ koymaya mahsus olan Romalılarca infudibulum denilen hazne ile fitil konan rostrum denilen emzik kısmıydı. Hazne kısım genellikle yuvarlak ve yassıca olup bazısının üstü açık ve bazısının kapaklıydı. Bu kapaklarda da bir veya birkaç delik bulunurdu. Her kandilde kulp olmazdı. Emzikleri çift olanlar hatta daha fazla olanlar da yapılmıştır. Fitiller kükürtlenmiş üstüpüden veya papirüs yapraklarından yapılırdı. Kandillerde genellikle zeytinyağı yakılır, bazende buna tuz katılırdı. Hayvan şeklinde yapılmış kandillerde vardı. M.Ö. 6. yy'dan 4. yy'a kadar kandiller Yunan çömlekçiliğinin özel bir kolunu oluşturuyordu. Teknik yönden diğer çömleklerden farkları yoktur. Çarkta çekilirler, bazı yerleri boş bırakılmak üzere siyah sırla kaplanırdı. Antik Yunan kandillerinde figürlü süslere rastlanmaz. Kandillerin tarihsel gelişimi Hellenistik çağı aşarak Roma çağına kadar uzanmaktadır. Roma çağında fitil kovanı uzamış, bezemeler kabartma olarak yapılmıştır. Bkz. **Levha IV.**

KANEPHOR Antik Yunan ve Roma sanatında başında sepet taşıyan tezyinî kadın heykeli.

KANNELÜR Bkz. **Yiv.**

KANON 1. Heykeltraşlıkta insan vücudunun nisbetleri kaidesi. Örneğin heykeltraş, Polykleitos'un kanonu Myron'unkinden farklıdır. 2. Edebiyat, müzik ve çeşitli alanlarda farklı anlamlar ifade eder.

KANOPE Erken Etrüsk sanatında görülen mezarlarda bulunan pişmiş toprak vazolara verilen isim. Bkz. **Levha IV.**

KANTAR Ağır şeyleri tartmaya mahsus tartı aleti. Uzun bir kolun üzerinde ileri geri hareket edecek şekilde o kola geçirilmiş ve asılı bir topla, tartılacak şeyi kaldırmak için ucu çengelli zincirlerden ibarettir. Eski Roma kantarıyla tartılacak şey kantarın üç zincirle asılı olan kefesine konur. Kefeye konulmayan şeyler kefenin üstündeki çengele asılırdı. Bkz. **Levha LI.**

KANTHAROS 1. Antik keramik formları arasında önemli bir yeri olan dikey kulplara sahip içki kabı. Dionysos'un atribüsüdür ve bir çok vazo resminde elinde tutar şekilde gösterilmiştir. Orijini açıklanamamakla birlikte Boeotia'da çok uzun

bir tarihe sahiptir. Bkz. **Levha IV.** 2. Bazilika yapısında atriumun ortasındaki temizlenme havuzuna verilen isim. Bkz. **Levha XXVII.**

KAPPADOKİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

KAPROLİT Fosilleşmiş ilk insan dışkısı.

KARBON 14 (C_{14}) YÖNTEMİ Bkz. **Tarihlendirme.**

KARDİUM Kabuklu deniz bitkisi.

KARGI Mızraktan daha ağır ve sivri kesimi daha geniş bir tür dürtücü silâh. Elle atılmayıp saplamak için kullanılır.

KARİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

KARKHESİON Seyrek rastlanan bir antik kap. Kantharosa benzer, fakat daha büyüktür. Kulpları vazodan daha yüksekte olup ona karşıdan karşıya çubuklarla tutturulmuştur. Bkz. **Levha IV.**

KARNİFİÇİNA Antik Roma'da katillerin işkence gördükleri ve idam edildikleri zindanlara verilen isim.

KARRUÇA Roma'da imparatorluk devrinde kullanılan bir çeşit süslü arabaya verilen isimdir.

KARSER Bkz. **Carceres.**

KARTAL ALINLIK Bkz. **Tympanum.**

KARTUŞ Ortasındaki boşlukta yazı ya da bir simge yer alan çevresi bezemeli çerçeve ya da kitabelik.

KARUM Asurca liman verihtim anlamına gelen, asıl kentin yakınında kurulan ticaret merkezi. Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da da karumlar kurulmuştur. Anadolu'daki karumlar Mezapotamya'dakilerden daha küçük yerleşmelerdi. Kayseri yakınlarında Kültepe'deki Kaneş karumu, karum Hattuş ve Alişar'daki karum Anadolu'daki örnekleri oluştururlar.

KARYATİD Antik mimarlıkta kadın heykeli biçiminde sütunlara verilen isim. Taşıyıcı nitelikte sütun ya da gömme sütun şeklindedirler. Bkz. **Levha XXXII.**

KASET Grekçe phatnoma, Lâtince lacunaria. Birbirleriyle keşişen kirişlerin oluşturduğu kare ya da çokgen biçimli eş boyutlu strüktürel ögelerin her biri. Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında da görülür. Tapınak mimarisinde geisonun düzeyinde sütun ve cella duvarı arasında görülen çatının aşık ve mertek kirişlerinin arasındaki boşluğu alttan örtmek için kullanılır. Sahte bir tavan görünümündedir. Bkz. **Levha XXXI.**

KASNAK Bkz. **Sütun Kasnağı.**

KASTRUM Bkz. **Castrum.**

KASTULA Etrüsk ve Romalı kadınların göğüslerinden aşağıya doğru, omuzlarından asılı olup vücutlarının yukarı kısmını gösteren jipon. Bkz. **Levha XXXIX.**

KATAGGİA YA DA KATAGOGİON Antik Yunan konuk evlerine verilen isim.

KATAKOMP İlk Hıristiyanların Romalılardan gizli toplandıkları ibadet ve defin yaptıkları yeraltı mezarlarına verilen genel ad.

KATAPELTES Yunanca mancınık. Ayrıca bkz. **Katapulta.**

KATAPULTA Taş, güle ve ok atmaya mahsus Yunanlılar ve Romalıların kullandığı bir çeşit harp mancınığı. Yunanlıların bunu M.Ö. 4. yy'dan itibaren kullandıkları bilinmektedir. Ayrıca bkz. **Mancınık ve Ballista.** Bkz. **Levha L.**

KAULİS Bkz. **Cauliculus.**

KAVEA Bkz. **Cavea.**

KAVEDİUM Bkz. **Cavaedium.**

KAVETTO Bkz. **Cavetto.**

KAYA MEZARI Kayaya oyulmuş bir ya da daha fazla odadan meydana gelen mezar yapısı. Anadolu'da oldukça eski bir tarihi olan bu mezarlar Roma döneminde iyice yaygınlaşmıştır. Lykia bölgesinde ilginç örneklerine rastlanır. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm II (19).** Bkz. **Levha XXXIII.**

KAZAMAT Seyirdim yerinin kemerler ve tonozlar üzerine otur-

tulduğu surlarda, kemer ve tonozların zemin katında meydana getirdiği az ya da çok derin, önü açık odalar. Bu odalar silâh ve malzeme deposu olarak kullanılır ya da askerleri barındırırdı.

KAZAMAT TİPİ EV Antik Çağda bir avlu etrafında birbirine bitişik aralarında sokak, boşluk olmayan evler.

KAZI Arkeolojik bir araştırma yapmak amacıyla sit alanını kazıp eski yapı, yapıt ve eşyaları açığa çıkarma işlemi. Hafriyat.

KEGEL Bkz. **Miğfer.**

KEİLE Antik stadiumda seyirci mekânı merdivenlerle bölünür ki, buna tiyatrodakine benzetilerek keile denir. Bkz. **Levha XXIV** (stadium).

KEKRYPHALOS Antik çağda kadınların başlarına taktıkları ağ biçiminde örtü. Bkz. **Levha XLI.**

KELEBE Boyunlu kratere benzer antik kap. Geniş ve yukarı doğru daralıp bir boyun teşkil eden bir karna sahiptir. Bir ucu karın kısmına bağlı olan kulpların bir ucu da boyun kısmına bağlıdır. Bkz. **Levha IV.**

KEMER Bir açıklığı örtmek için kullanılan yapısal öge. Basık kemer, sivri kemer gibi türleri vardır.

KEMER TAŞI Bir kemeri oluşturan taşların her biri. Bkz. **Levha XI.**

KENET Taş dizileri gibi her çeşit yapım ögesini yatay ya da düşey olarak birbirine bağlayan demir ya da tahta bağlantı ögesi. Taş üzerinde önceden bir oyuk hazırlanır ve kenet iki taşı birleştirecek şekilde yerleştirilir, demir ile taş arasında kalan boşluk ise eritilmiş kurşunla perçinleştirilir. Tahta kenetlerle, yanyana gelen taşlar birleştirilebilir. Tahta kenetleri Eski Mısır'dan Roma Çağına kadar görmek mümkün. M.Ö. 3. yy'dan beri kullanılan kenet tekniğinde çeşitli şekilde kenetler kullanılmıştır. Yatay elemanları birleştiren kenetler: Çengel kenet, çift T kenet, Z kenet, kırlangıç kuyruğu kenet. Bkz. **Levha XI.** Klâsik Çağda özellikle çok kullanılan bir kenet olarak çift T kenetler görülmektedir. Düşey elemanları birleştiren kenetlere zıvana denir. Zıvanalar tahta da demir de olabiliyor. Arkaik Dönemde tahta zıvanalar da kullanılmıştır.

KENGER Bkz. **Akanthus.**

KENOTAF Ölüsü bulunmayan ünlü kişilerin anısına yapılan boş mezarlara verilen isim.

KEPOS Antik mimarlıkta ev plânında, odaların arkasında yer alan meyve ve çiçek bahçesine verilen isim.

KERAMİK Yunanca keramos: Çömlekçi toprağı; kerameus: Çömlekçi kelimelerinden gelen keramik, arkeolojide sadece pişmiş toprak çanak çömleği belirtmek için kullanılır. Antik keramikleri perdahlamak ve şekil vermek için bazı aletler kullanılmıştır. Bunlar çamur kalemleri, ucu toparlak veya kaşık gibi kalemlerdi. Bkz. **Levha X.** Keramikler arkeolojinin küçük sanat eserleri olarak adlandırılan grubunda yer alırlar ve arkeoloik kazıların da en önemli buluntularından birini oluştururlar. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm II (5, 7a, 8, 9, 15a, 17).** Kazı alanında ele geçirilen keramikler toprak altından çıkarılışlarından restore edilmiş hale gelinceye kadar çeşitli işlemlere tâbi tutulurlar. Kazılarda ele geçen keramik parçalarının hepsi tümlenemezler ve restore edilemezler. Fakat hemen hepsine bir temizleme işlemi uygulanır, gruplandırma ve çizimleri yapılır. Genel olarak temizlik işlemi nemli olarak çıkarılan keramiklerin önce kurutulmasıyla başlar ve kuruduktan sonra üzerindeki kaba toprak alınır, yumuşak bir fırça ile ya da sünger ile temizlenir. Normal su ile temizlenmiş keramikler arı suda bekletilmelidir. Arı su keramikteki tuzları ve diğer yabancı maddeleri kendi bünyesine çeker. Bu işlem birkaç kez tekrarlanabilir. Ayrıca suyla temizlemenin yetersizliğinde kimyasal yöntemler uygulanabilir. Çeşitli durumlarda farklı yöntemlere başvurulur. Yüksek moleküllü bir fosfat olan calgon sıcak suda eriyip kir tabakalarının arasına sızıp yumuşatarak bir reaksiyon oluşturur ve temizlenmelerine yardımcı olur. 1 litre su ile %7-10 arasında calgon karışımında keramik parçaları 5-10 dakika bekletilir. Daha sonra mümkünse arı su ile

yıkanmalıdır. Bu yöntemle çıkmayan kök izlerini mekanik bir uygulamayla minik tahta parçalarıyla çıkarmak mümkün olabilir. Eğer keramik üzerinde kalker tabakası varsa ki, bu gri renkte olur. Bunlar tuz ruhu ile temizlenebilir. Bu işlemden sonra keramikler su ile yıkanmalıdır. Oksitli keramik parçaları için de limon asidi kullanılabilir.
Yumuşak keramiklerin yapıştırılmasında zorluk olmaması için çeşitli yöntemler uygulanabilir. Örneğin bal rengi bir çeşit cilâ olan gomalak (pellat) sürülebilir. Fakat bu keramiğin renginde değişiklik yapmaktadır. Sertleştirme için ayrıca kalsiyumlu su kullanılabilir. Parçalar içinde bir saat bekletilir, sonra kurumaya bırakılır. Daha sonra iki ölçü silikat bir ölçü damıtık sudan oluşan silikatlı eriyik içinde iki saat bekletilebilir.

KERKİDES Antik tiyatroda orkestra bölümünden ışınsal olarak yayılan merdivenlerin aralarında kalan seyir alanı parçalarına verilen isim. Kerkis, kuneus, cunei olarak da geçmektedir. Aynı anlamı taşırlar. Bkz. **Levha XXI.** Aa, Ba.

KERKİS Bkz. **Kerkides.**

KERNOS Dinî amaçlı olarak kullanılan bir çeşit antik kap. Bkz. **Levha V.**

KEROPLASTLAR Balmumu ile çalışan sanatçılar.

KERPİÇ Çamura saman karıştırılarak ve kalıplanarak güneşte kurutulmuş pişmemiş tuğla. Çok eski zamanlardan beri kullanılan inşaat malzemesidir.

KERYKEİON Antik Yunan'da haberci tanrı Hermes'in atribüsü olan çift kanatlı ve burmalı asa. Caduceus olarak da geçmektedir.

KHALKOS Antik Yunanlılarda bakır ya da bronz sikkelere verilen ad. Bunlar ancak 5. yy'ın ortalarından sonra kullanılmaya başlanır. Bu da Yunanistan'ın Peloponnes savaşları sırasında fakirleşmesi ile bağlantılıdır. Bakır para içine %10 oranında sertleştirmek için kalay karıştırılmıştır. Bu sikkeler üzerindeki betimler değerli madenler üzerindekilerle aynı kalitedir. İtibari değerleri vardı. Ayrıca bkz. **Obol.**

KHEİRONİPTRON ya da **KHERNİBON** Ellerin yıkandığı kap. Bkz. **Levha V.**

KHELONAİ Aigina adasında Aigina sistemiyle basılan, ilk çağlarda ön yüzdeki kaplumbağa tasvirinden dolayı kaplumbağalar anlamında khelonai adını taşıyan gümüş staterler.

KHELOS Bkz. **Foriamos.**

KHİMATİON Bkz. **Himation.**

KHİTON Antik Yunan'da dikdörtgen kumaşın karşılıklı iki kenarının birbirine dikilmesi suretiyle meydana gelen ve dipsiz çuvala benzeyen, himation veya khlainanın altına giyilen, kadınların da erkeklerin de giydiği bir giysi. Ionların khitonu ketenden, uzun ve kolluydu. Dorlarınki yünden ve kısaydı. Khiton ya yukarıdan baştan geçirerek ya da aşağıdan ayaklarına sokarak yukarı doğru çekilip giyilirdi. Khitonun yukarıya gelen kenarları omuzlar üzerine iğne ile veya herhangi bir şekilde birbirine tutturulur ya da daha önceden bu kısım dikilmiştir. Khiton giyenler özellikle kadınlar çoğu kez kemer kullanırlar. Bazen bir bazen iki kemerle sıkılır. Erkek khitonu tek kemerlidir. Khiton giyildikten sonra çoğu kez bağlanan kemerden yukarıya doğru giysi biraz çekilerek kemeri kapatacak şekilde, göğüs altında ve karın üzerinde sarkan kıvrımlı bir kısım oluşur. Khitonun bu kısmına kolpos denir. Bkz. **Levha XXXIX.**

KHLAİNA Eski Yunanlılarda sivil erkeklerin sokağa çıkarken üstlerine aldıkları yünden pelerin. Khlaina tek veya çift kat olarak sırttan omuzlara atılan bir kumaştı. Bkz. **Levha XL.**

KHLAMYS Eski Yunan'da genellikle askerlerin M.Ö. 5. yy'da süvariler ve epheblerin (Atina'da genç askerlerden oluşan bir kıta) giydikleri yünden manto, pelerin. Khlamys uzun dörtgen bir kumaştan ibaret olup uzunluğuna ikiye katlanır ve kenarları bir kopça ile birbirine tutturularak meydana gelen delik başa geçirilirdi. Bu şekilde omuzlara bindirilen kumaş aşağıya doğru sarkarak vücudu örterdi. Kopça genellikle sağ ko-

lun serbest kalması için sağ omuz üstüne getirilirdi. Fakat bazı vazo resimlerinde kopçanın sol omuza, göğüse veya arkaya geldiği de görülmektedir. Khlamysler genellikle koyu renkte olurdu. Atina ephebleri önceleri siyah khlamys giyerlerdi, sonraları beyaz giymişlerdir. Khlamyslerin iki ucunda genellikle renkli olarak dokunmuş iki sıra kenar suyu vardı. İskender'den sonra khylamys hükümdar mantosu olmuş ve kırmızı renkte yapılarak işlemelerle süslenmiştir. Biçimi de değişmiş, eteklerin aşağıya gelen sivri uçları yuvarlatılmış ve kısalmıştır. Bkz. **Levha XL.**

KHOİNİX Eski Yunan'da sıvı maddeler için kullanılan ölçülerdendir. Khoinix 1,08 l'ye eşitti. 4 kotyle'ye eşitti.

KHOUS Tek kulplu, yonca ağızlı antik kap. Atina'da Atheisteria bayramlarında çocuklara minyatür khouslar verilirdi. Aynı zamanda sıvı ölçü birimi. 1 khous 12 kotyle'ye eşitti. Bkz. **Levha V.**

KIRMIZI FİGÜR TEKNİĞİ Antik Yunan vazoları üzerinde uygulanan boyama tekniklerindendir. Bu teknik M.Ö. 6. yy'ın sonlarına doğru ortaya çıkmış, M.Ö. 5. yy'da egemen olmuş, Hellenistik Çağa kadar sürmüştür. J.D. Beazley (antik yazar) kırmızı figür tekniğini M.Ö. 530-330 yılları arasına yerleştirir. Bu teknikte boyanan figürler kilin renginde bırakılmış, figürlerin dışındaki alan siyah boyanmıştır. Bu siyah fırınlanma sonucunda parlaklık almaktadır. Figürlerdeki kilin rengi portakal rengi ya da kırmızıya yakın bir tondadır. Figürlerin çevre çizgileri önce ince çizgilerle sonra da daha geniş fırça vuruşlarıyla belirtilir. Fırçayla çizilen çizgilerle birlikte figürlerin görünümü daha plâstik olmaya başlar. Somut bir kabarıklığa da sahiptirler. Boyanın koyu sürülmesiyle de plâstik etki artmaktadır. Kırmızı figür tekniğinde çizginin taşmaması gerekiyordu. Bu tekniğin başlangıcında bazen kazıma yöntemi kullanıldığı da görülmüştür, örneğin saçların çevre çizgilerinin verilmesinde. Önemli çizgileri önemsizlerden ayırmak için sulandırılmış kil kullanılmıştır ve koyu siyah çizgiler yanında açık kahverengi olarak etkili bir karşıtlık yaratılmıştır. Siyah rengin sulandırılmasıyla kahverengi hatta altın sarısına kadar açılabilen renkler elde ediliyordu. M.Ö. 5. yy'ın ortalarına doğru resimlere vişne kırmızısı, beyaz ve altın sarısı yaldız katılarak, bu tekniğe bir polykromi verilmek istenmiştir. Kırmızı figür tekniğiyle birlikte günlük yaşamdan alınan sahneler vazolar üzerinde yer almaya başlamıştır (şölen sahneleri gibi). Mitolojik sahneler farklılaşır, geleneksellikten uzaklaşma görülür. Tarihsel resimler de işlenmiştir. Kırmızı figür tekniği ile boyanmış vazoların ilk örneklerinde bir yüzde kırmızı diğer yüzde siyah figür tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Bunların bazılarında her iki yüzde aynı sahne tekrarlanmış, bazılarında da farklı konular işlenmiştir. Bu tür vazolar sayıca çoktur. Önceleri iki ayrı ressam tarafından boyandığı ileri sürülmekteydi, fakat sonradan her iki yüzü de aynı ressamın boyadığı anlaşılmıştır. Peloponnes harbi sonunda, bütün pazarların Atina mallarına kapanması üzerine, kırmızı figür tekniğinde yapılan vazoların ortadan kalkmasının önüne geçilememiştir.

KİATHOS Bkz. **Kyathos.**

KİBOTOS Bkz. **Foriamos.**

KİDARİS ya da **KİDERİS** Bkz. **Tiara.**

KİKLOP DUVAR Bkz. **Kyklop Duvar.**

KİLİKİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

KİLİT TAŞI Kemerin en üst noktasında yer alan tepesi kesik üçgen biçiminde, üstüne gelen ağırlığı yanlara aktaran taş. Bkz. **Levha XI.**

KİNNOR Fenike'den gelme bir saz.

KİREÇ TAŞI Kireç yapmakta kullanılan taş. Kalker. Yapıda kullanılacak kireç taşı yağlı, taze ve kıvamında pişmiş olmalı, içinde toprak, kum, çakıl gibi yabancı maddeler bulunmamalıdır. Antikitede çok kullanılmıştır.

KİRİŞ Döşeme ya da tavanı taşıyan ve ağırlığı düşey taşıyıcılara aktaran yatay yapı elemanı.

KİSTOPHOR Adını yeknesak olan tipinden alan sikke. Diony-

sos kültünün şenliklerinde büyük bir alayla taşman sır sepetinin (Cista Mystica) sembol olarak kullanılmış olmasından dolayı bu sikkelere sepet veya sandık taşıyan manasına gelen kistopbor ismi verilmiştir. Standart ağırlıkları yaklaşık 11,500-12,700 g'dır. Kistophorlar Rodos sisteminde tetradrahmi, didrahmi (1/2 kistophor) ve drahmi (1/4 kistophor) olarak basılmışlardır. Tipleri, ağırlık ve ayarları aynı olmakla birlikte çapları aynı değildir. Özellikle ilk devirlere ait olanlar daha büyük ve ince, sonrakiler daha küçüktür. Tetradrahmiler ayrı, drahmi ve didrahmiler aynı olmak üzere iki ayrı tipte tasvir olunurlar. Tetradrahmilerde: Ön yüzde; Cista Mystica kapağı yarı açık olup içinden yılan çıkar. Etrafı sarmaşık çelengiyle çevrilidir. Arka yüzde, kıvrılmış iki yılan, başları bazılarında dik bazılarında yüzyüzedir. Vücutları arasında bir yay mahfazası ve içinde yayı bulunur.

Didrahmi ve drahmilerde: Ön yüzde, Herakles'in sopası ve onun üzerinde aslan postu, etrafında asma, sarmaşık veya defne çelengi yer alır. Arka yüzde; bir asma yaprağı üzerinde üzüm salkımı veya palamut tasvir edilir. Kistophorların arka yüzlerinde sağ ve sol boşlukta basan şehirlerin (Ege bölgesinde 15 civarında şehir) isimlerinin ilk birkaç harfi ya da monogramları yer alır. Kistophorların ilk basıldıkları tarih ve şehirler tartışmalıdır. Yaklaşık M.Ö. 200 civarında Efes'te ya da Eumenes II (M.Ö. 197-159) zamanında Bergama'da basıldıkları açıklanmaktadır.

KİTABE Bkz. **Yazıt.**

KİTHARA Otuz ya da kırk telli kanuna benzer bir çalgı. Bkz. **Levha XLVII.**

KİTTARİS Bkz. **Tiara.**

KLABULARE Antik Roma'da kullanılan insan ve erzak taşımaya mahsus, yan tarafları ve sandığı kalbur gibi kafesli bir çeşit araba.

KLÂSİK 1. Bir sanatın veya üslûbun arkaikten sonraki ikinci evresi. 2. Arkaikten sonraki eserler.

KLÂSİK ARKEOLOJİ Antik Yunan ve Roma arkeolojisi.

KLÂSİK DÖNEM Bkz. **Ek Bölüm II (15d).**

KLAVA Eski Roma filozoflarının baston gibi taşıdıkları ucu kalınca sopa.

KLİNE Antikitede dinlenmek ya da yemek yemek için üzerine uzanılan uzun kanepe biçiminde bir çeşit mobilya. Bkz. **Levha XLIII.**

KLİSMOS Hafif, rahat ve ince yapılı, arkalığı ve bacakları kıvrımlı, Yunan buluşu olan bir mobilya. Arkalık, omuzlar yüksekliğinde üç dikey çubukla desteklenen bir düz tahtadan oluşuyordu. Oturma tabanı hasır örgüsü olup genellikle üstüne bir yastık konuluyordu. Bazı kırmızı figürlü vazolarda klismos arkalığının çok eğri bir açıyla yerleştirildiği görülür. Bu yaslanmada rahatlık sağlamak için olmalıydı. Bkz. **Levha XLIII.**

KNEMİS Antik silah takımının bacağı koruyan bir parçası. Bkz. **Levha XLIV.**

KOİLON Bkz. **Cavea.**

KOİNE Büyük İskender'in fetihlerinden sonraki zamanda Yunan kültürünün yayıldığı memleketlerde konuşulan müşterek Yunan diline verilen isim.

KOLOBİON Antik çağda işçilerin giydiği dirseklerin üzerinde kolları olan khiton. Bkz. **Levha XL.**

KOLON Betonarme ya da çelikten düşey taşıyıcı yapı elemanı. Taş ya da mermer olursa sütun adını alır.

KOLOS Antikitede çok büyük boyutlara sahip heykel.

KOLPOS Bkz. **Khiton.**

KOLUMBARİUM Bkz. **Columbarium.**

KOMPLUVİUM Bkz. **Compluvium.**

KOMPOZİT DÜZEN Antik mimarlıkta İon ve Korinth elemanlarının birlikte kullanıldığı düzen. Bu düzende başlık özellik gösterir. İon kymationu ve volütlerinin, Korinth Düzenindeki kalathos kısmı ile birleşmesinden oluşmuştur. Bu başlık Roma Çağında kullanılmıştır. Bkz. **Levha XIX, XX.**

KONGLOMERA Tortul kayaç. Kum ve çakılların basınçla birleşmesi ve zamanla sertleşmesi sonucu oluşan kültelere verilen ad. İçinde midye, istiridye kabukları bulunur. Özellikle sağlam olması istenen yapılarda kullanılmıştır. Antik çağda özellikle sütun yapımında kullanılmıştır. Ayrıca bkz. **Puding** ve **Breş.**

KONİAMA Bkz. **Stuko.**

KONİSTERİUM Bkz. **Gymnasium.**

KONİSTRA Bkz. **Orkestra.**

KONKHE Antik Yunanda bir çeşit sıvı ölçüsü. Küçüğü 1/2 kyathos'a eşitti. Büyüğü bunun üç katıydı.

KONSERVASYON Koruma işlemi. Her tür sanat yapıtında ya da antik eserde bir onarım ya da tamamlama işlemine girişilmeksizin yıpranmanın durdurulması için yapılan çalışma.

KONSOL 1. Herhangi bir taşıma işlevi yapmak üzere dışarı taşan yatay yapı ögesi. Bkz. **Levha XXXI.** 2. Bir çıkmayı alttan destekleyen S şeklinde iki ters kıvrımlı taş destek. Bkz. **Levha XXXIV.**

KOPİST Bir başka sanatçının eserini örnek olarak alıp aynısını yapan, fakat kopya olduğunu saklamayan sanatçılara verilen isim.

KOPYA Bir sanat eserinin aynı olarak yapılan sureti. Sahte ile aynı manada değildir. Hiçbir kopya orijinalini tam aksettirmez. Sanatta kopya antikiteden beri görülür. Örneğin bugün Klâsik Yunan heykel sanatının birçok ürünleri, ancak Roma Dönemi kopyaları sayesinde bilinebilmektedir.

KORAGİUM Antik Yunan ve Roma'da sahneye konulacak oyunlara gerekli olan mobilya, dekor ve kostüm gibi malzemeleri koymaya mahsus olan geniş bir kısım. Oyuncular ve koro heyeti de burada giyinir ve prova yaparlardı.

KORE Kore sözcüğü Grekçe kız anlamındadır. Arkeolojide kore, genç kız heykellerine verilen genel ad. Korelerin doğal ölçüde ilk örnekleri M.Ö. 7. yy ortalarına kadar inmekte ve böylece yapımlarına, kuroslara nazaran daha erken başlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre bu tür eserlerin bazılarının ölümsüzleri, bazılarının da ölümlüleri tasvir ettikleri anlaşılmıştır. Bu sonuca eserler üzerindeki yazıtların incelenmesiyle varılmıştır.

KOREG ANITI Antik Yunan mimarisinde müzik ve şiir yarışmalarında kazananlar için yaptırılan, üstünde geleneksel olan üç ayaklı bir tunç buhurdan bulunan, küçük boyutlu anıt. En ünlüsü Atina'da M.Ö. 335/34 yılına tarihlenen Lysikrates anıtıdır.

KORİNTH DÜZENİ Antik mimarlıkta kullanılan düzenlerden biri. M.Ö. 5. yy'da meydana gelmeye başlamıştır, fakat M.Ö. 4. yy'da diğer iki düzenin (Dor ve İon) yanında yer alabilmiştir. Korinth Düzeni sütun başlığı ve geisonun dışında, diğer mimari unsurları İon Düzeninden almıştır. Başlık biçimi farklı bir görünüme sahiptir. Yukarıya doğru genişleyen sepet şeklinde bir orta kısmın (kalathos) etrafını çeviren akanthus yaprakları ve köşelerde volütler oluşturan helixlerden meydana gelen, üzerinde abakusun yer aldığı bir başlık biçimidir. Akanthus yaprakları iki üç sıralı olabiliyor. Helixler genellikle köşegenler üzerinde yer almakta ve normalden biraz daha uzun olarak, abakusu taşır vaziyette görülmektedirler. Helix dalları boğumlarından çıkan ufak yapraklarla süslenmiştir. Helixler ilk örneklerde tek bir kıvrımla sona ermekteydi. Abakus dört cephede bir rozetle süslenmiştir. Korinth Düzeninde başlıklar köşelere yerleştirilebilmiş, çapraz bir simetri elde edilmiş ve dört yönden de görünmesi sağlanmıştır. Bu başlık tipi zengin bitki motifleriyle uzaktan ışık gölge kontrasları oluşturmuş ve Hellenistik Dönemin estetik duyarlılığına kendini uydurmuştur. Roma sanatı Konith başlığının canlılığını diğer iki düzene tercih etmiştir. Bu düzende saçaklıkta konsollu bir geison yer almaktadır. Korinth Düzeninde her kısım mimari bezeme ile donatılmıştır. Bkz. **Levha XVIII, XIX, XX.**

KORNİŞ Yapı cephesinde üst kenarı sınırlayan ya da katları ayıran profilli bir çıkıntı. Bkz. **Levha XV, XX, XXXI.**

KOROPLASTLAR Heykel çamuru ile çalışan sanatçılar.

KORYKEUM Bkz. **Gymnasium.**

KOT 1. Yapılarda bir noktanın esas belirlenen bir yatay düzleme olan uzaklığı. Düşey uzaklık. 2. Mimari projelerde düşey boyutları göstermek amacıyla yazılan ölçüler. Kırmızı kot: Toprak seviyesini gösteren kot. Siyah kot: Yer noktalarının Nivelman'la elde edilmiş kotlarına verilen ad.

KOTHON İçine parfüm, su veya yağ konulan, ağzı tıkaçla kapatılan, tornada biçimlendirilen antik kap türü. Bazı örnekleri kandillerden alınmıştır. Bu biçimin eski adı exaleiptron ya da plemokhoe olabilir. Bazıları kapaklıdır. Figürlü örnekleri üç ayağa sahiptir. M.Ö. 6. yy'ın ortalarına tarihlenebilir. **Bkz. Levha V.**

KOTHORNOS Antik Yunan'da erkeklerin ve tanrı Dionysos'un ayaklarına giydikleri pençesiz, yüksek ve yumuşak ayakkabı. Özellikle tiyatrolarda aktörlerin kıyafetlerinin bir bölümünü oluştururdu. **Bkz. Levha XLII.**

KOTYLE 1. Sıvıları ölçmek için kullanılan antik kap. **Bkz. Levha V.** 2. Herodotos'da kotyle hacim ölçüsü olarak 0,27 l'ye karşı gelir. Kotyle'nin 6 kyathos'a eşit olduğu da bilinir.

KRATER Yaygın gövdeli ve geniş ağızlı antik içki kabı. İçinde su ile şarap karıştırılırdı. Krater kulplarının ve gövdesinin biçimine göre çeşitlere ayrılırdı. Sütunlu kraterler M.Ö. 7. yy'dan itibaren imal edilmişlerdir. M.Ö. 6. yy'da Attika bölgesindeki imalathanelerde kulpların volüt şeklini aldıkları görülür. Bu tipler volütlü krater olarak isimlendirilirler. Çan krater ve kalix krater de sık görülen biçimlerdendir. M.Ö. 5. yy'da kraterlerin dudak kenarları aşağıya doğru kıvrılır. Kraterler çoğunlukla resimle bezemelidir ve pişmiş toprak ile mermerden yapılmışlardır. Çeşitli madenlerden de yapılırlardı. Dinsel amaçlarla ve mezarlarda da kullanılmışlardır. Roma Çağında zengin evlerinde süs olarak vazo şeklinde kullanım görmüşlerdir. Bkz. **Levha VI.**

KRATERİSKOS Küçük bir krater biçiminde antik kap türü.

KREMATORİUM Ölülerin yakıldığı yer.

KREPİDOMA Antik mimarlıkta tapınağın oturduğu platformun çevresindeki basamaklı kesime verilen ad. Bkz. **Levha XVI.**

KREPİS Basamak. Bkz. **Levha XVI.**

KRİPT Antik Roma'da ilk Hıristiyanların gizli olarak ibadet etmeleri için yeraltında yapılmış mabetlere verilen isim.

KRİPTA Antik Roma'da etrafı kapalı ve hiçbir yeri görmeyen avlulara verilen isim.

KRİPTOPORTİK Eski Romalıların tonozlu yeraltı yapıları. Sıcak havalarda oturdukları bir yerdi.

KRİSELEFANTİN Bkz. **Chryselephantin.**

KROESOİD Antik adı bilinmeyen gümüş sikke birimine günümüzde verilen isim.

KROİSEİOS Lydia devletinin son kralı Kroisos (M.Ö. 560-546) tarafından bastırılan altın sikkelere verilen isim.

KROMLEK Tarih önc esidevirlerde daire şeklinde sıra ile dizilmiş menhirlerden oluşmuş yapı. Kromleklerin dinsel bir işlevi olduğu sanılmaktadır.

KROTALON Yunanca zil, çalpara. Antikitede de kullanılan bir müzik aleti. Bkz. **Levha XLVII.**

KRUPEZA Kölelerin giydiği tahta tabanlı ayakkabıya verilen isim. Aynı zamanda tabanın bir bölümüne yerleştirilen küçük bir metal parça yardımıyla, bunlarla ritm tutularak müziğe eşlik edilebiliyordu. Scabellum ya da scabillum olarak da geçiyor. **Bkz. Levha XLII.**

KSENODOKHEİON Bir çeşit misafirhane.

KSOANON Yunan sanatının Geometrik Dönemine ait ahşap heykellere kazıma, perdahlama anlamında verilen ad. Bu heykellerde ayak ve kollar vücuda yapışık olup, görünüşü kaba yontulmuş bir kütük gibidir. En eski heykellerde selvi, meşe, ıhlamur, çam gibi sert ağaçlar işlenmiş olmalıydı.

KTİSTES Antik Yunan kentlerinde efsanevi kurucuların her bi-

rine verilen ad. Ktisteslerin kentlilerin atası olduğu varsayılırdı.

KUADRİGA Bkz. **Quadriga.**

KULİNA Bkz. **Culina.**

KULLEUS Bkz. **Culleus.**

KUNEUS Bkz. **Kerkides.**

KUROS Arkeolojide çoğunlukla çıplak olan genç erkek heykellerine verilen isimdir. Bu tür heykellerin giysili olanlarına çok az rastlanılmıştır. Kuroslardan bir kısmı kutsal yerlerde, bir kısmı da mezarlıklarda ele geçmiştir. Bu yerler dışında bulunmuş olanları da vardır. Kuroslar Atina akropolünde olduğu gibi, yarışta ödül alanlar veya herhangi bir şekilde kahraman olmuş kişiler için dikilen heykellerdir. Kuroslar Arkaik Dönemde frontal bir şekilde dik duran, bacaklardan biri genellikle sol taraftaki ileri atılmış, kollar yan taraftan aşağıya doğru sarkmış ve eller yumruk yapılmış bir biçimde tasvir edilmişlerdir. Erken olanlarda bel ince ve omuzlar geniştir. Yana yapışmış olan eller ve kollar zamanla vücuttan çözülmeye başlamış, daha sonra da hareket kazanmıştır. Vücut ağırlığı her iki bacak tarafından eşit bir şekilde taşınmaktadır. Ancak bu gelenek Arkaik Dönem sonunda değişmeye yüz tutmuş ve ilk klâsik eserlerde açık bir şekilde görüldüğü gibi, vücut ağırlığı bazen bacak tarafından taşınmaya başlanmıştır. Kurosların boyları genellikle doğal ölçüde olmakta, ancak ilk örnekler arasında daha büyük boyutta olanlara da rastlanmaktadır. Kuroslar Arkaik Dönemde Grek kültür ve sanatının geliştiği her bölgede görülmektedir. İonia ve Yunanistan kurosları ayrılık gösterirler. Yunanistan kurosları kendi içinde de ayrılırlar.

KURŞUN Eski çağdan beri tanınan metallerden biri olan kurşun, eritme yoluyla çoğunlukla bir arada bulunduğu gümüşten ayrılabiliyordu. Saf kurşun kolayca tırnakla çizilebilen ve bıçakla kesilebilen, mavimsi gri bir metaldir. Kâğıt üstünde gri bir iz bırakır. Eski Yunanlılar kurşunu kenetlerde, Romalılar da kap ve su boruları yapımında kullanmışlardır.

KURTİN Sur duvarı. Antik dönem sur yapılarının burçlar arasında kalan beden duvarlarına verilen isim.

KURVATUR Optik hataların düzeltilmesi için yapılan değişiklikler olarak tanımlanabilir. Parthenon'da stylobatta bir bombelik saptanmıştır ki, bu kurvatura bir örnektir. Tiyatro yapılarında ve stadiumlarda da görülür. Bkz. **Levha XXIV** (stadium).

KUTSAL ALAN Bkz. **Temenos.**

KÜLHAN Hamamların ısıtmak amacıyla ateş yakılan bölümü.

KÜLT Kendi kuralları ve törenleri olan belli bir dinsel tapınım biçimi.

KÜLT ODASI Antik tapınağın en kutsal bölümü.

KÜNEİFORM Çivi yazısı. Bu isim arkeologlarca ancak 19. yy'da verilmiştir.

KÜNK Betondan ya da pişmiş topraktan yapılmış pis su veya drenaj borusu. Büz de denir.

KÜRET Bkz. **Prytaneium.**

KÜSKÜ Taşa veya toprağa saplayarak külçe halinde molozları ayırmak veya duvarların arasına sokarak taşları yerinden oynatmak (kaldırılacak taşları) için kullanılan bir ucu sivri, ağır ve uzun demir çubuk. Özellikle klâsik kazılarda yararlanılır.

KYATHOS Tek ve yüksek bir kulpu olan, derin bir çay fincanına benzeyen, kraterden şarap almak için kullanılan bir antik kap. Bkz. **Levha VI.**

KYKLOP DUVAR Düzgün olmayan büyük boyutlu taşlarla, harçsız olarak yapılmış duvar. Bkz. **Levha XI.**

KYLİX Geniş karınlı, açık ağızlı, çift kulplu antik Yunan içki kabı. Ayaklı ve ayaksız olarak iki çeşittir. Başlangıçta alçak koni ayaklı, derin çanaklı ve dudaklıydı. Zamanla ayak yükselir, çanak sığlaşır ve sonuçta dudaktan ayağa kadar kesintisiz uzanan bir kıvrımla üstün biçim elde edilir. Bkz. **Levha VI.**

KYMA İç bükey dış bükey birleşimi.

KYMA RECTA Antik mimarlıkta kullanılan, kesitinde üst bölümü iç bükey, alt bölümü dış bükey, biçimde görülen bir çift silme motifi.

KYMA REVERSA Antik mimarlıkta kullanılan, kesitinde üst bölümü dış bükey, alt bölümü iç bükey görülen bir çift silme motifi.

KYMATİON Antik mimarlıkta kullanılan, üslûplaştırılmış motiflerden oluşan bir çeşit süs kuşağı. Özellikle İon ve Korinth Düzenlerinde yaygın bir şekilde kullanılır. Genellikle İon ve Lesbos kymationları olmak üzere iki farklı yapılış şekline ve profile sahiptir.

KYMBALON Yunanca zil. Antikitede görülen bir müzik aleti. Kybele'nin ve Bakkhaların alaylarında kadınların çaldıkları görülür. Bkz. **Levha XLVII.**

KYRBASİA Bkz. **Tiara.**

L

LABRUM Antik Roma'da banyo tekneği.

LABRYS Çifte balta. Bir sapın iki yanına simetrik takılmış iki balta biçiminden oluşan bezeme örgesi olarak kullanılır. Girit'te ve Hitit kabartmalarında bu balta görülür. Labrys Girit'te kutsallık ifadesidir ve daima kadınların ya da rahibelerin elindedir. Erkek tanrılar da hiç görülmez. Çoğunlukla boğa başıyla beraber bulunduğundan kurban aleti denir. Kutsal ağaç kesimiyle de ilgilidir. Labrys Anadolu'da da görülür ve Anadolu'da erkek tanrılar taşıyabilir. Bu iki ağızlı baltayı Amazonlar silâh olarak kullanırlar. Bkz. **Levha XLIV.**

LACUNARİA Bkz. **Kaset.**

LAGYNOS Tek kulplu su ya da şarap kabı. Khios (Sakız)'da şarap amphoraların yanında lagynoslarda da satılmaktaydı. Lagenos ya da lagena olarak da geçer kaynaklarda. Bkz. **Levha VII.**

LÂHİT Kelime anlamı eski Yunancada (sarkophagos): Et yiyicidir. Lâhit Homeros'da soros ya da larnaks olarak geçmektedir. Larnaks sözcüğü sonradan Thukydides tarafından da kullanılmıştır. Lâhit için kullanılan başka bir sözcük de teke'dir. Lâhit eski çağlarda içine ölünün yerleştirildiği pişmiş toprak, taş, ağaç ya da mermerden yapılmış özel sanduka. Genellikle bezemelidir. Anadolu'da belli dönemlerde çeşitli özellikler

gösteren lâhitler vardır. Örneğin özellikle M.Ö. 4. yy'da eski Lykia tipi olarak adlandırılan lâhitler dar ve uzun oranları, üstleri mahya kirişli semerdam biçimli kapaklarıyla ya bir konstrüksiyon oluşturan ahşap bir yapının taklidi biçimindeki ya da düz bir sandık biçimindeki şekilleri ile görülmektedirler. Bu lâhitlerde M.Ö. 4. yy'ın ortalarından başlayarak ki i zaman kapağın üstündeki mahya kirişinin yapılmamış olduğu da gözlenmektedir. Hellenistik Çağ lâhitleri Hareon tipi denilen üçgen çatılı kapaklı lâhitlerdir. Roma Çağında Pamphylia ve Sidemara tipinde iki lâhit türü çok gelişmiştir. Pa - hylia tipi lâhitlerin kapakları tapınak çatısı biçiminde üçgen alınlıklıdır. Lâhit gövdesi ölüye ait kabartma figürler ve girlandlarla süslüdür. Sidemara tipi lâhitlerin kapağı yatak biçimindedir. Üzerinde ölünün, varsa eşinin uzanmış kabartması, gövdesinde yine ölüye ait sahneler, tanrı figürleri, tapınak resimleri, madalyon kabartmalar vardır. Bu lâhitler sütunlu lâhitlerdir. **Bkz. Levha XXXIV.**

LAK Rhus vernicifera denilen ve Hindistan'la Çin'de özellikle bu iş için yetiştirilen bir ağaçtan çıkan zamkla yapılan verni.

LAKONİKUM Eski Roma hamamlarının caldarium bölümünün genellikle, yarım daire plânlı terleme kesimi. Bağımsız olarak da inşa edilebilirdi. Lakonikumun tavanı tonoz şeklinde idi. Burada yuvarlak, küçük bir hava penceresi vardı ki madenî bir levha ile açılıp kapanırdı. Hararet çok olduğu zaman bu pencere açılarak içerisi soğutulurdu. Sudatorium. Pyriaterion. Bkz. **Levha XXVIII.**

LAKRYMATERİUM Bkz. **Unguentarium.**

LAPİS TİBURTİNUS Eski Romalıların Cumhuriyet Devrinin sonlarında inşaatlarında kullanmaya başladıkları, Tibur civarında çıkan kalkerli, krem renginde sert bir taş. Bu taş zamanla sararır. İmparatorluk Devrinde büyük ve önemli binalarda hep bu taş kullanılmıştır.

LAPİSLAZULİ Tabii bir ültüramarin bileşiğidir. Lazurit ve diğer mineralleri içeren, parlak mavi renkli takı ve süs eşyası yapımında ve boyacalıkta kullanılan yarı değerli bir taş. Eskiden Doğuda yontulmuş lapislazuli levhalarının büyülü bir anlamı vardı. Yıldızlı gökyüzüne benzetilerek kutsal bir taş olduğuna inanılırdı.

LARARİUM Antik Roma evlerinde ibadete ayrılan kutsal köşe ya da küçük tapınma mekânı. Bkz. **Levha XXVI.**

LARNAKS Sandık anlamında kullanılan kelime. Ayrıca bkz. **Foriamos ve Lâhit.**

LASUR Bir çeşit cila. Plinius ressam Apelles'in resimlerini tamamladıktan sonra resmin üst yüzeyini saydam bir siyahla kapladığından sözeder. Belki saydam siyah tabaka lasurla sağlanıyor olabilir.

LATEX KOPYA Epigrafide kullanılan sıvı kauçuk olan ve latex adı verilen maddeden yararlanılmak suretiyle alınan kopya yöntemi. Bu yöntemle kopya almaya girişmeden önce taş iyice yıkanmalı ve kuruması beklenmelidir. Daha sonra da taşın üzerine ince bir tabaka halinde latex sürülmeli ve bunun da kuruması beklenmelidir. Eğer kopyanın daha kalın bir tabaka halinde çıkması isteniyorsa, aynı işlem bir iki kez tekrarlanmalıdır. Latex kopyalar sıcağa karşı hassas olduklarından serin bir ortamda korunmalıdırlar.

LATİKLAV Antik Roma'da senatörlerin giydikleri, önü kırmızı şeritli bir giysi. Bkz. **Levha XL.**

LATRİNA Antik Roma'da genel tuvalet. Bir duvar boyunca yüksekçe bir seki üzerine açılmış deliklerden oluşurdu. Side'deki latrina büyüklük ve özenle yapılmış mermer duvar kaplamalarından ötürü Anadolu'da görülen bu tür yapıların en süslüsü ve en anıtsalıdır.

LAVTA İlk çağlarda Sümer, Mısır, Anadolu ve Roma müzik aletleri arasında örnekleri görülen bir çeşit telli saz. Genişliği tel sayısına göredir.

LEBES Antik Yunan'da kullanılan yuvarlak dipli, uzun bir ayak üstünde oturan, kulpsuz şarap kabı. Dinos. Bkz. **Levha III, VII.**

LEBES GAMİKOS Lebese benzeyen gövdeye, farklı bir boyna,

konik abartılmış bir ayağa, omuzlarında karşılıklı çift kulpa sahip, Attika düğünlerinde kullanılan, dinsel nitelikli biçimlerden olan antik Yunan çömleği. Bazı örnekleri kapaklıdır. Bkz. **Levha VII.**

LECTUS CUBİCULARİUM Antik Roma'da üzerine uzanılarak yemek yenilen kerevetli yataklara verilen isim. Bu yataklar triclinium denilen üç yataklı yemek odalarına at nalı şeklinde yerleştirilirdi. Yatakların birleştiği köşelerde uzun yastıklar bulunurdu.

LECTUS LUCUBRATORİUS Eski Romalılarda okumaya ve yazı yazmaya mahsus yataklara verilen isim.

LEKANE Antik Yunan keramik sanatında siyah figürün başlangıcında görülen formlardan, kurdele biçimini andırır kulpları olan derin çanak. Bazıları kapaklıdır, ki bunlar için lekanis adı kullanılır ve bunlar az sayıda olup salt M.Ö. 500 civarında görülür. Bkz. **Levha VII.**

LEKANİS Bkz. **Lekane.**

LEKYTHOS Tek kulplu, dar boyunlu, genellikle parfüm ve yağ koymak için yapılan antik Yunan kabı. Bu kaplarda omuzlar önce yuvarlakmış, sonra dirsek yapmış, daha sonra yine yuvarlaklaşmıştır. Lekythoslar Attika'da M.Ö. 5. yy ortalarında yeni bir kullanım alanı bulmuşlar ve mezarlara da konmuşlardır. Özellikle beyaz zeminli lekythoslar M.Ö. 440-430 yıllarında çok sayıda yapılmışlardır. Ve bu lekythosların yapımı M.Ö. 390 yılına kadar devam etmiştir. Kırmızı figür tekniğiyle lekythoslara yenilikler gelmiştir. Bodur lekythos denilen çeşitine M.Ö. 5. yy'ın ikinci yarısı ile 4. yy'da çok rastlanır. Bkz. **Levha VII.**

LENTO Kapı, pencere gibi açıklıkların veya iki sütun arasının üstünde kalan kesimin yükünü yanlara aktaran yatay ahşap veya kâgir kiriş. Bkz. **Levha XXX.**

LESBOS KYMATİONU Antik mimarlıkta kullanılan, üslûplaştırılmış kalp biçimli yapraklar ile bunların arasında yer alan mızrak uçlarından oluşmuş süsleme şeridi. İon kymationu ile profil bakımından farklılık gösterir. Bkz. **Levha XXXV.**

LESCHE Resmî olmayan toplantıların yapıldığı ve günümüzdeki derneklerin Eski Yunan yaşantısında karşılığı olan yerlere verilen ad. Bunlardan en iyi korunagelmiş olanı, Delphi'de iki sıra sütunla üç bölüme ayrılmış olan dikdörtgen tasarlı Knidoslular leschesidir. Polygnotos bu yapının duvarlarını Troia savaşı betimleriyle şüslemiştir.

LESİT Bkz. **Lekythos.**

LEUKOMA Antik Yunan dünyasında üzerine resmî duyuruların yazıldığı, kireçle boyanmış tablet gibi levhalara beyaz renklerinden dolayı verilen isim.

LİBASYON Tanrılara sunulan sıvı adağı.

LİBRA ya da **LİBRE** Roma'da kullanılan ağırlık ölçüsü.

LİCTOR Roma'da yüksek devlet memurları, rahipler ve Vesta rahibelerinin hizmetkarlarına verilen ad.

LİMEN Antik Roma'da kapı eşiklerine verilen isim. Dinî bir değer taşırlardı.

LİR Bkz. **Lyra.**

LİTRA Roma-Campania gümüşleri ile aynı zamanda, ufak alışverişlerde kullanılmak için benzer tiplerle basılan bakır sikkelerin birimi.

LİTUUS Eski Romalılarda "augur" denilen şahsiyetlerin ellerinde tuttukları ucu kıvrık değnek. Ayrıca bkz. **Augur.**

LOCULUS Katakomp içinde yer alan niş biçiminde mezar hücresi. Arcosolium da denir.

LOGADEN Antik Yunan mimarlığında kaba yonu taş duvar örgüsü.

LOGEİON Hellenistik tiyatroda proskeniumun önündeki kol nadın taşıdığı sahne platformu. Geç Hellenistik devirde oyuncular salt logeionun üstünde oynamaktadırlar. Aynı bölüme Lâtincede pulpitum denir. Fakat bu sözcük Roma Çağında bu sahne platformunun epey değişmiş biçimine verilen addır. Dolayısıyla logeionla pulpitum tam eş anlamlı değillerdir. Ayrıca bkz. **Proskenium.** Bkz. **Levha XXI** A dı.

LOTTİNOPLASTİ 1835'te Lottin de Laval tarafından icad olu-

nan bir kalıp alma üsulüdür, ki kalıp çıkarmak istenilen kabartmalar üstüne kâğıt tabakalarını ıslatarak kat kat koyup üzerinden sert bir elbise fırçası ile vurmak suretiyle yapılır. Kâğıt tabakaları kuruyup bir mukavva sertliğini aldıktan sonra kabartmanın üstünden kaldırılır ve tamamıyla kuruduktan sonra bir tomar halinde saklanır. Arkeologlar ve eski eserler üzerindeki tezyinat ve yazıların tam bir suretini almak isteyenler için çok pratik bir usuldür. Ayrıca bkz. **Kâğıt Kopya.**

LOTÜS Mısır fulu da denilen lotüs çiçeği biçiminde bezeme motifi. Eski Mısır sanatında çok kullanılmıştır. Eski Yunanda da sık görülen bir bezemedir. Bkz. **Levha XXXVI.**

LOUTERİON Cenaze merasimleri gibi dinî amaçlı kullanımı olan siyah figür tekniğinin başlangıcında görülen, bazen konik ayaklı, içinden su fışkıran leğendir.

LOUTRON Vitruvius'a göre gymnasiumda soğuk su odası.

LOUTROPHOROS Amphora ya da hydria formunda, ince uzun gövdeli, uzun boyunlu ve yassı, yaygın ağızlı dinsel nitelikli bir antik kap. Düğünlerde yıkanma için, Kallirhoe çeşmesinden su getirmek üzere kullanılır, aynı zamanda evlenmemiş kişilerin mezarlarına anıt olarak da dikilirdi. Atina'da uzun süre görülür. Bkz. **Levha VII.**

LUDİ Bkz. **Gladyatör.**

LYDİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

LYDİA UYGARLIĞI Bkz. **Ek Bölüm II (18).**

LYDİON Lydiaya özgü biçimli, bölgenin ünlü krem ve parfümlerini dünyaya yaymak amacıyla yapılmış, yüksekçe konik bir ayağa sahip, kulpsuz bir vazo görünümünde kap. Lydion türü kaplar M.Ö. 6. yy özellikleridir. M.Ö. 500 yıllarından bir süre sonra kaybolmaya yüz tutmuştur. Bkz. **Levha VII.**

LYKAONİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

LYKİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I, Ic.**

LYKİA UYGARLIĞI Bkz. **Ek Bölüm II (19).**

LYRA Eski çağlarda kullanılan telli müzik aleti. Mitolojik bir saz olarak bilinir. Çeşitli şekilleri vardır. Bkz. **Levha XLVII.**

M

MABET Bkz. **Tapınak.**

MACELLUM Antik Roma'da içinde yiyecek maddeleri, çoğunlukla da et satılan yapı ya da ticaret alanı. Genellikle agoranın ortasında yuvarlak bir yapı olarak görülür.

MAGADİS Lydialılar tarafından icat edildiği bilinen harpa benzer biçimde çalınan bir müzik aleti. Magadis belki paktisin tiz seslerini azaltıcı, yavaşlatıcı etkisi olan bir lyra çeşitidir. Diğer bir adı da psalterion'du. Ayrıca bkz. **Paktis.** Bkz. **Levha XLVIII.**

MAHYA KİRİŞİ Çatının tepesindeki hatıla verilen isim. Lâtincesi columen. Mahya kirişine dik olarak dizilen hatıllara mertek ya da Grekçe sphekiskos, Lâtince cantherius denir. Mahya kirişine yatay olarak dizilen hatıllara aşık kalasları ya da himas denir.

MANA Asur ve Babil'de kullanılmış manah'tan türemiş bir ağırlık ölçü birimi. Greklerde salt ticarî ilişkilerde geçerli olan ağırlık ve değer birimi. Aigina sisteminde 1 mana 436,7 g, 60 mana 1 talantondur. Halkis (Euboia adasında bir şehir) sisteminde ise 630 g olarak kabul edilmiştir. Mna ya da mina olarak da geçer.

MANCINIK Top icat olunmadan önce kale duvarlarını dövmek için taş ve gülleler atmakta kullanılan ağaçtan yapılmış yaylı ve kollu, tekerlekli büyük harp aleti.

MARTYRİUM Azizlerin faaliyette bulundukları ya da din uğruna şehit oldukları yerde olayın anısını yaşatmak üzere yapılmış yapı.

MASKE Yüze takılan insan, hayvan ya da düşsel yaratık yüzü biçiminde nesne. Eski Yunan ve Roma'da oyuncuların yüzlerine trajik ve komik maskeler taktıkları bilinir. Eski Yunanlılarda maske takmanın esası Dionysos kültüne dayanmaktadır. Yüzleri boyama yerine bezden bir maske takmak usulünü ilk önce Thespis (İk riali şair) uygulamıştır. Daha sonraları Aiskhylos (tragedya yazarı) bu maske taslağını boyayarak daha mükemmelleştirmiştir ve yine onunla temsil edilecek şahsın karakteri göz önünde tutulmaya başlanmıştır. Roma'da sahnede maske kullanılması Ciceron (düşünür ve yazar) zamanındadır. Antik maskeler deri ve kâğıt hamurundan yapılırdı. Şekilleri pişmiş toprak heykelciklerden, duvar ve vazo resimlerinden ve taş kopyalardan bilinmektedir. Klâsik devir tiyatrolarında duvarlara taş oyma maskelerin yerleştirildiği görülmüştür. Bkz. **Levha XLII.**

MASTOS Meme başı biçiminde dip kısmı olan, meme şeklinde, bir ya da iki saplı, saplarından ikisi farklı yerleştirilmiş de olabilen antik Yunan kap türü. Bu form Korinth'den alınmıştır. Bkz. **Levha VIII.**

MAUSOLEUM Batı dillerinde anıt-mezar karşılığı olarak kullanılan bu kelime genellikle Antik Çağ için kullanılır. M.Ö. 4. yy'da yaşamış Karia kralı Mausolos ve karısı için Bodrum'da yapılan anıt mezarın adı olan mausoleium sözcüğü, bu yapının büyük ünü ve ilk çağda dünyanın yedi harikasından biri sayılması nedeniyle, daha sonra bu tür yapıların genel adı haline gelmiştir.

MAZGAL Kale ya da sur duvarlarında kaleye hücum edenlere ok ve benzeri atmak için bırakılmış dişli aralıklarına verilen isim. Bunların yanlarındaki diş gibi duvar kısımlarına mazgal siperi denir.

MAZGAL. MEANDR Bkz. **Meandr.**

MEANDR Kelimenin kökeni Menderes nehrine dayanmaktadır. Geometrik kıvrımlar yapan şerit biçiminde bir bezeme motifidir. Antik Yunan ve Roma'da mimari süslemelerde ve keramik sanatında çok kullanılmıştır. Bu bezemeye fret, aşık yolu, sapak gibi isimler de verilmektedir. Yine bu bezemenin üçgen, dörtgen ve dişli biçimlerde örneklerine rastlanmaktadır. Özellikle Karia kapları üzerinde yöreye has ve Phryg etkisinde kalarak uygulanmış çeşitleri ilgi çekmektedir. Örneğin mazgal meandr biçimi. Olgun Geometrik Dönemde Karia çömlekçiliğine girmiş ve Geç Geometrik Dönemde de yaşamını sürdürmüştür. Ağaç meandr motifi de Yunan çömleklerinde görülür. Doğu Yunanlı çömlekçilerin öz buluşları olan ağaç meandr bezeği ekseri hallerde içi kafesli taranmış bir üçgenin tepe noktasından çıkar ve kolları sağa, sola doğru açılır. Diğer bir ağaç meandr birleşimi baklava zincirleriyle oluşturulmaktadır ki baklava bezeğinin köşelerinden çıkar. Geç Geometrik Dönemde doruğuna erişen ağaç meandr "T" bezemesi, bölgeler arasında bir birleşim içinde Sub Geometrik Dönem içine kadar sürmüştür. Bkz. **Levha XXXVII.**

MEDİMNOS Eski Yunanlıların katı maddeler için kullandıkları hacim ölçüsü birimi. Medimnos 51,84 litreye eşitti.

MEDUSA Bkz. **Gorgo.**

MEGARON Erken Tunç Çağında ortaya çıktığı bilinen, dikdörtgen ya da kare olabilen bir iç mekân ile bir ön dehlize sahip, ikisi arasında bir kapının yer aldığı, içinde bir ocak bulunan, tavanı bir ahşap çatıyla örtülü bir yapı tipi. Megaron antik Yunan tapınağının proto tipini teşkil eder. Bkz. **Levha XII.**

MENHİR Tarih öncesi dönemde büyük boyutlu, kaba yonu tekniğiyle işlenmiş bir taştan oluşturulmuş anıt.

MERMER Kireç taşlarının yüksek sıcaklık, basınç ve hareket karşısında değişikliğe uğraması sonucu oluşmuş bir kayaç. Metamorfik kireç taşlarıdır. İri kristalli ya da küçük kristalli olabilirler. Kireç taşlarından daha sert olması ve asitte köpürmesi ile hemen tanınır. Saf mermer beyaz renklidir. İçerdiği yabancı maddelere göre çok çeşitli renkler alabilir. Yaygın ve kalın yataklar yapar. Antik Yunan heykellerinin yapımında

genellikle beyaz mermer tercih edilirdi. Mermer görünüşü bakımından insan derisinin şeffaflığına yakındır. El ve parmaklarının içindeki asit maddesi mermerin yüzeyini etkiler. Buna mermerin ağlaması, kusması denir. Bu yüzden müzelerde mermer eserlere dokunmak yasaklanmıştır. Mermerler önemli bir yapı ve süsleme malzemesidir. Özellikle kaplama levhası biçiminde kullanımı çoktur. Bu kullanım biçimi ilk kez imparatorluk dönemi Roma mimarlığında ortaya çıkmıştır. Antikitede mimarlık ve heykeltraşlık alanında çeşitli mermerler kullanılmıştır.

Synnada mermerleri: Afyon mermerleri antikitede bu isimle geçer. Roma Çağında işletilen en eski ocağın bu yörede İscehisar kasabasında Dokimeia köyünde bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca bkz. **Dokimeion.**

Alabanda mermeri: Plinius'un eserlerinde adı geçen ve eskiden Alabanda (Anadolu'da Büyük Menderes nehrinin güneyinde bir Karia şehri, bugün Araphisar köyü) dolaylarında bulunan çok siyah bir mermerdir.

Prokonnesos (Marmara adası) mermeri: Mavimsidir. Çatlaksız, büyük bloklar verebilirler. Bu mermer yalnız bloklar halinde değil, yarı işlenmiş duruma getirildikten sonra da sevk ediliyordu.

Eleusis (Atina yöresinde kutsal bir kasaba ve tapınak) mermeri: Mavimtrak siyah renklidir.

Paros (Ege adalarından) mermeri: Krem rengi hafif sarımsıdır.

Naksos (Ege adalarından) mermeri: Kristalleri büyüktür. Milet ve Efes civarında rastlanmaktadır.

Pentelikon mermeri: Beyazdır, zamanla sarımtrak bir paten yapar.

META Antik circus ya da hipodromlarda spina denilen setin her iki ucunda yer alan, kısa sütunlar şeklindeki hudut işaretlerine verilen isim. Yarış arabaları bunların etrafından dönerlerdi. Bkz. **Levha XXII.**

METOP Antik Yunan mimarlığında Dor Düzeninde arşitravın üzerinde yer alan triflifonu oluşturan, triglifler arasında kalan, dörtgen biçimli, üzerinde kabartmalar bulunan ya da kabartmasız olan, boyalı ya da boyasız taş levhalara verilen isim. Dor Düzenindeki ilk tapınak örneklerinde çeşitli büyüklükte yapılan metoplar sonraları tam kare biçimini almışlardır. Ayrıca bkz. **Dor Düzeni.** Bkz. **Levha XV, XVI.**

MEZOLİTİK Bkz. **Ek BÖlüm II (2).**

MICIR Kırmataş.

MIZRAK Sapları genellikle sert ağaçlardan yapılan, elle atılan, ucunda temren adı verilen konik veya köşeli sivri demir bulunan, ilk çağlardan beri kullanılan bir tür silâh. Çevirip atmaya mahsus hayışa Yunanlılar ankyle, Romalılar amentum derlerdi.

MİĞFER Savaşlarda başa giyilen çelik zırh. Başa uygun biçimde yapılan miğferlerin ağız düzeyinde nefes alıp, vermek için kafesli kapakları, burun çıkıntıları, göz hizası boşlukları, gerektiğinde kullanılmak üzere alın üzerinden yüze indirilen peçeleri, kulakları örten tel örgü omuzlukları vardır. Genellikle kubbe biçiminde sivri tepelidir. Bazılarında alın üzerinden tepeye kadar yükselen sorguç denen kısım vardır ki Athena'nın heykellerinde rastlanır. Yunan miğferleri çok çeşitliydi ve bunlar çoğunlukla yerel geleneklerin eseriydi. En yaygın miğfer tipi Korinthos'a aitti. Zerafete elverişli olan bu tip, 8. yy'dan 6. ve 5. yy'a dek biçimini tanınabilir halde sürdürmüştür. Birçok Yunan miğferlerinin ilk örneği kegel'di. Bu hantal biçim pek tutulmamış ve M.Ö. 700'den sonra ortadan kalkmıştır, ama sorgucu daha sonraki biçimleri etkilemiştir. Bundan türetilen Ilyria tipi 5. yy'a kadar kullanılmıştır. Bkz. **Levha XLIV.**

MİĞFERLİ ARYBALLOS Bkz. **Aryballos.**

MİKA Sıcağa ve ateşe dayanıklı, ince, saydam ve esnek yapraklara ayrılabilen bir mineral. Beyaz ve siyah olmak üzere iki türlüdür.

MİKEN UYGARLIĞI Bkz. **Ek Bölüm II (12).**

MİL Eski Romalılarda bin çift adımın karşılığı olan uzunluk ve mesafe ölçüsü, 1480 m'dir. Roma'da 1 adım 0,74 m yani 2,5 ayak kabul edilirdi. Romalılarda ayak ölçüsü 0,296 m idi. 1 mil 1000 çift adım (1480 m) idi. Şimdide kullanılmakta olan bu ölçü her memlekete göre değişir.

MİL TAŞLARI Miliaria. Yollar üzerinde mesafeleri gösteren işaret taşları. Yollara çok önem veren Romalılar ana yolların belli noktalarına böyle taşlar yerleştirmişlerdir. Yolların kenarına ve her bir millik mesafeye dikilen bu taşlar, genellikle çok basitti. En çok uygulanan şekil 3 m kadar yükseklikte bir sütundu. Aşağı kısmı toprağa gömülü ya da küp şeklinde bir kaide üstüne oturtulurdu. Üzerlerinde kaçıncı mil mesafede olduğu rakamlarla yazılı olup, bazen hangi şehirden itibaren olduğu da yazılı olurdu. Genellikle de bunların baş tarafında yolu yaptıran ya da onartan imparatorun veya yüksek dereceli memurun adı yazılıydı. Ayrıca özellikle Anadolu'da ele geçen miltaşlarında Látince metnin bir de halkın konuştuğu ve yazdığı dil olan Grekçe ile de tekrarlandığı görülmektedir.

MİLİARENSE Roma İmparatorluk Döneminde M.S. 324 ve 337 yıllarında hafif ve ağır olarak iki çeşit basılan gümüş sikkelerin adı.

MİLİARİA Bkz. **Mil taşları.**

MİMAR ÇAPI Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında çeşitli yapı ögeleri arasındaki oran ve uzaklıkları belirlemek için kullanılan bir ölçü birimi. Yapıda kullanılacak sütunların en kalın kesimindeki çaplarının yarısı bu ölçü birimi olarak kabul edilip sütun boyları, sütun aralıkları arşitrav yükseklikleri bunun katları olarak saptanırdı.

MİNOS UYGARLIĞI Bkz. **Ek Bölüm II (6).**

MİNYAS KERAMİĞİ Yaklaşık M.Ö. 2000'den 1200 yılına kadar sürekli bir gelişim geçiren Akha kültürünün en eski ve en tipik keramiğidir. Bu keramikler çömlekçi çarkında yapılmış olup düzenli ve keskin profilli biçimler göstermekte; iyi

temizlenmiş, fırında pişirildikten sonra külrengi, siyah ve açık kahverengi a da kırmızı olan sert bir kilden yapılmış bulunmaktadır. Perdahlanmak suretiyle madenî bir parlaklık kazanan dış yüzeylerin bazı çizgilerden meydana gelen geometrik motiflerle süslendiği de görülmektedir. Bu keramik yalnız Yunanistan'da değil Girit hariç tüm Ege bölgesinde, Batı ve Orta Anadolu'da, Orta Asya'da da görülebildiğinden menşeinin Orta Asya olduğu düşünülebilir.

MİRA Arazide yüksekliği bulunacak olan noktalarda tutulan, üzerinde metre ve santimetre bölümleri bulunan, iki kanatlı ve ortadan menteşeli lata. Bkz. **Levha XI.**

MİTOLOJİ Yunanca mythos: Masal, efsane; logos: Söz ve bilgi kelimelerinden oluşur ve çok tanrılı dinlerde tanrı ve yarı tanrıların yaşantılarını, insanlarla ilişkilerini diğer efsanevî yaratıklar hakkındaki öyküleri içeren efsaneler bilgisi anlamında kullanılır. Yunan ve Roma sanatçıları mitolojiden esinlenerek pek çok ürün vermişlerdir.

MİTRA 1. Antik dönemin ve Hıristiyan din görevlilerinin kullandıkları külâh biçiminde başlıklara verilen genel ad. Bkz. **Levha XLI.** 2. Roma'da M.S. 2. yy'da yaygınlaşan bir din. 3. Karın bölgesini korumak için asker zırhının üzerine takılan, çoğunlukla bakırdan yapılan kuşak. Bkz. **Levha XLII.**

MİTRAEUM Mitra dininin antik Roma'da yaygınlaşmasıyla birlikte M.S. 2. yy'da yapılmaya başlanmış tapınak. Bazı araştırmacılar tarafından kilisenin kökeni olarak kabul edilir.

MOLOZ Toprak, kireç ve benzeri ile karışık taş kırıntıları, yapı döküntüsü.

MONOGRAM Bir ismin birkaç harfinden veya baş harflerinden oluşan marka. Genellikle tanrı ve imparator adlarının sanatsal bir ifade taşıyacak anlamda yazılmış biçimi sikkeler üzerinde görülür. Özellikle Hitit imparatorlarının monogramları ise yazı yerine salt simge kullanılarak yapılmışlardır.

MONOLİT Yekpare taştan meydana gelen, genellikle büyük boyutlu, bağımsız kitle.

MONOLİT SÜTUN Bir tek taş bloğundan yontulmuş sütun.

MONOPTERAL Bkz. **Tapınak.**

MONOPYL Antik Yunan mimarisinde tek kapılı kamusal yapılar için kullanılan kelime.

MONOSTYLOS Antik mimarlıkta yekpare gövdeli, bezemesiz düz sütun.

MORTALİS Bkz. **Arena.**

MOZAİK Döşeme ve duvar kaplaması olarak uygulanan bezeme ve bu şekilde oluşan bezemeli yüzey. İlk mozaik örneklerine Mezopotamya'da Uruk kazılarında ortaya çıkarılan ve M.Ö. 2600'e ait bazı kalıntılarda rastlanmıştır. Mezopotamya'da taban kesimi renkli sivri konilerin duvara çakılmasına dayanan bir mozaik tekniği geliştirilmişti. Antik Roma'da ise küp biçimli, çeşitli renklerde taşların, pişmiş toprak parçalarının ya da camların yanyana getirilerek özel bir harçla yapıştırılmasıyla oluşturulan mozaik uygulanmıştır. Mozaik tekniği Roma ve Bizans mimarilerinde en üstün aşamasına ulaşmıştır. Mozaikler tasvir şeklinde veya geometrik düzende uygulanmışlardır.

MOZOLE Bkz. **Mausoleium.**

MULÂJ 1. Bir nesnenin alçı, balmumu gibi bir madde ile kalıbını çıkarma işi. 2. Bu kalıbın kendisi. 3. Ergimiş haldeki bir madeni kalıba dökme işi: Bir heykelin mulâjı.

MUNERA Romalılar Döneminde yapılan gladyatör gösterilerine verilen isim.

MURÇ Taş işçiliğinde kullanılan sivri uçlu oyma kalemi. Bkz. **Levha XI.**

MUSALAR Esin perileri. Yunanca mousa: Akıl, düşünce, yaratıcılık gücü kavramlarını içeren "men" kökünden gelmedir. Latince musa. Musaların kendilerine özgü efsaneleri yoktur, tanrıların bütün şenliklerinde şarkı söyler, dans ederler. Adları da hemen bütün şiirler de geçer. Dokuz esin perisi: Kalliope, destan şiiri ya da lirik şiir

Kleio, tarih
Polymnia, pantomim
Euterpe, flüt
Terpsikhore, dans
Erato, korolu şiir
Melpomene, tragedya
Thalia, komedya
Urania, Gök bilimi
Bkz. **Levha XLIX.**

MUTULUS Dor Düzenindeki antik yapılarda geisonun alt yüzeyinde yer alan ve alt yüzeyine bitişik guttaeler bulunan dörtgen levhalar. Bkz. **Levha XV, XVI.**

MÜHÜR Üzerinde yazı ve isim bulunan madenden, değerli taşlardan ya da ağaçlardan yapılan, imza yerine de kullanılan damga. Mühür basmak için kullanılan madde mühür mumu denilen ve içine tebeşir gibi sertleştirici bazı maddeler ilâve edilmiş mumdur. İlk önceleri mühürler papirüs yaprakları üzerine ve sonraları ince deri üstüne yazılmış yazıların kenarlarına basılırdı. Çoğunlukla mührün içinden geçirilen şeritlerle kâğıdın bir tarafına tesbit edilerek, sarkıtılan mühürler Roma'da görülür. Mühürlerin çeşitli şekilleri olurdu. Çoğu parmağa takılan yüzük şeklindeydi. Yuvarlak, oval ve silindir mühürler de yapılmıştır.

MÜZE Geçmiş dönemlerin sanatsal, kültürel, tarihsel ya da bilimsel ürünlerini derleyen, koruyan ve bu eserlerden koleksiyonlar meydana getirerek depolayan ve sergileyen, halka açık resmî veya özel sanat ve bilim kuruluşlarına verilen isim.

MYSİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

MYSTRON Antik Yunan'da kullanılan sıvı ölçülerinden biri. Çeyrek kyathos'a eşittir.

MYTHOLOGİA Bkz. **Mitoloji.**

N

NABLA ya da **NAVLA** 10 ya da 12 telli, dörtgen, iki elle çalınan, şimdiki harpa benzeyen antik müzik aleti. Eğlencelerde kadınlar tarafından çalınırdı. Bkz. **Levha XLVIII.**

NAİSKOS Antik mimarlıkta küçük tapınak anlamında kullanılan sözcük.

NAKSOS MERMERİ Bkz. **Mermer.**

NAOS Antik Yunan tapınağında kült heykelinin bulunduğu en kutsal bölüm. Latincedeki cella ile aynı anlamı taşır. Bkz. **Levha XII.**

NARTHEKS Bazilika tipi Erken Hıristiyan ve Bizans kiliselerinin ana mekânına açılan giriş bölümü. Bkz. **Levha XXVII.**

NATATİO Antik Roma hamamında üstü açık, soğuk sulu yüzme havuzu.

NAUMAKHİA Antik Roma'da içinde deniz savaşı sahnelerinin temsil edildiği yapılara ve bu türdeki oyunlara verilen isim. Naumakhia yapıları arena kısmında havuzun yer aldığı, amphitheatrlara benzer biçimde yapılardı. İlk naumakhianın Roma imparatoru Caesar tarafından M.Ö. 46 yılında Tiber nehri kıyısında Codetas denilen yerde inşa ettirildiği bilinmektedir.

NEBRİS Ceylan postu. Dionysos dinini benimsemiş kadınların

mainadların (Bakkhaların diğer bir adıdır), satyrlerin, silenlerin (satyrler ve silenler (kocamış satyrler) doğayı simgeleyen cinlerdir. Dionysos alayında yer alırlar. Gövdelerinin üstü insan, aşağısı ise at ya da teke biçimindedir.) vücutlarını örttükleri post. Bkz. **Levha XLI.**

NECESSARİUM Roma mimarisinde su kemerlerine verilen isim.

NEF Bazilikalarda ve kiliselerde apside dik doğrultuda, birbirlerinden sütun ya da ayak dizileriyle ayrılmış uzunlamasına mekânların her biri. Bkz. **Levha XXVII.**

NEKROPOL ya da **NEKROPOLİS** Yunanca nekros: Ölü; polis: Şehir kelimelerinden gelen, ölüler şehri anlamında sözcük. Antikitede bir kentin dışında yer alan mezarlık alanı.

NEOLİTİK Bkz. **Ek Bölüm II (3).**

NİELLO Bakır ya da gümüşle karışık çok kara bir kükürt alaşımı. Yunanlıların kakma işçiliğinde kullandıkları başlıca gereçlerdendir.

NİKE Zafer anlamında Yunanca kelime. Eski Yunan mitolojisinde kanatlı olarak betimlenen zafer tanrıçası. Ayrıca bkz. **Apter.**

NİMFEUM Bkz. **Nymphaeum.**

NİŞ Tezyinî olarak ya da çeşitli amaçlarla duvarda yapılan çöğünün üstü kemerli hücre, göz ve benzerine verilen genel ad.

NİVELMAN Bir yüzeyi düz, yatay hale sokma düzleme; tesviye. Nivelman kazısı.

NİVO 1. Nivelman aleti. 2. Düzey, kot.

NOTATSİO Bkz. **Natatio.**

NUMİSMAT Sikkeleri inceleyen numismatik uzmanı.

NUMİSMATİK Sikke anlamına gelen Grekçe nomisma ile Latince numisma kelimelerinden çıkmıştır ve sikkelerle uğraşan bilim dalının adıdır.

NUMMİ İNCUSİ Güney İtalya Grek şehirlerinin M.Ö. 550'den itibaren değişik bir teknikte bastıkları sikkelere verilen ad. Bu

sikkelerde ön yüzlerde kabartma olarak basılmış resim arka yüzlerde incus olarak tekrarlanmıştır.

NUMMUS Bkz. **Didrahmi.**

NYMPHAEUM Yunan mitolojisinde su, orman, dağ perileri olan nymphalara adanmış, Yunan ve Roma mimarisinde görülen kayaya oyulmuş ev biçimli, sütun dizileri ve heykellerle bezenmiş, nişli anıtsal çeşme yapılarına verilen isim. Bu yapılara çok çeşitli yerlerde rastlanır (sokaklarda, kutsal alanlarda, agorada). Antik Yunan'da kayalıklı bir teıasa ya da yamaca dayanan ev biçimli bir çeşme için kaya yontularak yüzeyi düzeltilir, suyun çekilebileceği hazneler açılır ve kimi kez koşut sıralanan birkaç derin uzun sarnıç da su deposu olarak kayanın içine yerleştirilirdi. Arkaik örneklerde bezemeli ya da bezemesiz ev biçimli çeşmelere rastlanır. Ev biçimli ilk Hellen çeşmelerinde hiç bir zaman birden fazla kat yoktur. Özellikle M.Ö. 6. yy'ın vazo resimlerinde ev biçimli çeşmelere rastlanır. Bir sütun dizisinin eklenmesi ilk dönemlerde doğal bir gelişmeydi. Şehrin çeşmelerine saygınlık verir ve öteki kamusal yapılarla uyum sağlardı. Sütun dizisi yalnızca bir ön yüz ya da bir gösteriş değildi; suyu koruyup temiz tutma, su almaya gelen kişiye gölge ve barınak sağlama gibi yararlı amaçları vardı. Ev biçimli çeşmelerin aslında sütunlu küçük prostyl ya da in antis yapılar olduğu kesinlik kazanmıştır. Ev biçimli Hellen çeşmelerinin kesin sınıflandırılması olanaksızdır. Hiç bir tipe uymazlar ve birçok değişik örnekleri vardır. Fakat M.Ö. 4. yy'ın ortasında kendine özgü bir tip çok yaygın kullanılmıştır; önünde bir korkuluk duvarı bulunan dikdörtgen su hazneleri, arkada da olasılıkla sarnıçları vardır. Bu tip Hellenistik ve Roma Çağlarında da sürmüştür. Hellen çeşmelerinin bezemeleri olağan mimari biçimlerin dışında hemen hemen musluklarda odaklanmıştır. En yaygın musluk biçimi aslan başıydı. Çoğunlukla tanrıların heykelleri de çeşmelerin yanında yer alırdı. Roma İmparatorluk Çağında çeşme yapıları bezemeli, katlı, sadelikten uzak gösterişli, geniş ön yüze sahip ve bu yüzdeki nişlerin içinde yer alan heykellerle süslü yapılardı.

O

OBELİSK Bkz. **Dikilitaş.**

OBOL 1/12 Stater. Değer açısından obol bölgelere göre değişir. Atina'da 1 obol 8 khalkosa eşittir, Priene'de ise 1 obol 15 khalkosa eşittir.

OBRUZUM Bkz. **Aurum Obrizıacum.**

OBSİDİEN Lav akıntıları kenarlarında lavların ani soğuması sonucu oluşan siyah, gri, yeşil ve mor renkli kalın şişe camını andıran, kesici bir kenar vererek kolay kırılabilen volkanik cam. İçindeki kristallerin yapısı ve çoğunluğuna göre renkleri değişir. Obsidien Paleolitik, Neolitik ve Erken Bronz dönemi kültürleri için büyük önem taşımaktadır. O dönemlerde çok geniş bir kullanımı vardı. Çeşitli aletlerin, ok ve mızrak uçlarının, vazo gibi dekoratif eşyaların yapımında hammadde obsidiendi.

OCTONİO Aureus' un katlarındandır, 8 aureus.

ODEİON ya da **ODEUM** Antik mimarlıkta içinde müzik dinlemek için yapılmış özel yapı. Küçük bir amphitheatr biçiminde ve genellikle üstü örtülü bir mekândır. Hellenistik Çağda ortaya çıkmıştır. Resmî toplantılar için de kullanılmaktaydı.

ODİTORİUM Bkz. **Auditorium.**

OECUS Antik Roma evinde peristylin gerisinde bahçeye nazır geniş oda. Aile genellikle burada otururdu. Bkz. **Levha XXVI.**

OİKOS Antik Yunan evinde toplantı ve kabul salonu işlevini gören ana mekân.

OİNOKHOE Kraterden şarabı almak için kullanılan, tek kulplu, düz ya da yonca ağızlı olabilen sürahiye benzer antik kap. Bkz. **Levha VIII.**

OKSİBAPHON 1. Kratere benzer, fakat ağzı kraterden daha dar olan, kulpları karın kısmının yukarı tarafına bağlı antik kap. Bkz. **Levha VIII.** 2. Attika sıvı ölçü birimlerinden biri.

OKTASTYLOS Ön cephesi sekiz sütunlu antik tapınak tipi.

OLİMPEİON Tanrı Zeus'a adanmış bazı Yunan tapınaklarına verilen ad.

OLPE Geniş karınlı, genellikle geniş yonca ağızlı, düz, yuvarlak olanları da mevcuttur, büyük kulplu ve kulpu ağzının üst tarafında dönerek bağlanan antik Yunan kabı. Siyah figür tekniğinin geç döneminde ağız kalın bir ekhinus görünümünde ve bazen de bezelidir. Bkz. **Levha VIII.**

ONKOS Antik tiyatroda oyuncuların kullandıkları sahneye çıkanların boylarını uzatmaya ve maskelerin büyüklüğünü gizlemeye yarayan saç görünümünde, çıkıntılı bir çeşit başlık. Bkz. **Levha XLII.**

ONOS Bkz. **Epinetron.**

OON Antik Yunan sanatında dinî nitelikli, siyah figür tekniğinin geç dönemlerinde görülen yumurta biçiminde küçük vazo. Bkz. **Levha VIII.**

OPİSTHODOMOS Antik Yunan tapınağında naosun arkasındaki bölüm, arka dehliz. Eski İon tapınaklarında opisthodomos yoktu. Ayrıca bkz. **Epinaos.** Bkz. **Levha XII.**

OPPİDUM Roma circusunda yarışa başlama noktasının iki yanındaki kuleler. Bkz. **Levha XXII.**

OPUS ALEXANDRİNUM Mozaik ve opus sectile tekniğinde yapılmış ve birbirleriyle kesişen eğrisel şeritler biçiminde motiflerle bezenmiş bir tür Roma döşeme kaplaması.

OPUS CAEMENTATUM Harcın bulunması ile gelişip yaygınlaşan duvar örgü tekniği. Bu teknikte harçla karıştırılmış düzensiz taşlarla döküm duvarlar ve geniş açıklıkları örten tonozlar yapılabilmiştir.

OPUS CAEMENTİCİUM Taş ve tuğla kırıklarının bir kireç harcı ya da puzzolan ile karıştırılıp kalıba dökülmesiyle elde edilen antik Roma betonu.

OPUS CONCRETİCİUM Roma mimarisinde özellikle kubbe ve tonozların yapımında kullanılan ve bugünkü beton gibi dökülerek yerine konan bir çeşit harç.

OPUS İNCERTUM Birbirine paralel iki taş ya da tuğla örgülü yüzeyin arasına betona benzer bir harç doldurularak yapılan bir tür antik Roma duvar örgüsü.

OPUS LATERİCİUM Antik Roma mimarlığında düz tuğla duvar örgüsü.

OPUS LİSTATUM Roma ve Bizans döneminde yatay kesme taş ve tuğla dizileriyle yapılmış bir tür almaşık duvar örgüsü. Opus mixtum da denir.

OPUS MİXTUM Bkz. **Opus Listatum.**

OPUS QUADRATUM Dikdörtgenler prizması biçiminde yontulmuş taşlarla harç kullanılmaksızın yapılan antik duvar örgüsü.

OPUS RETİCULATUM M.Ö. 1. yy'ın ortalarından M.S. 1. yy'ın ortalarına kadar kullanılan antik Roma duvar örgüsü tipi.

OPUS SECTİLE Çeşitli biçim ve boyutlarda kesilmiş renkli mermer parçalarının yanyana dizilişiyle yapılan bir tür zemin döşemesi. Roma ve Bizans dönemlerinde kullanılmıştır.

OPUS SİGNİNUM Antik Roma'da duvarları mermerle kaplarken, duvara sürülen kırmızımtırak horasanlı bir sıva.

OPUS SPİCATUM Balıksırtı biçiminde görünümü olan antik Roma taş duvar örgüsü.

OPUS TESSELLATUM Antik Roma'da eş boyutlu tesseraların yan yana yerleştirilmesiyle oluşan duvar ve döşeme mozaiği türü.

OPUS TESTACEUM Antik Roma'da yüzeyi tuğla kaplı beton duvar örgüsü.

OPUS VERMİCULATUM Bkz. **Vermiculatum.**

OREİKHALKOS Dağ bakırı. Eski Yunan yazarlarının bahsettikleri ateş gibi parlak, kıymetli bir maden.

ORİENTALİZAN DEVİR Bkz. **Ek Bölüm II (15b).**

ORİJİNAL Bir sanatsal ürünün, kendi çağında yapılmış, doğrudan sanatçısının elinden çıkmış, kopya olmayan ilk biçimi. Hiçbir kopya orijinalini tam aksettirmez.

ORKESTRA Önce konistra (Yunanca konis: Kum) diye anılan orkestra (raks yeri), (Yunanca orkheistai: Raksetmek) tiyatronun en eski bölümüdür. Sahne yapısının ön ünde yer alan üç yönden seyircilerin oturma basamakları ile çevrili, koronun ve oyuncuların durduğu bölümdür. Orkestranın zemini başlangıcından sonuna kadar sıkıştırılmış toprak olarak kalmıştır. Bezemeli taş zemin ise Roma çağında ortaya çıktı. Başlangıçta orkestrada kültle ilgili bir altar bulunmaktaydı. En eski temsiller Dionysos'un altarı etrafında dans etmek şeklinde yapılırdı. Hellen tiyatrosunun özü orkestra idi. Orkestra skene ile caveayı ayırmaktan çok, birleştiren bir bağlantıydı. Orkestranın planı önce tam bir daire şeklindeydi. Daha sonraları yarım daire (Bergama) bazen de yarım daireden biraz fazla (Herakleia) olduğu görülür. Eski Yunan tiyatrosunda orkestra Roma'dakinden daha genişti ve planı da tam bir daire şeklindeydi. Roma tiyatrosunda ise orkestranın planı yarım dairedir. Ayrıca bkz. **Tiyatro.** Bkz. **Levha XXI.** Ac, Bc.

ORTHOGONAL Taş işleme tekniği. Bu sistemde taşın orta kısmı bombeli bırakılıp, çevresi ince işlenir ve taşın tek düzeliği ortadan kalkar. Güneşin durumuna göre de, günün her saati değişik bir gölge verir. Özellikle yüksek ve büyük duvarlarda görülür.

ORTHOSTAT Özellikle Eski Mezapotamya, Asur ve Hitit mimarlıklarında görülen, alışılmışın üstünde boyutlarda, bezeli bina cephelerini süsleyen taşlara verilen isim. Yunanca "dik duran" anlamındadır. Ana kapıların iki yanında yer alan ve genellikle başı insan, vücudu kanatlı boğa şeklinde kabartmalarla bezeli, oldukça yüksek taş bloklara da bu isim verilir. Orthostatlar genellikle alt duvar sıralarını oluşturan taşlardır.

OSTİUM Antik Roma evindeki giriş aralığına verilen isim.

OSTOTHEK Kabartmalarla süslü, küçük sanduka biçimindeki kül ve kemik muhafazalarına verilen ad. Bkz. **Levha XXXII.**

OSTRAKON Eski Yunanlıların Kleistenes (reformcu Atina'lı devlet adamı) zamanında oy pusulası olarak kullandıkları çanak çömlek parçalarına verilen ad.

OVA Roma circuslarında spina üzerinde yer alan yedi mermer yumurta. Yarışın her dönüşünden sonra biri kaldırılıyordu. Bkz. **Levha XXII.**

OVOLO Bkz. **İon Kymationu.**

Ö

ÖLÇEKLİ CETVEL Kenarları 1/20, 1/25, 1/50, 1/75, 1/100, 1/125 gibi ölçeklere bölünmüş, genellikle 30 cm boyundaki üçgen kesitli cetvel.

ÖREN YERİ Tarihsel ya da arkeolojik değer taşıyan eski bir uygarlığın kalıntılarının bulunduğu yer. Su altında bilinen ya da ortaya çıkarılan yerler için de kullanılır.

P

PAENULA Romalılarda erkek giysileri arasında yer alan yolcular, esirler ve aşağı tabakanın sokakta giydikleri deriden büyük yağmurluk manto.

PAFLAGONİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

PAH Duvarcılıkta eğik olarak kesilmiş kenara verilen ad. Bloklar birbirleri üzerine ya da yan yana konulduklarında keskin kenarlarının kırılmaması için pahlanırlar.

PAKTİS Lydia lyrası. Herodotos'un bildirdiğine göre paktis, lydia süvarilerinin savaş yürüyüşlerinde uyum sağlanması için flüt ve kaval ile birlikte kullanılırdı. Paktisin büyük bir ünü vardı. M.Ö. 5. yy lirik ozanı Pindaros, M.Ö. 7. yy'da yaşayan Terpander'in paktisin ses uyumunu tamamlayan barbitos adlı yeni bir müzik aleti yaptığını söyler. Terpander Lesbos'tan Lydia bayramlarına katılmak için Lydia'ya gittiğinde ilk kez paktis çalındığını duymuş ve bunun üzerine Lydia lyrasının tiz sesli notalarına karşılık olarak barbitosu icat etmişti.

PALAESTRA 1. Antik gymnasiumların güreş ve beden eğitimi yapılan bir bölümü. Burası önemli bir bölümdü; spora özgü yapılar iyice ileri bir mimari biçim kazandığında en niteliksel bölüm palaestraydı. Gymnasium ile palaestranın arasında farklılıklar belirtilmiştir. Örneğin palaestranın erkek çocuklar, gymnasiumun genç erkekler için olduğu ya da gymnasi-

umların kamusal, palaestraların özel yapılar olduğu söylenmiştir. Fakat gerçekliği çok sınırlıdır. Büyük şehirlerde bir palaestranın yanısıra iki ya da daha çok gymnasium vardır. Ayrıca bkz. **Gymnasium**. 2. Antik Roma hamamlarında bedensel eğitimi etkinliklerine ayrılmış açık alan.

PALEOGRAFİ Eski unutulmuş dillerle ya da yazılarla dayanıksız, çabuk çürüyen, mürekkep türü boyalar kullanarak yazılmış belgeleri, metinleri okumakla uğraşan bilim dalı.

PALEOLİTİK Bkz. **Ek Bölüm II (1).**

PALİMPSEST İlk yazısı kazınarak üzerine ikinci defa yazılan parşömen.

PALLA Romalı kadınların stolanın altına giydikleri mantoya verilen isim.

PALLADİON ya da **PALLADİUM** Antikitede bir kentin koruyucu simgesi sayılan tanrı ve tanrıça heykellerine verilen genel ad. Antik Yunan tanrıçası Pallas Athena'yı kalkan ve mızrakla betimleyen kült objesi niteliğindeki heykeller için de kullanılır. Troia palladionu ünlüdür. Rom a'nın palladionu Vesta tapınağında bulunuyordu.

PALLAS Antik Yunan'da tanrıça Athena'ya verilen isim.

PALLİUM Romalı erkeklerin giydikleri, Yunanlıların himationuna eş değer büklümlü bir giysi.

PALMA Zafer simgesi olarak kullanılan tezyinî bir motiftir. Antik Yunan ve Roma'da yarış ve güreşlerde kazananlara mükafaat olarak verilirdi. Bkz. **Levha XXXVII.**

PALMET Bir sapın iki tarafında simetrik olarak sıralanmış uzunca yapraklardan oluşan üslûplaştırılmış bitkisel bezeme motifi. En eski Mezopotamya uygarlıklarından başlayarak tüm çağlarda ve üslûplarda görülür. Palmetler her çeşit malzeme (taş, sırlı kiremit gibi) ile her tür yüzey üzerine uygulanmışlardır. Bu motif Yunan sanatında çok görülür. Vazolar üzerinde, kiremit ağızlarında, friz ve kornişlerin üstünde, mezar stellerinde kullanılmıştır. Bkz. **Levha XXXVI.**

PAMPHYLİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I, Id.**

PANATHENAİA AMPHORALARI Tanrıça Athena onuruna düzenlenen Panathenaia bayramında verilen amphoralar. Belli bir form kazanmışlardır. Aşağı doğru iyice daralan yaygın bir gövde, buna göre oldukça ince sayılan bir boyundan oluşurlar. Bunlar devlet zeytinliklerinden doldurulup kazanan yarışmacılara verilirdi. Bir yüzde Athena diğer yüzde de hangi yarışma için verildiyse o sahne yer alırdı. Athena bu amphoralarda siyah figür tekniği ile resmedilmiş, Athena'nın giysisinin dışında kalan kısımları beyaz boyanmıştır. Bu amphoralar üzerindeki Athena tasvirleri çok çeşitlidir. Bunlar M.Ö. 5. yy'da da devam ederler. Bkz. **Levha 1.**

PANDANTİF Boyna takılan mücevher süs takısı, gerdanlık. İlk çağlarda boncuk, kemik pandantifler zamanla altın, gümüş ve değerli taşlardan yapılan çok süslü pandantiflere dönüşmüştür.

PANİONİON 12 İon şehri birliği. Dinî ve siyasî nitelikli bu birliğin toplantı yeri Mikale (Samsun) dağlarının eteğinde bugünkü Güzel Çamlı yöresinde bulunmuştur. Bu birlik Poseidon Helikonios kültü etrafında toplanıyordu. Herodotos İonia'nın başlıca 12 şehri olarak güneyde Miletos, Myus ve Priene, orta bölgede Ephesos, Kolophon, Teos ve Lebedos, kuzeyde Erytrai, Klazomenai, Fokaia, Samos ve Khios'u göstermektedir. 8. yy başlarında Smyrna da bu birliğe dahil olmuştur.

PANTHE Antikitede birkaç tanrı ve tanrıçanın simgelerini birarada betimleyen üç boyutlu sanat yapıtı.

PANTHEON Antik Yunan ve Roma mimarlıklarında tanrıların hepsine birden adanmış tapınaklara verilen ad.

PAPİRÜS Mısır'da Nil kıyısında yetişen bir çeşit kamıştır ki bu bitki hem Eski Mısır sanatında üslûplaştırılıp bezeme motifi olarak kullanılmıştır, hem de yazı malzemesi olarak kullanım görmüştür. İlk kez 4. bin yılda bu bitkinin gövde katmanlarının düzgün bir yüzey oluşturacak biçimde üst üste yapıştırılarak preslenmesiyle yapılmıştır. İcadı daha önceki tüm yazı malzemelerini geçersiz bırakmış ve M.S. 4. yy'da parşöme-

nin yaygınlaşmasına kadar tüm Akdeniz ülkelerinin temel yazı malzemesi olmuştur.

PARADAİSOS Atlar ve arabalar üzerindeki aslan, yaban domuzu avlarının yapıldığı büyük parklara Yunanlıların verdikleri ad.

PARADİMİDES ya da **PARADROMİS** Gymnasiumda atletlerin kışın güzel havalarda Xystus'dan çıkarak idman yaptıkları üstü açık alanlara verilen isim. Xysta da denir. Bkz. **Levha XXIV.**

PARALOİD Sertleştirici ve koruyucu olarak kullanılan, şeffaf cam gibi beyaz kristaller halinde bulunan madde. Lak elde etmek için saf aseton ya da tolien ilâve edilir. araloid lakının kıvamı çok koyu olmamalıdır. Bazı durumlarda, iki üç kez paraloide yatırılması gereken nesnelerde kıvam gittikçe koyulaştırılmalıdır. Paraloide daldırılan eserler maşa, cımbız benzeri ile çıkarılıp cam üzerine konulmalıdır.

Bronz eserler için kullanılan paraloid lakı, sonradan demir eserler için de kullanılabilir. Fakat demir eserler için kullanılan paraloid lakına bronzlar daldırılmaz. Demir konan lak fazla dayanmaz.

Daldırma usulü paraloid lakı için en iyi yoldur, fakat doğru olmamakla beraber fırça ile sürmede bazı durumlarda uygulanır.

Paraloid lakı sürülecek eser iyice kurutulmalıdır.

PARASKENİUM Antik Yunan tiyatrosunda skene yapısının iki yanındaki kanatlar. Hellenistik Çağda görülmez. Bkz. **Levha XXI** Ag, Bg.

PARASTAS Önünde destek olan anlamında kullanılır. Ante, yarı paye anlamına da gelir. Megaron tipinden gelişen anteli tapınak, templum in antis, naos en parastaseis ile aynı anlamdadır. M.Ö. 5. ve 4. yy'larda megaron tipinden gelişen ev tipi olarak da kullanılan bir sözcüktür. Bu tip evde giriş, dar kenardandır.

PARAZONİUM Eski Yunanlılar ve Romalıların bellerine kayışla

taktıkları kasatura gibi kısa ve düz muharebe kılıcı. Bkz. **Levha XLV.**

PAREKKLESİON Bizans mimarisinde bir kiliseye bitişik veya ayrık olarak inşa edilen, ana kilise ile işlevsel açıdan bağlantılı şapel.

PARME Küçük, hafif ve yuvarlak demir bir levhadan oluşan kalkan. Çoğunlukla atlıların taşıdığı bazen de piyadeler ve Romalılar zamanında palaestralarda çalışanların kullandıkları görülür. Bkz. **Levha XLV.**

PARODOS Antik tiyatroda skene ile cavea arasında yanlarda yer alan, yapıya girişi sağlayan, simetrik konumlanmış yan girişler. Hellen tiyatrosunda üstü açık ve diagonal (çapraz) olarak bulunurlar. Roma döneminde ise caveaya paraleldir ve üstleri örtülüdür. Bkz. **Levha XXI** Af, Bf.

PAROS MERMERİ Bkz. **Mermer.**

PAROTİS Bazı büyük yapılarda kapının her iki yanındaki süs. Bkz. **Levha XXX.**

PARŞÖMEN Üzerine yazı yazmak için kullanılabilecek nitelikte işlenmiş deri. M.Ö. 3. yy'da Hellenistik Çağda Bergama'da icat edilmiştir.

PARVİ Bkz. **Atrium 2.**

PASTAS 1. Oval ya da dikdörtgen plânlı genelde girişi yandan (geniş kenardan) olan tek ev tiplerindendir. 2. Antik Yunan evinde bir yönden avluya açılan, enlemesine gelişmiş mekân. Prostas olarak da geçer. Bkz. **Levha XXV.**

PASTOFORİON Hıristiyan bazilikalarında ve Bizans mimarisinde apsidin her iki tarafında yer alan, çıkıntı teşkil eden ve üzerleri tonoz kemerlerle örtülü olan iki dikdörtgen mekâna verilen genel ad. Diakonikon ve prothesis olarak adlandırılan bu mekânlar din törenlerinde kullanılan çeşitli eşya ve giysileri saklayan bir çeşit hazine odalarıydı.

PATERA Kepçe biçiminde saplı, derinliği az, tabana oturan, ayaksız içki kabı. Mezopotamya, Eski Mısır, Anadolu, Yu-

nan ve Roma uygarlıklarında altın, gümüş, bronz pateralar yapılmış, gövdeleri kabartma resim ve madalyonlarla süslenmiştir. Kulplu ya da kulpsuz olan pateralar resmî ve dinî törenlerde tanrılar adına içki içmek, yere şarap dökmek için kullanılmıştır. Bkz. **Levha VIII.**

PATİNA Eski sanat yapıtları üzerinde zamanla oluşan eskimiş yüzey. Tunç ya da bakır eşya üzerinde oksitlenme sonucu oluşan yeşil katman olarak görülür.

PAYANDA Duvarı güçlendirmek üzere ya duvara çıkıntılı ya da duvara bitişik yapılmış destek.

PAYE Yapıda duvar örme yöntemleriyle yapılmış düşey taşıyıcı. Kare, dikdörtgen, daire ya da çokgen planlı olabilir.

PAZUBEND Kolun üst kısmına takılan bilezik.

PECUNİA Latincede para anlamına gelen kelime. Hayvan anlamına gelen "pecus"dan çıkmıştır ki bu da sikkenin icadından önce bir zamanlar hayvanların para olarak kullanıldığını göstermektedir.

PEDİLA Eski Yunanlılarda kadın ve erkeklerin ayaklarına giydikleri sığır derisinden yapılmış sandal.

PEDİMENT Alınlık. Ayrıca bkz. **Alınlık.**

PEG Polietilen glikol. Ahşap elemanların korunmasında kullanılan suda eriyen mum gibi bir malzeme. Sualtından çıkarılan ahşap parçalar tuzdan arınmaları için tatlı su havuzlarında bir süre bırakılır. Bu süre ahşabın cinsine göre birkaç ayla bir yıl arasında değişebilir. Süre sonunda tatlı sudan çıkarılan ahşaplar fırçayla temizlenir ve çürümesin diye peg banyosuna atılır. Büyük tanklar içinde önce su bulunmaktadır, koruma işlemleri sonunda ise %100 polietilen olup peg maddesi ahşabın içindeki suyun yerine geçer. Peg ahşabın içine malzemenin cinsine göre iki ile otuz yıl arasında sızar. Çıkarılan ahşaplar soğutulup, oda hararetine göre ayarlanır. Her ahşap elemanın üzerinde yüzey ısıtması yapılarak peg artıkları alınır. Bu işlem de altı ayla bir yıl arasında bir zaman alır.

PELİKE Çift kulplu, geniş karınlı, bel veren bir profile sahip antik Yunan kabı. Belly amphora gibi bezelidir, fakat genellikle daha küçüktür. Pelike ilk olarak M.Ö. 520'de görülür. Boyunlu pelike daha azönemli bir çeşitidir. Bkz. **Levha VIII.**

PELLAT Bkz. **Gomalak.**

PELT Antik Yunan'da genellikle söğüt dalından yapılan üstü deri kaplanmış, bir kenarı hilâl şeklinde kesilmiş aşağı yukarı 60 cm boyunda hafif kalkan. Bkz. **Levha XLV.**

PENSİLES BALNEA Alttan ısıtılan Roma hamamlarına verilen isim.

PENTASTYLOS Ön cephesinde beş sütun bulunan antik Yunan tapınaklarına verilen isim.

PENTATHLON Beş spor dalını (koşu, uzun atlama, cirit atma, disk atma, güreş) içeren bir terim. Müsabakaların bir parçasıydı. Güreş hariç diğerleri stadiumda yapılırdı.

PENTERES Eski Romalıların kürek çekmek için güvertesi olan harp gemilerinden beş kürekle çekilenine verilen isim. Üçlüsüne trieres, dörtlüsüne tetreres denir.

PENTELİKON MERMERİ Bkz. **Mermer.**

PEPERİN Roma'da Cumhuriyet Devrinin sonlarına doğru inşaatlarda kullanılan tüften daha sağlam olan, puzzolan nevinden bir taş.

PEPLOS Antik Yunan'da yalnız kadınların giydiği, genellikle yünden yapılan bir giysi. Dikdörtgen kumaş şeklinde olup hiç dikiş yoktur. Kumaş karşılıklı iki kenarı vücudun bir tarafına gelecek şekilde vücudu sarar ve kumaşın üst kenarları omuzlar üzerinde iğne ile birbirine tutturulur. Peplos genel olarak kolsuzdur; fakat bazen kumaş omuzda kol üzerine doğru biraz sarkarak kısa kol şeklinde bir görünüm kazanır. Kumaşın yan tarafına gelen iki ucu dikişsiz olduğu için genelde yandan aşağıya doğru zikzak yaparak sarkar. Peplos giyilirken üstte, vücudun yukarısına gelen tarafta 30-40 cm'lik bir kısmı dış tarafa, kendi üstüne doğru katlanır ve bu katlanan kısım göğüste gözükür, buna da apoptigma ya da diploidion

denir. Kemersiz peplos genç kız kıyafetidir. Ayrıca bkz. **Peronai.** Bkz. **Levha XL.**

PERDAH Her tür (sıvalı, taş, metal, keramik) pürüzlü yüzeyi düzgünleştirme, parlatma. Keramik kapların dış yüzünde fırınlanmadan önce uygulanır. Antikitede çok sık uygulanmakla birlikte, bugün de kullanılmaktadır. Açkı da denir.

PERİBOLOS Temenosu çevreleyen duvar.

PERİBRAKHİNİOİ Elden dirseğe kadar olan pazıyı örten, silâhlanmada gerekli parçalardan biri. Romalı gladyatörler ve Persler kullanmışlardır. Bkz. **Levha XLV.**

PERİDROMOS Antik Yunan tapınaklarında, kült heykelini barındıran kapalı mekânın çevresini kuşatan sütunlu revak bçiminde alan.

PERİKNEMİS Seyrek olarak Hellenlerin, Romalılarda da askerlerin ve avcıların kullandıkları, bacağın dize kadar olan alt bölümünü koruyucu bir parça. Bkz. **Levha XLV.**

PERİPATOS Hipodromda kademelerin en yukarı kısmında sütunlu revaklı, heykellerle donatılmış gezinti yeri.

PERİPTERAL Bkz. **Tapınak.**

PERİPTEROS Bkz. **Tapınak.**

PERİSTASİS Antik tapınağın etrafını çeviren sütun dizisine verilen isim. Peripteros plânlı bir tapınakta çevredeki sütun dizisi. Bkz. **Levha XII.**

PERİSTYL AVLU Etrafı sütunlarla çevrili olan avlu. Peristyl avlu M.Ö. 4. yy ve Hellenistik Çağ mimarlığında önemi giderek artan bir rol oynar. Evlerde, gymnasiumlarda, kutsal ve kamusal yapıların ön avlularında kullanılmıştır. Agoranın bir ögesi, bir pazar yeri yapısı işlevini yerine getirmiştir.

PERİSTYLİUM 1. Antik bir yapının içinde ya da bir avlunun etrafında bulunan sütun dizisi. Bkz. **Levha XII.** 2. Antik Roma evinin bir bölümü. Etrafı revaklı, üstü açık olan ve atriuma benzeyen avlu. Atriumdan daha geniştir. Bazen bahçe şeklinde tanzim edilmiş olup ortasında havuz bulunur. Bkz. **Levha XXV, XXVI.**

PERİSTYLLİ EV M.Ö. 7. yy'da Yunanistan'da zenginlerin Homeros zamanına ait saraylar biçiminde ve aynı plânda yaptırdıkları, giriş kapısından etrafı sütunlarla çevrilmiş, revaklı bir avluya girilen evlere verilen isim.

PERONAİ ya da **PERONE** Eski Yunanlılarda kadınların giyimlerinde, özellikle peplosun açık yanını tutturmaya yarayan iğnelere verilen isim. (M.Ö. 7. yy'da İonia'nın etkisi altında giyimde görülen değişikliklerle açık yanlar iğnelerle tutturulmuyor, dikiliyor). Bu iğnelerin altın, gümüş, fildişi ve bakırdan olanlarını kadınlar saçlarına da takıyorlardı. Bkz. **Levha XLI.**

PETASOS Antik Yunan'da yolcuların kendilerini güneşin sıcağından korumak için giydikleri bir çeşit başlık. Önceleri yüksek ve dar kenarlı olan petasos sonradan alçak ve geniş kenarlı oluyor. Bkz. **Levha XLI.**

PETROBOLOS Taş atan mancınık.

PHALERAE Antik Roma'da askerlerin boyunlarına astıkları altın, gümüş ya da tunçtan, bezemeli plâka.

PHAROS Antik Yunan'da kibar erkeklerin sokağa çıkarken üstlerine aldıkları, ketenden yapılmış ağır pelerin. Bu pelerinin giyilişi khlainanınkinin aynıydı. Bu pelerini kadınların da kullandıkları görülür. Kadınlar başlarını da örten çarşaf şeklinde kullanırlardı. Bkz. **Levha XL.**

PHATNOMA Bkz. **Kaset.**

PHİALE Ayaksız, derinliği az, kulpu olmayan, göbekli ya da göbeksiz olabilen, genellikle libasyon için kullanılan antik kap. Bkz. **Levha VIII.**

PHOLİDOTOS Balık pullarına benzeyen metal pullardan meydana gelen bir çeşit zırh. Bkz. **Levha XLV.**

PHOR İNKS Lyra veya küçük basit harp. Destan ozanlarının çalgısı.

PHORMİSKOS Pişmiş topraktan, dinî nitelikli, seyrek rastlanan, mezar sunusu olarak kabul edilen, armut ya da soğanı

biçiminde, sallandığında ses çıkaran vazo. Siyah figür tekniğinin geç dönemlerinde görülür.

PHRYG UYGARLIĞI Bkz. **Ek Bölüm II (17).**

PHRYGİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I, Ie.**

PİKTOGRAM Hiyeroglif ve benzeri yazı sistemlerinde bir kavramın karşılığı olarak kullanılan resimsel öge.

PİLASTR Dikdörtgen planlı ve bir yanından duvara bitişik taşıyıcı sütun. Pilastr zamanla taşıyıcı olmaktan uzaklaşarak bir süsleme ögesi haline gelmiştir. Bkz. **Levha XI.**

PİLON Bkz. **Pylon.**

PİLOS Antik Yunan'da zanaatçılar, balıkçılar ve gemicilerin başlık olarak giydikleri, keçeden, kenarsız, yüksek bir külâh. Antik Roma'da da azatlı kölelerin giydikleri bir çeşit çuha başlık. Bkz. **Levha XLI.**

PİLUM Romalıların kullandıkları bir çeşit mızrak. Bkz. **Levha XLV.**

PİNAKOTHEK İçinde resimlerin saklandığı ve sergilendiği yapı. Atina akropolisinin propyleia denilen girişinin kuzey kanadında bulunan ve buraya armağan edilmiş resimlerin korunması işlevini gören yapı.

PİNAKS Üzerlerinde resimler olan, tiyatrolarda bir çeşit dekor olarak kullanılabilen tahta levhalar.

PİRAMİT Bkz. **Ehram.**

PİSCİNA Antik Roma evinin ikinci kısmını teşkil eden peristylium denilen revaklı avlunun ortasında yer alan havuz. Bkz. **Levha XXV.**

PİSİDİA Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I, Id.**

PİSİN Bkz. **Piscina.**

PİŞMİŞ TOPRAK Kırmızı çömlekçi çamurundan yapılarak fırında pişirilmiş malzemenin genel adı. Pişmiş topraktan heykel, tuğla, kiremit, mimarî kaplama elemanları, çanak çömlek ve tabletler yapılır. Ayrıca bkz. **Keramik.**

PİTHOS Pişmiş topraktan büyük küp.

PLAGİAULOS Ağzı bir uçta olacağına yanda olan aulos. Bkz. **Levha XLVII.**

PLASTİLİN Heykeltraşların model yapmak için kullandıkları, balmumu gibi yumuşak, hamur halinde maddedir. Arkeolojide keramik restorasyonunda, bazı eserlerin kalıbını almak için kullanılır.

PLATEA ya da **PLATEİA** Antikitede geniş cadde.

PLEMOKHOE Yüksek ayaklı, dışa sarkık ağızlı, tokmaklı kapaklı, yıkandıktan sonra ve kült törenlerinde sürülen kokulu yağlarla doldurulan antik Yunan kabı. Ayrıca bkz. **Kothon.**

PLİNTHOS İon sütun kaidesinin alt bölümünü oluşturan stylobat üzerine oturan, kare şeklinde, bezemesiz taş blok. Bkz. **Levha XXX, XXXV.**

PNYKS Klâsik Atina agorasının güney batısında, ekklesianın özel yeri olan, yarım daire şeklinde, tiyatro sahnesine benzeyen bir toplantı yeri. Agoranın dışında bir yere gereksinim duyulduğunda toplanılan bir yerdi.

PODİUM 1. Tapınak, lâhit, heykel veya sütunların üzerine oturduğu yüksek ve devamlı kaide. 2. Roma amphitheatrlarında arenanın çevresini dolanan yüksek platform.

POİKİLE Antikitede içi resimlerle bezeli salona verilen isim.

POLEN TARİHLEMESİ Bkz. **Tarihlendirme.**

POLİS Antik Yunan'da polis hem şehir hem de devlet demekti. Şehir ve devlet birbiri içine girmiş, birbirine karışmış bir kavramdı. Polis çevre köyleri içine alan ve genellikle tabiî sınırlara dayanan siyasî bir topluluktu. Yunan şehir devletleri karanlık çağların sonunda doğmuştur.

POLOS Bir çeşit silindirik antik başlık. Bkz. **Levha XLI.**

POLYGONAL Bir çeşit antik duvar örme tekniği. Düzensiz duvarlardır. Bu teknikte çeşitli şekildeki taşları birbirine uydurmak için işçilik çoktur. Daha çok teras ve sur duvarlarında

görülür. Arkaik Dönemden itibaren kullanılmaz. Bkz. **Levha XI.**

POLYKROMİ Görsel sanatlar ve mimarlıkta çok renklilik. Antik Yunan mimarlığında polykromi vardır.

POLYMASTOS Çok göğüslü anlamında bir terim. Efes Artemis'i örnek verilebilir.

POLYMYKSOS Birden fazla fitili olan kandil. Bkz. **Levha IX.**

POLYPTİKH Bkz. **Diptikh.**

PONDO Bir librelik ağırlık birimi.

PONTUS Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

PORFİR Sert bir bazaltik taştır. Kırınızı renkte olup içinde küçük beyaz renkler vardır ve güzel cilâ alır. Yeşil renklisi de olur. Somaki de denir.

PORTİCUS İN SUMMA CAVEA Antik Roma tiyatrosunda seyircilerin oturduğu alanı en üst katta çevreleyen portiko.

PORTİCUS POST SCAENAM Antik Roma tiyatrosunda sahne yapısının ardındaki portiko. Bkz. **Levha XXI B h.**

PORTİKO 1. Antikitede sütunlu caddeyi iki yanından sınırlayarak oluşturan, arkasında dükkânların yer aldığı üstü örtülü yaya yolu niteliğinde arkad. 2. Antik yapılarda revak niteliğinde kullanılan, çatısı sütunlarla taşınan hol.

POSTAMENT Antik Roma mimarlığında sütun kaidesinin altında bulunan kare ya da çokgen tabanlı prizma biçiminde altlık. Bkz. **Levha XXX.**

POSTİCUM 1. Antik tapınağın, cellanın girişine tam karşı yönde yer alan ve pronaosla simetrik konumda bulunan bölümü. Sözcük Lâtincedir. Aynı mekâna Grekçede epinaos denir. 2. Antik Roma evinin en arkada kalan bölümü.

POSTSKENİUM Antik Roma tiyatrosunda sahnenin arkası.

POTASYUM ARGON Bkz. **Tarihlendirme.**

POTERN Taş temel, kerpiç duvarla örülü olan sur duvarlarının altında açılan, gerekli anlarda (ana kapının açılmaması gerektiği hallerde, gizlice şehrin dışına kaçmayı kolaylaştırmak gibi) kullanılan çıkış. Poternler bir su kaynağının bulunduğu yer ve yönde inşa edilmişlerdir.

PRAECİNCTİON Antik Roma tiyatro ve amphitheatrlarında diazoma ile aynı anlamı taşıyan kelime.

PRAEFURNİUM Antik Roma hamamında külhan bölümü. Ilık ve sıcak salonların ısıtıldığı, ateşin yandığı yer.

PREHİSTORİK Tarih öncesi anlamında kullanılan sözcük.

PRİTANE Bkz. **Prytaneium.**

PROEDRİA Antik tiyatro yapısında ilk basamakta yer alan arkalıklı basamaklar. Özel kişilerin oturması içindir.

PROFAN YAPILAR Dinî olmayan yapılar.

PROKHOOS Antikitede kullanılan, lagynos'a ya da oinokhoe'ye benzeyen, değerli madenden yapılan, yemek masalarına konan su kabı. Bkz. **Levha IX.**

PROKONNESOS MERMERİ Bkz. **Mermer.**

PRONAOS Antik Yunan tapınağında cellanın önünde, ante duvarlarının arasında kalan giriş bölümü. Roma tapınağında yoktur. Bkz. **Levha XII.**

PROPNİGEUM Vitruvius'a göre gymnasiumda sıcak oda.

PROPYLON ya da **PROPYLAİA** Bir antik yapı kompleksine, temenosa girişi sağlayan anıtsal giriş. Arkaik Çağın ilk dönemlerinden beri kutsal alanın girişi çoğunlukla propylon ile süslenirdi. Yalın bir propylonun duvarın içinde bulunan asıl giriş yerinin hem içinde hem dışında sütun sıraları vardı. Atina ve Eleusis'te olduğu gibi birden fazla kapısı olan girişlere propylaia adı verilir.

PRORA Geminin baş tarafı.

PRORA SERİSİ Antik Roma'nın arka yüzünde prora resmi bulunan ağır bakır sikkeleri.

PROSKENİUM Antik Roma tiyatrosunda, skene yapısının seyircilere bakan duvarı önünde ve orkestradan hafifçe yüksek-

te yer alan set. Antik Yunan tiyatrosunda M.Ö. 3. ve 2. yy'larda artık koro ve oyuncular aynı yerde, orkestrada yer almazlar. Yalnız koro orkestrada kalır, oyuncular logeion adı verilen yükseltilmiş bir sahnede yer alırlar. Logeion sahnenin mimari sütunlu bir yapı haline gelmesine sebep olmuş ve böylece proskenium kısmı ortaya çıkmıştır. Bkz. **Levha XXI.** Ad, Bd.

PROSTYLOS Bkz. **Tapınak.**

PROTHESİS Bkz. **Pastoforion.**

PROTO-GEOMETRİK Bkz. **Ek Bölüm II (15a1).**

PROTOHİSTORİK Ön tarih süreci anlamında kullanılır. M.Ö. 2500-1750 yılları arasındaki dönemi kapsar.

PROTOM İnsan ya da hayvan figürünün üst bölümü; genellikle mimaride dekoratif olarak kullanılır.

PROTOTİP Bir sanatsal ögenin arkaik durumdaki ilk örneği.

PROTYRİUM Antik Roma evinde sokağa açılan giriş kısmı. Buradan atriuma geçilir. Bkz. **Levha XXV.**

PRYTANAEUM Bkz. **Prytaneium.**

PRYTANEİUM Antik Yunan kentinde ocağında sürekli ateş yanan, yabancı ülkelerden gelen elçilerin, seçkin yabancıların, savaşta ya da Hellenler arasındaki oyunlarda kazandıkları başarılarla halkın övgüsünü toplayan yurttaşların ağırlandıkları yapı. Koloni kuracak kişiler yanlarına bu ocakta yaktıkları odunları alırlar ve gittikleri deniz aşırı ülkede yeni bir prytaneium kurarlardı. Mimari özellikleriyle herhangi bir evden pek farklı değildir. Prytaneiumun mimari tipinin öteki yapılardan farksızlığı, kesin topografik ya da yazılı kanıtlar yoksa, yapının tanımlanmasını güçleştirmektedir. Hippodamos plânlı şehirlerde prytaneium için agoranın yanında bir yerin seçildiği görülür. Başlıca özelliği halkın ortak malı olan ocağıydı. Bu ocakta şehrin toplumsal yaşamının simgesi olan ve ocak tanrıçası Hestia'nın kültüne bağlı ateşin sürekli yanması sağlanırdı. Prytaneiumda yanan ateşi bekleyenlere küret adı verilir. Küretler Girit ana tanrıçası Rheia'nın, Kybele'nin ve daha sonra da Artemis'in rahipleri olmuşlardır. Bazı prytaneiumlar yuvarlaktı.

PSALTERİON Bkz. **Magadis.**

PSEUDO Antik mimarlık terimlerinin bazılarını oluşturan Grekçe bir ön ek. Türkçe'deki "sözde" anlamında kullanılabilir (sözde-peripteros gibi). Dıştan bakıldığında belirli bir tipi gösterdiği halde, aslında o tipin sınırları içinde değerlendirilemeyen yapıları ya da mimari ögeleri niteler.

PSEUDO-DİPTEROS Bkz. **Tapınak.**

PSEUDO-İSODOM İnce ve kalın taş dizelerinin almaşık olarak kullanılmasıyla oluşturulmuş, harçsız, Hellenistik duvar örgüsü. Bkz. **Levha XI.**

PSEUDO-PERİPTEROS Bkz. **Tapınak.**

PSYKTER Yüksek ayaklı, gövdesi aşağı doğru daralan, şarap, soğutmak için kullanılan bir tür antik Yunan kabı. İyi su veya karla doldurulmuş krater içine yerleştirilerek de soğutma amacıyla kullanılırdı. İlk olarak M.Ö. 520 civarında görülür. Bkz. **Levha IX.**

PTEROMA Antik Yunan tapınağında peristasis ile cellanın duvarları arasındaki galeriye verilen ad. Dor Düzeninde genellikle pteromanın genişliği bir sütun arası olur. İon Düzeninde daha geniştir. Bkz. **Levha XII.**

PUDİNG Çakılları yuvarlak olan konglomeralara verilen isim. Puding ve breşler değişik şekilli ve renkli çakıllarla doğal çimentolardan oluştuğundan inşaat işlerinde masif ya da cilâlanarak kaplama taşı olarak kullanılmaktadır.

PULPİTUM Bkz. **Logeion.**

PULVİNİAS Stadiumda uzun yanlarda yer alan localara verilen isim. Örnek olarak Aizanoi stadiumunun doğu-batı uzun yanlarının tam orta yerlerinde karşılıklı olarak yer alan iki loca gösterilebilir. Bugün Anadolu'da ayakta olan diğer stadiumlarda bu tür localar yoktur.

PULVİNUS İon sütun başlığında volütün yan cephesine verilen ad.

PUZZOLAN Volkanik nitelikte bir tür gözenekli hafif taş. Öğütülüp kireç ve suyla karıştırılarak hafif bir beton yapımında kullanılırdı. Antik Roma'da bu beton hafif ve dayanıklı oluşu nedeniyle kubbe, tonoz gibi örtü sistemlerinin döküm yöntemiyle yapımı için kullanılmıştır.

PYELOİ Tek kişinin içine girip yıkandığı küvetlere verilen isim.

PYKNOSTYLOS Bir intercolumnium türü. Bu düzende sütunlarm eksenleri arasında 1,5 sütun çapı aralık bulunur.

PYLAGOR Bkz. **Amphiktyoni.**

PYLON Bir köprü veya caddenin baş taraflarına inşa olunmuş dörtköşe taş ayak şeklinde tezyinî kısımlar.

PYRİATERİON Lakonikmnun diğer bir adıdır. Bkz. **Levha XXVIII.**

PYXİS Antik Yunan'da kadınların süslenme gereçlerini sakladıkları bir kutudur, kulpu yoktur. Kapağının ortasında bir tokmağı vardır. Ancak M.Ö. 5. yy sonlarında bu kutulara tunçtan yapılmış, halka biçimli bir kulp eklenmiştir. Bkz. **Levha IX.**

Q

QUADRANS Asın parçasıdır, 1/4 as.

QUADRANTAL Bkz. **Amphora** 2.

QUADRATUM İNCUSUM Lydia sikkelerini takiben Batı Anadolu'da önemli ticaret merkezi olan Grek şehirlerinin bastıkları, Lydia ile ticarî ilişkilerinde kullandıkları sikkelerin arka yüzlerinde yer alan dörtköşe çukurlara verilen isim. Daha sonraları yerlerini ya başka resimlere ya da daha muntazam karelere bırakmışlardır. Bu kareler içinde de ya çizgi motifi ya da bir baş betimlenmiştir.

QUADRİFRONS Bkz. **Tetrapylon.**

QUADRİGA Yanyana dört atla çekilen iki tekerlekli antik savaş, zafer alayı ve koşu arabasına verilen isim. Roma sikkeleri üzerinde çok görülür. Tethrippon. Bkz. **Levha XLVI.**

QUADRİGATUS Roma'da M.Ö. 3. yy'ın sonlarına doğru basılan didrahmi ve drahmilere verilen isim. İsmini arka yüzdeki quadrigadan alan bu didrahmiler Roma-Campania didrahmilerinden daha hafiftir.

QUADRİPORTİCUS Antik mimarlıkta dört yanı portiko ile çevrili avlu.

QUATERNİO Aureusun katlarındandır, 4 aureus. Seyrek basılmıştır.

QUİNARİUS 1/2 denarius. Başlangıçta üzerlerinde V şeklinde değer işaretleri görülür. Roma Cumhuriyet Döneminde 1 quinarius 5 asa eşittir (daha sonraları 8 as).

R

RADYO KARBON METODU Bkz. **Tarihlendirme.**

REGULA Dor Düzeninde arşitravın üzerindeki silmeye (taenia) alttan bitişik olan ve altında guttaelerin yer aldığı aralıklı dar levhalar. Bkz. **Levha XV, XVI.**

REKONSTRÜKSİYON Bir yapıtın genellikle de bir yapının kalan kalıntıları ve diğer belgeler yardımıyla eski şeklinin belirlenerek yeniden yapımı işlemi.

REPLİK Aynı orijinale dayanan eserlerin aralarında aldıkları ad. Repliklerde tüm, baş, torso ve parçalar diye sıralama yapılır. Repliklerin çok oluşu o orijinalin değerli olduğunu gösterir.

RESTİTÜSYON Kısmen ya da tamamen yok olmuş bir yapının kalıntılarının rölövesine, tamamen yok olmuşsa kaynaklara dayanılarak yeniden çizilmesi işlemi.

RESTORASYON Bir yapının ya da eserin yıkılan, harap olan bölümlerinin daha fazla tahrip olmasını önlemek için aslına uygun biçimde belirli prensiplerle onarılması.

REVAK Bir yapının önünde yer alan, bir uzun kenarıyla yapıya bitişik, diğer uzun kenarı boyunca sütunların taşıdığı bir kemer dizisiyle dışa açılan, üstü tonoz, kubbe ya da çatıyla örtülü önü açık mekân.

RHYTON Bkz. **Ryton.**

RİTON Bkz. **Ryton.**

RODOS PERİSTYLİ Antik mimarlıkta yapının ya da avlunun çevresindeki sütun dizilerinden bir yandaki diğerlerinden yüksek olan peristyl tipi.

ROGUS Üzerinde ölünün yakıldığı odun yığınına verilen isim. Roma'da tanrılaştırılan imparatorlar ya da imparatoriçeler için basılan sikkeler üzerinde görülür.

ROMA MOZAİĞİ 1-1,5 cm'lik mermer parçalarını elle düzgün şekillerde dizerek yapılan bir çeşit terrazzo (yerinde dökme mozaik). Taşların dayanıklı bir kâğıda yapıştırılması ve kâğıt üste gelecek şekilde bu taşların döşeme üzerine serilmiş olan harca bastırılması ile geometrik şekiller elde edilebilir. Daha sonra kâğıt sökülür. Taşların yüzeyinin silinmesi gerekmez.

ROMA SANATI M.Ö. 30-M.S. 395 yılları arasındaki Roma Çağında ve Geç Antik Dönemde de devam eden, İtalya'dan başlayarak Akdeniz çevresinde yayılan sanat. Roma sanatının üslûp dili ancak Augustus zamanında kendine özgü bir anlatıma ulaşır. Roma'nın politika ve devlet alanındaki etkinliği ise M.Ö. 8. yy'da başlamıştır. Augustus dönemine kadar geçen zamanda sanat İtalyan-Etrüsk geleneğinden aldıklarını Yunan-Doğu örneklerine göre işlemekle uğraşmıştır. Tapınaklar Etrüsk plânına göre yapılmakta Yunan üslûbuna göre süslenmektedir. Simetrik uygunluk, merkezleşme, aksialite ve frontalite Roma sanatının esas özellikleridir. Roma sanatının en önemli katkısı mimaride olmuştur. Roma mimarları yeni yapı türleri yaratıp yeni malzemeler kullanmışlardır. Roma Çağında mermer, yapıların ana malzemesi olmuştur. Yine bu dönemde yeni yaratılan bir inşaat malzemesi olan harçla birbirine tutturulmuş tuğla ilk kez işlevsel yapılarda kullanılmış ve bu yapıların dış yüzleri de mermer levhalarla kaplanmıştı. Amphitheatrlar, zafer takları, su kemerleri, sağlam taş köprüler tipik Roma yapılarıdır.

Bunların büyüklük ve anıtsallıkları devlet gücünün bir simgesidir; incelik ve zariflikten çok gösterişe ve sağlamlığa değer verilmiştir. Sütunlu yol yapma tekniği yine Roma mimarisinin bir buluşudur. Kemer ve tonoz kullanımı da Roma'ya özgüdür. Roma mimarisinde özellikle imparatorluk devrinde, mimari cephelerin tasarımı heykelle beraber düşünülmüştür. Kütüphane cephelerinin, çeşmelerin ve sahne gerisindeki duvarların çok süslü oldukları görülür. Nişler, alınlıklar ve sütunlar gibi girintili çıkıntılı mimari özelliklerden oluşan cephe düzenlemesi tamamen Roma'ya özgüdür. Bu çağda mimaride yapıların cephelerinde dikeyliğe önem verilmiştir. Tiyatro gibi bazı yapılarda da yeni bir plân şeması uygulanmıştır. Roma Çağında Anadolu'da Roma özellikleri uygulanmaya başlanmışsa da Anadolu-Hellen özellikleri kısmen kesintisiz olarak devam etmiştir. Heykeltraşide Roma daha çok Yunan kopyaları üretmiştir. Portre alanında ise İmparatorluk Devrinde önemli ürünler vermiştir. Roma kabartmaları sürekli bir spiral şerit olarak uygulanışları ve üslûplarıyla Yunan sanatındaki benzerlerinden farklıdırlar. Traian sütunu gibi güzel örnekler verilmiştir. Resim sanatının örneklerini ise duvar resimleri ve mozaikler verir. Roma resminde insan figürü önemli bir yer tutar. Konular çoğunlukla mitolojiden alınmıştır.

Hellenistik Dönemde görülen kabartma vazo süsleri Roma Çağında da devam eder. Ayrıca bkz. **Heykel, Sikke, Bezeme, Tiyatro** maddeleri.

ROSTRA Antik Roma'da konuşma kürsüsü.

ROSTRAL SÜTUN Antik Dönemde bir deniz zaferini anımsatmak amacıyla dikilen, bir sütun gövdesi üzerine iki yanlı olarak dizilmiş gemi burnu biçimindeki ögelerden oluşan anıt-sütun.

ROTONDA Bir kubbe ile örtülü yuvarlak yapı. Dairesel plânlı tüm Roma yapılarının genel adı. Geç Antik Dönem yapıları için de kullanılır. Bkz. **Levha XXIX.**

ROZET Stilize çiçek biçiminde dairesel bezeme motifi. Bkz. **Levha XXXVII.**

RÖLÖVE Bir yapının yerinde yapılan ölçümlerle plân, kesit ve görünüşü ile ayrıntı çizimlerinin tümü.

RÖLYEF Bkz. **Kabartma.**

RYTON Boynuz, hayvan başı ya da gövdesi biçiminde antik kap. Ya içki kabı olarak ya da dinî törenlerde adak sıvısını dökmek için kullanılmıştır. Minos Uygarlığında da libasyon için kullanılan vazoya benzer biçimde rhytonlar görülür. Bkz. **Levha IX.**

S

SACRARİUM Bkz. **Lararium.**

SAÇAKLIK Antik yunan ve Roma mimarlıklarında sütunların üzerinde yer alan arşitrav, friz ve korniş olarak üç ögenin bütününün teşkil ettiği kısım. Entablatür de denir. Yunan mimarisinde saçaklıkların yüksekliği 4 ile 5 ölçü çapı (Yani sütun kesitinin yarım çapı) arasında değişir. Sütunların üstüne binen kısmın altından alınlığın tepesine kadar olan yüksekliği sütunların kalınlığının 5 veya 6 misli olur. Bkz. **Levha XX.**

SAÇELLUM Antik Roma'da evlerdeki ibadet odası veya küçük mabet.

SALUTATORİUM Roma'da imparatorun kabul salonu.

SAMBYKE Yabancı kökenli bir çeşit kithara. Önceleri Sambykistriai denilen kadınların eğilerek ya da diz üstünde çaldıkları, dik olarak çalınan bir alet. Roma İmparatorluk Döneminde erkekler tarafından çalınırdı. Bkz. **Levha XLVIII.**

SANAVİVARİA Bkz. **Arena.**

SAPAK Bkz. **Meandr.**

SARAY ÜSLÛBU İngiliz arkeoloğu A. Evans'ın ikiye ayırdığı Son Minos II (M.Ö. 1450-1400) keramiğinin, birincisine verdiği ad. Saray üslûbu 15. yy'ı kapsar. Bezemeler geleneksel

Girit bezemeleridir. Bezeme tarzı anıtsal ve geometrik. Saray üslûbu vazoların boyları 70-100 cm arasındadır ki bunlar süs vazosu olarak kullanılıyordu. Bu vazoların boyunlarında çizgilerle bezeme görülür (≈) vb. gibi. Gövde genellikle tek bir motifle bezenir. Devrin sonlarına doğru kuşaklı bezeme ortaya çıkmış ve vazo mimari şekil almıştır. Saray üslûbu vazolarda kabartmalar da kullanılmıştır.

SARDONİKS Bir kalsedon türüdür. Sardoniks beyaz ve siyah renkli düzlemlerin değişimli sıralanmasıyla oluşur. Çeşitli renkteki tabakaları çok kolaylıkla ve ustalıkla işlenebilen sardoniks Hellenistik Çağ yüzük taşlarında çok kullanılmıştır.

SARKOFAJ Bkz. **Lâhit.**

SARNIÇ Su biriktirmeye yarayan, genellikle yeraltında yapılan, kâgir depo.

SCABELLUM ya da **SCABİLLUM** Bkz. **Krupeza.**

SCAENA Skenenin Lâtince adı

SCOTİA Bkz. **Trokhilos.**

SCUTUM Bkz. **Kalkan.**

SEKİ Zeminden hafifçe yükseltilmiş, duvara bitişik, genellikle üzerine oturmak veya eşya koymak için yapılmış genişçe set.

SEKOS Kutsal duvar, bölüm ya da bölge.

SELLA Bkz. **Cella.**

SEMERDAM Beşik örtüsünü ya da ters kayığı andırır biçimde olan çatı ve lahit kapakları için kullanılan sözcük. Bkz. **Levha XXXIV.**

SEMİS Roma imparatorluk dönemi sikkelerinden. 1 simes 2 quadransa; 1 semis 1/2 asa eşittir.

SEPULKRUM Yakılmış cesetlerin veya ölü bakayasının küpler içinde hücrelere konulduğu mezarlardır.

SERPANTİN Yılantaşı mineralinden bileşik başkalaşma kayacı. Koyu ve açık yeşil renkli, siyahımsı yeşil, ya da beyazımsı benekli, iyi cilâlanan bir malzemedir. Serpantin antik yapılarda kaplama taşı olarak kullanılmıştır.

SERPANTİN BREŞİ Serpantin çakıllarının manyezitli, dolomitli bir çimentoyla birleşmesinden oluşan kütleye verilen ad. Antik Çağda güzel renkli oluşundan dolayı çok kullanılmıştır.

SESTERTİUS 1/4 denarius. Başlangıçta üzerlerinde II S şeklinde değer işaretleri vardır. Roma Cumhuriyet Döneminde 1 sestertius 2,5 asa, sonra 4 asa eşittir. İmparatorluk Devrinde 1 sestertius 2 dupondiusa eşittir.

SEXTANS Asın parçalarındandır, 1/6 as.

SEYİRDİM YERİ ya da **YOLU** Sur bedeninin en üst bölümünde, sur boyunca uzanan korkuluk duvarının (epalkhion) arkasında askerlerin ve muhafızların dolaşması için bir tarafı siperli yol. Sur duvarlarında savunma, seyi dim yerinden yapılırdı. Seyirdim yerine sura bitişik rampalarla ya da merdivenlerle çıkılabilirdi. Kulelerden seyirdim yerine açılan kapılar da vardı Seyirdim yeri tek ya da iki katlı olabilirdi. İki katlı seyirdim yeri Hellenistik Çağ surlarında görülür. En iyi iki örnek Side ve Perge surlarıdır. Seyirdim yerinin üzeri genellikle açıktı, fakat 4. yy'dan sonra düşmanın yüksek kuşatma kulelerinden attığı ok ve güllelere karşı askerleri korumak için, seyirdim yerinin bir kısmı ya da tamamının bir çatı ile örtülmüş olduğu düşünülmektedir. Seyirdim yeri çeşitli şekillerde inşa edilebilirdi; dayaklı, çıkmalı, kemerli gibi.

SFENKS İnsan başlı, genellikle kadın başlı, aslan gövdeli bir yaratık biçiminde beti. Eski Mısır'dan Antik Yunan ve Roma'ya geçmiştir.

SİGLOS Lydia kralı Kroisos tarafından bastırılan gümüş sikke.

SİGLOS MEDİKOS Batı Anadolu'ya yerleşen Persler tarafından M.Ö. 515 yılından itibaren basılan ilk gümüş sikke. Ön yüzlerinde Pers büyük kralını beline kadar yarım ya da koşarken gösteren bu sikkeler, ilk kez Sardes'de basılmışlardır ve yine Sardes'de Büyük İskender zamanına kadar hatta onun tarafından da basılmış, eski çağların en tanınmış sikkelerindendir.

SİGMA Antik mimarlıkta plânı yarım daire biçiminde portiko.

SİKKE Sikke, Alman numismatlarından Kurt Regling'in tarifine göre, ticaret ve günlük alışverişlerde, ödeme aracı olarak kullanılan, ağırlığı ve içindeki değerli maden miktarı onu basan devlet tarafından üzerine konan resim ve yazı ile garanti altına alınmış küçük madenî bir parçadır. Sikkeden önce tahıl ürünleri, üç ayaklı kazanlar, aletler, sığır vb. para olarak kullanılmaktaydı. Sikke bu çeşitliliğe son verip, standart bir şekilden işlem görmeyi sağlamıştır. Metalin doğal kendi değeri, saptanmış ağırlığı, sikkenin darbından sorumlu yönetimin işaret ya da arması bir sikkenin oluşması için gereklidir. Bu şekliyle sikke ancak M.Ö. 7. yy'm ortalarında (M.Ö. 640-630) meydana çıkmıştır. İlk sikkeler Lydialılar tarafından icat edilmiştir. Altın gümüş karışımı (%40 altın, %70 gümüş) bir maden olan, beyaz altın da denilen elektrondan yapılmışlardır, daha sonra altın ve gümüş sikkeler de basılmışlardır. Sikke Lydia krallığında icadından sonra Küçük Asya ve Akdeniz çevresindeki memleketlere de yayılmıştır. Sikkenin teknik bakımdan üretimi iki yoldan yapılmaktadır: Döküm ve darp. En eski sikkeler darp (vurma yoluyla), sonraları döküm tekniği (eritilen madenin kalıba dökülmesi) ile basılmışlardır. Antik sikkeler üç büyük grupta toplanmakta: Grek, Roma ve Bizans sikkeleri. Bunlar özellikleri, görünümleri ve problemleri ele alış biçimleri bakımından farklılık gösterirler. Grek sikkeleri üzerindeki yazı genellikle Grekçedir. Fakat üzerlerinde basıldıkları memleketin yerli yazısı bulunan sikkeler de teknik ve stillerinden dolayı Grek sikkeleri grubu içinde incelenirler. Bu sikkeler darp (vurma) tekniği ile yapılmışlardır. Üzerlerinde arma niteliğinde betimler vardır. Üzerlerindeki değer işaretleri geç dönemlerde görülür. Grek sikkeleri üç devir içinde incelenirler:

1- Arkaik devir (M.Ö. 640-480)
2- Klâsik devir (M.Ö. 480-330)
3- Hellenistik devir (M.Ö. 330-30)

Bu sikkeler M.S. 3. yy'ın sonuna kadar basılmışlardır. Klâsik devirde sikke basma tekniği problemlerini halletmiş duruma

gelmiştir. Sikke kalıplarını hazırlayan sanatçılar M.Ö. 5. yy'ın son çeyreğinden itibaren kalıpların üzerine isimlerini yazmaya başlamışlardır. Bu devrin bir yeniliği de Pers satraplarının altın, gümüş ve bakırdan olmak üzere askerlerin ücretlerini verebilmek için Küçük Asya'nın çeşitli yerlerinde bastırdıkları sikkeler üzerine kendi portrelerini koydurmaları ve bazen buna isimlerini de ilâve etmeleridir. Bunlar Hellenistik Çağ kral sikkelerinin öncüleri olmuşlardır. Sikke basmada kullanılan altın ve gümüşe bu devirde bronz da katılmıştır. Demir yalnız Peleponnes şehirlerinin bazılarında M.Ö. 4. yy'da kullanılmıştır. Elektron ise azalmıştır. Hellenistik Çağın önemli özelliklerinden biri de kral sikkelerinin ön yüzlerinde kral portrelerinin yer almış olmasıdır. Romalılar ancak M.Ö. 3. yy'ın başında sikke kullanmaya başlamışlardır. Dökme tekniği ile yapılan ve aes grave (ağır bakır) adı verilen bu sikkelerin birimi astır. İmparatorluk çağında sikkelerin ön yüzlerinde imparatorun adı ve ünvanları ile birlikte portresi de yer almaktadır. Portreler realist ve ustaca işlenmişlerdir. İmparator portrelerinde genellikle defne çelengi bazen de şua tacı vardır. Tanrılaştırılmış imparatorlarda görülen şua tacı Nero zamanından başlayarak yaşayan imparatorların başlarında da ve 3. yy sonuna kadar birimin 2 katı olan (2 aureus, 2 as gibi) sikkelerdeki portrelerin başlarında görülür. Büyük Konstantinus zamanından sonra imparatorların başında inci ve değerli taşlarla süslü taç vardır. Çok seyrek olarak başlar sarmaşık çelenkli ve miğferlidir. Sikkelerin arka yüz resimleri devletin resmî yaşamı ile ilgili herşeyi, iç ve dış politikay , dinsel akımları yansıtırlar. Tanrı ve tanrıça betimleri yanında Herkül gibi yarı tanrı ve Dioskur'lar gibi kahramanlar da görülür. İmparatorluk döneminde şehir tanrıçası Roma sikkelerde çok rastlanan bir betimdir. Tanrılaştırılan imparatorlar ya da imparatoriçeler için basılan sikkelerde kartal (imparator ise), tavus kuşu (imparatoriçe ise), kuşların sırtında göğe yükselen imparator ve imparatoriçe betimleri, sunak ya da rogus yer alır. Romalılar aequitas (adalet), fides (güven) gibi kavramları genellikle tanrıça ya da tanrı gibi düşünmüşlerdir ve

bunlar da sikkelerde betimlenmiştir; imparatorun özellikleriyle ilgili olduklarından önem taşırlar. Romalılarda din günlük yaşamın bir parçası olduğundan, yapılan adaklar ve bayramlarla ilgili tipler de sikkelerde yer alır. Sikkeler üzerinde görülen TR.P. (tribunicia potestate) ve COS (consul) kısaltmaları sikkeleri tarihlendirmede önemli ögelerdir. Bu görev ve yetkiler imparatorun tahta çıkışı ile başladığından, TR.P. kısaltmasının yanındaki sayılar imparatorun iktidar yıllarını, COS kısaltması yanındaki sayı da imparatorun kaçıncı kez consul payesini aldığını gösterir. Sikkelerde görülen AVG kısaltması da M.Ö. 27'de Oktavianus'a senato tarafından verilen şeref ünvanı Augustus'u belirtir, sonraki imparatorlar tarafından da hükümdarlık ifadesi olarak kullanılmıştır. İki ya da üç imparator olduğu dönemlerde AVGG ya da AVGGG şeklini almıştır. Diokletianus ile başlayan mutlak hükümdarlık döneminde de, DN (dominus noster: hükümdarımız, efendimiz) kısaltması da D ve N harflerinin birden fazla gösterilmesiyle baştaki imparatorların sayısı belirtilirdi. Augustus'dan başlayarak bazı imparatorların kullandıkları pontifex maximus (baş rahip) ünvanı da sikkelerde PM şeklinde görülür. İmparator Gratianus bu ünvanı kaldırmıştır. PP (pater patriae: vatanın babası), PF (pius felix: dindar, adaletli ve mutlu) gibi ünvanlar da sikkelerde yer alır. Roma sikkelerinde değer işaretleri de başlangıçtan beri görülür. Sikkelere genelde yüzeyden temizleme uygulanır. Bronz sikkeler için genellikle saf su kullanılır. Saf suda bir süre bekletilen sikke çıkarılıp, diş fırçası vb. ile fırçalanır, yeterli olmazsa saf su + calgon karışımına bırakılır ve kontrolde tutulur. Daha sonra diş fırçası vb. ile temizlenip, saf su ile çalkalanır. Saf su + calgon karışımının yeterli temizleme sağlamadığı hallerde sikke saf su + sodyum hidroksit karışımına bırakılır. Fakat soyma metodu denilen bu uygulama iyi sikkeler için kullanılmaz. Gümüş sikkelerin de sağlam olanları kontrollü olarak amonyağa konur. Ayarı düşük olan sikkeler için amonyak kullanılmaz. Bakırı ortaya çıkar. Bunlara yüzeyden temizleme yapılır. Gümüş sikkeler için tiore ya da formik asit (amonyaktan daha sert) de

kullanılır. Bronz ve gümüş sikkeler temizleme işleminden sonra paraloid lakına bırakılıp hava kabarcığı bitene kadar bu lak içinde tutulur. Cımbız vb. ile çıkarılıp cam üzerine konur. Sikkeler arkeolojinin küçük sanat eserleri denilen kolunu meydana getirirler. Arkeoloji için çok önemli kaynaktırlar.

SİLİQUA Roma imparatorluk döneminde M.S. 348 yılında basılan ve imparatorluğun sonuna kadar kullanılan gümüş sikke.

SİLME Uzunluğuna, şerit biçiminde devam eden, pervaz mahiyetinde bir mimari bezeme unsuru. Silmelerin her mimari üslûba göre belli şekilleri olur. Silmeler profillerine göre de çeşitli isimler alırlar. Bkz. **Levha XXXV.**

SİMA Antik Yunan mimarisinde saçak boyunca uzanan yağmur suyu oluğu. Önceleri pişmiş topraktan sonraları ise mermerden yapılmıştır. Simada çok renkli bir görünüm mevcuttur. Simada yer alan çörtenler ayrı renge boyanır. Bkz. **Levha XV, XVI, XVII, XVIII, XXXI.**

SİNTHRONON Bazilika yapısının apsisinin içinde yer alan, din görevlilerinin törenler esnasında toplu oturmalarına yarayan, yarım yuvarlak oturma kademelerinin tümüne verilen isim. Side bazilikalarında sağlam kalmış örnek görülmektedir.

SİPARİUM Antik Roma tiyatrosunda sahne perdesi.

SİRK Bkz. **Circus.**

SİSTRUM Eski Tunç Çağında mezarlara konulan eşyalar arasında yer alan çıngıraklara verilen isim. Roma'da da rahip ve rahibeler çan olarak kullanırlardı. Antikitede bir çeşit müzik aleti olarak da kullanılırdı. Bkz. **Levha XLVIII, LI.**

SİT Doğal ya da insan eliyle yapılmış, korunması gerekli, özel bir fiziksel özelliğe sahip, bir bütün meydana getiren kentsel ve kırsal çevre parçası.

SİTULA Daha çok silindirik biçimli derin kaplara genel olarak verilen isim. Bkz. **Levha IX.**

SİYAH FİGÜR TEKNİĞİ Antik Yunan vazoları üzerinde uy-

gulanan boyama tekniklerindendir. M.Ö. 6. yy'da egemen olmuş M.Ö. 5. yy'ın ortalarına kadar sürmüştür. Siyah figür tekniğinde resim açık kırmızı kil yüzey üstüne siyah gölge olarak yapılmıştır. Bu teknikte kazıma çizgiler kullanılmıştır. Bu çizgiler sert görünüm verir. Siyah figür tekniğinde beyaz ve koyu kırmızı tamamlayıcı renk olarak kullanılmıştır.

SKENE Antik tiyatronun sahne yapısına verilen ad. Skene başlangıçta yalın ve yardımcı bir ögeydi, M.Ö. 5. yy'ın sonuna kadar da her zaman yapılmadı. Önceleri oyuncuların önünde oynadıkları bir bez paravandan oluşurdu. Klâsik Çağda bir yapıya dönüşmüştür. Skene orkestrayı sınırlar. Önceleri skenenin orkestra ile aynı düzeyde olduğu görülürse de zamanla yükseltilmiş ve bir sütunlu geçitle de donatılmıştır. Ayrıca bkz. **Tiyatro ve Proskenium** Bkz. **Levha XXI** Ae, Bj.

SKENE FRONS Antik Roma tiyatrosunda sahneyi oluşturan iki, üç katlı duvar. Böyle katlı cepheler Roma mimarî özelliğidir. Bkz. **Levha XXI** Be.

SKEUOTHEK Gemi techizatı deposu.

SKYPHOS Yatay iki kulpu olan, çukur bir fincana benzeyen düzgün kenarlı antik Yunan içki kabı. Bkz. **Levha IX.**

SOFİT Arşitravın alt yüzeyindeki bezeme.

SOLARİUM Antik Roma evlerinin üst katlarında yer alan, güneşlenmeye mahsus, önü açık ve üstü örtülü taraçalara verilen isim.

SOLİDUS Constantinus'un M.S. 307'de altın sikkelerin ağırlığını ağırlık biriminin 1/72'sine indirdikten sonra, 4,54 g olarak basılan altın sikkelere verilen isim. Solidusların ağırlıkları hep aynı kalmıştır. Bunların da parçaları ve katları basılmıştır, fakat içlerinde önemli olan M.S. 383'te Theodosius I'in bastırttığı tremissis (1/3 solidus)'tir ve ağırlığı 1,51 g'dır.

SONDAJ Arkeolojik kazı ya da araştırma yapılan bir alanda alttaki yerleşme katmanlarını tesbit etmek ve incelemek amacıyla dar bir alanda yapılan derin kazı.

SORGUÇ Bkz. **Miğfer.**

SOSANDRA Antikitede kubbe mimarisi ile doğal sıcak su kaynaklarının bulunduğu yerlere yapılan mekânlardan oluşan hamam yapısına verilen isim.

SÖVE Kapı ve pencere açıklıklarının çevresindeki düşey çerçeve. Bkz. **Levha XXX.**

SPECUS Antik su kemerinde suyu ileten kanal.

SPHAERİSTERİUM ya da **SPHAİRİSTERİON** Gymnasiumlarda top oyunlarının oynandığı yer.

SPHEKİSKOS Bkz. **Mahya Kirişi.**

SPHENDONE Antik stadiumda yarım daire biçimli uç. Yunan stadium inşaatına sphendonelin gelişi ancak Hellenistik Çağda olmuştur, gelenekselleşmesi de M.S. 1. yy'a tarihlenebilir. Geç döneme ait bazı stadiumların iki ucunda da sphendone vardır, Aphrodisias ve Laodiceia'da görülür. Bu tesisler stadiumun Roma amphitheatrlarına yaklaşmasına yardım etmiştir. Bkz. **Levha XXIV** (stadium).

SPHENKS Bkz. **Sfenks.**

SPİNA Circuslarda ve hipodromlarda meydanı boydan boya uzunluğuna olarak ortasından iki kısma ayıran ve koşu arabalarının geçebilmesi için uç tarafları açık bırakılan, bir iki insan boyu yükseklikte enlice bölme duvarıdır. Ayrıca bkz. **Circus, Hipodrom.** Bkz. **Levha XXII, XXIII** circus, hipodrom e.

SPİRA Küçük Asya İon sütun kaidesinde yer alan çift trokhilosa verilen ad. Bkz. **Levha XXXV.**

SPULE Çift olarak kullanılan ve aralarında bir çubukla bağlanan bir çeşit kap. Bunlar oyuncak olarak yorumlanmışlardır. Spulelerin üzerleri resimlerle bezenmiştir.

STADİUM Spor karşılaşmaları ve yarışmalarının yapıldığı alan ile bu alanı çevreleyen seyirci oturma yerlerinden meydana gelen yapı. Yunanlılar bu kelimeden üç anlam çıkarırlardı. 1- Uzunluk ölçüsü ki, 600 ayağı karşılar, Roma milinin de 1/8'ine eşittir; 2- yarışma yeri; 3- yarış koşusu. Stadium tipleri çeşitli yerlerde farklı inşa şekilleri gösterirler. Tepe yamacına kuru-

labildiği gibi (Efes stadiumu); düz yere inşa edilmiş olanlar da (Perge, Aizanoi stadiumları) vardır. Düz yere inşa daha çok Roma usulüdür. İonialı mimarlar stadiumu Hippodamos plânının etkin bir birimine dönüştürmüşlerdir. Bunun örnekleri Milet ve Priene'de görülür. Klâsik stadium plânı bir ucu yuvarlak U şekillidir. Bazen de dikdörtgen şeklinde olup uçları köşelidir. Yön olarak belli bir kural olmamakla birlikte batı-doğu konumu tercih edilirdi. Bir antik stadiumun genelde kapsadığı kısımlar: 1- Koşu sahası, ideal ölçü 600×100 ayak olmakla beraber çeşitli yerlerde farklılıklar görülür. 2- Seyirci yerleri, ilk defa stadiumlarda oturma yerleri yapılması M.Ö. 3. yy'a rastlamaktadır. Malzeme olarak ağaç, taş ve çok seyrek olarak da mermer kullanılmıştır. Hellenistik ve Roma Çağı stadiumlarında taştan ve tonozlar üzerine inşa görülmektedir. Bunlarda tiyatrodaki düzen uygulanmıştır. Merdivenlerin ayırdığı bölümlere keile adı verilmiştir. 3- Giriş veya girişler, Roma Devri öncesinde sanat biçiminden çok teknik biçime önem verilmiştir. Kubbeli giriş ilkin imparator Hadrian zamanında olmuştur. 4- Sphendone, (ayrıca bkz. **Sphendone**). Stadiumlardaki faaliyetler Roma Çağından önce atletizme dayanıyordu. Koşu, uzun atlama, disk atma, cirit atma stadiumlarda yapılıyordu. Romalılar döneminde stadiumlardaki faaliyetlere gladyatör gösterileri (munera) ve vahşi hayvan mücadeleleri (venationes) de katılmıştır. Bkz. **Levha XXIV.**

STAMNOS Şarap ve başka yiyecek ve içecekler için kullanılan alçak boyunlu, yüksek gövdeli, yanlarda yatay kulplara sahip antik Yunan kabı. Bu biçim genellikle kırmızı figür tekniğinde görülür, fakat siyah figür tekniğinde de örneklerine rastlanır. Bkz. **Levha IX.**

STAMPAJ Bkz. **Kâğıt Kopya.**

STATER 1. İlk sikkeleri takiben muhtemelen Sardes'de basılmış, ön yüzlerinde krallığın arması olan aslan başı, pençesi veya iki aslanın karşılıklı ön kısımları yer alan Lydia sikkelerinin birimi. 14,11 g ağırlığındadır. Parçaları 1/3 stater (trite), 1/6 stater (hekte), 1/12 stater (obol). 2. Kantarın Yunanca ismi.

STEATİT TAŞI Kil minerallerinden talkın kompakt ve masif olanına verilen isim. Sabun taşı da denir. Yunan yüzük taşlarının da en yaygın olarak kullanılan taşın yumuşak steatit olduğu bilinmektedir. Bu taşın kullanımı Girit sanatında da görülmektedir.

STEATOPİK Göğüs, kalça ve karının abartılarak, olağandan iri yapılmış heykelcikler için kullanılan terim.

STEGOS Çatı anlamında Grekçe kelime.

STEL Dikilmiş, yekpare bir taştan ibaret yapıtlara verilen ad. Biçim olarak dikdörtgen ince bir taş levha, kesik sütun, silindirik bir sütun gibi biçimlerde görülürler. Mezopotamya'da steller genellikle kral buyruklarının yazılı olduğu ya da salt bir anıt niteliğinde olan yapıtlardır. Antik Yunan mezar taşlarına da bu isim verilir ya da mezar steli denir. Bu Yunan stelleri tarih, monografi ve adet bakımından önemli vesikalardır. Bunların üzerindeki yazı ve resimler o zamanlara ait silâhlar, kıyafetler, ehli hayvanlar hakkında bir fikir verir. Bu steller üzerinde aile hayatına, toplantılara, ziyafetlere rastlamak mümkündür.

STEREOBAT Temel. Antik Yunan mimarisinde toprağın altında kalan tabakadır. Üst yapı çiziminde görülmez.

STİL 1. Bir toplumun ve çağın tüm sanat yapıtlarında ortak olan biçimlendirme tasarım ilke ve anlayışları bütünü. 2. Bir sanatçının kendine özgü biçimlendirme ve tasarım anlayışı. Üslûp.

STİL KRİTİĞİ Eserlerin taşıdıkları özellikleri tüm ayrıntılarıyla birlikte araştırmak ve bunları diğer eserlerde görülenlerle karşılaştırarak ortak ve ayrılan yönlerini saptamak ve bunları sanat yönünden zaman içinde değerlendirmek gibi yapılan çalışmaların tümüne stil kritiği adı verilmektedir. Bu tür bir çalışma eserin yapıldığı yılı, bölge ve ekol özelliklerini, hangi usta tarafından yapıldığını saptamada en geçerli ve en verimli yoldur.

STİLİZASYON Doğal biçimleri sadeleştirerek tezyinî ve şematik bir hale koyarak betimleme. Üslûplaştırma.

STİLOBAT Bkz. **Stylobat.**

STOA Gerisindeki duvara paralel bir sütun dizisi bulunan, çatılı, tek ya da iki katlı, uzunlamasına gelişmiş bir plân düzeni gösteren antik yapı türü. Stoa özellikle agorada halkın dinleneceği, yağmur ve güneşten korunabileceği bir yerdi. Stoaların agorada siyasî, ticarî ve genel işlevleri vardı. Meclisin ya da mahkemenin toplanmasına yarar; resmî belgeler stoalarda saklanırdı. İş adamları da stoaları kullanırdı. Buralara açılan odalar iş yeri, dükkân ya da tahıl ambarı görevi yapardı. Stoalar değişik amaçlarla kullanılırdı, salt agoraya özgü bir yapı değildi. Özellikle agoraya ulaşan caddelerde, mimari özenlilik kaygısı güden bütün kutsal alanlarda ve gymnasiumlarda stoalara rastlanırdı. Bazen de tiyatroya bitişik ve izleyicilere gölge sağlayan bir stoa da görülürdü. Birçok yerde kutsal alanlarda yapılan stoalarla rahiplerin, resmî görevlilerin ve tanrıya yakaranların kalacak yer gereksinimleri karşılanabiliyordu. M.Ö. 5. yy'dan başlayarak stoa birçok şehrin özellikle de agoranın dikkat çeken özelliklerinin arasında sayılmıştır. Çoğunlukla stoaların daha büyük genişlik ve üstünlük kazanması için içinde de bir sıra sütun yer alırdı. Genellikle de stoanın asıl mimari düzeni Dor ise iç sütunları İon düzenindeydi. İç sütunlar arasındaki genişlik çoğunlukla dış sütunların arasındakinin iki katına eşitti. L biçimli ya da geniş açılı stoalar Arkaik Çağda ortaya çıkar. Daha özenli uygulanan dik açılı stoalar daha sonraya tarihlenir. Birbirleriyle açı teşkil edecek örneklerin yanında karşılıklı iki yönde yer alan stoalar da mevcuttur. Atina'daki Stoa Poikile (Resimli Stoa) resim bezemeleriyle ünlüdür. Hellenistik Çağda stoalar çok beğeniliyordu ve özellikle agoraların donatımında kullanılıyordu. Hellenistik Çağda Bergama yöresinde yeni yetkin biçimler bulunmuş ve geliştirilmiştir. Daha önceleri de bilinen fakat az rastlanan iki katlı galeriler Bergama'da çok tutulmuştur.

STOİKHEDON Antik Yunan'da yazıya estetik bir görünüm kazandırmak için başvurulan yöntemlerden biri olan yazı stili. Sözcük anlamı ile "bir düzen içinde" demek olan bu epigrafik terim, soldan sağa yazılan ve harflerin altalta gelecek şekilde sıralanmış olduğu yazıtlar için kullanılmaktadır. İyi düzenlenmiş bir stoikhedon yazıtta harfler her satırda eşit sayıdadır. Boustrophedon stildeki yazıtlarda harfler her satırda değişik yönlere baktıklarından bu yazıtları aynı zamanda stoikhedon stilde düzenlemek göze hoş gelmemiş olmalı ki, stoikhedon stil soldan sağa yazı ile birlikte ortaya çıkmıştır. M.Ö. 6. yy sonlarından itibaren hızla yayılan bu stil bazı istisnalar dışında tüm Klâsik Dönem yazıtlarında kullanılmıştır.

STOLA Antik Roma'da Roma vatandaşlığı hakkına sahip bulunan kadınların gömlek üzerine giydikleri kollu ya da kolsuz bir giysi. Göğüsün altında bir kuşakla sarılır, diğer bir kuşakla da kalçaların üstüne tutturulurdu. İnstita denilen ve kuşağın altına dikilen bir süs kuyruk gibi sarkar ve sürünürdü. Bkz. **Levha XI.**

STOMİON Miken Uygarlığında görülen oda mezarlarda dromos ile mezar odası arasındaki küçük geçide verilen isim.

STRATİGRAFİ Höyük katlarını inceleme. Katmanların içerdiği buluntuların karşılaştırılarak ya da eş tarihleri saptanarak yapıla göreli tarihleme yöntemi. Stratigrafik yöntem ilk olarak prehistoryacılar tarafından kullanılmıştır. Bu yöntemle jeolojik olaylar, temel hendekleri, kuyular gibi arazinin devamlılığını yer yer bozan engebeler gözönünde tutularak o bölgedeki yerleşmelere (dolayısıyla medeniyetlere) ait tabakalar belirtilebilir.

STRİGİLİS Atletlerin vücutlarına sürdükleri yağları temizlemede kullandıkları bir alet. Bkz. **Levha XLII.**

STUKO Alçı ya da sönmüş kireç, tebeşir, beyaz mermer tozu, yumurta akı, tutkal ve su karıştırılarak yapılan bir çeşit sıva. Yüzeye bezeli ve düz olarak uygulanır, genellikle perdahlanırdı. Antikitede muntazam olmayan taşlarla yapılan duvarların sathını düzeltmek, fresk yapılacak duvarlarda düzgün bir zemin hazırlamak için çok kullanılmıştır. Üzerine fresk yapılacak sıvalar birkaç kat ve kalınca sürülürdü. Antik Yunan'da koniama denilen bu çeşit sıva ile evlerin iç ve dış duvarları sıvanırdı. Yaygın kullanımı antik Roma'da başlamıştır.

STÜK Bkz. **Stuko.**

STYLOBAT Antik mimarlıkta yapının üzerine oturduğu, top-

rak üstünde kalan, sütunları taşıyan bezemeli silmeli üst temel. Bkz. **Levha XV, XVI, XVII.**

SU KEMERİ Bkz. **Aquadakt.**

SU MERMERİ Bkz. **Albatr.**

SU TERAZİSİ Yatay düzlemi bulmak için kullanılan, içine su doldurulmuş ve ufak bir hava kabarcığı bırakılmış bir cam borunun düz uzunca bir madenî levha üstüne tespit edilmesi suretiyle yapılmış bir düzeç. Bu aletin iki ucunda iki çengel bulunanları da vardır. Hava kabarcığını borunun ortasına getirmek suretiyle kullanılır. Arkeolojide kazı alanında yararlanılır. Bkz. **Levha XI.**

SUDATİO Bkz. **Sudatorium.**

SUDATORİUM Antik Roma hamamlarında caldariuma ilâveten yapılan salon. İçinde buhar banyosu yapılan bölüm. Lakonikum.

SUNAK Bkz. **Altar.**

SUR Kenti kuşatan savunma duvarı. Surların şekli topografyaya bağlıydı. Ovada kurulan şehirlerde sur yalnız beldeyi çevirirdi. Bu şehirlerin genellikle dikdörtgene yaklaşan bir plânları vardı. Az rastlanmakla beraber bazı şehirlerin surları ise yuvarlaktı. Yuvarlak sur köşesi olmadığı için araziye daha hakimdi ve inşası daha az masraflıydı. Tepe eteğine kurulmuş şehirlerde surlar arazinin verdiği savunma imkânlarına göre inşa edilirdi. Surları meydana getiren üç unsur duvarlar, kuleler ve kapılardı.

SUSPENSURA Bkz. **Hypokaust.**

SÜPÜRGELİK Bir yapının içinde döşeme kaplamasının duvarla birleştiği çizgi boyunca yer alan, duvardan hafifçe taşmış konumda, genellikle 5-8 cm yüksekliğinde ahşap, taş, mermer gibi malzemelerden yapılan yapı ögesi.

SÜTUN Kare, çokgen ya da daire kesitli, genellikle yekpare ya da parçalı taş, mermer gibi malzemeden yapılan düşey taşıyıcı öge. Şekillerine ve üslûplarına göre ek isimler alırlar. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm IV (7-10)** ile bkz. **Dor Düzeni** ve **İon Düzeni.** Bkz. **Levha XVI, XVII.**

SÜTUN ARALIĞI Yanyana iki sütunun eksenleri arasındaki uzaklık.

SÜTUN BAŞLIĞI Sütunların taşıdığı üst yapı ögelerinin yükünü sütuna aktarmak için sütunların üzerine yerleştirilen mimari eleman. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm IV (11, 12)** ile bkz. **Dor Düzeni** ve **İon Düzeni.** Bkz. **Levha XIX.**

SÜTUN GÖVDESİ Bir sütunun kaidesi ile başlığı arasındaki bölümü. Sütun gövdeleri yivli ya da yivsiz olanlar gibi çeşitli şekillerde görülürler. Yine gövde tek bir parçadan ya da tamburların üstüste konmasıyla oluşmuş olabilir. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm IV (8-10)** ile bkz. **Dor Düzeni ve İon Düzeni.** Bkz. **Levha XVI, XVII.**

SÜTUN KAİDESİ Sütunların alt tarafında sütun gövdesinin bindiği geniş kısım. Ayrıca bkz. **Ek Bölüm IV (7)** ile bkz. **Dor Düzeni, İon Düzeni, Kompozit Düzen, Toskana Düzeni.** Bkz. **Levha XIX, XXX, XXXV.**

SÜTUN KASNAĞI Parçalı sütunlarda sütun gövdesini oluşturan birbiri üstüne bindirilen üstüvanî parçalara verilen isim. Sütun tamburu olarak da geçer. Bu kasnaklar iç taraflarından birbirlerine demir kenetlerle bağlanır. Bunların yivleri genellikle yerine konduktan sonra açılırdı. Bkz. **Levha XV, XIX.**

SÜTUN ÖLÇÜ ÇAPI Sütun gövdelerinin kaideye en yakın olan kısmındaki yarı çapına ölçü çapı denir.

SÜTUNLU CADDE Roma mimarisinin kentleşme içinde ortaya koyduğu yeniliklerden biri. Bu caddeler kent yaşamına özel ve törensel bir karakter vermekteydi. Kökeni hakkında bir görüş birliğine varılamamış olunmasına rağmen ilk örnekler M.S. I. yy'ın sonundan ileriye doğru tarihlenir. Anadolu'da iyi korunmuş örneklerine rastlanmakta (Perge, Efes gibi). Sütunlu caddeler genellikle anıtsal bir yapı ile son bulur. Her iki yandaki portikli galerilerin altında dükkânlar bulunmaktaydı. Her mülk sahibi kendi dükkânının önündeki kaldırım zeminini mozaikle kaplamak zorunda tutulurdu.

SYNTHRONON Bkz. **Sinthronon.**

SYRİNKS Yunan mitolojisindeki kırların tanrısı Pan'ın kavalı. Boy sırasına göre dizilmiş yedi kamıştan meydana gelmiş bir müzik aletidir. Bkz. **Levha XLVIII.**

SYSTYLOS Antik mimarlıkta sütunların iki sütun alt çapı ara ile yerleştirilişine verilen isim.

Ş

ŞAHİN GAGASI Antik Yunan mimarisinde kullanılan başlıca silme çeşitlerinden biri. Şahin gagası birkaç silmenin birleşiminden oluşmuştur.

ŞAKÛL Bkz. **Çekül.**

ŞAPEL 1. Tek mekândan oluşan küçük kilise. 2. Kathedral ya da kilisede bir azize adanmış küçük tapınma mekânı.

ŞEV Bir toprak yığınının ya da istinat duvarının düzgün eğimli yüzeyi.

ŞİST Yerkabuğunun şekillenmesi sırasında büyük basınç kuvvetlerine maruz kalmış bulunan kil katmanlarından oluşan ve yaprak yaprak ayrılabilen taşların genel adı. Pek çok şist çeşidi olmakla beraber en önemlisi kuvars ve mikadan oluşan mika şistlerdir.

T

TABAKA KAZISI Stratigrafi yönteminin uygulanışı ile yapılan kazı.

TABERNA Antik mimarlıkta portiklerin gerisinde yer alan tek ya da çift sıra dükkânlar. Genel olarak bir yanından caddeye açılan dikdörtgen plânlı oda.

TABLET Çivi yazılı, pişmiş toprak, çeşitli şekillerde olan belgelere verilen isim. Kağıdın yerini tutardı. Eski Mezopotamya ve Hitit uygarlıklarına ait çok bol örnekler ele geçmiştir.

TABLİNUM Antik Roma evlerinde üç yönden kapalı, ön cephesi atriuma açık oda. Bu oda önceleri yemek odası, sonra salon ve daha sonra da kıymetli eşyaları koymaya mahsus bir oda olmuştur. Bkz. **Levha XXV.**

TABULA ANSATA Antik sanatta kulplu çerçeve biçiminde betimlenen kitabelik. Bkz. **Levha XXXIV.**

TABULARİUM 1. Antik Roma evinde ev sahibinin oturduğu ve misafir kabul ettiği kısım. 2. Roma'da devlete ait arşiv.

TAENİA Lâtince sözcük. Dor Düzeninde triglifon ile arşitravı ayıran ince silme. Grekçesi tainia. Bkz. **Levha XV, XVI.**

TAİNİA Bkz. **Taenia.**

TAK Anıt olarak yapılan veya şenliklerde cadde ve meydanlarda kurulan kemer. Ayrıca bkz. **Zafer Takı.**

TAKOS Antik Yunan mobilya sanatında görülen sandalyelerin bir başka biçimi olarak beliren ve özellikle Yunan vazo resimleri üzerinde rastlanan kutu biçimli bir oturma eşyası. Menteşe ve ayaklar gösterilmediğinden bunlar sandık olarak yorumlanamazlar. Yanları ya çizgisel bezemeler ya da figürlü sahnelerle süslenmiştir.

TALANTON Attika sistemindeki en büyük ağırlık ve para birimi. 1 talanton 60 manaya eşitti, fakat her yerde bir değildi. Ayrıca bkz. **Mana.**

TAMBUR Üzerinde kubbenin oturduğu çokgen ya da daire plânlı inşaî öge. Ayrıca bkz. **Sütun Kasnağı.**

TANAGRA Antik Yunan sanatında görülen, M.Ö. 4. yy'da Yunanistan'da Tanagra adlı kentte üretilen küçük, iyi işlenen pişmiş toprak heykelciklere verilen genel ad. Bunlarla Yunan hayatının çeşitli yönleri canlandırılmıştır.

TAPINAK İlkel çağlarda tanrının evi olarak yorumlanıp, içinde tanrı simgesinin korunmasını amaçlayarak inşa edilen bir yapı tipi. Megaron tapınakların öncüsü olmuştur. Kesin bir kural olmamakla birlikte tapınaklar ön yüzleri doğuya bakarak, çoğunlukla doğudan batıya yönlendirilirdi. Sunak da genellikle tapınağın doğusunda yer alırdı. Antik bir tapınakta temel unsur naos (cella)'tur. Bkz. **Levha XII.** Sütun yerleşmesine göre tapınak plân tipleri:

Henostyl in antis: Ante duvarları arasında tek sütun bulunan antik tapınak tipi. Arkaik Dönemde ve çok seyrek rastlanır.

Distyl in antis, Templum in antis: Megaron plânında ve ön giriş bölümünün yan duvarlarını sınırlandıran anteler arasında iki sütunun yer aldığı tapınak plân tipi. Küçük ölçülü tapınaklarda bu plân uygulanmıştır. Bkz. **Levha XIII.**

Amphidistyl in antis: Ön ve arka cephesinde ante duvarları arasında iki sütun bulunan tapınak plân tipi. Bkz. **Levha XIII.**

Prostylos: Anteler arasında ve tapınağın ön cephesinde sütunlar bulunan tapınak plân tipi. Templum in antis'ten farkı

ön cephesinde bir sütun dizisinin bulunmasıdır. Prostylos tipinde anteler biraz kısalmıştır. Bkz. **Levha XIII.**

Amphiprostylos: Sütun dizisi hem ön hem arka cephede yer alan tapınak plân tipi. Bu tipe özellikle Arkaik Dönemde rastlanmamakta, bundan sonra da az rastlanır olmaktadır. Bkz. **Levha XIII.**

Peripteros: Çepeçevre tek sıra sütun dizisine sahip, Antik Çağ mimarisinde en çok rastlanan tapınak plân tipi. Sütunla yan duvar arasındaki uzaklık iki sütun arasındakine eşittir. Bkz. **Levha XIII.**

Dipteros: Çevresi iki sıra sütun dizisiyle çevrili tapınak plân tipi. Dıştaki sütunla yan duvar arasındaki uzaklık iki sütun arasındaki uzaklığın iki katına eşittir. İonia bölgesindeki ilk tapınaklarda bu plân uygulanmıştır. Bkz. **Levha XIV.**

Pseudo-peripteros: Cellayı çevreleyen sütunların cella duvarı üzerine yarım sütunlar olarak yerleştirilip peripteros görünümü verilmiş tapınak plân tipi. Bu plân daha çok Roma Dönemi tapınaklarında uygulanmıştır. Bkz. **Levha XIII.**

Pseudo-dipteros: Dipteros plânındaki çift sıra sütun dizisinin içteki sırasının kaldırılıp, yerinin boş bırakılarak, dipteros görünümü verilen tapınak plân tipi. Hellenistik Çağda Anadolu'da rastlanır. Bkz. **Levha XIV.**

Daire biçimli tapınaklar da vardır. Bunların bazıları monopteral biçimde, sütunlarla çevrili fakat cellasızdırlar. Cellası olmayanlarda tapınak çapının üçte biri ölçülerinde ve önünde basamakları bulunan yüksek bir platform bulunur.

Diğer biçim ise peripteral olarak bilinir. Bu biçimde stylobat iki basamak bırakılarak alta inşa edilir. Stylobat içerisinde, genişliğinin beşte biri oranında geri çekilen cella duvarı yapılarak, ortasında girişin yapılacağı çift kanatlı kapılar için yer bırakılır. Bu cellanın çapı, duvarlar ve dış geçit dışında, stylobat üstündeki sütunların yüksekliğine eşit olur.

Yuvarlak plânda tapınaklar (tholos) Yunan ve Roma Döneminde görülür. Roma dönemindekiler daha küçük ölçüde yapılmışlardır. Bkz. **Levha XIV.**

M.Ö. 7. yy'dan itibaren tapınak mimarisinde tahta ve kerpiç yapı malzemesi yerini taşa bırakmıştır. Kesme taş M.Ö. 6. yy'dan itibaren tapınak inşasında harçsız olarak uygulanıp kullanılır. Tapınak plânında tüm elemanlar belli oranlarla birbirine bağlıdır. Sütun çapları ile sütun yükseklikleri arasında belli bir oran vardır. Plânda sütun sayısı da belli bir orana bağlıdır. Uzun yan sütun sayısı kısa yan sütun sayısının iki katından bir fazla veya bir eksikti. Vitruvius'tan Hermogenes'in tapınakları sütun alt çapının iki sütun arasındaki açıklığa oranlarına göre sınıflandırdığı öğreniliyor. Hermogenes bu esas üzerinden beş çeşit geliştirmiştir: Systylos, eustylos, diastylos, areostylos, pyknostylos gibi. Tapınaklar cephelerindeki sütun sayısına göre de isim alırlar. Tetrastylos, pentastylos (nadirdir), heksastylos, oktastylos, dekastylos, dodekastylos gibi. Tapınak inşasına, görülmeyen fakat yapının kurulacağı düzlemi sağlayan stereobat ile başlanır. Tapınağı çevresinden yükseltmek için üç ya da daha fazla sayıda basamaklar, ki krepis adı verilir, krepidomayı oluştururlar. Sütunların ve cella duvarının üzerinde durduğu tabanın döşeme yüzeyi stylobat adını alır. Diğer kısımlar tapınak mimarisinde görülen düzenlerde (Dor, İon, Korinth) farklılık gösterirler. Mimari açıdan da tapınaklarda uygulanan bu düzenler arasında birtakım ayrılıklar görülmektedir. Örnek olarak Dor mimarisinde giriş bölümüne özen gösterilmiyordu. İon mimarisinde ise dış görünüm için giriş önem verilmesi gereken yer oluyordu. Yine İon Düzeninde pteroma geniştir, pronaosun derin oluşu da bir İon özelliğidir. Romalılar Yunan tapınaklarına benzeyen tapınakların yanısıra, tek cephesi revaklı ve büyük bir merdivenle çıkılan bir yüksek kaide (podium) üzerine oturan tapınaklar yapmışlardır. Yunan tapınak mimarisinde iç mekâna önem verilmez. Roma tapınak mimarisinde ise iç mekân önemlidir. Yunan tapınağında iç mekân karanlıktı. Naos'a yalnız rahipler girerdi. Yunan tapınaklarında genel olarak yatay hatlar kırmızıya, dikey unsurlar ise (triglif gibi) maviye boyanırdı. Guttae altın yaldız olurdu. Simada çok renkli bir görünüm mevcuttu. Ayrıca bkz. **Etrüsk Sanatı.**

TARİHLENDİRME Arkeolojik bulguların tarihlendirilmesinde uygulanabilen başlıca yöntemler şunlardır:

Potasyum Argon metodu (KA): Radyoaktif olan bir maddenin (potasyumun) radyoaktif olmayan argon 40 gazına dönüşmesi olayı. Özellikle jeolojik tabakalar içinde bulunan fosil kalıntılarına uygulanır. 100.000 yılı aşkın volkanik kayalara uygulanıyor.

Radyo Karbon metodu (C_{14}): 1955'te Amerika'da Chicago Üniversitesinde W. Libby ve arkadaşları bu metodu uygulamışlardır. Bu tarihten itibaren en geçerli, en yaygın tarihlendirme metodudur. Özellikle tarih öncesi arkeolojide kullanılır. Tüm organik maddelerde bulunan radyoaktif karbonun, bunların canlılıklarını kaybetmelerinden sonra belirli bir tempoda azaldığı gözlenmiştir. Bu oran bilindiğinden, bulunan organik maddenin yaşı, bu gözönünde tutularak bulunur. Ölçülere göre yaklaşık olarak orga ik maddelerin ömürlerinin yarısı boyunca yılda 5568 karbon kaybettikleri anlaşılmıştır.

Bu temel üzerine hesaplar yapılmakta. Fakat 5568'in sonradan 5730 (yarı ömür) olduğu saptanmış, yine de eskiden vazgeçilmemiştir. Sakıncalı yanı tam doğru netice vermemesidir. Nedeni de atmosferin her zaman aynı miktarda karbon ihtiva etmemesidir.

Dendrokronoloji: Amerikalı A.E. Douglass tarafından bulunan, ağaç gövdelerinin enine kesitinde görülen yıllık halka tabakalarının incelenmesine dayanan tarihlendirme yöntemi. Ağaçlar her yıl gövdesinde yeni bir halka oluşturur. Bu halka bol yağışlı yıllarda kalın, az yağışlı yıllarda ince olur. Douglass eski evlerde kullanılan ağaçlardan özel bir teknikle kesit alarak, üzerlerindeki halkaları sayıp yapıların tarihini saptamayı başardı.

Termolüminesans metodu: Taş, keramik, cam gibi kristal yapıya sahip maddelerin içindeki enerji birikimleri ısıtıldıkları zaman, bu enerji birikimleri ışık olarak çıkar. İncelenecek madde önce ışınlarla bombardıman edilir, 100 santigrattan itibaren ısıtılır. Bunu takiben radyasyon verilir. Elde edilen Ar-

keolojik doz yıllık doza bölünerek maddenin yaşı tesbit edilir.

Obsidien aletlere uygulanan hidrasyon hızına göre yaş tayini, pişmiş toprakların mıknatıslanma derecesinin ölçülmesi, fosilleşmiş kemiklerin flüor bakımından incelenmesi, flora gelişmesinin incelenmesiyle bazı arkeolojik çevrelerin tarihlerini tesbit etmeye yarayan palinoloji ya da polen analizi de (polenlerin bulunduğu tabakadan iklim anlaşılır) yine arkeolojik tarihlendirmelerde yararlanılacak yöntemlerdendir. Ayrıca mimaride de bazı özellikler kronolojik bir gelişim göstererek tarihlendirmede ipucu verirler. Örneğin ekhinus'un eğrisinin gelişimi, Yunan tapınak mimarisinde saçaklığın yüksekliğinin zamanla azalması, Dor Düzenindeki ilk tapınak örneklerinde çeşitli büyüklükte yapılan metopların sonraları tam kare biçimini almaları gibi. Eserlerin tarihlenmesinde stil kritiği adı verilen inceleme yolu da önemlidir. Bkz. **Stil Kritiği.** Yine eserlerin taşıdıkları yazıtlardan ve eski yazarların verdikleri bilgilerden büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Eserleri zamanı bilinen olaylardan yararlanarak da tarihlendirmek mümkündür. Bunun için "terminus post quem" terimi kullanılmakta. Örnek olarak Persler'in M.Ö. 480 yıllarında Atina akropolünü tahrip etmeleri gösterilirse tahrip edilmiş tabakada ele geçen eserler için bu yıl "terminus post quem" olmakta, diğer bir deyimle bu eserler bu yıldan sonra yapılmış olamazlar anlamına gelmektedir. Ayrıca bkz. **Terminus Ante Quem.**

TEBENNA Tebonis ya da tebennos olarak da geçer. Yunanca tebennos "cüppe" anlamındadır. Antikitede zenginlerin ve resmî kişilerin üzerlerine giydikleri giysilerden biri. Bkz. **Levha XL.**

TECTUM Çatı anlamında Lâtince kelime.

TEGULA Antik çağ yapılarının üstünü örten kiremit.

TELAMON Bkz. **Atlant.**

TELL Bkz. **Höyük.**

TEMENOS Etrafı peribolos denilen duvarla çevrelenmiş, bir ya da daha fazla tapınağı ve dinsel yapıyı içine alan kutsal alan. Sunak ve sınır kutsal alanın asıl nitelikleriydi. Agora ya da şehrin tümü gibi eski kutsal alanlar da eklenen çeşitli yapılarla genişlemiştir. Arkaik Çağın başından beri kutsal alanın girişi çoğunlukla propylon ile süslenirdi. Sunak, tapınak ya da tapınaklar, stoa gibi yapılar kutsal alanın içinde yer alırdı. Karmaşık bir kutsal alanda öğelerin düzeni hiç bir kesin ilkeye bağlı değildi. Klâsik Çağda en yalın ve en karmaşık kutsal alanlar varlıklarını yanyana sürdürmüşlerdir. Kutsal alanların kökenleri ve biçimleri çeşitlidir. Şehrin herhangi bir yerinde ya da çeşitli yerlerinde bulunurdu. En eskileri şehrin kuruluşundan daha öncey tarihlenirdi. Bazıları da şehirden uzakta olurlardı.

TEMPERA Antik Çağ resim tekniklerinden. Boyanın tutkallı suyla, genellikle de yumurta akıyla karıştırılmasıyla elde edilen bir boya türü ve bu boya kullanılarak yapılan resim. Bu teknik Orta Çağda sık kullanılmış. Mumlu temperayı özellikle Bizans sanatçıları kullanmışlardır.

TEMPLUM Bir ilâh için inşa olunan tapınak.

TEMPLUM İN ANTİS Bkz. **Tapınak.**

TEMREN İlk çağlardan beri silâh olarak kullanılan mızrakların ucundaki konik v ya köşeli sivri maden demir parçaya verilen ad.

TENİA Bkz. **Taenia.**

TEODOLİT Topografyada gerek yatay gerekse düşey açıların ölçülmesine ve gözlenmesine yarayan, üç ayaklı bir alet.

TEPİDARİUM Antik Roma hamamlarında ılık bölüm.

TERMİNUS ANTE QUEM Bir şeyin ortaya çıkmasından ya da yapılmasından önceki tarih. Örnek olarak Atinalıların Marathon'da mezarlara koydukları kaplar. M.Ö. 490'da bu mezarların inşa dilmesinden önce yapılmış olmalıdır.

TERMİNUS POST QUEM Bkz. **Tarihlendirme.**

TERRA SİGİLLATA Roma keramiklerinde kullanılan, süzülmüş ince dokulu kırmızı çamurun sır gibi uygulanıp 800 san-

tigratta pişirilmesiyle elde edilen, kabartma figürlerle yapılan bir tür bezemeye ve bu teknikle bezenmiş ürüne verilen ad.

TERRAKOTTA İtalyanca terra: Toprak, cotta: Pişmiş kelimelerinden. Kırmızı çömlekçi çamurundan yapılarak fırında pişirilmiş nesnelerin genel adı. Ayrıca bkz. **Pişmiş toprak.**

TESSERA Mozaiği oluşturan, genellikle küp biçiminde küçük mermer, cam ya da pişmiş toprak parçacıkların her biri.

TESTUDİNATUM Vitruvius'a göre bir atrium tipi. Ayrıca bkz. **Atrium.**

TESVİYE KAZISI Bir zemini düzlemek için yapılan kazı, düzleme kazısı. Nivelman.

TETARTEMORİON Çeyrek obollere verilen isim. Bunlar çok kullanılmıştır. Yaklaşık ağırlığı 0,18 g'dır. Çok küçüktürler.

TETHRİPPON Antik çağda özellikle hipodromlarda ve savaşlardan sonra büyük zafer kutlamalarında kullanılan çifte koşulmuş dört atlı araba. Quadriga. Bkz. **Levha XLVI.**

TETRADRAHMİ Atina'da didrahmiden sonra basılan sikkelerin birimi.

TETRAKİONİON Antik mimarlıkta dört sütunla taşınan küçük anıt-yapı.

TETRAKONKHOS Dikdörtgen ya da kare bir orta mekânın, dört tarafında yer alan apsislerle genişletilmesi suretiyle meydana gelen yapı tipi. Bu plân Orta Çağda Doğu Anadolu'daki kilise ve manastırlarda uygulanmıştır. Bu yapılarda bazen dört apsis dışarıya taşmakta, bazen de apsisler yuvarlak ya da dikdörtgen bir mekânın içine alınmış bulunmaktadır.

TETRAPYLON Dört ayakla taşınan, dört cephesinde birer kemer bulunan Antik Roma zafer takı tipi. Yunanca olan bu sözcüğün Lâtincesi quadrifrons'tur.

TETRASTYLOS Ön cephesi dört sütunlu Antik Yunan tapınak tipi.

TETRASTYLUM Vitruvius'a göre bir atrium tipi. Ayrıca bkz. **Atrium.**

TETRERES Bkz. **Penteres.**

THALAMOS Antik Yunan evinde yatak odası.

THEATRON Antik Yunan tiyatrosunda seyircilerin oturduğu kısma verilen isim. Aynı alana Lâtincede cavea denir. Ayrıca bkz. **Cavea ve Tiyatro.** Bkz. **Levha XXI, Ab.**

THEOKELİON Olympia'da Hellenistik ve Roma çağlarında rahiplerin yeri olan iki avlulu bir yapı.

THEOPHANİA Tanrı Apollon'un kışı geçirdiği Hyberbo eoiler (Güneşin hiç batmadığı bir ülkede oturan bir boy) ülkesinden ilkbaharda dönüşünü kutlamak için yapılan bayramlardır. Işık ve sevinç bayramlarıdır.

THERİSTRON ya da **THERİSTRİON** Yazın güneşten korunmak için kullanılan bir çeşit baş örtüsü. Bkz. **Levha XLI.**

THERMAE Antik Roma mimarlığında anıtsal boyutlarda genel hamam yapısı.

THERSİLİON M.Ö. 371'den hemen sonra Megalopolis'de yeni kurulan Arkadia devletinin federal meclisi on binler için yapılan üstü çatıyla örtülü bir toplantı yeri. İşlevi ve yapılış ilkeleri bouleuterion ve ekklesiasterion gibi yapılarınkinden tümüyle ayrılamaz. Bu yapıyı ayrıcalı kılan ölçüleridir. Thersilion yürekli bir girişimi simgeliyordu. Zemini, derinliği çok az olan bir tiyatroyu andırırdı.

THESAUROS Antik Yunan'da temenos içinde yer alan hazine yapısı.

THİASOS Dionysos tapınımının dinsel törenlerini çılgınca kendilerinden geçerek kutlayan Bakkhaları andıran bir kadın yoldaşlar topluluğu.

THOLOS 1. Miken Çağında görülen yuvarlak plânlı ve bindirme kubbeli, dar ve uzun bir girişi olan yeraltı mezar yapısı. 2. Antik mimarlıkta yuvarlak plânlı yapı ve tapınak. Ayrıca bkz. **Tapınak.** Bkz. **Levha XIV.**

THORAKS Antikitede silâhlanışta kullanılan zırha verilen Yunanca isim. Ayrıca bkz. **Gyalon.** Bkz. **Levha XLV.**

THRONOS Antik Yunan mobilyalarındandır. Tanrılar ve önemli kişiler tarafından kullanılan gösterişli bir koltuktur. Alçak ya da yüksek bir arkalığı, bazılarının da kolluklari vardır. Bacakları ya hayvanların bacak ve ayaklarını andırmak üzere oyulmuştur ya tornada çekilmiştir ya da orta bölümünde volütlü oymalar olan dikdörtgen biçimindedir. Oturma tabanı genellikle hasır örgülüydü ya da deridendi. Yastık ve örtüler rahatlığı sağlıyordu. Bu mobilyanın hemen her yerinde boyalı ya da çeşitli gereçlerle yapılmış kakmalı, her türlü süs görülür. Palmetler, volütler ve hayvan başları arkalığı taçlandırır. Bkz. **Levha XLIII.**

THYMELE Antik tiyatroda orkestra bölümünün merkezinde bulunan sunak.

THYROMA Antik tiyatroda episkenium üzerinde yer alan ve sayısı 3 ile 7 arasında değişen kapılardan her biri.

THYRSOS Dionysos'un dinsel törenlerinde Bakkhaların ellerinde taşıdıkları, ucunda bir çam kozalağı bulunan sarmaşık ve asma yaprakları sarılı asa.

TİARA Attika'da Kyrbasia, Persler zamanında da kidaris (kideris) ya da kittaris ismiyle bilinen Asyalıların kullandığ keçeden başlık. Bu başlığın yanaklarından aşağı sarkan uçları ağzı da örtüyordu. Bkz. **Levha XLI.**

TİNTİNNABULUM Antik Çağda kötü ruhların kutsal alana girmesini önlemek için bu alanın kapısına asılan çıngıraklara verilen isim. Bkz. **Levha LI.**

TİYATRO Oyunlar sahnelenmesi amacıyla yapılmış yapı. Tiyatro M.Ö. 4. yy'da Yunanistan'da ortaya çıkmıştır. Antik Yunan tiyatrosu başlangıçta dinsel amaçlıydı. Bir tapınakla bağlantı olabiliyordu. Önceleri orkestrada kültle ilgili bir sunak bulunmaktaydı. Orkestra büyük ve tam daire şeklindeydi, zemini sıkıştırılmış topraktı. Antik Yunan tiyatrosu yamaca inşa edilmiştir. Yapıya girişi iki yandaki parodoslar sağlamaktaydı. Parodosların üstü açıktı. Oturma alanını yarım daireden büyük şekilde bir duvar (analemma) çevrelerdi. Oturma basamakları arasında kalan bölümlere kerkides denirdi. Onceleri sahne ve tahta oturma bankları (ikria) portatifti. Daha sonraları sabit taş basamaklar yapılmıştır. Taş basamakların alt kısmı düzdür. Sahne seyircilere uzaktı. Sahneye daha sonraları proskenium (ön sahne) ilâve olunmuştur. Ön sahne Roma'ya göre daha dar ve yüksektedir. Cavea ve skene birbirinden ayrı yapılardır, bütünlük yoktur. Antik Yunan tiyatrosu genellikle onu çevreleyen kent ve manzara ile bütünleşirdi. Antik Roma tiyatrosunun inşa yerinin seçiminde ise eğimli arazi gerekmiyordu, tonozlu alt yapılar üzerine kurulmuştur. Bu tonozlu galeriler girişlerin sayısının artmasını da sağlamıştır. Parodosların üzeri tonozla örtülüdür. Cavea ve orkestra yarım daire plânlı olmuştur ki bu en kenardaki seyircilerin bile sahneyi iyi bir şekilde görebilme olanağını sağlar. Taş oturma basamaklarının alt kısmı hafif olarak oyulmuştur. Orkestra Yunan tiyatrosundakine oranla ikinci plânda kalır, sadece müzisyenlere ayrılmıştır. Tabanı taş döşelidir. Sahne yapısı ile cavea arasında bir bütünlük mevcuttur. Roma tiyatrosunda sahne daha derindir. Skene frons gösterişli bir cephe mimarisine sahiptir ki bu Roma özelliğidir. Romalılar sahne yapısının duvarlarını cavea ile aynı yüksekliğe ulaştırarak çevre ile ilişkiyi kesip kapalı bir alan yaratmışlardır. Caveanın en üstünde beşik kemer üzerine oturtulmuş bir sütunlu galeri bulunur. Roma Çağında tiyatro daha kapalı bir birimdi ve biçimi daha bütünleşmişse de çizgi ve oran yönünden daha güzel değildi. Roma tipi tiyatro Hellenlere çok şey borçlu olmasıyla birlikte aralarında kesin bir ayırım vardır. Roma tipi tiyatroda caveaya daha sıkı bağlanan sahne ve sahne yapısı daha güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Orkestra ise pek önemli değildir. Yunan tiyatrosunda Arkaik Çağın basit dans yeri geleneği hiç bir zaman tümüyle silinmemiştir. Theatron ile skene orkestranın iki yanında yer alarak orkestrada odaklaşırdı. Kesin bir birlik elde etmeksizin bu üç ögeyle bir uyum sağlanırdı. Tiyatronun gelişiminde orkestra Arkaik Çağda, theatron Klâsik Çağda, skene ise alışılagelmiş biçimini Geç Klâsik Çağda elde etmiştir. Klâsik Çağda yükseltilmiş bir sahne yoktur.

Ayrıca bkz. **Orkestra, Skene, Cavea, Parodos.** Bkz. **Levha XXI.**

TOGA Antik Roma'da vatandaşların giydiği erkek giysisi. Etrüsklerden alınan bu giysi yabancılara ve aşağı sınıfa yasak edilmişti. Çocuklar ve hakimler toga pretexta denilen üzeri kırmızı şeritlerle işlenmiş togalar, on altı yaşını bitirmiş olan gençler ise beyaz renkli erkek togasını (toga virilis) giyerlerdi. Esasında toga basit bir örtü şeklinde yünlü bir kumaştı. Önceleri üçgen biçimli olup sonraları yarım daire şeklinde kesilmeye başlandı ve bu suretle Yunan giysilerinden ayrıldı. Gittikçe bollaştı ve altı metre uzunluğuna kadar çıkarıldı. Bkz. **Levha XL.**

TOLOS Bkz. **Tholos.**

TONOZ Örgü teknikleri kullanılarak inşa edilmiş kâgir, eğrisel yüzey ya da yüzeylerden oluşan mimarî örtü ögesi.

TOPOGRAFYA Engebelerini belirtecek şekilde bir yeri grafik olarak göstermek ilmi.

TORAKS Bkz. **Thoraks.**

TORK Antik Roma'da askerlerin göğüslerinde taşıdıkları gerdanlık gibi ziynet.

TORSO Kollar, bacaklar ve baş dışında kalan insana ait gövde heykeli.

TORUS Antik mimarlıkta sütun kaidesinde yer alan astragaldan daha büyük bir dış bükey silme. Bkz. **Levha XXX, XXXV.**

TOSKANİA DÜZENİ Antik Roma mimarlığında kullanılan Romalıların Etrüsklerden aldıkları bir düzen. Dor Düzeninin değiştirilmiş şeklidir. Bu düzende Dor Düzeni sütunları yivsiz ve kaideli olarak uygulanmıştır. Ekhinus kalındır, altında rozetlerin yer aldığı bir kısım bunun da altında bilezikler bulunmaktadır. Bkz. **Levha XIX, XX.**

TRAKHELİON Dor başlığının ekhinusun üzerindeki halkacık ve gövde ile başlık arasındaki birleşme verini örten yivler arasındaki boyun kısmına verilen ad.

TRANSEPT Bazilikalarda ve kiliselerde orta sahının bemaya yakın bölümünde sahna dik olan ve orta sahınla birlikte bir haç şekli meydana getiren uzunca sahın. Bkz. **Levha XXVII.**

TRAVERTEN Yeraltı sularının kalsiyum bikarbonatlı bölgelerden geçerken çözdükleri karbonatların, yüzeyde basıncın kalkması ile çökelmesi yoluyla oluşan bir kireçtaşıdır. Sünger gibi delikli, boşluklu ve hafif olup, bitki sap ve yapraklarını kapsayanlarına "kalkerli tuf" yoğunca olanlarına "traverten" denir. Çeşitli kalınlıklarda kaplama ya da blok olarak geniş ölçüde kullanılmasının nedenleri çıkarma, işleme ve kesilmesinin kolay olması ve çok bulunmasıdır. Mimarlıkta travertenden ilk kez Romalılar yararlanmışlar ve genellikle yapı taşı o arak kullanmışlardır.

TREMİSSİS Solidusun parçalarından, 1/3 solidus. Ayrıca bkz. **Solidus.**

TRİBUNA Antik Roma bazilikalarında yargıcın oturduğu yayarım daire plânlı apside benzer ya da önünde sütunlar olan yükseltilmiş bir exedra biçiminde bölüm.

TRİCLİNİUM Antik Roma evinde bir masa etrafına at nalı şeklinde üç adet olarak dizilen ve üzerine uzanılarak içki içilip yemek yenen kerevetli atakların (lectus cubicularium) bulunduğu geniş ve büyük yemek odası. Grekler triklinia derlerdi. Bkz. **Levha XXVI.**

TRİENS Asın parçalarından, 1/3 as (4 uncia).

TRİERES Bkz. **Penteres.**

TRİGLİF Dor Düzeninde metoplar arasında yer alan ve triglifonu oluşturan elemanlardan biri. Triglifler daima ortada iki tam olukla bunların iki yanında bulunan iki yarım oluktan oluşur. Ayrıca bkz. **Glif.** Bkz. **Levha XVI.**

TRİGLİFON Dor Düzeninde yer alan triglif ve metopların oluşturduğu taş mimari kısım. Triglifon İon Düzeninde yoktur. Ayrıca bkz. **Dor Düzeni.** Bkz. **Levha XVI.**

TRİGONON Üçgen şeklinde, telli bir müzik aleti. Bkz. **Levha XLVIII.**

TRİKLİNİA Bkz. **Triclinium.**

TRİKONKHOS Üç tane yarım daire plânlı yarım kubbe örtülü mekânın bir merkezî ana mekâna eklendirilmesiyle oluşmuş yapı tipi. Roma ve erken Hıristiyan mimarlıklarında görülür. Side'de piskoposluk bazilikasının kuzeyinde üç apsis kapsayan bir trikonkhos yer almaktadır.

TRİPTER ya da **RİPTEROS** Antik mimarlıkta az rastlanan çevresi içiçe üç sütun dizisiyle çevreli tapınak tipi.

TRİPTİKH Bkz. **Diptikh.**

TRİSKELES Bir noktadan çıkan aynı yöne yönelmiş üç bacak. Bu şekil sikkeler üzerinde özellikle Karia sikkelerinde görülür. Bkz. **Levha LI.**

TRİTE İlk sikkeleri takiben basılan Lydia sikkelerinin birimi olan staterin parçası, 1/3 stater.

TROAS Bkz. **Ek Bölüm I, Harita I.**

TROKHİLOS Antik mimarlıkta ion sütun kaidesi üzerinde yer alan silmelerden biri. İç bükey bir silmedir. Scotia'nın Grekçesidir. Bkz. **Levha XXX, XXXV.**

TRONOS Bkz. **Thronos.**

TROPAEUM Bkz. **Trophe.**

TROPAİON Bkz. **Trophe.**

TROPHE Antikitede savaşın kazanıldığı alanda dikilen zafer anıtı. En eski şekliyle zafer anıtı düşmanın bıraktığı silâhlardan bir kaçının bir ağaca asılmasından ibaretti. Sonraları bu ağaç yerini bir sütuna bırakmıştır. Bkz. **Levha XLV.**

TRULLA Saplı derin kâse. Şarabın büyük küplerden alınmasında kullanılmaktaydı.

TUBULİ Antik Roma hamamında sıcak hava dolaşımını sağlamak için duvar içlerinde yapılmış kanal ya da tüp biçimi pişmiş topraktan özel yollar. Bunlar tonozlarda da uzanır.

TUĞLA Pişmiş toprak yapı malzemesi. İlk olarak M.Ö. 6. yy'da Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır. Vitruvius tuğlaların şekillerine göre isim aldıklarını söyler. a- Lydia tipi tuğla (dikdörtgen ve büyük), b- Pentadoron adı verilen tuğlalar (kalın ve büyük), c- Tetradoron adı verilen tuğlalar (kare, küçük ve ince). Yunanlılar tuğlayı Diadochlar (İskender'in halefleri) Döneminden (M.Ö. 320-280) önce kullanmamışlardır. Romalılarca kullanımı da Sulla'nın zamanındadır ve ancak İmparatorluk Devrinden sonra genelleşmiştir. Delikli tuğla M.S. 1. yy'da, hamamlarda kullanılan disk şeklindeki tuğlalar ise M.S. 2. yy'da ortaya çıkmıştır. Roma Çağında fırınlarda pişirilirdi. Roma tuğlaları üzerinde ekseriya o tuğlayı yapanın işareti ve eğer askerler tarafından yapılmışsa o askerî kıtanın ismi yazılı bulunur. Bir binanın inşa tarihini bulmak için bu isim ve işaretler önemlidir. Bunların ilklerindeki yazılar kısa, sonrakilerde daha uzundur.

TUNÇ ÇAĞI Bkz. **Ek Bölüm II (5).**

TUNİCA İNTERİOR Bkz. **Kamisia.**

TUSCANİUM Vitruvius'a göre bir atrium tipi. Ayrıca bkz. **Atrium.**

TÜF Volkanlardan çıkan ufak çaplı maddelerin su içinde ve karalarda çökmesiyle oluşan volkanik kültelere verilen ad. Tüfit de denir. Tüfler tamamiyle çimentolaşmamış ve değişmeye neden olacak etkilerle karşılaşmadıkları için boşluklu ve hafiftirler. Kimyasal bileşimlerine göre beyaz, gri, bej gibi renklerde olurlar. Çok miktarda ve değişik renklerde bulunması, çıkarma ve işlenmesinin kolay olması nedeniyle Anadolu'da yapı taşı olarak kullanılır. Tüm çağlar içinde en çok Antik Roma'da, özellikle de hafifliğinden ötürü tonoz ve kubbe gibi örtü ögelerinin yapımında kullanılmıştır. Tüf gözenekli olduğundan ısıyı tutar, ancak hava olaylarından kolay etkilenir. Bu etkilenmeyi önlemek için duvar yüzleri stuko denilen bir çeşit sıva ile veya horasanla örtülürdü.

TÜMÜLÜS Bir yeraltı mezar odasının üzerini örten toprak yığınından oluşan yapay tepe. Anadolu'daki uygarlıkların ço-

ğunda özellikle Phryglerde tümülüslere çok rastlanır. Phrygler ölülerini geleneklerine göre toprağa kazılan dikdörtgen çukurdaki ahşap mezar odasına gömerlerdi. Sonradan burası iri taşlar, toprak ya da kil ile tamamen örtülüyordu. Lydia ve Hellen tümülüslerinden farklı olarak Phryglerde bir krepidoma ya da dromos bulunmamaktadır. Bir diğer ayrılık da mezar odasının Lydia ve Hellen örneklerinde blok taşlardan yapılmasına karşın, Phryg tümülüslerinde ahşap oluşudur. Anadolu'nun en yüksek tümülüsü Herodotos'un "Alyattes'in Mezarı" olarak tanımladığı Lydia tümülüsüdür. Gordion'daki Büyük Tümülüs ise ikinci sırayı alır. Ayrıca bkz. **Höyük.**

TÜNİK Romalı erkeklerin giydiği bir çeşit gömlek. Bu gömlek biçilmiş ve dikilmiş olup diz kapaklarına kadar inen bol bir elbise gibiydi ve belden bir kuşakla bağlanırdı. Yünden olan bu giysi sonraları işlemelerle süslenmiştir. Erkekler bu gömleğin üzerine uzun dörtgen şeklinde tek parçadan ibaret bir yün veya keten kumaşı vücutlarının etrafına sararlardı. Bazıları da yalnız bu kumaş mantoyu giyerler, içlerine gömlek giymezlerdi.

TYMPANUM Antik mimarlıkta alınlığın üçgen yüzeyi. Alınlık heykeltraşisinin fon duvarına verilen ad.

U

UNCİA Asın en küçük parçası, 1/12 as.

UNGUENTARİUM Ortasında bir şişkinliğe sahip küçük boru şeklinde kaba bir çeşit kap. Hellenistik Yunan yerleşmelerinde görülür, ancak M.Ö. 7. yy'ın ilk başlarında başka yerlerde de görüldüğünden kaynaklarda bahsedilmektedir. Lakrymaterium ve balsamarium da diğer adlarıdır. Bkz. **Levha IX.**

URARTU UYGARLIĞI Bkz. **Ek Bölüm II (16).**

URNA 1. Antik Roma'da taş, pişmiş toprak ya da tunçtan çeşitli boyda yapılmış, kavanoz gibi ya da vazoya benzer, kapaklı ya da kapaksız kap. Bunlara su ve içki konulduğu gibi seçimlerde oy toplamak ve ölülerin küllerini muhafaza etmek için de kullanılırdı. Ölülerin küllerinin içine konduğu urnalar üzerinde genellikle palmet, gül, yaprak gibi tezyinî şekillerle çevrilmiş bir yazıt yeri bulunur ve buraya ölünün adı yazılırdı. Urnaların bezemeli olanlarının yanında bezemesiz olanları da vardı. 2. Romalıların 13,20 litrelik bir sıvı ölçüsüne verdikleri isim.

USTUKO Bkz. **Stuko.**

Ü

ÜSLÛP Bkz. **Stil.**

ÜSLÛPLAŞTIRMA Bkz. **Stilizasyon.**

V

VALERİUM Bkz. **Velum.**

VARYANT Orijinalden ayrılmadır. Sanatçı çeşitli nedenlerle varyantlar yaratır. Sağ sol değişiklikleri gibi, bazen de figürün fonksiyonlarını değiştirir, aletleri değiştirir.

VELARİUM Bkz. **Velum.**

VELUM Antik Roma tiyatro ve amfitheatrları üzerine gerilen ve güneşlik işlevi gören büyük tente. Eski Yunanlılar velum kullanmazlardı. Roma'da da velum germe adeti M.Ö. 69'dan sonra başlamıştır. Rastlanan bazı izlerden en yüksek kademeler üstüne bir sıraya direkler dikilerek bir uçları bunlara ve diğer uçları sahnenin tepesine bağlanan iplerle ve iplerin teşkil ettiği ağ gibi bir şebeke üzerine velum konduğu düşünülebilir. Velumun bir faydası da aksi seda yapmaksızın oyuncuların seslerini kuvvetlendirmekti. Bazı imparatorlar amfitheatrlara kıymetli ve nakışlı kumaşlardan velumlar yaptırmışlardır. Valerium da denir.

VENATİONES Romalılar döneminde stadiumlarda (arena kısmında) ve amfitheatrlarda yapılan vahşi hayvan mücadelelerine verilen isim.

VERD ANTİQUE Eski yeşil mermer ya da serpantin mermeri

olarak da tanınan serpantin türü. Antikiteden beri masif ya da kaplama taşı olarak anıtsal yapılarda kullanılır.

VERMİCULATUM Roma mozaiklerinin uygulanış çeşitlerinden birine verilen isim. Bu usulde taşlar boyanmaz ve tabii renkli küçük taşlar resmin şekline göre tertip olunarak bir solucan gibi kıvrılarak uzar. Vermiculatum yani "kurt şekli" denmesi de bundandır.

VESTİBULUM Antik Roma evinde giriş mekânı. Protyrium da denir. Bkz. **Levha XXV.**

VESTİBÜL Bkz. **Vestibulum.**

VİCTORİATUS Makedonia savaşı (M.Ö. 200-197) sırasında basılan gümüş sikke. İtalya dışı ticarette kullanılmak için çıkartılan bu paranın değeri konusunda antik yazarlardan Plinius'dan bilgi ediniyoruz. 1 victoriatus (?) $7\frac{1}{2}$ asa eşitti. Bu sikke kısa bir süre kullanılmıştır.

VİRİDARİUM Antik Roma evinde bahçe. Hortus'dan daha küçüktür. Bkz. **Levha XXVI.**

VOLÜT İon sütun başlığının, Aiol ve Kompozit başlıkların helezon şeklindeki kısmı. Bkz. **Levha XV, XVII, XIX.**

VOMİTORİA Antik Roma tiyatrolarında ve amfitheatrlarda seyircilerin vomitoriumdan geçtikten sonra her bölümün kendine mahsus merdiveninden çıkarak geçtikleri ve caveaya girdikleri kapılara verilen isim.

VOMİTORİUM Antik Roma tiyatrolarında kademeler altına gelen, seyircilerin yapıya girip çıktıkları üzeri tonozla örtülü geçit.

X

XOANON Bkz. **Ksoanon.**

XYSTA Bkz. **Paradimides** ya da **Paradromis.**

XYSTOS ya da **XYSTUS** Gymnasiumda atletlerin kışın idman ve koşu egzersizleri yaptıkları, üstü kapalı bölüme verilen isim. Bkz. **Levha XXIV.**

Y

YARIM SÜTUN Uzunluğuna olarak ortasından boydan boya kesilmiş gibi olan ve bir satha bitişik olarak konulan sütun.

YASSI KABARTMA Bkz. **Alçak Kabartma.**

YAZIT Bir yapının ya da heykelin tarihini, yaptıranı, kim için yapıldığını belirten ve yapının üzerine ya da heykelin kaidesine yerleştirilen; payeler üzerinde, stellerde ve benzeri yerlerde de görülebilen metin. Kitabe.

YİV Bir satıh üzerine uzunluğuna açılan, yarım daire plânlı oyuk yol. Antik mimarlıkta sütunlar üzerindeki yivler genellikle çift sayılardan (16, 18, 20, 24 gibi) oluşur. Bu kaide değildir, fakat genellikle böyledir. Arkaik Dönemde yivler çok az derin, sayı olarak çok (30, 36 gibi); Klâsik Dönemde ve Hellenistik Dönemde bazen yivler düzdür. Antik mimarlıkta sütun gövdesindeki bu yivlere kannelur da denir. Bkz. **Levha XV, XVI, XVII.**

YİV DÜZLEĞİ Sütunların ve gömme ayakların sathına yapılan yivlerin arasında bırakılan düz ve şerit gibi yüksek kısımlar.

YONCA AĞIZLI Ağız kesiminin üstten görünüşü üç yapraklı bir yonca biçiminde olan keramik kap tipi.

YUMURTA DİZİSİ Bkz. **Yumurta-Ok Silmesi.**

YUMURTA-OK SİLMESİ Almaşık olarak dizilmiş yumurta ve ok ucu biçiminde motiflerle oluşturulmuş silme. Antik Yunan ve Roma mimarlıklarına özgüdür. Ok ucu motifi önceleri daha az belirgin, Roma döneminde tam bir ok ucu görünümünde ve daha bölen bir eleman oluyor. Ovolo ve İon kymationu da aynı anlama gelir. Bkz. **Levha XXXV.**

YUNAN SANATI M.Ö. 8. yy'ın sonlarındaki gelişmelerle başlayan sanat. Aşağıdaki gelişimi gösterir:

Geometrik Dönem (M.Ö. 1050-700)
Protogeometrik Dönem (M.Ö. 1050-900)
İlk Geometrik Dönem (M.Ö. 900-800)
Olgun Geometrik Dönem (M.Ö. 800-740)
Son Geometrik Dönem (M.Ö. 740-700)
Orientalizan Devir (M.Ö. 720-650)
Arkaik Dönem (M.Ö. 650-480)
İlk Arkaik Dönem (M.Ö. 650-580/570)
Olgun Arkaik Dönem (M.Ö. 580/570-540/530)
Son Arkaik Dönem (M.Ö. 540/530-480)
Klâsik Dönem (M.Ö. 480-330)
Sert Üslûp (M.Ö. 480-450) İlk Klâsik.
I. Klâsik Dönem (M.Ö. 450-390) Olgun ve Zengin Klâsik
II. Klâsik Dönem (M.Ö. 390-330) Geç Klâsik
Ayrıca bkz. **Ek Bölüm II (15).**

Yunan sanatının önemli ürünleri olarak vazo resimleri gösterilir; kırmızı ve siyah figür tekniği uygulanmıştır. Yunan seramikleri içinde İonia keramiği, gerek renk, gerekse hikâyeci üslûbunun canlılığıyla özellikle belirlenir. Heykel de Yunan sanatında önemli bir yer tutar.

İnsan vücudunu kendisine esas konu olarak alan Yunan heykeli önceleri tapınaklara konmak üzere hazırlanıyordu. Zamanla heykel bir kült eşyası olma niteliğini aşan bir önem kazanmıştır. Klasik Yunan heykeli M.Ö. 5. y.'ın başlarında belirmiştir. Yunan mimarîsi bağımsız şehirlerin (polis) sınırları içinde gelişmiş bir toplum yaşantısının ifadesi olarak daha çok toplumsal fonksiyonlu yapılar mimarisidir. Tapınaklar, agoralar, tiyatrolar, şehir meclisleri, stadiumlar halkın tümüne hi-

tap eden yapılardır. Bu yapıların bazıları klâsik Yunan devrinden sonra, Hellenistik ve Roma çağlarında gelişimlerini tamamlamışlardır. Yunan mimarisi geometri, ölçü, oran üzerine kurulmuş, mükemmelliğini aynı biçimleri yüzyıllarca tekrar etmekle bulmuş bir sanattır ve bu mimarî biçimlenmenin esasını sütun düzenleri teşkil eder. Yunan mimarlığının temelini tapınak mimarisi oluşturur. Yunan mimarisinde kesme taş ancak M.Ö. 6. yy'ın başlarında ana yapı malzemesi olarak ve harçsız uygulanarak kullanılmaya başlanır. Ayrıca ek bilgiler için bkz. **Heykel, Kore, Kuros, Sikke, Kırmızı Figür Tekniği, Siyah Figür Tekniği, Tapınak, Tiyatro, Bezeme maddeleri.**

YÜKSEK KABARTMA Betilerin yüzeyden oldukça yüksekte kaldığı kabartma türü.

Z

ZAFER SÜTUNU Antik Roma'da bir kahramanın ya da yöneticinin anısına dikilen büyük boyutlu sütun. Roma'daki Traian sütunu örneklerden biridir.

ZAFER TAKI Eski Roma'da savaş azanan komutanlar ve imparatorlar için inşa edilen ya da önemli olayların hatırası için kentin girişine ve ana caddeye anıtsal bir görünüm vermek üzere yapılan genellikle sütunlu caddenin başında veya bu caddenin kıvrım yaptığı noktalarda konumlandırılan bir tür yapı. En basit biçimiyle bir zafer takı iki masif ayak ve aralarında bir kemerden oluşur. Bazıları iki veya üç kemerli olurlar. Üç gözlü olanlarda ortadaki kapı diğerlerinden daha büyüktür. İlk zafer takları basitti, sonraları tezyinat ilâvesiyle daha süslü yapıldılar. Kemer gözlerinin köşelerine sütunlar ve gömme ayaklar konuldu, konsollar ilâve oldu ve takı baştanbaşa dolaşan bir korniş yapıldı, üzerine kısa bir attika ilâve edilerek takın üstüne de quadriga heykeli konuldu. Cepheler de kabartma bezemelerle süslendi. Bu takların altından geçerken ordu birlikleri kötülüklerden arınır ve onurlanırdı.

ZIVANA Bkz. **Kenet.**

ZİGGURAT Eski Mezopotamya'da basamaklı bir piramit biçiminde, üstü açık, cella bölümü zirvede yer alan gözlemevi iş-

levi de olan tapmak-kule. İlk zigguratları Sümerler yapmışlardır.

ZOOMORFİK BEZEME Genellikle stizile edilmiş hayva biçiminde motiflerle yapılan bezeme.

ZOOPHORON Bkz. **Zoophoros.**

ZOOPHOROS Antik mimari bezemede görülen stilize hayvan ve insan betileriyle donatılmış, şerit biçimirde sürekli kabartma. Zoophoron da denir.

EK BÖLÜMLER

I- Haritalar

II- Tarih Öncesi ve Tarihi Çağlar, Dönemler, Uygarlıklar.

III- Roma İmparatorları (Kronoloji Cetveli).

IV- Dor ve İon Düzenleri Arasındaki Farklar

V- Bazı Tanrıların Yunanca ve Latince Adları, Atribüleri, Temsil Ettikleri Doğal Kuvvet ve Fikirler.

VI- Maddelerin Açıklamalarında Geçen Önemli Yazarlar için çok kısa açıklamalar.

VII- Konulara Göre Alfabetik Sıra ile Yapılan Gruplandırmalar.

EK BÖLÜM I

Harita I- Anadolu'daki Arkeolojik Bölgeler
Harita I-a Aiolia Bölgesi
Harita Ib- İonia Bölgesi
Harita Ic- Lykia Bölgesi
Harita Id- Pamphylia ve Pisidia Bölgeleri
Harita Ie- Phrygia Bölgesi
Harita IIa, IIb, III, IV, V- Anadolu'daki Bazı Antik Yerleşmeler, Höyükler, Mağaralar.
Harita VI- Yunan Adaları
Harita VII- Antik Yunanistan'da Bazı Bölgeler
Harita VIIIa, VIIIb- Antik Yunanistan'da Bazı Antik Yerleşmeler ve Adalar.

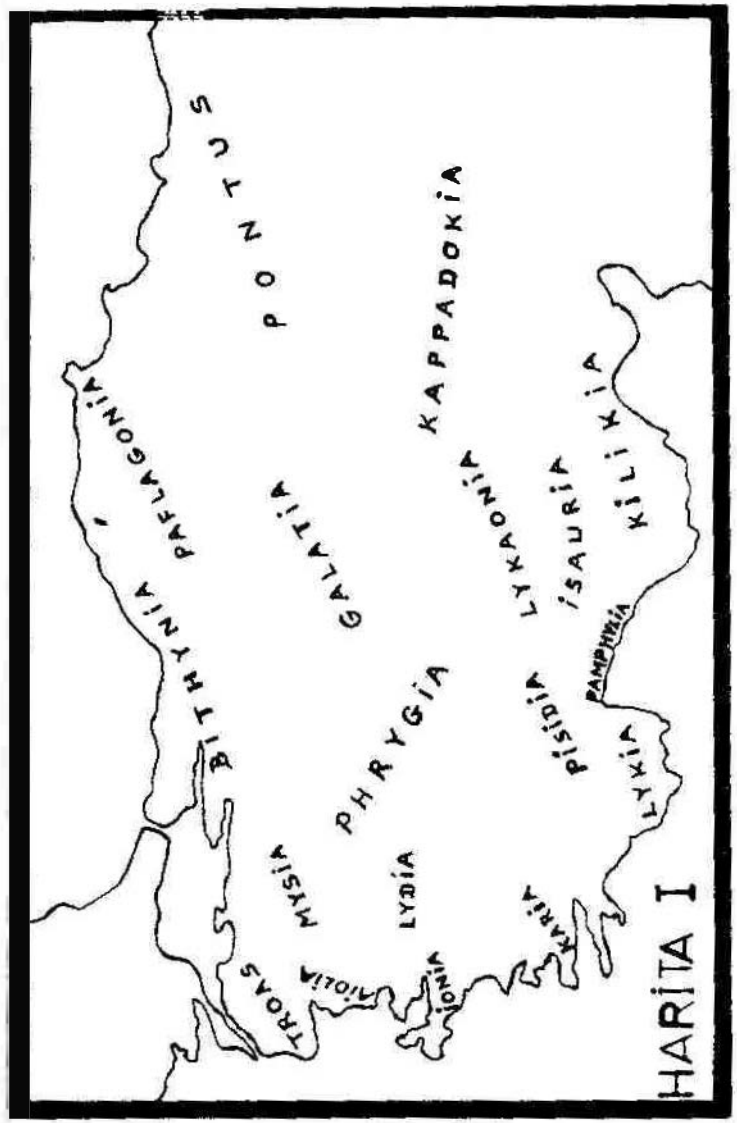

HARİTA Ia
AİOLİA Bölgesi

Aigai 15
Adramytteion Thebai 13
Atarna/Atarneus 10
Elaia 8
Gryneion 7
Kanai/Canae 11
Karene/Karine 12
Kyme/Cumae 5
Larisa/Larissa 2
Leukai 1
Myrina 6
Neon Theikhos 3
Phokaia 4
Pitane 9
Temnos 14

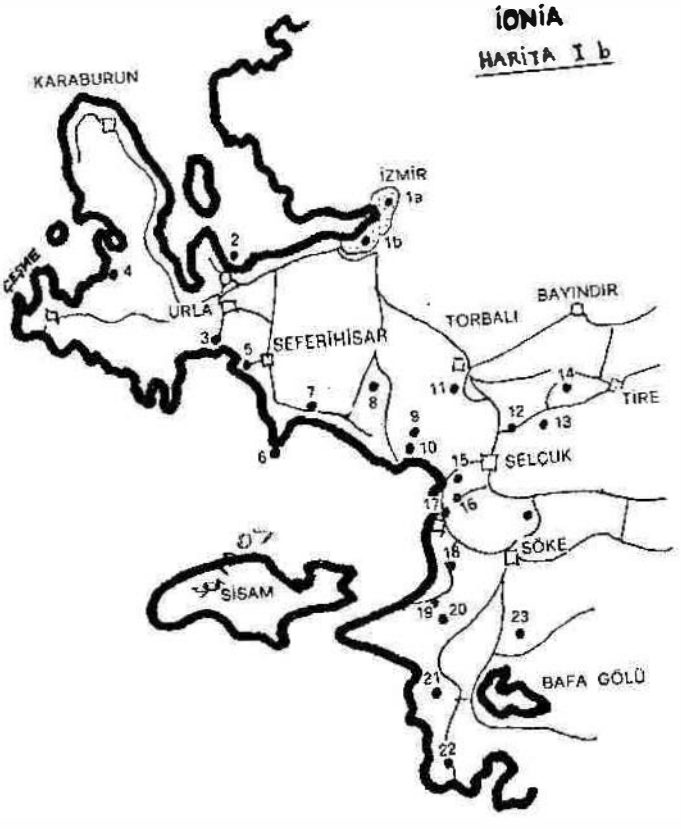

HARİTA Ib
İONİA Bölgesi

Airai 3
Alınura 14
Anaia 18
Bonita 13
Belevi yakınındaki kalıntılar 12
Didyma 22
Ephesos 15
Erythrai 4
Klazomenai 2
Kleros 9
Kolophon 8
Labedos 7
Magnesia 24
Metropolis 11
Miletos 21
Myonnesos 6
Myus 23
Notion 10
Panaionion 19
Priene 20
Pygela 17
Smyrna (Eski) Ia
Smyrna (Yeni) Ib
Teos 5

HARİTA Ic
LYKİA BÖLGESİ

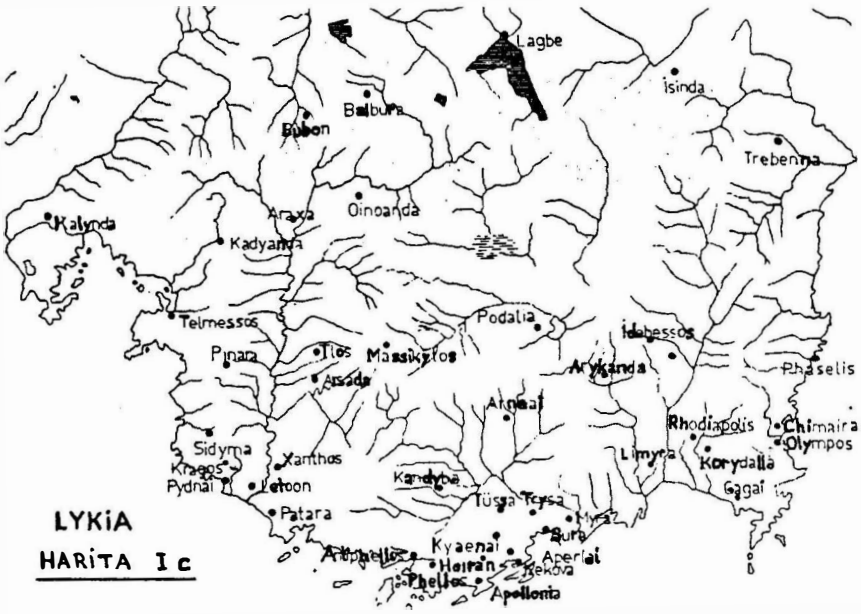

LYKİA
HARİTA Ic

Antiphellos
Aperlai
Apollonia
Araxa
Arneia
Arsada
Arykanda
Balbura
Bubon
Chimaira
Gagai
Hoiran
İdebessos
İsinda
Kadyanda
Kalynda
Kandyba
Kekova
Korydalla
Kragos
Kyaenai
Lagbe
Letoon
Limyra
Massikylos
Myra
Oinoanda
Olympos
Patara
Phaselis
Phellos
Pınara
Podalia
Pydnai
Rhodiapolis
Sidyma
Sura
Telmessos
Tlos
Terebenna
Trysa
Tüssa
Xanthos

HARİTA Id
PAMPHYLİA-PİSİDİA BÖLGELERİ

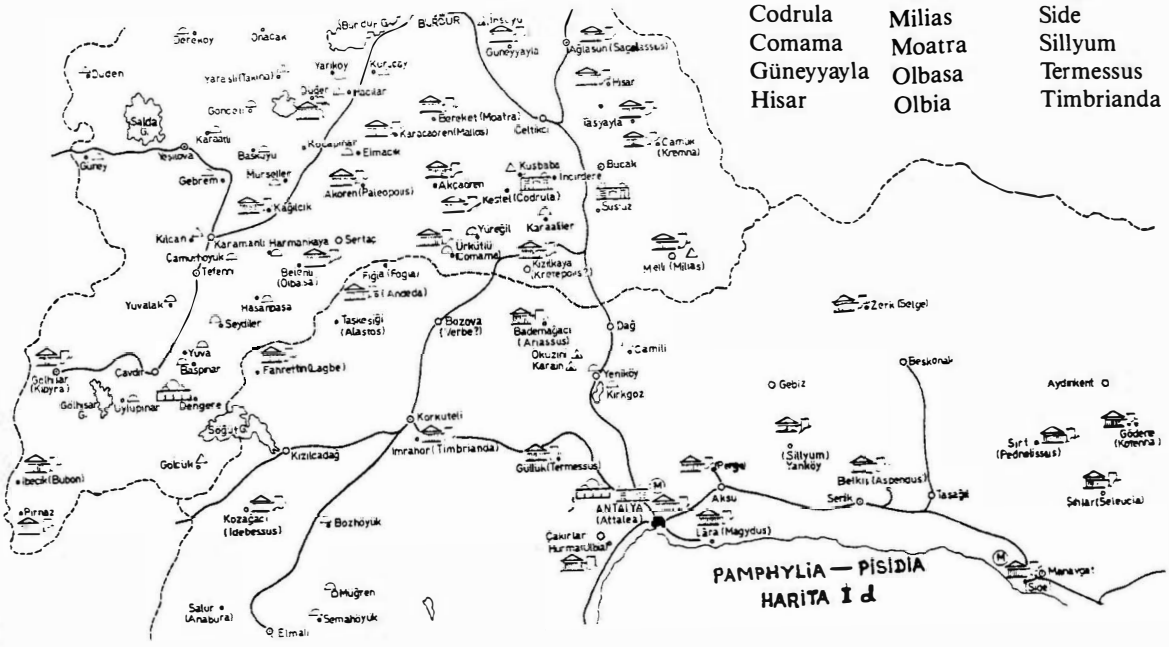

PAMPHYLİA — PİSİDİA
HARİTA Id

Akçaören
Andeda
Ariassus
Aspendus
Attalea
Codrula
Comama
Güneyyayla
Hisar
Kotenna
Kremna
Kretepolis
Magydus
Mallos
Milias
Moatra
Olbasa
Olbia
Pednelissus
Perge
Sagalassus
Seleukia
Selge
Side
Sillyum
Termessus
Timbrianda

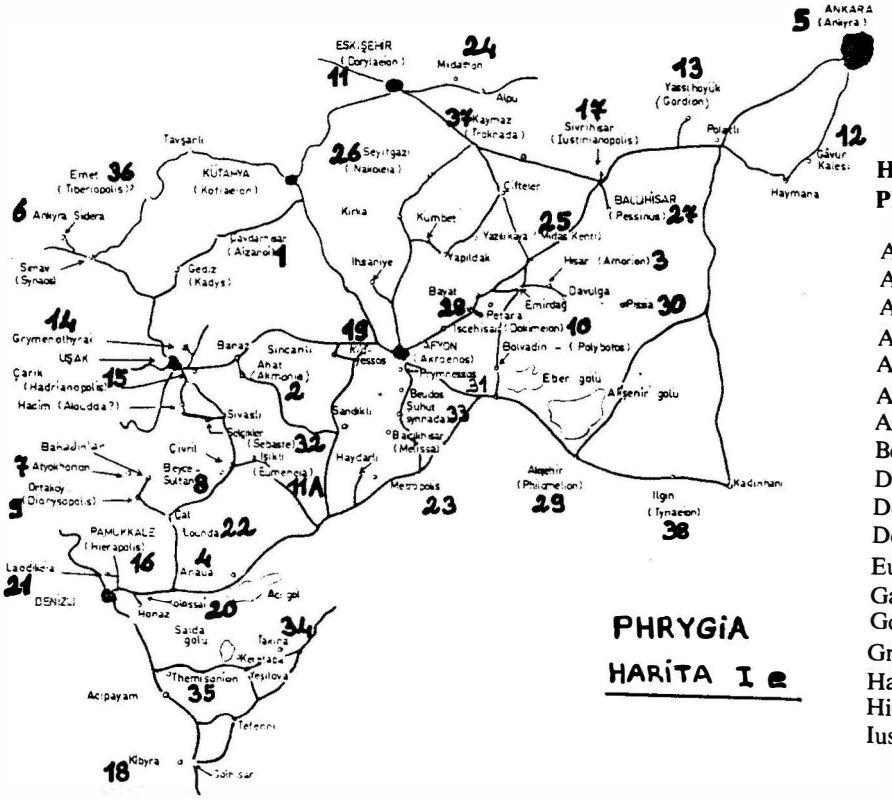

PHRYGİA

HARİTA I e

HARİTA Ie
PHRYGİA Bölgesi

Aizanoi 1
Akmonia 2
Amorion 3
Anaua 4
Ankyra 5
Ankyra Sidera 6
Atyokhorioan 7
Beyce Sultan 8
Dionysopolis 9
Dokimeion 10
Dorylaeion 11
Eumeneia 11A
Gavur Kalesi 12
Gordion 13
Grymenothyrai 14
Hadrianopolis 15
Hierapolis 16
Iustinianopolis 17
Kibyra 18
Kidyessos 19
Kolossai 20
Laodikeia 21
Lounda 22
Metropolis 23
Midaeion 24
Midas kenti 25
Nikoleia 26
Pessinus 27
Petara 28
Philamelion 29
Pissia 30
Prymnessos 31
Sebaste 32
Synnada 33
Takina 34
Themisonion 35
Tiberiopolis 36
Troknada 37
Tyriaeion 38

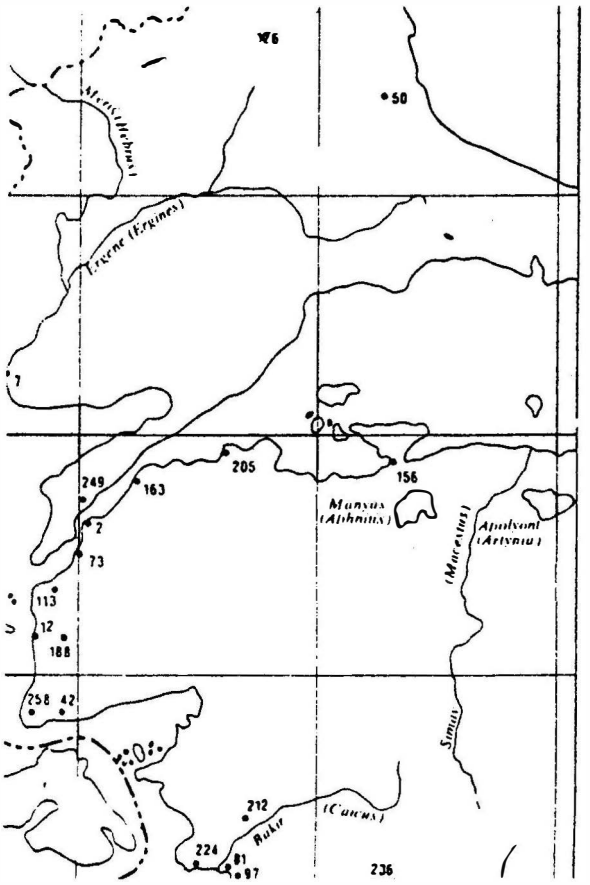

HARİTA IIa

Abydos 2C 2
Acharaca 3F 3
Adada 6F 4
Aigai 2D 6
Ainos 1B 7
Akalissos 5G 9
Alabanda 3F 10
Alexandria Troas 1C 12
Alinda 3F 13
Altinsivrisi 3G 15
Amos 3G 20
Amyzon 3F 21
Andeda 5F 24
Antioch on the Maeander 4E 28
Antiphellos 5G 29
Aperlai 5G 30
Aphrodisias 4F 31
Apollonia (Lykia) 5G 32
Apollonis (Lydia) 3D 33
Araxa 4G 34
Ariassos 6F 35
Arneai 5G 36
Arsada 5G 37
Arykanda 5G 40
Aspendos 6F 41
Assos 1D 42
Attaleia 6F 43
Balbura 5G 45
Bargasa 3F 46
Buruncuk 2E 53
Bybassos 3G 54
Chalketor 3F 60
Choma 5G 62
Claros 2E 63
Colophon 2E 68
Daidala 4G 72
Dardanos 2C 73
Didyma 2F 76
Duran Çiftlik 4FG 78
Elaia 2D 81
Elmalı 5G 82
Elmalı (Kyllandos) 5G 83
Ephesos 2E 84
Erymna 6F 86
Erythrai 2E 87
Etenna 6F 88
Euhippe 3F 89
Euromos 3F 91
Gagai 5G 94
Gerga 3F 95
Gryneion 2D 97
Hadriani 5F 99
Halikarnassos 3G 100
Heracleia under Latmos 3F 102
Hierapolis (Phrygia) 4F 104
Hydai 3F 105
Hydisos 3F 107
Hyia 6F 108
Hyllarima 3F 109
Iasos 3F 110

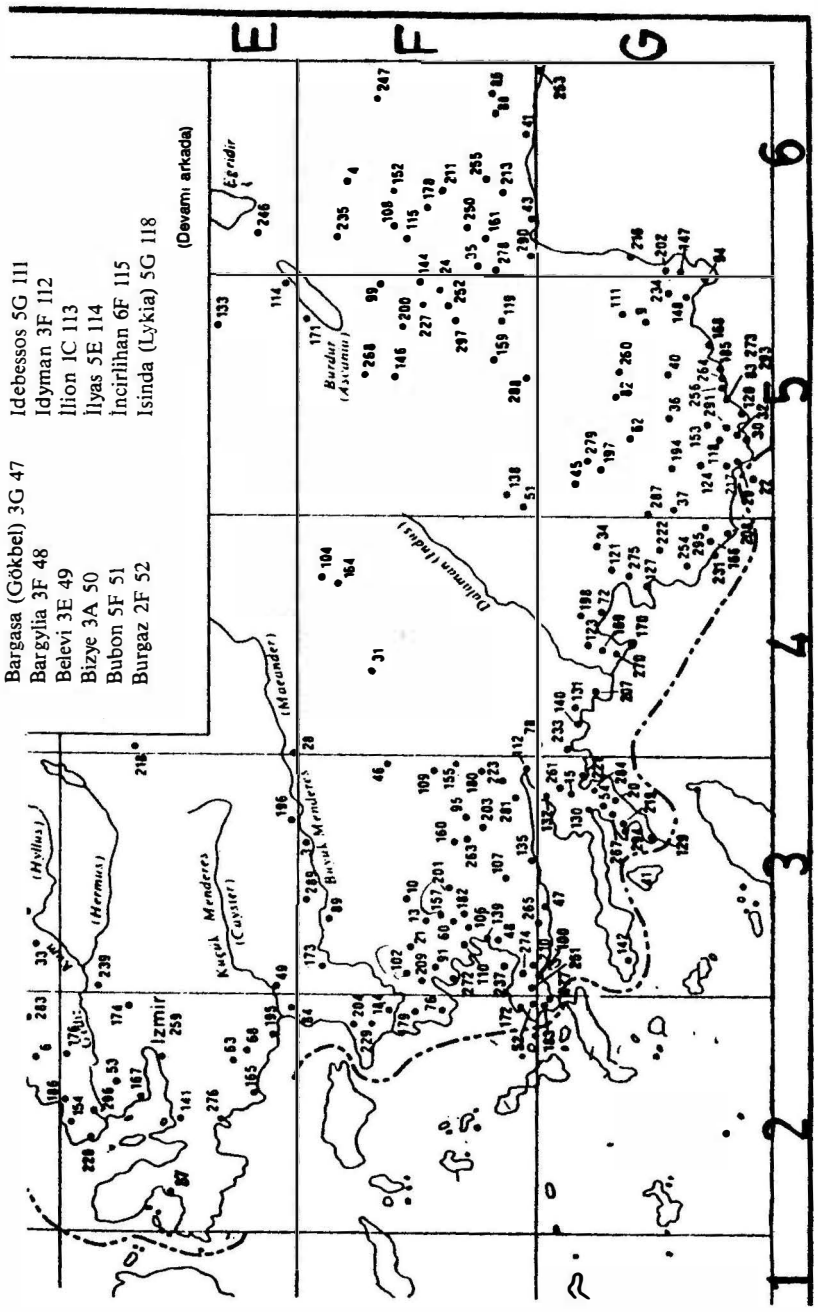

Isinda (Pisidia) 5F 119
Istlada 5G 120
Kadyanda 4G 121
Kalynda 4G 123
Kandyba 5G 124
Karakoç Köyü 2A 126
Karmylessos 4G 127
Kasara 3G 129
Kastabos 3G 130
Kaunos 4G 131
Kedreai 3G 132
Kelainai 5E 133
Keramos 3F 135
Kibyra Maior 5F 138
Kindya 3F 139
Kızıltepe 4G 140
Klazomenai 2E 141
Knidos 3G 142
Komamas 5F 144
Kormasa 5F 146
Kormi 6G 147
Korydalla 5G 148
Kremna 6F 152
Kyaneai 5G 153
Kyme 2E 154
Kys 3F 155
Kyzikos 3C 156
Labraunda 3F 157
Lagbe 5F 159
Lagina 3F 160
Lagon 6F 161
Lampsakos 2C 163
Laodicea ad Lycum 4F 164
Lebedos 2E 165
Letcum 4G 166
Leukai 2E 167
Limyra 5G 168
Lissa 4G 169
Lydai 4G 170
Lysinia 5F 171
Madnasa 2F 172
Magnesia ad Maeandrum 3F 173
Magnesia ad Sipylum 2E 174
Mamurt Kale 2E 176
Melli 6F 178
Miletos 2F 179
Mobolla 3F 182
Mylasa 3F 180
Myndos 2G 183
Myous 2F 184
Myra 5G 185
Myrina 2E 186
Neandria 1C 188
Nisa 5G 194
Notion 2E 195
Nysa 3E 196
Oinoanda 5G 197
Oktapolis 4G 198
Olbasa 5F 200
Olymos 3F 201
Olympos 6G 202
Panamara 3F 203
Panionion 2F 204
Parion 2C 205
Pasanda 4G 207
Patara 4G 208
Pedasa 3F 209
Pedasa (Gökçeler) 3F 210
Pednelissos 6F 211
Pergamon 2D 212
Perge 6F 213
Phaselis 6G 216
Phellos 5G 217
Philadelphia 4E 218
Phoinix 3G 219
Phokaia 2E 220
Physkos 3G 221
Pinara 4G 222
Pisye 3F 223
Pitane 2D 224
Pogla 5F 227
Priene 2F 229
Pydnai 4G 231

Pyrnos 4G 233
Rhodiapolis 5G 234
Sagalassos 6F 235
Saittai 3D 236
Salihadası 3F 237
Sardis 3E 239
Seleucia Sidera 6E 246
Selge 6F 247
Sestos 2C 249
Sia 6F 250
Sibda 3F 251
Sibiğunda 5F 252
Side 6G 253
Sidyma 4G 254
Sillyon 6F 255
Simena 5G 256
Smintheion 1D 258
Smyrna 2E 259
Söğle 5G 260
Söğüt 3G 261
Stratonikeia 3F 263
Sura 5G 264
Syangela 3FG 265
Syrna 3G 267

Takina 5F 268
Taşyaka 4G 270
Teichiussa 3F 272
Teimiussa 5G 273
Telmessos (Karia) 3F 274
Telmessos (Lykia) 4G 275
Teos 2E 276
Termera 2/3G 277
Termessos 6F 278
Termossos (Kemerarası) 5G 279
Thera 3F 281
Thyateira 2D 283
Thyssanous 3G 284
Tlos 5G 287
Toriaion 5F 288
Tralles 3F 289
Trebenna 6F 290
Trysa 5G 291
Tyberissos 5G 293
Tymnos 3G 294

Xanthos 4G 295

Yanık Köy 2E 296
Yelten 5F 297

HARİTA IIb

Alexandria ad Issum 5B 11
Al Mina 5B 14
Anazarbos 4A 22
Anemurium 2B 25
Antiocheia ad Cragum 2B 27
Augusta 4B 44
Cambazli 3B 57
Charadros 2B 61
Claudiopolis 3B 64
Cocusus 5A 65
Comana Cappadociae 5A 69
Diocaesarea 3B 77
Elaeussa 3B 80
Epiphaneia 5B 85
Faustinopolis 4A 92
Flaviopolis 4A 93
Hamaxia 2B 101
Hieropolis Castabala 5A 105
Iotape 2B 116
Isaura Vetus 2A 117
Kagrai 2A 122
Kasai 2B 128
Kelenderis 3B 134
Kestros 2B 137
Kolybrassos 2B 143
Korakesion 2B 145
Korykos 3B 149
Kotenna 2B 150
Laertes 2B 158
Lamos 2B 162
Mallos 4B 175
Mopsuestia 4B 181
Nagidos 3B 187
Olba 3B 199
Pityoussa 3B 225
Podandos 4A 226
Pylae Ciliciae 4A 232
Seleucia ad Calycadnum 3B 244
Seleucia Pieria 5B 245
Selinos 2B 248
Soloi 4B 262
Syedra 2B 266
Tyana 4A 292
Zephyrion 4B 299

HARİTA: 3

Abydos D 1
Aigai F 2
Aizanoi E 4
Alabanda H 2
Alinda H 2
Amasra A 7
Anemorium K 8
Antiokheia G 6
Antiphellos K 4
Aphrodisias H 3
Arslankaya F 5
Arslantaş F 5
Artaka C 2
Aspendos I 6
Assos E 1
Atarneus E 1
Attaleia I 5
Ayazin F 5
Bahşayış D 6
Bargylis H 2
Bayraklı F 2
Beycesultan G 4
Çatalhöyük H 8
Dardanos D 1
Daskyleion D 3
Didyma H 2
Ellatunpınar G 6
Elaia F 1
Elmalı I 4-5
Ephesos G 2
Erythrai F 1
Fasıllar G 7
Gövurkale E 7
Gordion D 7
Gryneion F 1
Hacılar H 5
Halikarnassos I 2
Herakleia H 2
Hierapolis G 4
Iasos H 2
Ivriz H 9
Kadyanda I 4
Karabel F 2
Kaunos I 3
Korsunos I 2
Kibyra I 4
Klaros G 2
Klazomenai G 1
Knidos I 2
Kolophon G 2
Kos I 2
Kyme F 1
Kyzikos C 2
Labranda H 2
Lagina H 3
Lampsakos C 1
Laodikeia G 4
Larisa F 1
Lebedos G 1
Legen F 5
Letoon K 4
Limyra K 5
Magnesia G 2
Midascity D 6
Milesos H 2
Mylasa H 2
Myra K 5
Myrina F 1
Myus H 2
Neandreia D 1
Notion G 1
Nysa G 3
Olba I 9
Patara K 4
Pergamon E 2
Perge I 5
Pessinus E 6
Phaselis I 5
Phokaia F 1
Pinara K 4
Pitane F 1
Priene H 2
Prokonnesos C 2
Rhodiapolis K 5
Rhodos K 3
Sagalassos H 5
Sardes F 2
Selevkia K 9
Side I 6
Sillyon H 6
Smyrna F G 2
Stratonikeia H 3
Telmessos I 4
Teos G 1
Termessos I 5
Theangela I 2
Troia D 1
Tryta K 4
Xanthos K 4

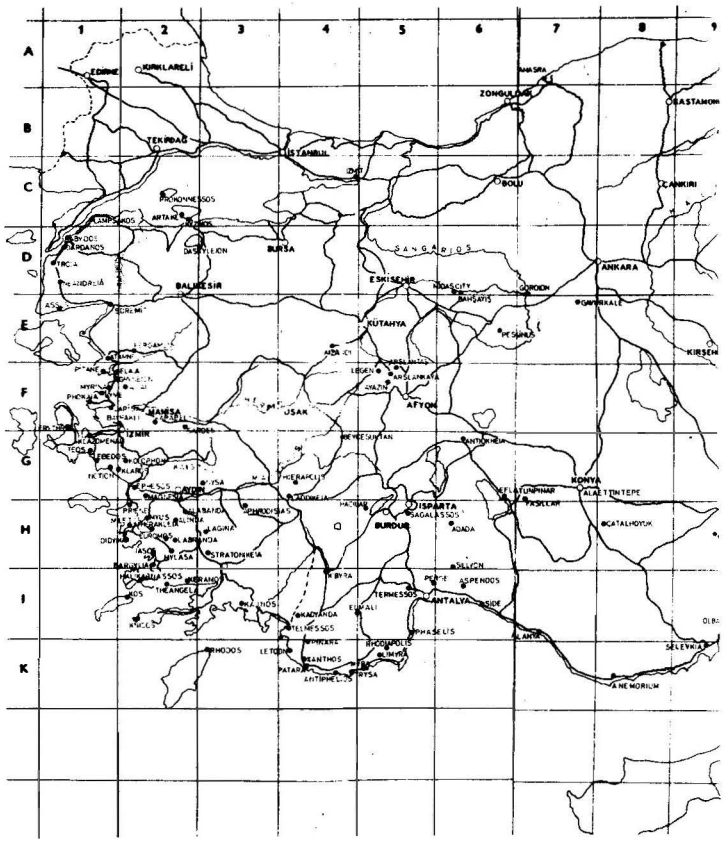

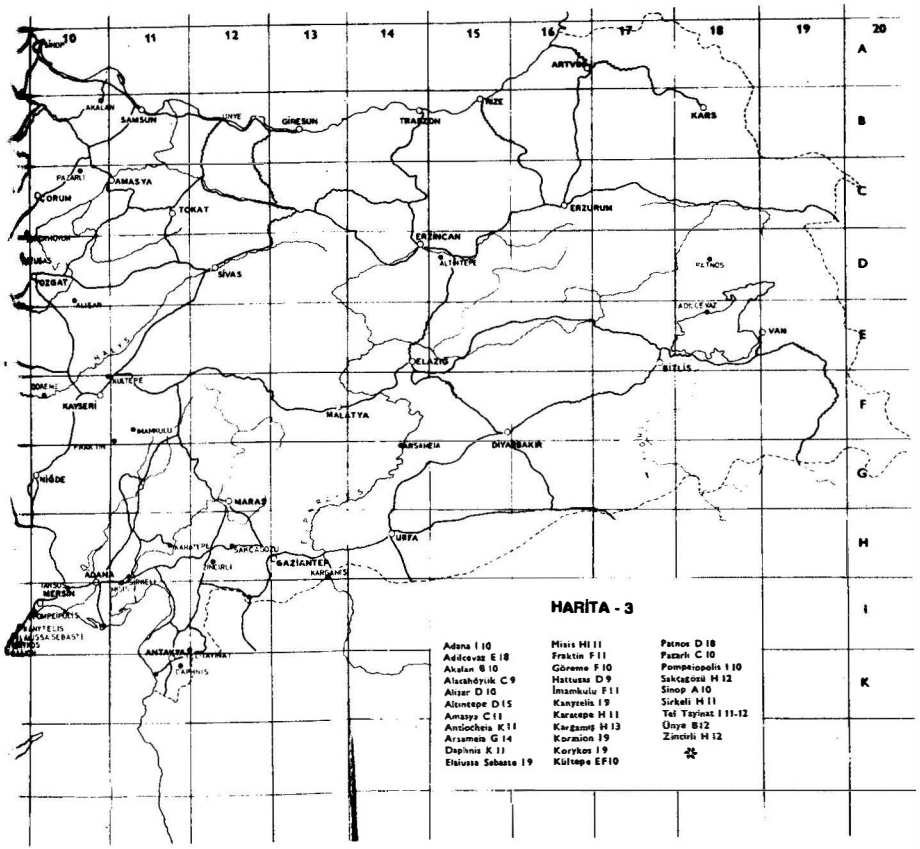

HARİTA - 3

Adana I 10
Addeevaz E 18
Akalan B 10
Alacahöyük C 9
Alizar D 10
Altıntepe D 15
Amasya C 11
Antiocheia K 11
Arsameia G 14
Daphnis K 11
Elaiussa Sebaste I 9
Misis H I 11
Fraktin F 11
Göreme F 10
Hattussa D 9
İmamkulu F 11
Kanyzelis I 9
Karatepe H 11
Karganış H 13
Korsuion I 9
Korykos I 9
Kültepe E F 10
Patnos D 18
Pazarlı C 10
Pompeiopolis I 10
Sakçagözü H 12
Sinop A 10
Sirkeli H 11
Tel Tayinat I 11-12
Ünye B 12
Zincirli H 12

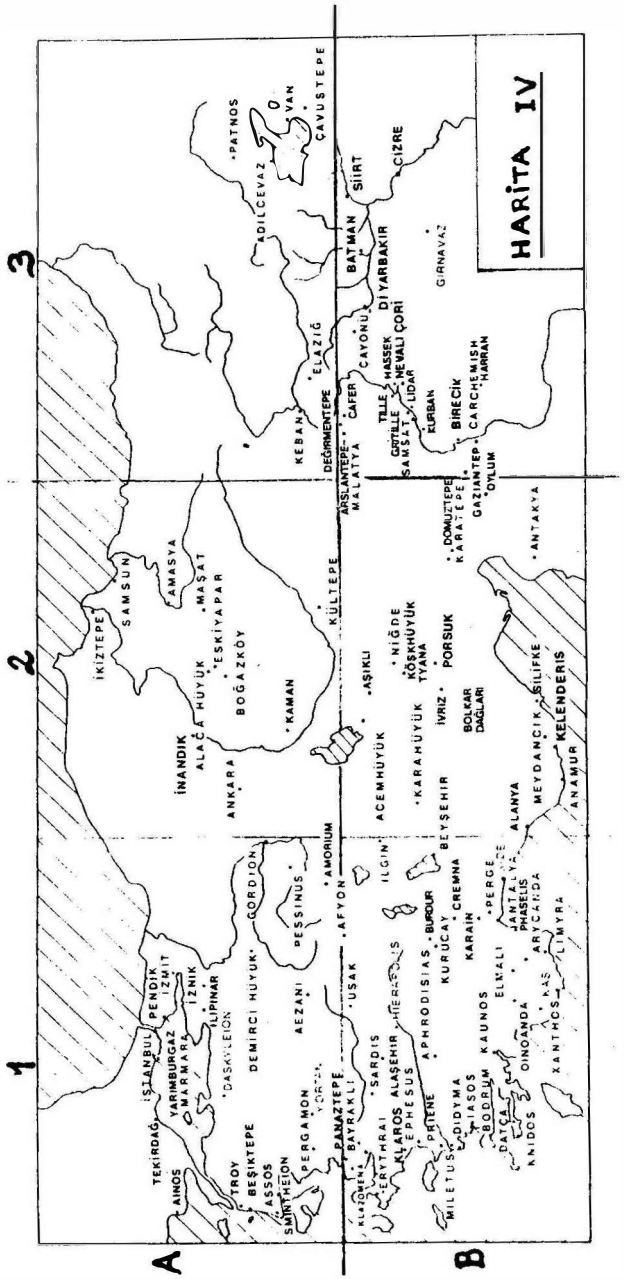

HARİTA IV

Acem Höyük B2
Adilcevaz A3
Aezani A1
Ainos A1
Alaca Höyük A2
Amorium A1
Aphrodisias B1
Arslantepe B3
Arykanda B1
Assos A1
Aşıklı B2
Bayraklı B1
Beşiktepe A1
Boğazköy A2
Cafer Höyük B3
Cremna B1
Çavuştepe A3
Çayönü B3
Daskleion A1
Değirmentepe AB3
Demirci Höyük A1
Didyma B1
Domuztepe B2
Elmalı B1
Ephesus B1
Erythrai B1
Eskiyapar A2
Girnavaz B3
Gordion A1
Gritille B3
Harran B3
Hassek B3
Hierapolis B1
Ilgın B1
Ilıpınar A1
İasos B1
İkiztepe A2
İnandık A2
İvriz B2
İznik A1
Kaman A2
Kara Höyük B2
Karain B1
Karatepe B2
Kaunos B1
Kelenderis B2
Klaros B1
Klazomenai B1
Knidos B1
Köşk Höyük B2
Kremna (Cremna) B1
Kurban B3
Kuruçay B1
Kültepe A2
Lidar B3
Limyra B1
Maşat A2
Meydancık B2
Miletus B1
Nevalı Çori B3
Oinoanda B1
Oylum B2
Panaztepe AB1
Patnos A3
Pergamon A1
Perge B1
Pessinus A1
Phaselis B1
Priene B1
Porsuk B2
Samsat B3
Sardis B1
Smintheion A1
Side B1
Tille B3
Tyana B2
Yarımburgaz A1
Yortan A1
Xanthos B1

HARİTA V
SEA OF MARMARA
ANKARA
RHODES
Havuzköy
Erzurum
Diyarbakır
Mardin
Urfa
Gaziantep
Malatya
Aleppo

HARİTA V

Acem Höyük 1
Adilcevaz 2
Ahıçaköy (Çağdın) 3
Ahlatlıbel 4
Akçasu 5
Akhisar 6
Alaca Höyük 7
Alişar 8
Alpullu 9
Altıntepe 10
Arslantaş 11
Arslantepe 12
Babaköy 13
Bayraklı 14
Belbaşı 15
Beldibi 15a
Beycesultan 16
Bitik 17
Boğazköy 18
Boz Höyük 19
Büyük Güllücek 20
Büyünlü 21
Can Hasan 22
Çandarlı 23
Çatal Höyük 24
Çavuştepe 25
Çayönü 26
Değirmentepe 27
Demirci Höyük 28
Dündartepe 29
Emet 30
Ephesus 31
Ergani 32
Etiyokuşu 33
Fikirtepe 34
Fraktin 35
Gavurkale 36
Gedikli 37
Gordion 38
Gömele 39
Güzelova 40
Hacılar 41
Hanyeri 42
Has Höyük 43
Havuzköy 44
Hemite 44a
Horoztepe 45
Höyücek 46
Ilıca 47
Islahiye 48
İmamkulu 49
İnandık 50
İzmik 51
Kadılni 52
Kaledoruğu (Kavak) 57
Kapalın 53
Karabel 54
Kara Höyük 55
Karain 56
Kavak 57
Karaoğlan 58
Karataş (Sema Höyük) 59
Karatepe 60
Karaz 61
Kargamış 62
Kayalıdere 63
Kayapınar 64
Kızılkaya 65
Kocagöz Höyük 66
Koçumbeli 67
Koyunlu 68
Kula 69
Kumbucağı 70
Kusura 71
Külhepe 72
Mahmatlar 73
Maşat 74
Miletus 75
Oktzini 76
Palanlı 77
Pazarlı 77a
Patnos 78
Pirin 79
Polatlı 80
Pulur 81
Sakçagözü 82
Sirkeli 83
Soma 84
Suberde 85
Taşçı 86
Tavşanlı 87
Tekeköy 88
Tilmen Höyük 89
Tilkitepe 90
Toprakkale 91
Troy 91a
Ünseli 91b
Varto 92
Yağmurluköy 93
Yazılıkaya 94
Yazırhöyük 95
Yesemek 96
Yortan 97
Zincirli 98

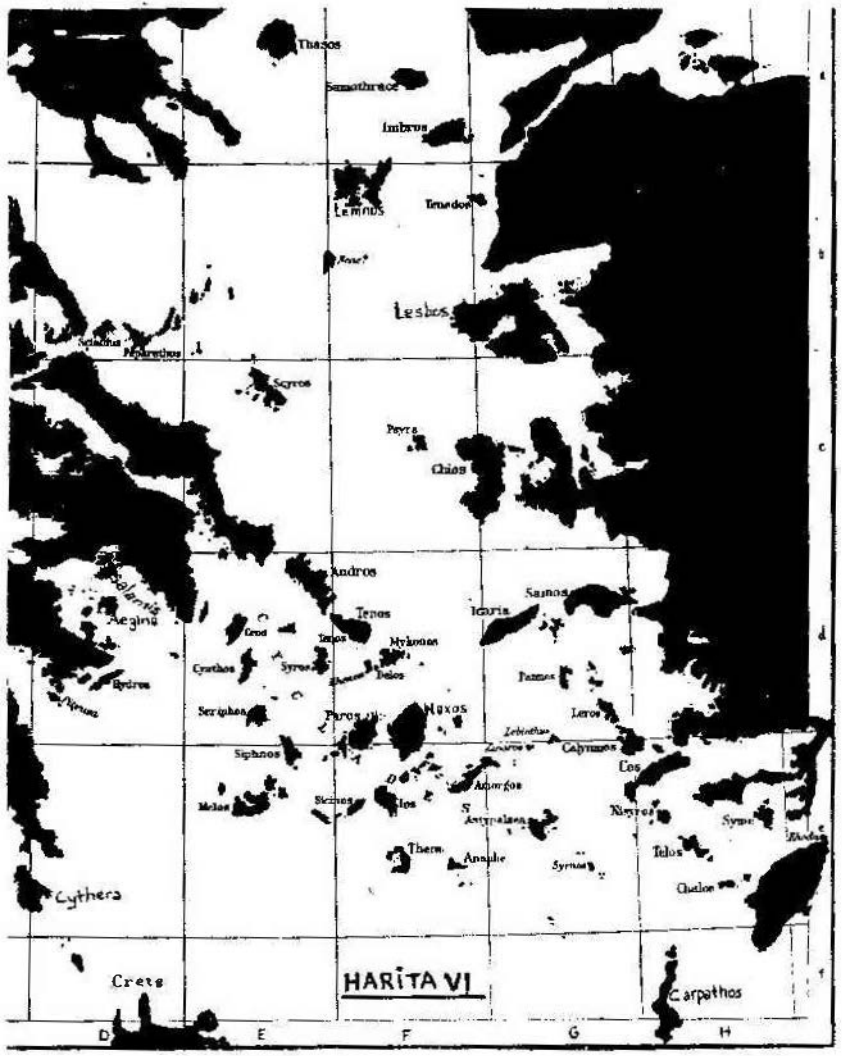

HARİTA VI

Aegina Dd
Amorgos Fe
Anaphe Fe
Andros Ed
Astypalaea Ge
Calymnos Ge
Carpathos Hf
Ceos Ed
Chalce He
Chios FGc
Cinaros Ge
Cos GHe
Cerete Df
Cyklades EFde
Cynthos Ed
Cythera De
Delos Fd
Euboea DEc
Hydrea Dd
İcaria Gd
İmbros Fa
İos Fe
K harfi için Bkz. C harfi
Lebinthus Gd
Lemnos Fb
Leros Gd
Lesbos FGb
Mykonos Fd
Naxos Fd
Neae EFb
Nisyros He
Paros Fde
Patmos Gd
Peparethus Db
Pityusa Dd
Psyra Fc
Rhenea Fd
Rhodus He
Salamis Dd
Samos Gd
Samothrake Fa
Sciathus Db
Scyros Ec
Seriphos Ed
Sicinos Ee
Siphnos Ede
Syme He
Syrnos Ge
Syros Ed
Telos He
Tenedos Gb
Tenos Fd
Thasos Ea
Thera Fe

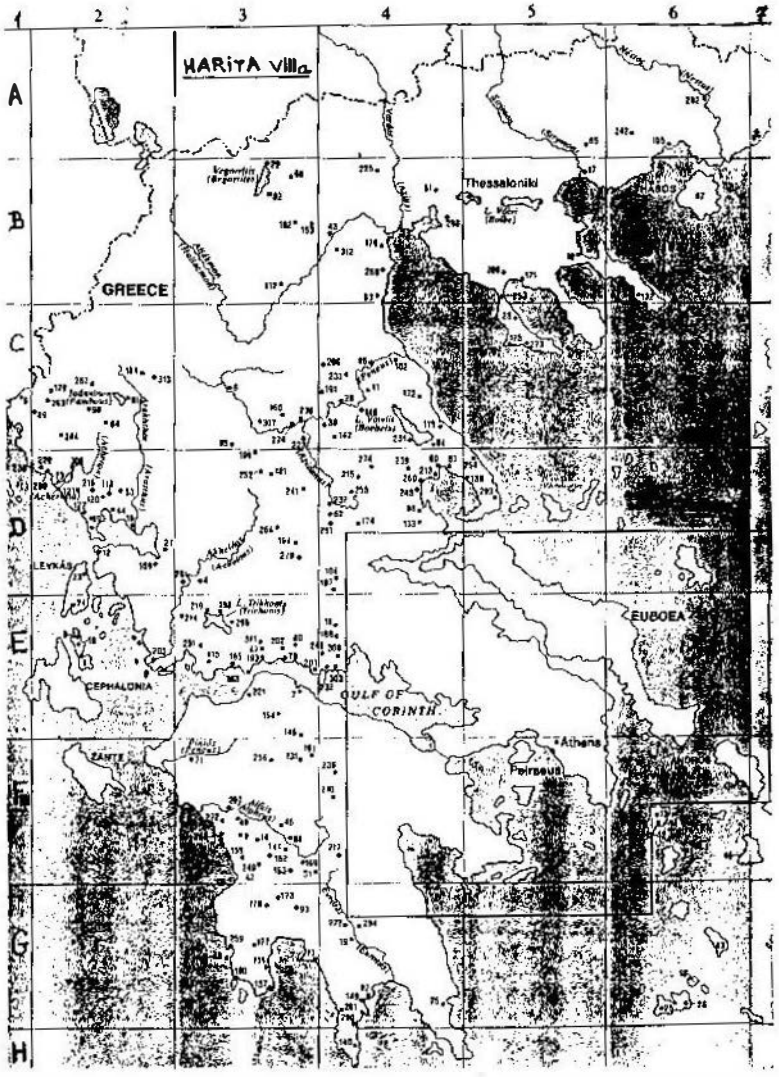

HARİTA VIIIa

YUNANİSTAN

Abdera 7A 2
Agrinion 3D 4
Aiginion 3C 6
Aigion 3E 7
Aipion 3F 9
Akanthos 5B 10
Aktion 2D 12
Alagonia 3G 13
Alipheira 3F 14
Ambrakos 2D 16
Amphipolis 5B 17
Amphissa (West Lokris) 4E 18
Amyklai 4G 19
Aphytis 5C 23
Argos Amphilochikon 2D 27
Argura 4C 28
Arnissa 3B 29
Asea 3F 31
Atrax 4C 38
Babes 3F 40
Bakraina ("Mopsion") 4C 41
Bassai 3F 42
Beroia 4B 43
Bouchetion 2D 44
Bouphagion 3F 46
Bouttos (West Lokris) 3E 47
Charadra 2D 53
Demetrias 4D 60
Dherveni 4B 61
Dhranista 4D 62
Dion 4B 63
Dodona 2C 64
Drabeskos 5A 65
Edessa 3B 68
Elis 3F 71
Ephyra 2D 73
Epidauros Limera 4G 75
Erythrai (West Lokris) 3E 79
Eupalion (West Lokris) 3E 80
Eurymenai 2C 81
Farangi 3B 82
Glaphyrai 4C 84
Gomphoi 3C 85
Gonnos 4C 86
Goritsa 4D 87
Gortys 3F 88
Goumani 2C 89
Grammeno 2C 90
Gytheion 4G 92
Haghios Phloros 3G 93
Halos 4D 98
Homolion 4C 102
Hypata 4D 104
Ithome 3D 109
Kaliane 3B 112
Kalydon 3E 115
Kandianika 3G 116
Kassope 2D 118
Kasthaneia 4C 119
Kastri 2D 120
Kastrion 2D 121
Kastrorachi 3D 278
Kastrosikia 2D 122
Khrisorrakhi 2C 129
Kleitor 3F 131
Kleonai 6B 132
Kokoti 4D 133
Koroni 3G 137
Korope 5D 138
Kourno 4H 140
Krambovos 3F 141
Krannon 4C 142
Kynaitha 3E 146
Larissa 4C 148
Las 4G 149
Lefkadia 3B 153
Leontion 3E 154
Lepreon 3F 155
Limnaia 2D 159
Limnaion 3C 160
Lousoi 3F 161
Lykaion 3F 162
Lykosoura 3F 163
Makra Kome 3D 164
Makynia (West Lokris) 3E 165
Megalopolis 3F 169
Mekyberna 5B 171
Meliboia 4C 172
Meligala 3G 173
Meliteia 4D 174
Mende 5C 175
Mesopotamon 3G 177
Messene 3G 178
Methone (Macedonia) 4B 179
Methone (Messenia) 3G 180
Metropolis 3D 181
Mieza 3B 182
Molykreion (West Lokris) 3E 183
Moni Voutsa 2C 184
Mt. Oeta 4D 187
Myania (West Lokris) 4E 188
Mylai 4C 191
Naupaktos (West Lokris) 3F 193
Neapolis 6A 195

Neromana ("Phystion") 3E 198
Nikopolis 2D 199
Nista 2D 200
Oiantheia (West Lokrs) 3E 201
Oineon (West Lokris) 3E 202
Oiniadai 2E 203
Olosson 4C 206
Olympia 3F 207
Olynthos 5B 208
Orchomenos (Arkadia) 4F 210
Pagasai 4D 213
Paianion 3E 214
Palaiopharsalos 4D 215
Palioroforon 2D 216
Pallantion 4F 217
Paravola 3E 219
Parga 2D 220
Patrai 3E 221
Peirasia 3C 223
Pelinna 3C 224
Pella 4B 225
Perdhika 1D 230
Petra 4C 231
Phaistinos (West Lokris) 4E 232
Phalanna 4C 233
Pharkadon 3C 236
Pharsalos 4D 237
Pheneos 4F 238
Pherai 4D 239
Phigalia 3F 240
Philia 3D 241
Philippi 6A 242
Photike 2C 244
Phthiotic Thebes 4D 245
Physkeis (West Lokris) 4E 248
Pleuron, Nea Pleuron 3E 251
Portitsa 3D 252
Poteidaia 5B 253
Pouri 5D 254
Proerna 4D 255
Psophis 3F 256
Pydna 4B 258
Pylos 3G 259
Pyrasos 4D 260
Pyrrhichos 4G 261
Radotovi 2C 262
Raveni 2C 263
Rentina 3D 264
Samikon 3F 266
Skillous 3F 272
Skioni 5C 273
Skotoussa 4D 274
Sparta 4G 277
Stratos 3D 281
Stravroupolis 6A 282
Tainaron 4H 285
Teuthrone 4G 290
Thaumakoi 4D 291
Theotokosu 5D 293
Therapnai 4G 294
Thermos 3E 296
Thessalonike 4B 298
Tolphon (West Lokris) 4E 303
Trikastron 2D 306
Trikka 3C 307
Triteia (West Lokris) 4E 308
Velvina 3E 311
Verghina 4B 312
Voutonosi 2C 313

YUNAN ADALARI

Amorgos
Amorgos 8G 3
Delos 7F 7
Ithaca
Alakomenai 2E 8
Exoghi 2E 9
Pelikate 2E 10
Keos
Haghia Irini 6F 12
Ioulis 6F 13
Karthaia 6F 14
Kimolos 6G 18
Leukas
Leukas 2D 23
Leukatas 2E 24
Melos
Klima 6G 25
Zephiria 6G 26
Sikinos 7G 42
Siphnos 6G 43
Sphakteria 3G 45
Syros 6/7F 46
Thasos 6B 47

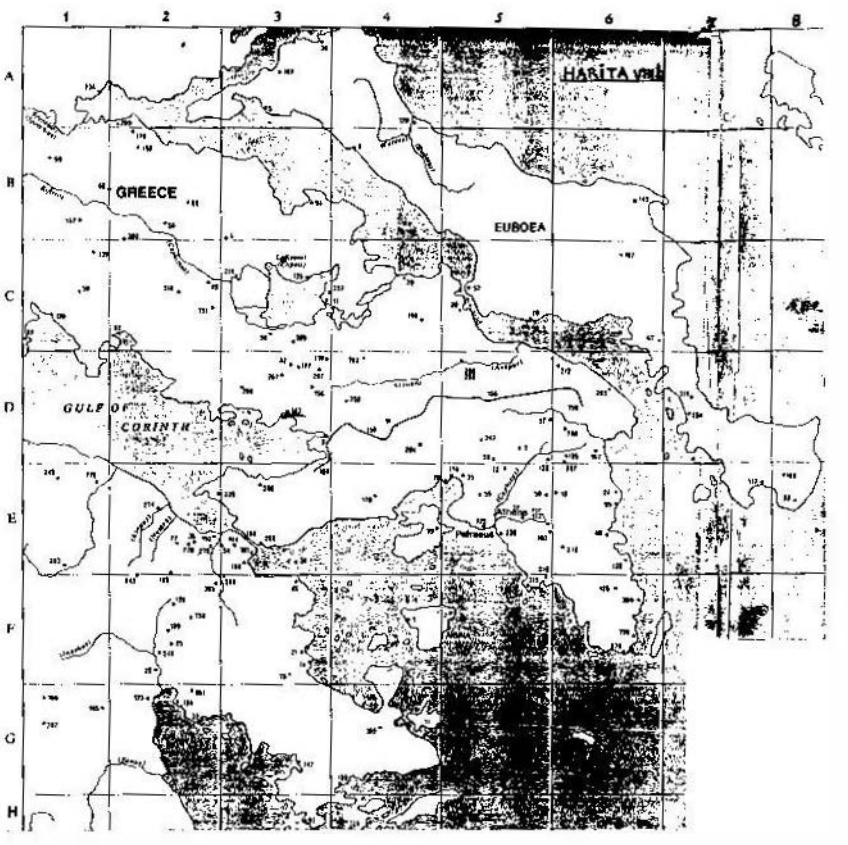

HARİTA VIIIb

YUNANİSTAN

Abai 3B 1
Acharnai 5D 3
Aidepsos 3A 5
Aigosthena 3D 8
Akraiphia 3C 11
Amarousion 6E 15
Anthedon 4C 20
Anthedos 3F 21
Antikyra 2C 22
Araphen 6E 24
Argive Heraion 2F 25
Argos 2F 26
Artemision 3A 30
Asine 2G 32
Askra 3D 33
Aspis 3E 34
Aspropyrgos 5E 35
Assos 2E 36
Athens 5E 37
Aulis 5C 39
Boukephalos 3F 45
Brauron 6E 48
Chaironeia 2C 49
Chalandri 5E 50
Chaleion (West Lokris) 1C 51
Chalkis 5C 52
Corinth 2/3E 54
Daphne 5E 55
Daulis 2B 56
Dekeleia 5D 57
Delphi 1C 58
Dema Pass 5D 59
Drymaia 1/2B 66
Dystos 6C 67
Elateia 2B 69
Eleusis 5E 70
Epano Liosia Wall 5E 72
Epidauros 3F 74
Epidauros Sanctuary 3F 76
Epiekia 2E 77
Eretria 5C 78
Geraistos 8E 83
Gyphtokastro 4D 91
Halai 3B 94
Halai Araphenides 6E 95
Haliartos 3C 96
Halieis 3H 97
Herakleia Trachinia 1B 99
Hermione 4G 100
Histiaia 3A 101
Hymettos, Mt. 5E 103
Hysiai 1G 105
Ikaria 6D 106
Isthmia 3E 107
Isthmus of Corinth 3E 108
Kabirion 3D 110
Kaisariani 5E 111
Kallithea 5E 113
Kalo Pigadi 5E 114
Karystos 7E 117
Kenchreai (Argolis) 2G 123
Kenchreai (Corinthia) 3E 124
Kephale 6F 125
Kephissia 5D 126
Keressos 3D 127
Kerinthos 4A 128
Kirrha 1C 130
Kontoporeia 2F 134
Kopai 3C 135
Koroneia 6E 136
Korykian Cave 1C 139
Kreusa 3D 143
Kromna 3E 144
Kyme 6B 145
Lambagiana 3G 147
Laurion 6F 150
Lebadeia 2C 151
Lechaion 2E 152
Leuktra 3D 156
Lilaia 1B 157
Limes, Attica 3E-6D 158
Mantinea 1G 166
Marathon 6D 167
Megara 4E 170
Mendenitsa 2B 176
Mt. Apesas 2E 185
Mt. Ochia 8E 186
Mycenae 2F 189
Mykalessos 4C 190
Naryka 2B 192
Nauplia 2G 194
Nemea 2F 196
Neochori 6C 197
Oinoe (Attica) 4D 204
Oinoi (Corinthia) 3E 205
Onchestos 3C 209
Orchomenos (Boiotia) 3C 211
Oropos 6D 212
Panopeus 2C 218
Peiraeus 5E 222
Pellene 1E 226
Pendeli 6D 227
Penteskouphia 2E 228
Perachora 2E 229
Phalara 1A 234
Phaleron 5E 235
Phlious 2E 243
Phyktia 2F 246
Phyle 5D 247
Pitsa 1E 249
Plataiai 4D 250
Ptoion 3C 257
Rhamnous 6D 265
Sanctuary of the Muses 3D 267
Schoinous 3E 268
Sikyon 2E 271
Skoutela 2E 275
Sounion 6F 276
Sphettos (Koropi) 6E 279
Stamata 6D 280
Stymphalos 1E 283
Styra 7D 284
Tanagra 5D 286
Tegea 1G 287
Tegyra 5D 288
Tenea 3EF 289
Thebes 4D 292
Thermopylai 2A 295
Thespiai 3D 297
Thisbe 3D 299
Thorikos 6F 300
Tiryns 2G 301
Tithorea 2BC 302
Tretos 2F 305
Troizen 4G 309
Vari 5EF 310
Zarka 7D 314
Zoster, Capc 5F 315

YUNAN ADALARI

Aigina
Aigina 4F 1
Aphaea 5F 2
Kalauria 4G 11
Salamis
Salamis 4E 39

EK BÖLÜM II

TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ ÇAĞLAR, DÖNEMLER, UYGARLIKLAR

1- PALEOLİTİK Eski ya da Yontma Taş Çağı. M.Ö. 600000-10000. Avcılık ve toplayıcılık çağı. Kendi içinde de üç bölüme ayrılır: Alt P., Orta P., Üst P. Alet olarak taştan tek ya da iki taraflı el baltası, uzun yaprak biçiminde bıçaklar kullanılmıştır. Kemikten iğneler, mızrak uçları da görülmektedir. En büyük aşama ise iki çakmak taşının birbirine sürtülmesiyle meydana gelen ateşin keşfidir. Antalya çevresindeki Karain, Beldibi ve Belbaşı mağaraları bu çağın sonlarında kullanılmıştır.

2- MEZOLİTİK Orta Taş Çağı. M.Ö. 10000-8000. Paleolitik ve Neolitik arası bir geçiş dönemidir. Taştan aletler daha çeşitlidir. Köpek ilk evcil hayvan olarak görülür. Gıda birikimine de başlanır. Mağara resimleriyle ilk resim sanatı yaratılmıştır. Önemli bazı merkezler Samsun Tekeköy, Karain, Beldibi'dir.

3- NEOLİTİK Cilâlı Taş Çağı. M.Ö. 8000-5500. İlk üretime geçiş başlar. Silâhlar biraz daha keskin ve gelişmiştir. Öküz, keçi, koyun gibi hayvanlar ehlileştirilmiştir. İlk yerleşik hayat başlamıştır. Kap kacak yapımı başlamıştır. Şişman olarak yapılan kadın heykelcikleri, doğurucu ve bereketin simgesi olarak kabul edilen tanrıça heykelcikleri de bu dönemde görülür. Önemli merkezler Çatal Höyük, Hacılar, Yümüktepe, Gözlükule, Sakçagözü'dür.

4- KALKOLİTİK Taş ve Maden Çağı. M.Ö. 5500-3000. Üç dönem gösterir: Erken Kalkolitik (M.Ö. 5500-4500)
Orta Kalkolitik (M.Ö. 4500-4000)
Geç Kalkolitik (M.Ö. 4000-3000)
İlk bakır aletlerin ortaya çıktığı dönem. Taş aletler de devam etmektedir. Önemli merkezlerden bazıları Hacılar, Beyce Sultan, Büyük Göllücek, Pazarlı, Yazırhöyük, Kuruçay, Norşuntepe, Fikirtepe, Değirmentepe'dir.

5- TUNÇ ÇAĞI M.Ö. 3000-1200. Bakırla kalayın karışımından oluşan ve döneme adını veren tunç bu dönemde alet ve kap yapımında kullanılmıştır. Mezopotamya'da ve Mısır'da tunçtan eserlerin yapılmaya başlandığı sıralarda (M.Ö. 4. bin sonu) yazı keşfedilmiş olduğundan bu ülkeler için Tunç Çağı deyimi yerine yazılı belgelerden elde edilen kronoloji ve sınıflandırmalar kullanılır. Anadolu, Hellas (Yunanistan) ve Avrupa için Tunç Çağı deyimi geçerlidir. Tunç Çağı Anadolu'da M.Ö. 3000, Girit, Ege ve Hellas'da M.Ö. 2800-2000, Avrupa'da ise M.Ö. 2000 yıllarında başlar. Anadolu'da Tunç Çağı üç evre gösterir:

Erken Tunç Çağı: M.Ö. 3000-2500. Tunç aletler çok yaygın değildir.

Orta Tunç Çağı: M.Ö. 2500-2000. Bu dönemde tunç eserler bir bolluğa ulaşmıştır. En büyük aşama çömlekçi çarkının icadıdır. Anadolu bu dönemde şehircilik, mimarlık, heykeltraşlık ve çömlekçilikte önemli merkezlerden biri durumundaydı.

Geç Tunç Çağı: M.Ö. 2000-1200.
Tunç Çağının Anadolu'daki önemli merkezleri olarak Kültepe, Horoztepe, Polatlı, Etiyokuşu, Ahlatlıbel, Tilkitepe, Alacahöyük, Boğazköy, Alişar, Dündartepe, Mahmatlar ve Eskiyapar sayılabilir.

Bu çağda Anadolu'da küçük şehir beyliklerinin kurulduğu ve bu şehirlerin surlarla çevrildiği yapılan kazılarla anlaşılmıştır. Surlarla çevrili olan bu şehirlerin sıkışık yapılardan meydana geldiği görülmektedir. Genellikle taş temelli, kerpiç duvarlı evler dörtgen ya da gayri muntazam dikdörtgen odalı olup bu odalarda

ocak, fırın ve sedir de vardır. Bu çağda çanak çömlek elde yapılmış, tek renkli ve pek azı boya ile süslenmiştir. Boyalı kaplar daha çok kırmızı ve açık zemin üzerine koyu renklerle süslüdür. Gerek kazıma ve gerekse boya ile süslü kaplarda motifler geometriktir. Çanak çömleğin ana tipleri gaga ağızlı testiler, üç ayaklı gaga veya yuvarlak ağızlı testiler, emzikli çaydanlıklar, siyap perdahlı üzeri yiv ve kabartmalarla geometrik süslü geniş karınlı çömlekler, tek kulplu kase ve fincanlar, çift kulplu vazolar, insan yüzlü testilerdir.

6- MİNOS UYGARLIĞI Girit'de Tunç Çağında gelişir ve şu evreleri izler:

Erken Minos	M.Ö. 2800-2000
EM I	(M.Ö. 2800-2500)
EM II	(M.Ö. 2500-2200)
EM III	(M.Ö. 2200-2000)
Orta Minos	M.Ö. 2000-1550
OM I	(M.Ö. 2000-1900)
OM II	(M.Ö. 1900-1700)
OM III	(M.Ö. 1700-1550)
Geç Minos	M.Ö. 1550-1050
GM Ia	(M.Ö. 1550-1500)
GM Ib	(M.Ö. 1500-1450)
GM II	(M.Ö. 1450-1400)
GM III	(M.Ö. 1400-1050)
GM IIIa	(M.Ö. 1400-1300)
GM IIIb	(M.Ö. 1300-1200)
GM IIIc	(M.Ö. 1200-1050)

PROTOHİSTORİK DÖNEM (M.Ö. 2500-1750)

7- HATTİ UYGARLIĞI M.Ö. 2500-2000. Hattiler Anadolu'nun yerli halkıdır. Hatti Ülkesi Anadolu'nun bugüne kadar bilinen en eski adıdır. Kaniş, Hattuş, Zalpa, Alacahöyük, Horoztepe, Mahmatlar gibi önemli merkezleri bulunmaktaydı. Bu dönemde görülen eserlerde özellikle bezeme yönünden belirli ve özgün bir stil birliği egemendir. Bu stil birliği en belirgin olarak güneş kursları ve hayvan heykelciklerinde görülmektedir.

7a- BEYLİKLER DÖNEMİ M.Ö. 1900-1700. Anadolu'nun ilk Tarih Çağına girmesine yol açan dönem. Bu dönemin sanatı Hatti sürecine bağlı olmakla birlikte yine de yeni bir sanat anlayışının ürünüdür. Çok renkli keramikler bu dönemin özelliğidir.

8- ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI M.Ö. 2000-1800. Bu çağın sanatında heykel, kabartma veya kaya anıtları gibi büyük boy eserler henüz yoktur. Çağın sanatını daha çok silindir ve damga mühürler, insan ve hayvan heykelcikleri, hayvan biçiminde içki kapları temsil etmektedir. Bu çağda Mezopotamya etkisi de görülmektedir. Çanak çömlek bu çağda büyük bir gelişme göstermiştir. Tek renkli kaplar perdahlı ve ayna gibi parlak astarlıdır. Perdahlama ile madenî bir görünüş kazanmışlardır. Boyalı çanak çömleğin krem zemini kırmızı, kahverengi ve siyah geometrik motiflerle bezenmiştir. Bunlar arasında dalgalı şeritler, su kuşu motifleri önemli yer tutar. Bu çağda çeşitli tanrı tasvirleri de görülmektedir. Bu tasvirler ve dinî sahneler silindir mühür baskıları üzerinde yer alır. Bu çağa ait çivi yazılı tabletler de önemli ip uçları vermektedir. Bu çağın karum adı verilen Anadolu'daki önemli merkezlerinden birkaçı Kültepe, Acemhöyük, Alişar, Boğazköy'dür.

9- HİTİT UYGARLIĞI M.Ö. 1800-1200. Hititler M.Ö. 2. bin yılın başlarında Orta Asya'dan Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gelmişler, M.Ö. 1800'lerde bir varlık olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır. Başkentleri Boğazköy'dü. Hitit İmparatorluk Çağında tasvirî sanat eserlerinde yeni bazı özellikler görülür. Büyük boy kabartmalar, heykeller ve orthostatlar Anadolu'da ilk defa bu dönemde görülür. Aynı üslûba göre yapılmış altın, fildişi, tunç ve taştan yapılmış tanrı heykelcikleri ve kabartmaları da önemli bir yer tutarlar. Hititler Anadolu'nun yerli bir özelliği olan damga mühür sanatını geliştirmişlerdir. Çanak çömlek sanatı Asur Ticaret Kolonileri Çağında görülenlere oranla gerileme gösterir. Kap şekilleri, boya ile süslü vazolar azalmış teknik gerilemiştir. Fakat çeşitli dinî motiflerle bezeli ve dinî bir olayı

yatay frizler halinde gösteren kabartmalı iri vazoların (İnandık vazosu gibi) önemli örnekleri bu dönemde verilmiştir. Tabletler de bu dönemde boldur. Hitit anıtsal mimarisinin ilginç bir motifi büyük, simetrik kapı yapılarıdır. Tapınak planları birbirlerinin aynı değildir, fakat girişler ve kült odası düzeni benzer kalır. Kült odasına doğrudan doğruya değil, başka bir ara odadan girilir.

10- EGE GÖÇLERİ Yunanistan, Adalar ve Anadolu M.Ö. 2. binin ikinci yarısında çok önemli tarihsel ve toplumsal olaylara sahne olmuştur. Troia savaşı (yaklaşık M.Ö. 1240), Hitit Krallığının yıkılması (yaklaşık M.Ö. 1190), Dorların Yunanistan'ı istilâsı (yaklaşık M.Ö. 1200) ve Phryglerin Anadolu'ya gelmeleri bu dönemde olmuştur. Toplumların bölgedeki bu hareket ve yer değiştirmelerine Ege Göçleri adı verilir.

11-GEÇ HİTİT ŞEHİR DEVLETLERİ M.Ö. 1200-700. Ege Göçleriyle yıkılan Hitit İmparatorluğunun yerini Geç Hitit Şehir Devletleri almışlardır. Bu kültürün örnekleri Kargamış, Zincirli, Karatepe, Malatya, Sakçagözü ve Maraş'da görülür. Hilâni denilen yapı tipi bu dönemin kendine özgü mimarlık ögesini oluşturur. Bu dönemde Hitit çivi yazısı yerine yine Hititlere özgü olan Hitit resim yazısı tek başına kullanılmıştır. Geç Hitit Şehir Devletlerinin merkezlerinde şehir surlarının kapıları, saraylar, resmî binalardan bazıları dik duran kabartmalı taşlar (orthostatlar) ve hiyeroglifli yazıtlarla süslenmiştir. Eski (M.Ö. 1200-950), Orta (M.Ö. 950-850), Son (M.Ö. 850-700) olarak üç safha gösteren bu dönemin, özellikle orta ve son safhasına ait olan sanat eserlerinde komşuları ve düşmanları olan Asur etkisi görülür. Geç Hitit Şehir Devletlerinin Anadolu arkeolojisi ve sanatındaki en önemli anlamı çeşitli iniş çıkışlarla Hitit sanatını M.Ö. 700 yıllarına kadar yaşatmış olmasındadır.

12- MİKEN UYGARLIĞI 1600-1200. Yunanistan'ın M.Ö. 2. bin sakinleri olan Akhaların yarattığı uygarlıktır.

13- SUB MİKEN DÖNEMİ ya da KARANLIK ÇAĞLAR M.Ö. 1200-1050. Miken Uygarlığı Dorların Yunanistan'a gelmeleri ile önemini kaybetmeye başlamış ve bölge karanlık bir döneme girmiştir. Karanlık Çağlar adıyla da anılan ve Sub Miken adı verilen bu dönemde Miken vazo sanatı sanat ve teknik özelliklerinden çok şey kaybetmiş olarak bir süre daha devam etmiştir.

14- YUNANİSTAN'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER (Yaklaşık olarak M.Ö. 12. yy'ın sonları). Üç topluluk bu göçlerle Batı Anadolu'ya gelmiştir ve yerleşmiştir. Aioller (kuzeye), İonlar (orta bölgeye), Dorlar (güneye).

15- GEOMETRİK DÖNEM M.Ö. 1050-700. Bu dönemin sanatı başlangıçta dış etkenlere bağlı olmadan kendi kendine oluşan ve gelişen bir sanat görünümündedir. Bu sanatı simgeleyen geometriklik özellikle vazo resimlerinde hakim olan geometrik şekil ve özellikten ileri gelmektedir. Bu sanat bilginler tarafından Dorlara maledilmektedir ve Grek sanatının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

15a1- PROTO-GEOMETRİK ÜSLÛP M.Ö. 1050-900. Geometrik sanatın başlangıç dönemi. Bu döneme ait eserler ve buluntulardan toplumun yaşantısıyla ilgili bilgiler edinilememektedir. Bu döneme ait vazolar Akha geleneğine bağlı Sub Miken vazolardan sonra belirmeye başlamışlardır. Olgun bir teknikte yapılmış olan bu vazoların açık renkte dış yüzeyi siyah parlak bir boya ile yatay şeritler veya frizlere ayrılmakta, bu şeritlerin içleri sayıları fazla olmayan düz hatlar, içiçe geçen daireler ya da dalgalı hatlarla doldurulmaktadır. Şematik bir şekle sokulmuş at tasvirlerine ise çok seyrek rastlanmaktadır. Bu üslûbun en tipik özelliği bezeme ile vazo biçimi arasında tam bir uygunluk olmasıdır. Yeknesaklığı ile göze çarpan Akha keramiklerinin tersine olarak birtakım bölgesel farklar gösteren bu çeşit vazolar Atina'da hızlı ve sürekli bir gelişim geçirmişler ve geometrik vazoları meydana getirmişlerdir.

15a2- GEOMETRİK ÜSLÛP

İlk Geometrik	(M.Ö. 900-800)
Olgun Geometrik	(M.Ö. 800-740)
Son Geometrik	(M.Ö. 740-700)

Geometrik vazoların yüzeyleri yine yatay frizlere ayrılmakta, bunlar dikey çizgilerle kare ya da dikdörtgen alanlar veya metoplara bölünmekte, bu metopların içi zigzag hatlar, gamalı haç, meandr motifi, düz ve dalgalı hatlar gibi motifler ve geometri şemasına uydurulmuş hayvan (Yunanistan'daki vahşi ve evcil hayvanlar) ve insan motifleriyle doldurulmakta. O dönemdeki tapınaklarda görülen ahenkli şekil ve oranlar bu vazo kompozisyonlarında da sezilmektedir. Geometrik üslûp yalnız keramiklerde değil, sanatın başka dallarında da kendini göstermektedir. Madenî eserler (İğne başları, çeşitli kaplar vb.), tunçtan ve kilden yapılmış hayvan (en çok at) ve insan heykelcilikleri de geometrik üslûbun örneklerini verirler. Geometrik dönemde bacaklar ve baş daima profilden, göğüs önden resmedilirdi. Geometrik figürler, özellikle koşarken, düşecekmiş hissini verirler.

15b- ORİENTALİZAN DÖNEM M.Ö. 720-650. Doğu etkisinin başladığı dönem. Geometrik dönemden Arkaik Döneme bir geçiş aşaması oluşturur. Sanatçılar bu dönemdeki etkilenmeleri ürünlerine bir uyarlama biçiminde almışlardır. Aslan, sfenks gibi hayvanlarla palmet, lotüs gibi bitki motiflerini eserlerinde kullanmışlardır. Bu motifler yalnız siyah siluet şeklinde değil, iç ayrıntılarıyla birlikte resmedilmişlerdir. Yine bu dönemde düz ve köşeli hatların yerini yuvarlak ve eğri hatlardan meydana gelen bezekler almıştır. Bütün bu etkilenmeler geometrik üslûbun kuruluk ve sertliğinin giderilmesinde başlıca etken olmuştur.

15c- ARKAİK DÖNEM M.Ö. 650-480. Bu dönemin en belirgin ürünleri kore ve kuros heykelleridir. Ayrıca bkz. **Arkaik.**

İlk Arkaik (M.Ö. 650---580/570)
Olgun Arkaik (M.Ö. 580/570 - 540/530)
Son Arkaik (M.Ö. 540/530-480)

15d- KLÂSİK DÖNEM M.Ö. 480-330.
İlk Klâsik (Sert Üslûp) M.Ö. 480-450.
Olgun Klâsik (M.Ö. 450-420)
Zengin Klâsik (M.Ö. 420-390)
Geç Klâsik ya da II. Klâsik Dönem (M.Ö. 390-330).

16- URARTU UYGARLIĞI M.Ö. 900-600. Doğu Anadolu'da Van gölü çevresinde ve Güney Kafkasya'da gelişen uygarlık. Başlıca merkezleri Van (esas merkez), Toprakkale, Adilcevaz, Çavuştepe, Patnos, Kayalıdere, Altıntepe'dir. Urartular özellikle mimarlıkta ve maden işçiliğinde ustaydılar. Tunç işlerinin sanat değeri yüksektir. Maden eserler arasında, altın ve gümüş ziynet eşyaları, kabartmalarla süslü tunç kemerler, tunçtan hayvan ve insan heykelcikleri, miğferler, kazanlar, at koşumları ile demirden şamdanlar ve silahlar dikkat çekicidir. Madenî küçük eserlerin çoğunluğunu oluşturan mobilya elemanlarının hem süsleme hem yapısal işlevleri vardır. Kendilerine özgü bir tapmak ve saray tipleri vardı. Taş işçiliğinde becerikliydiler. Büyük salonların, odaların kerpiç duvarları birbirlerine zıt canlı renklerde, çeşitli geometrik ve bitkisel motiflerle, hayvan boğuşma sahneleriyle boyalıydı. Bol sütunlu, birçok bölmeleri bulunan yapıları Yakın Doğu'nun mimarlık tarihinde önemli yer tutar. Bir eve benzetilen oda mezarları hem yapı tekniği, hem ölü gömme gelenekleri ve ölü hediyeleri bakımından önemlidir. Urartular büyük ölçüde Asur sanatının etkisinde kalmışlar, fakat kendi kişiliklerini de belirtmesini bilmişlerdir. Urartu Sanatı genellikle süsleyici niteliktedir. Bezeme ögelerinin büyük çoğunluğu bitkilerden alınmıştır. Urartu sanatçıları simetriye özel bir önem vermiştir. Tipik yüz profilleri ile betimlenen basık, şişman ve hantal görünüşlü insan tipi, Urartu sanatının kendine özgü özelliklerinden birini oluşturur. Bütün Urartu tanrıları başlarında tek boynuzlu bir başlıkla betimlenmiştir. Urartuların Asur'dan aldıkları çivi yazısı taş anıtlar, tunç eserler, iri depo küpleri, kil tabletler ve mühürler üzerine; resim yazısı ise az gelişmişti ve daha çok mühürler, kap kacak üzerine yazılıyordu. Urartuların parlak perdahlı, kırmızı renkli keramik ürünleri madeni kapların biçimlerini örnek alarak yapılmışlardır. Urartuların önemli çalışmalarından biri de bayındırlık alamnda olmuştur. Doğu Anadolu'nun birçok yerlerinde büyük su kanalları, sunî göller inşa etmişlerdir. Urartu Devletine Medler ve İskitler tarafından son verilmiştir.

17- PHRYG UYGARLIĞI M.Ö. 750-680. Anadolu'ya Makedonia ve Thrakia'dan boğazlar yoluyla gelen Phryglerin M.Ö. 8. yy'dan itibaren geliştirdikleri uygarlık. Oldukça geniş bir alana yayılan Phrygia bölgesinde, bugünkü Eskişehir ve Afyon illeri arasındaki dağlık bölgeyi kapsayan, Hellenistik çağda Küçük Phrygia adını taşıyan bölge Phryglerce kutsal olan esas bölgeyi oluşturur. Phrygler yıkılan Hitit şehirlerinin harabeleri üzerine kendi şehirlerini kurmuşlardır. Başkentleri Gordion'du (bugün Yassıhöyük). Diğer önemli merkez ise Midas şehri'ydi. Eski Ankara'nın içinde ve çevresinde de önemli şehir kalıntıları ve tümülüsler keşfedilmiştir. Boğazköy, Alacahöyük, Eskiyapar, Maşathöyük, Karahöyük, Pazarlı da Phryg buluntuları vermişlerdir. Phryg uygarlığında tümülüsler önemli yer tutardı. Özellikle Gordion ve Ankara çevresindeki tümülüsler önemlidir. Bu tümülüslerin inşa tarzı, ölü gömme usulleri ve hediyeler ana çizgileriyle bir birlik gösterirler. Ayrıca bkz. Tümülüs. Phryg kültürünün önemli bir bölümünü oluşturan büyük anıtlar da sayıca çoktur. Beşik çatılı bir dikdörtgen yapı cephesi şeklinde tasarlanan bu anıtların cepheleri bazen geometrik motiflerle, bazen de kabartmalarla süslenmekteydi. Bu yapıların en ünlüsü Midas'ın Mezarı olarak tanınan kaya anıtıdır. Phryglerde genelde iki türde keramik görülür: 1- Geyik ve tek merkezli daire gibi desenlerle süslü, çok renkli keramik (Alişar, Pazarlı, Boğazköy, Kültepe, Karahöyük, Göllüdağ); 2- Gri ya da kırmızı tek renkli keramik; bu türde koyu gri ve siyah astarlı, parlak perdahlı tek renkli keramik Midas kenti, Gordion ve Ankara yöresinde çoğunluktadır. Motiflerin çoğu geometriktir. Fakat insan, hayvan, kuş gibi çeşitli varlıklara ait sahneler de görülmektedir. Phrygler maden işçiliğinde de ustaydılar. Kalıba dökülerek yapılmış maden eserler, kemer tokaları, kazanların ağız kenarlarında görülen insan ve boğa başı heykelleri önemlidir. Tahta eşya üzerinde oyma ve kakma tekniği ile yaptıkları geometrik motiflerin zenginliği ve teknik yüksekliği de dikkat çeker. Phrygler dokumacılıkta da ustaydılar. Tapetes denilen kilimleri ünlüydü. Bu uygarlık yıkıldıktan sonra da sanatı yaklaşık M.Ö. 300'e kadar devam etmiştir. Stil özelliklerine göre Phryg sanatı beş evre göstermektedir:

Erken Evre	(M.Ö. 750-730)
Geçiş Evresi	(M.Ö. 730-725)
Olgun Evre	(M.Ö. 725-650)
Sub Geometrik Evre	(M.Ö. 650-575)
Geç Phryg Evresi	(M.Ö. 575-300)

Phryg Devleti Kimmerler tarafından yıkıldı.

18- LYDİA UYGARLIĞI M.Ö. 680-546. Lydialıların Lydia bölgesinde geliştirdikleri uygarlık. Lydialıların bu bölgeye geliş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bölgenin merkezi Sardes'tı. Lydialıların en büyük buluşu sikkeyi icat etmeleridir. Yapılmış olan ilk Lydia sikkeleri biçim olarak baklaya benzerler. Altın ve gümüşün bolca bulunmasıyla ilgili olarak gelişmiş dallardan biri de kuyumculuktu. Fildişi oymacılığı ve altın işçiliği oldukça gelişmişti. Çömlekçilik de ise M.Ö. 7. yy öncesinde Lydia'da Yunanlılara özgü Proto-Geometrik ve Geometrik türde bezemeli kaplar kullanılıyordu. M.Ö. 6. yy'a gelindiğinde Lydialı çömlekçiler daha bağımsız çalışmaya ve kendi stillerini geliştirmeye başladılar. Bölgenin ünlü krem ve parfümlerini dünyaya yaymak amacıyla lydion denen kapları üretmişlerdir. Bu yy'da çanak çömleklerin boyanmasında da Lydia özellikleri egemen olmuştur. Sarı, beyaz ya da turuncumsu astar üzerine fırça oyunlarıyla damarlı mermer görünümü uyandıran dalgalı kuşaklar ya da yine aynı teknikle buklemsi motifler yapılmaya başlamıştır. Özellikle M.Ö. 600-550 yılları arasında sanatta doruğa ulaşılmıştır. Lydia Devleti Persler tarafından yıkılmıştır.

19- LYKİA UYGARLIĞI Anadolu'da M.Ö. 600-300 tarihleri arasında gelişip yayılan uygarlıklardan biridir. Anadolu'nun güney-batı köşesinde Lykia olarak isimlendirilen bölgede kayalara oyulmuş mezarlarla özgünlüklerini vurgulamışlardır. Lykia mezarları taştan yapılmıştır. Fakat ahşap mimarinin özelliklerini taşımaktadırlar. Cepheleri tıpkı bir ahşap evin yüzü gibi işlenmiştir. Bazen iki tarafları da kayadan dışa taşkın vaziyettedirler. Kayadan tamamen ayrılmış olanları ve dört tarafı görünenleri nadirdir. Damları düz dam şeklindedir. Bazılarında damlar sivri kemerli bir tonoz gibi yapılmıştır. Kule şeklinde mezar

lara da rastlanır, Harpiler anıtı gibi. Lykialılar taş heykel ve kabartmaları açık ve parlak renklerle boyarlardı. Yazılarında da boya kullanırlardı. Kelimeleri kırmızı, yeşil ve maviye boyarlar ve heceleri üst üste iki nokta ile ayırırlardı.

20- ANADOLU'DA PERS EGEMENLİĞİ M.Ö. 546-333

21- HELLENİSTİK ÇAĞ M.Ö. 330-30.

22- ROMA ÇAĞI M.Ö. 30 - M.S. 395.

23- BİZANS ÇAĞI M.S. 395-1453.

24- SELÇUKLU UYGARLIĞI M.S. 1071-1300.

25- OSMANLI UYGARLIĞI M.S. 1299-1923.

EK BÖLÜM III

ROMA İMPARATORLARI (KRONOLOJİ CETVELİ)

M.Ö. 59-44	JULİUS CAESAR (Konsül oluşu-Ölümü)
M.Ö. 27-M.S. 14	AUGUSTUS (Önceki ismi OCTAVİANUS)
M.S. 14-37	TİBERİUS
M.S. 37-41	CALİGULA
M.S. 41-54	CLAUDİUS
M.S. 54-68	NERO
M.S. 68-69	GALBA
M.S. 69	C.PİSO LİCİNİANUS, OTHO, VİTELLİUS
M.S. 69-79	VESPASİANUS
M.S. 79-81	TİTUS
M.S. 81-96	DOMİTİANUS
M.S. 96-98	NERVA
M.S. 97-98	NERVA-TRAİNUS
M.S. 98-117	TRAİANUS
M.S. 117-138	HADRİANUS
M.S. 138-161	ANTONİNUS PİUS
M.S. 161-169	MARCUS AURELİUS LUCİUS VERUS
M.S. 169-180	MARCUS AURELİUS
M.S. 180-192	COMMODUS
M.S. 193	P.HELVİUS PERTİNAX

M.S. 193	M.DİDİUS JULİANUS
M.S. 193-198	L.SEPTİMİUS SEVERUS
M.S. 198-208	L.SEPTİMİUS SEVERUS M.AURELİUS ANTONİNUS (Caracalla)
M.S. 208-211	L.SEPTİMİUS SEVERUS M.AURELİUS ANTONİNUS (Caracalla) L. SEPTİMİUS GETA
M.S. 211-212	M.AURELİUS ANTONİNUS (Caracalla) L.SEPTİMİUS GETA
M.S. 212-217	M.AURELİUS ANTONİNUS (Caracalla)
M.S. 217-218	M.OPELLİUS MARCİNUS
M.S. 218	M.OPELLİUS MACRİNUS M.OPELLİUS DİADUMENİANUS
M.S. 218-222	M.AURELİUS ANTONİNUS (Elagabalus)
M.S. 222-235	M.AURELİUS SEVERUS ALEXANDER
M.S. 235-238	C.JULİUS VERUS MAXİMİNUS THRAX M.CAELİUS CALVİNUS BALBİNUS
M.S. 238	D.CLODİUS PUPİENUS MAXİMUS
M.S. 238-244	M.ANTONİNUS GORDİANUS III
M.S. 244-248	M.JULİUS PHİLİPPUS
M.S. 248-249	M.JULİUS PHİLİPPUS M.JULİUS PHİLİPPUS (oğlu)
M.S. 249-251	C.MESSİUS QUİNTUS DECİUS TRAİANUS
M.S. 251-253	C.VİBİUS TREBONİANUS GALLUS C.VİBİUS AFİNİUS GALLUS VOLUSİANUS
M.S. 253	M.AEMİLİUS AEMİLİANUS
M.S. 253-260	P.LİCİNİUS VALERİANUS P.LİCİNİUS GALLİENUS
M.S. 260-268	P.LİCİNİUS GALLİENUS
M.S. 268-270	M.AURELİUS CLAUDİUS II (Gothicus)
M.S. 270	M.AURELİUS CLAUDİUS QUİNTİLLUS
M.S. 270-275	L.DOMİTİUS AURELİANUS

M.S. 275-276	M.CLAUDİUS TACİTUS
M.S. 276	M.ANNİUS FLORİANUS
M.S. 276-282	M.AURELİUS PROBUS
M.S. 282-283	M.AURELİUS CARUS
M.S. 283-284	M.AURELİUS CARİNUS
M.S. 283-284	M.AURELİUS NUMERİANUS
M.S. 284-286	C.AURELİUS VALERİUS DİOCLETİANUS
M.S. 286-305	C.AURELİUS VALERİUS DİOCLETİANUS M.AURELİUS VALERİUS MAXİMİANUS
M.S. 305-306	FLAVİUS VALERİUS CONSTANTİUS I. (Chlorus) GALERİUS VALERİUS MAXİMİANUS (Galerius)
M.S. 306-307	GALERİUS VALERİUS MAXİMİANUS (Galerius) FLAVİUS VALERİUS SEVERUS
M.S. 307-308	GALERİUS VALERİUS MAXİMİANUS (Galerius) FLAVİUS VALERİUS CONSTANTİNUS I. (Magnus) M.AURELİUS VALERİUS MAXİMİANUS M.VALERİUS MAXENTİUS
M.S. 308-310	G.VALERİUS MAXİMİANUS (Galerius) VALERİUS LİCİNİANUS LİCİNİUS
M.S. 310-311	G.VALERİUS MAXİMİANUS (Galerius) VALERİUS LİCİNİANUS LİCİNİUS G.VALERİUS MAXİMİNUS (Daia) F.VALERİUS CONSTANTİNUS I. (Magnus)
M.S. 311-313	VALERİUS LİCİNİANUS LİCİNİUS G.VALERİUS MAXİMİNUS (Daia) F.VALERİUS CONSTANTİNUS I. (Magnus)

M.S. 313-324	F.VALERİUS CONSTANTİNUS I. (Magnus)
M.S. 324-337	VALERİUS LİCİNİANUS LİCİNİUS F.VALERİUS CONSTA NTİNUS I. (Magnus)
M.S. 337-340	F.CLAUDİUS CONSTANTİNUS II.
M.S. 337-350	F.JULİUS CONSTANS
M.S. 337-361	F.JULİUS CONSTANTİUS II.
M.S. 361-363	FLAVİUS CLAUDİUS JULİANUS
M.S. 363-364	FLAVİUS CLAUDİUS JOVİANUS
M.S. 364-375	FLAVİUS VALENTİNİANUS I.
M.S. 364-378	FLAVİUS VALENS
M.S. 367-383	F.GRATİANUS
M.S. 375-392	FLAVİUS VALENTİNİANUS II.
M.S. 379-395	THEODOSİUS I. (Magnus)

EK:
Magnus: Büyük.

EK BÖLÜM IV

DOR VE İON DÜZENLERİ ARASINDAKİ FARKLAR

1) Düzenlerin uygulanması yapıya verilecek özelliğe bağlıydı. Dor Düzeni anıtsal tapınaklara, İon Düzeni iç mekânlara uygulanıyordu.

2) İon mimarları Dor mimarlarından daha büyük bir serbestliğe sahiptiler.

3) Genel görünüşü bakımından bir İon tapınağı, ağırlık ve kuvveti ifade eden Dor tapınağının yanında hafif ve zarif şekilleri ile İonların estetik duygularının bir temsilcisi olarak yükselmektedir.

4) Üstüste iki revak yapmak gerektiğinde genellikle Dor Düzenine başvurulurdu. Çünkü üst gövdenin alt gövdenin uzantısı olması yüzünden kendi üzerine bindirilebilen tek düzen Dor Düzeniydi.

5) Dor Düzeninin tersine İon profilleri ışık ve gölgenin içiçe geçtiği ve biçimleri daha belirginleştirdiği yüzeylerle süslenmişlerdir.

6) Dor Düzeninde krepis sayısı genellikle fazla değildir, İon Düzeninde ise krepis sayısının fazla olduğu görülür.

7) Dor Düzeninde sütunlar doğrudan doğruya stylobata yerleşirler, sütun kaidesi yoktur. İon Düzeninde ise bir kaide vardır. Bazen kaidenin altında dörtgen bir plinthos yer alır.

8) İon sütunu Dor sütunundan daha ince ve daha yüksektir, enthasis de yoktur.

9) Dor Düzeninde sütun gövdesindeki yivler birbirleriyle açı oluşturacak şekilde birleşirler, İon Düzeninde ise yivler aralarında ince şeritler bırakırlar.

10) Dor Düzeninde sütun gövdesinin tek parçalı olmasına pek ender rastlanır, İon Düzeninde ise sütun gövdesi hemen her zaman tek parçalıdır.

11) Dor Düzeninde başlık ekhinus ve abakustan oluşur, İon Düzeninde ise başlık volütler ve abakustan meydana gelir.

12) İon başlığı iki cephelidir, Dor başlığı ise her yönden aynıdır.

13) Dor Düzeninde de bulunan arşitrav İon Düzeninde kademeli bir yüzeye sahiptir.

14) İon Düzeninde sık görülen geisipodes Dor Düzeninde görülmez.

15) Dor Düzenindeki triglifon İon Düzeninde yoktur. İon Düzeninde bunun yerini friz alır ki bazen (en çok Arkaik Dönemde Anadolu'da) friz hiç kullanılmamaktadır.

16) İon Düzeninde frizin triglifleri yoktur ve bundan ötürü ara kolonlaması düzenlidir. Önceleri zoophoron denilen friz birkaç istisna dışında bu adlandırmaya uymuştur.

17) İon alınlığının eğimi Dor alınlığınınkinden daha azdır.

EK BÖLÜM V

BAZI TANRILARIN ADLARI, ATRİBÜLERİ, TEMSİL ETTİKLERİ DOĞAL KUVVET VE FİKİRLER

YUNANCA ADI	LATİNCE ADI	ATRİBÜLERİ	TEMSİL ETTİKLERİ DOĞAL KUVVET VE FİKİRLER
ZEUS	JUPİTER	Kartal, asa, şimşek	Gök tanrısı
HERA	JUNO	Tavus kuşu, zambak, nar	Evliliği simgeleyen tanrıça
ATHENA	MİNERVA	Zeytin dalı, kalkan, baykuş	Koruyucu tanrıça, savaş ve şehir tanrıçası
APOLLON	PHOLBUS	Ok ve gümüş yay, lyra	Işık tanrısı; şiir, müzik, dansı ve aydın, durgun, ölçülü gücü simgeler
ARTEMİS	DİANA	Ok ve altın yay, geyik, hilal	Avcı tanrıça, ana tanrıça, toprak ve bereketi simgeler
HERMES	MERCURİUS	Kerykeion, kanatlı papuçlar	Haberci tanrı, yolcuların yardımcısıdır
HEPHAİSTOS	VULCANUS	Çekiç, örs	Demirci tanrı, her türlü madeni işler
HESTİA	VESTA	Kutsal ateş	Ocağı ve aile erdemlerini simgeleyen tanrıça
ARES	MARS	Miğfer, mızrak	Savaş tanrısı
APHRODİTE	VENÜS	Güvercin	Güzellik ve aşk tanrıçası
DEMETER	CERES	ereket boynuzu, buğday demeti, orak	Bereket tanrıçası
POSEİDON	NEPTÜNÜS	Üç çatallı asa	Deniz tanrısı
HADES	AİDONEUS	Tarnkappe adı verilen, tanrıyı görünmez kılan başlık	Yeraltı tanrısı
ASKLEPİOS	AESCULAPİUS	Yılan	Sağlık tanrısı
DİONYSOS	LİBER	Thyrsos, Kantharos	Tanın tanrısı, şarap tanrısı

EK BÖLÜM VI

DİODOROS "Sicilyalı" diye de bilinir. Julius Caesar ve Augustus dönemlerinde Sicilya'nın Agyrion kentinde yaşamış Yunanlı tarihçi.

HERODOTOS (M.Ö. 490/484-425/424) Halikarnassos'da (Bodrum) doğan tarihçi. Tarihin babası sayılır. Herodotos Tarihi diye bilinen Historiai adlı eseri, Lydia kralı Kroisos'un tahta çıkışından 478'de Sestos adasının zaptına kadar Yunanlılarla Pers imparatorluğu arasındaki ilişkileri anlatır. Bu eser İskenderiyeli bilginler tarafından dokuz kitaba ayrılmış ve bu kitapların her birine musaların ismi verilmiştir.

HESİODOS Yunan ilk çağının Homeros'dan sonra en büyük epik ozanı. M.Ö. 776 dolaylarında yaşadığı sanılmaktadır. Başlıca iki yapıtı; Tanrıların Doğuşu ile işler ve Günler'dir.

HOMEROS Herodotos'a göre M.Ö. 850 dolaylarında yaşadığı sanılan destan yazarı. Kahramanlık destanının en büyük temsilcisi olan Homeros'un yaşadığı tarihler ve doğduğu yer kesin olarak bilinmemektedir. İlias ve Odysseia adlı iki kahramanlık destanı ile ünlüdür. İlias destanı, Akhilleus'un öfkesini ve bu öfke sonucunda meydana gelen olayları anlatır. Destanın konusu Troia savaşıdır. Fakat eserde 10 yıl süren bu savaşın 49-50 günlük bir dönemi işlenmiştir. Homeros Troia savaşıyla ilgili çeşitli olayları Akhilleus'un öfkesi teması etrafında birleştirmiştir. Destan 24 kitaba bölünmüştür. İlias'ın devamı niteliğinde olan Odysseia

destanı, Odysseus adlı kahramanın Troia'nın alınışından sonra yurduna dönüşünü ve bu arada başından geçen olayları anlatmaktadır. 12.000 mısradan oluşan destan Telemakhia (I.-IV. kitap), Odysseus'un adadan ayrılması (V-VIII. kitap), Odysseus'un hikâyesi (IX-XII. kitap) ve Odysseus'un dönüşü (XIII-XXIV. kitap) olmak üzere dört kısımda incelenir.

KSENOPHON (M.Ö. 430-355). Tarih yazarı. Felsefe ve diğer konularda da eserler vermiştir. Başlıca eseri Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)tür.

PAUSANİAS (M.S. II. yy sonu). Roma imparatorlarından Antoninus Pius (M.S. 138-161) ve Marcus Aurelius (M.S. 161-180) zamanında yaşamış araştırıcı ve yazar. Periegesis tes Hellados (Yunanistan'ın Tasviri) adlı 10 kitaplık bir gezi kitabı yazmıştır. Eser o dönemdeki Yunanistan'ın mitolojisi, anıtları ve topografisi açısından önemlidir.

PLİNİUS (M.S. 23-79). Romalı bilgin ve yazar. En önemli eseri 37 kitaptan oluşan Historiae Naturalis (Doğa Tarihi)'dir.

STRABON (M.Ö. 64/63-M.S. 19). Gezgin ve yazar. Amasyalı bir Grek olan Strabon coğrafya ile ilgilenmiş ve seyahatler yapmıştır. Geographika adlı 17 kitaplık eseri vardır. Bu eser çeşitli kavimlerin köken ve göçlerini anlatır; gelenekler, din ve kurumlarından sözeder. VII. kitap hariç tam olarak günümüze ulaşabilmiştir. XII-XIV. kitaplar Anadolu'ya ayrılmıştır.

THUKYDİDES (M.Ö. 460/455-400/399). Yunanlı tarihçi. Bilimsel tarih anlayışının ilk temsilcisi sayılır. Thukydides, Peloponnesos savaşının tarihini yazmıştır. 8 kitaptan oluşan eser, bu savaşın başlangıcından 411 yılına kadar geçen olayları kapsar. Thukydides'den sonra savaşın geri kalan kısmını Ksenophon, Hellenika adlı eserinin ilk iki kitabında anlatmıştır; (M.Ö. 411-403) Peloponnesos savaşının sonu.

VİTRUVİUS (Yaklaşık M.Ö. 90-20). Romalı mimar ve mühendis. De Architectura (Mimarlık Üzerine 10 Kitap) adlı eseri antik çağ mimarlık tarihini anlatması bakımından değerlidir. Vitruvius kitabına "mimarın eğitimi" ile başlıyor. Diğer 9 bölüm-

de ise şehirciliğin temel prensipleri, konut yapımı, yapı malzemeleri, idari ve kültürel yapılar, süslemeler, su donatımı, su kemerleri, astroloji ve mekanik bilimi yer alıyor. Bu bölümlerde konuya ilişkin yapım teknikleri, özgün malzemeler, bu malzemelerin üretim yöntemleri, yapı tiplerine ait temel özellikler, oranlar ayrıntılı olarak anlatılıyor.

EK BÖLÜM VII

KONULARA GÖRE ALFABETİK SIRA İLE YAPILAN GRUPLANDIRMALAR

NOT:

Konulara göre alfabetik sıra ile yapılan gruplandırmaların bir sözlük için uygun olamayabileceği düşünülmüş, fakat yine de konulmuştur. Bunu yapmaktaki amaç, bir konu hakkında (örneğin, kap formları gibi) bilgi edinmek isteyenler için toplu bir sözcükler bilgisi verebilmektir. Ve özellikle belirtilmesi gereken bir husus da ağırlığın antikiteye verilmiş olmasıdır. Tüm sözlük için geçerli olan çok daha fazla maddeye yer verilebileceği konusu bu bölüm için de göz önüne alınmalıdır.

BEZEME MOTİFLERİ VE SİLME ÇEŞİTLERİ

AĞAÇ MEANDR
AKANT
AKANTHUS
ANTEMİON
ASTRAGAL
AŞIK YOLU
BARBOTİN
BONCUK DİZİSİ
BONCUKLU SİLME
BUKRANİON
CAVETTO
FRET
GİRLAND
GÜLÇE
İNCİ DİZİSİ
İON KYMATİONU
KAVETTO
KENGER
KYMA
KYMA RECTA
KYMA REVERSA
KYMATİON

LESBOS KYMATİONU
LOTÜS
MAZGAL MEANDR
MEANDR
NEBULA
NEBÜL
OVOLO
PALMA
PALMET
PAPİRÜS
ROZET
SAPAK
SCOTİA
SİLME
SPİRA
ŞAHİN GAGASI
TORUS
TROKHİLOS
YUMURTA-OK SİLMESİ
ZOOMORFİK BEZEME
ZOOPHORON
ZOOPHOROS

GİYİM
(ayakkabı ve başlık dahil)

ABOLLA
ALİKULA
AMİCTUS
EKSOMİS
GAUSAPA
HİMATİON
HİTON
İNDUTAMENTA
KAMİSİA
KASTULA
KEKRYPHALOS
KHİMATİON
KHİTON
KHLAİNA
KHLAMYS
KİDARİS ya da KİDERİS
KİTTARİS
KOLOBİON
KOTHORNOS
KRUPEZA
KYRBASİA
LATİKLAV
MİTRA
PAENULA
PALLA
PALLİUM
PEDİLA
PEPLOS
PETASOS
PHAROS
PİLOS
POLOS
STOLA
TEBENNA
THERİSTRON ya da THERİSTRİON
TİARA
TOGA
TUNİCA İNTERİOR
TÜNİK

KAP FORMLARI

ALABASTRON
AMFOR ya da AMFORA
AMPHORA
AMPHORİSKOS
APALARE
AQUAEMANALİS
ARYBALLOS
ASKOS
BÜGELKANNE
CACABUS
DEPAS AMPHİKYPELON
DİNOS
DİOTE
DOLİUM
EPİKHYSİS
EXALEİPTRON
FİALE
FORMİSKOS
GAGA AĞIZLI KAP
GÖZYAŞI ŞİŞESİ
GUDUL
GUTTUS
HOLMOS
HYDRİA
KADOS
KALATHOS
KAKKABE
KALPİS
KANDİL
KANTHAROS
KARKHESİON
KELEBE
KERNOS
KHEİRONİPTRON ya da KHERNİBON
KİATHOS
KOTHON
KOTYLE
KRATER
KRATERİSKOS
KYATHOS
KYLİX
LEBES
LEBES GAMİKOS
LEKANE
LEKANİS
LEKYTHOS
LESİT
LOUTERİON
LOUTROPHOROS
LYDİON
MASTOS
MİĞFERLİ ARYBALLOS
OİNOKHOE
OKSİBAPHON
OLPE
OON
PANATHENAİA AMPHORALARI
PATERA
PELİKE
PHİALE
PHORMİSKOS
PİTHOS
PLEMOKHOE
POLYMYKSOS

PROKHOOS
PSYKTER
PYXİS
RHYTON, RİTON, RYTON
SİTULA
SKYPHOS
SPULE
STAMNOS
UNGUENTARİUM
URNA
YONCA AĞIZLI KAP

MOBİLYA

ANAKLİNTERİON
BİKLİNİUM
DİFROS
DİFROS OKLADİAS
FORİAMOS
KHELOS
KİBOTOS
KLİNE
KLİSMOS
LARNAKS
LECTUS CUBİCULARİUM
LECTUS LUCUBRATORİUS
TAKOS
THRONOS
TRQNOS

MÜZİK ALETLERİ

AULOS
BARBİTOS
FORMİNKS
KİNNOR
KİTHARA
KROTALON
KYMBALON
LAVTA
LİR
LYRA
MAGADİS
NABLA ya da NAVLA
PAKTİS
PHORMİNKS
PLAGİAULOS
PSALTERİON
SAMBYKE
SYRİNKS
TRİGONON

NUMİSMATİK

AES GRAVE
AES RUDE
AES SİGNATUM
ANGOS
ANTONİNİAN
ARGENTEUS
AS
AUREUS
AURUM OBRİZİACUM
BİLLON
BİNİO
CHALKOS
CHELONAİ
CİSTOPHOR
DAREİKOS
DENARİUS
DİDRAHMİ
DRAHMİ
DUPONDİUS
FOLLİS
HEKTE
HELONAİ
İNGOT
KHALKOS
KHELONAİ
KİSTOPHOR
KROESOİD
KROİSEİOS
LİTRA
MİLİARENSE
NUMMİ İNCUSİ
NUMMUS
OBOL
OBRYZUM
OCTONİO
PECUNİA
QUADRANS
QUADRATUM İNCUSUM
QUADRİGATUS
QUATERNİO
QUİNARİUS
SEMİS
SESTERTİUS
SEXTANS
SİGLOS
SİGLOS MEDİKOS
SİLİQUA
SOLİDUS
STATER
TETARTEMARİON
TETRADRAHMİ
TREMİSSİS
TRİENS
TRİSKELES
TRİTE
UNCİA
VİCTORİATUS

ÖLÇÜLER
(ağırlık, uzunluk, hacim vb.)

ACTUS
AKAİNA
AMPHORA
AMPHOREUS
ASSİPONDİUM
ATTİK AYAĞI
AYAK
brass (bkz. **Ayak**)
cubitus (bkz. **Ayak**)
dichas (bkz. **Ayak**)
digitus (bkz. **Ayak**)
empan (bkz. **Ayak**)
gradus (bkz. **Ayak**)
hekte (bkz. **Amphoreus**)
hemihekte (bkz. **Amphoreus**)
KHOİNİX
KHOUS
KONKHE
KOTYLE
koude (bkz. **Ayak**)
LİBRA ya da LİBRE
MANA
MANAH
MEDİMNOS
MİL
MİN
MİNA
MYSTRON
OKSİBAPHON
palın (bkz. **Ayak**)
palma (bkz. **Ayak**)
parmak (bkz. **Ayak**)
passus (bkz. **Ayak**)
pletbr ya da plethron (bkz. **Ayak**)
stad ya da stadium (bkz. **Ayak**)
PONDO
QUADRANTAL
TALANTON
Tetartohekte (bkz. **Amphoreus**)
URNA

SİLAHLAR

AİGİS
AULOPİS
CLİPEUS
GYALON
HASTA
KALKAN
KARGI
KEGEL
KNEMİS
LABRYS
MIZRAK
MİĞFER
MİTRA
PARAZONİUM
PARME
PELT
PERİBRAKHİNİON
PERİKNEMİS
PHOLİDOTOS
PİLUM
SCUTUM
SORGUÇ
TEMREN
THORAKS
TORAKS

YAPILARDA, ÇEŞİTLİ EŞYALARIN VE ALETLERİN YAPIMINDA KULLANILAN MALZEMELER
(taş cinsleri, madenler, camlar, vb.)

AGLOMERA
AGRERA
AKİK
ALABASTR
ALBATR
AMETİST
ANDEZİT
APATİT
AŞI TAŞI
BAZALT
BETON (CAEMENTA, CAEMENTUM, OPUS CAEMENTİCİUM)
BREŞ
CAM
CHERT
CHRYSELEPHANTİN
ÇAKMAK TAŞI
ÇAY TAŞI
ÇÖRT
DİORİT
ELEKTRON
GALAKTİT
GRANİT

HARÇ (HORASAN HARCI, OPUS CONCRETİCİUM)
KALKER
KALSİT
KERPİÇ
KİREÇ TAŞI
KONGLOMERA
KRİSELEFANTİN
KURŞUN
LAPİS TİBURTİNUS
LAPİSLAZULİ
MERMER (ALABANDA MERMERİ, ELEUSİS MERMERİ, NAKSOS MERMERİ, PAROS MERMERİ, PENTELİKON MERMERİ, PROKONNESOS MERMERİ)
MICIR
MİKA
MOLOZ
NİELLO
OBSİDİEN
OREİKHALKOS
PEPERİN
PİŞMİŞ TOPRAK
PORFİR (ESKİ YEŞİL PORFİR)
PUDİNG
PUZZOLAN
SARDONİKS
SERPANTİN
SERPANTİN BREŞİ
STEATİT TAŞI
SU MERMERİ
ŞİST
TERRAKOTTA
TRAVERTEN
TUĞLA (BESSALİS, BİPEDALES)
TÜF
VERD ANTİQUE

BİBLİYOGRAFYA

Anon., *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 6 cilt, Görsel Yay., İstanbul, 1982.

Akarca, A., *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri - Şehir ve Savunması*, T.T.K. Yay., Ankara, 1972.

Akat, Y., Fıratlı, Dr. N., Kocabaş, H., Hüseyin Kocabaş, *Koleksiyonu - Cam Eserler Kataloğu*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1984.

Akşit, İ., *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Tarih Hazineleri*, Akşit Kültür ve Turizm Yay., İstanbul, 1982.

Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1970.

Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27-M.S. 192)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976.

Akurgal, E., *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yay., İstanbul, 1988.

Akurgal, E., *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, T.T.K., Ankara, 1978.

Akurgal, E., *Eski İzmir I.*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1983.

Alpözen, O., *Türkiye'de Sualtı Arkeolojisi*, Ak Yay., 1975.

Altun, A., *Sanat Tarihinde Mimari Çizim İçin Küçük Rehber I*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1978.

Anderson, W.J., *The Architecture of Greece and Rome*, London, 1907.

Arseven, C.E., *Sanat Ansiklopedisi*, 5 cilt, M.E.B. Yay., İstanbul, 1943.

Atlan, S., *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1970.

Atlan, S., Baydur, N., *Grek ve Roma Sikkeleri*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1982.

Barrow, R.H., *Romalılar*, Çev. E. Gürol, Varlık Yay., İstanbul, 1965.

Bayburtluoğlu, C., *Lykia*, Ankara Turizmi, Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği Yay. 8, Ankara, tarihsiz.

Bayburtluoğlu, C., *Erythrai II - Pişmiş Toprak Eserler*, T.T.K. Yay., Ankara, 1977.

Bayburtoğlu, C., *Lykia*, Ankara Turizmi, Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği Yay. 8, Ankara.

Baykal, B.S., *Tarih Terimleri Sözlüğü*, T.D.K. Yay., Ankara, 1974.
Bean G.E., *Karia*, Çev. B. Akgüç, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987.
Boardman, J., *Greek Sculpture: The Archaic Period*, Thames and Hudson, Londra, 1978.
Boardman, J. *Athenian Black Figure Vases*, Thames and Hudson, Londra, 1978.
Boardman, J., *Greek Art*, Thames and Hudson, Londra, 1978.
Boardman, J., Griffin, J., Murray, O., *The Oxford History of The Classical World*, New York, 1986.
Boysal, Y., *Arkaik Devir Heykeltraşlığı*, Selçuk Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., T.T.K. Basımevi, Ankara, 1979.
Büngül, N.R., *Eski Eserler Ansiklopedisi*, 2 cilt, Tercüman Gazetesi, Yay., İstanbul, tarihsiz.
Childe, V.G., *Doğu'nun Prehistoryası*, Çev. Ş.A. Kansu, T.T.K. Yay., Ankara, 1971.
Cornel, T., Matthews, J., *Roma Dünyası*, Çev. Ş. Karadeniz, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi V. cilt, İletişim Yay. Equinox Phaidon (Oxford) İstanbul, 1988.
Cornelius, S., Hurlbut, Jr., Çev. K. İnan, E. Tanyolu, *Mineraloji II*, İstanbul, 1982.
Çelgin, G., *Eski Yunan Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.
Devamber, P., Flaceliere, R., Schuhl, P.M., Martin, R., *A Dictionary of Ancient Greek Civilization*, Methuen CO LTD, London, 1970.
Dinçel, K., Işık, Z., *Mobilya Sanat Tarihi*, M.E.B. Yay., İstanbul, 1979.
Dinsmoor, W.B., *The Architecture of Ancient Greece*, Londra, 1950.
Doğer, E., *Antik Çağda Amphoralar*, Sergi Yayınevi, İzmir, 1991.
Emre, K., *Yanarlar*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1978.
Erhat, A., *Karya'dan Pamfilya'ya Mavi Yolculuk*, Sergi Yayınevi, İstanbul, 1984.
Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978.
Ersoy, N., *Turist Rehberleri İçin Temel Bilgi ve Yorumlar*, İstanbul, 1978.
Erzen, A., *Doğu Anadolu ve Urartular*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1984.
Foss, C., Magdalino, P., *Rome and Byzantium*, Belçika, tarihsiz.
Gombrich, E.H., *Sanatın Öyküsü*, Çev. B. Cömert, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.
Granger, E., *Mitoloji*, Çev. N. Ataç, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.
Güvemli, Z., *Sanat Tarihi*, Varlık Yay., İstanbul, 1982.
Hasol, D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı-Endüstri Merkezi Yay., İstanbul, 1975.

Haspels, Dr. C.H.E., *Eski Yunan Boyalı Keramiği*, Çev. A. Akarca, İ.Ü. Matbaası, 1946.
Heidenreich, R., Jenny, W. von, Jahn, J., *Wörterbuch Der Kunst*, Leipzig, 1941.
Hense, L., *Hellen Latin Eski Çağ Bilgisi*, Çev. S.Y. Baydur, İstanbul, 1948.
Herodotos, *Herodot Tarihi*, Türkçesi M. Ökmen, Yunanca asılıyla karşılaştıran ve sunan A. Erhat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
Higgins, R., *Minoan and Mycenaean Art*, Thames and Hudson, Londra, 1977.
Homeros, *İlyada*, Çev. A. Erhat, A. Kadir, İstanbul, 1984.
İdil, V., *Likya Lahitleri*, Atatürk K.D. ve T.Y.K., T.T.K. Yay., Ankara, 1985.
İnan, J., *Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı*, T.T.K. Yay., Ankara, 1975.
Kılıçkan, H., *Tarih Boyunca Bezeme Sanatı ve Örnekleri*, İstanbul, tarihsiz.
Kınal, F., *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1962.
Koşay, H.Z., Vary, H., *Güzelova Kazısı*, Atatürk Ü. Yay., T.T.K. Basımevi, Ankara, 1967.
Kuban, D., *Mimarlık Kavramları*, Çevre Yay., İstanbul, 1980.
Kuban, D., *Türkiye Sanatı Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 5. baskı, 1988.
Lane, A., *Greek Pottery*, Faber and Faber, Londra, 3. basım 1971.
Leicht, H., *History of The World's Art*, İng. Çev. B. Mial, Spring Books, Londra, 1965.
Lemprière, Dr. J., Wright, F.A., *Lemprière's Classical Dictionary*, Londra, 1951.
Levi, P., *Eski Yunan*, Çev. N. Erdilek, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim Yay. Equinox / Phaidon (Oxford) İstanbul, 1987.
Malay, H., *Epigrafi (Yazıtbilim)*, Ege Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 1987.
Mansel, A.M., *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K. Yay., Ankara, 3. baskı 1971.
Mansel, A.M., *Side*, T.T.K. Yay, Ankara, 1978.
Mellaart, J., *Yakındoğunun En Eski Uygarlıkları*, Çev. B. Altınok, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1988.
Noble, J.V., *The Techniques of Painted Attic Pottery*, Faber and Faber, Londra, 1966.
Naumann, R., *Eski Anadolu Mimarlığı*, Çev. B. Madra, T.T.K. Yay, Ankara, 1975.
Önder, M., *Antika ve Eski Eserler Ansiklopedisi*, Mısırlı Yay., 1987.
Özgünel, C., *Karia Geometrik Seramiği*, T.T.K. Yay., Ankara, 1979.

Pamir, H.N., Öztunalı, Ö., *Yerbilim Terimleri Sözlüğü*, T.D.K. Yay., Ankara, 1971.
ΡΑΓΚΑΒΗΣ, A.P., *ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ*, Atina, 1888.
Paribeni, R., *Roma Ailesi*, Çev. Ş. Talip, İstanbul, 1935.
Reece, R., *Roman Coins*, Londra, 1970.
Richter, G., *Yunan Sanatı*, Çev. B. Madra, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979.
Richter, G., *Shapes and Names of Athenian Vases*. Washington, 1973.
Robertson, D.S., *Greek and Roman Architecture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.
Rumpf, A., *Yunan ve Roma Sanatı*, Çev. J. İnan, İstanbul, 1961.
Schiffer, M.B., *Advances in Archaeological Method and Theory*, Volume 2, Londra, 1979.
Sevin, V., *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1995.
Sinanoğlu, S., *Yunanca-Türkçe Sözlük*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1953.
Sözen, M., Tanyeli, U., *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi. İstanbul, 1986.
Stillwell, R., *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites, Princeton*, New Jersey, Princeton University Press.
Strabon, *Coğrafya*, Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay., Istanbul, 1987.
Strong, D.E., *The Classical World*. Londra, 1967.
Şahin, F., *Seramik Sözlüğü*, Anadolu Sanat Yay., İstanbul, 1983.
Tanilli, S., *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası I İlk Çağ*, İstanbul, 1984.
Tekin, O., *Antik Numismatik ve Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1992.
Temizer, R., *Ankara Arkeoloji Müzesi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1966.
Temizer, R., *Anadolu Medeniyetleri Müzesi*, Ak Yay., 1979.
Thomson, G., *Tarihöncesi Ege I*, Çev. C. Üster, İstanbul, 1983.
Toksöz, C., *Ancient Cities of Western Anatolia*, İstanbul, 1974.
Turani, A., *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yay., Ankara, 3. baskı 1975.
Umar, B., *Aiolis*, Ak Yay. 1980.
Umar, B., *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, Ege Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu Yay., İzmir, 1982.
Wheeler, M. Sir, *Roman Art and Architecture*, Thames and Hudson, Londra, 2. baskı 1976.
Whitehouse, David and Ruth, *Archaeological Atlas of the World*, Thames and Hudson. London, 1975.
Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Çev. Dr. S. Güven, İstanbul, 1990.
Wycherley, R.E., *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* Çev. N. Nirven, N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1986.

LEVHALAR

alabastron

boyunlu amphora

panathenik amphora

kannli amphora

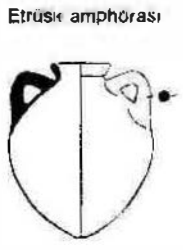
Etrüsk amphorası

Fenike
amphorası

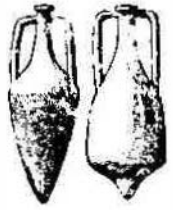
Knidos
amphorası
Rodos
amphorası

amphoriskos

apalare

aryballos

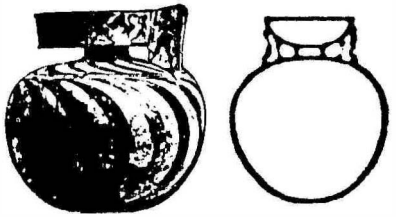

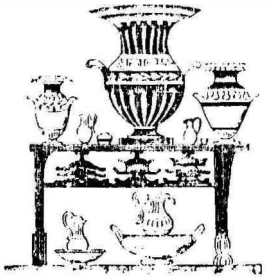

aguaemanalis

askos

barbotin tekniği

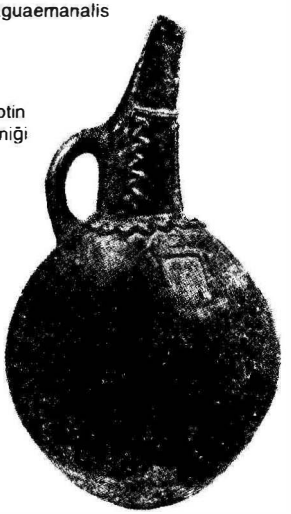

depas amphikypelon

diote

epikhysis

dinos (lebes)

gaga ağızlı kap

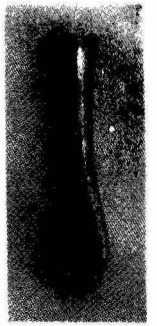

gözyaşı şişesi

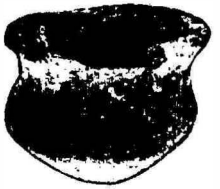

gudul

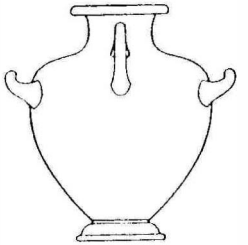

hydria

kados

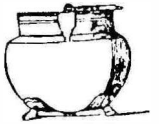

kakkabe

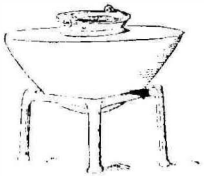

kalathos

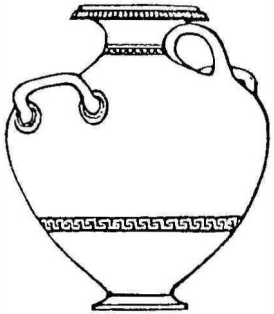

kalpis

kandil

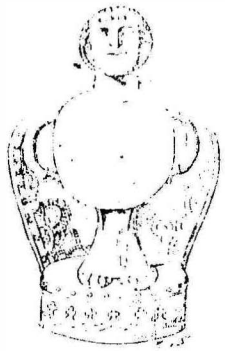

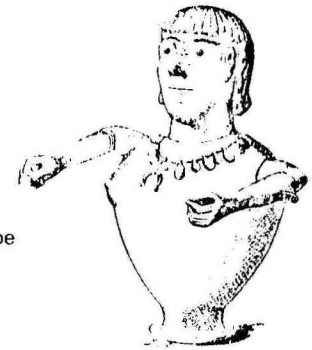

kanope

kantharos

karkhesion

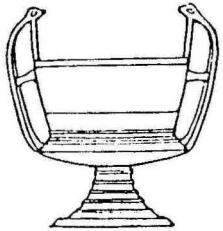

kelebe

kernos

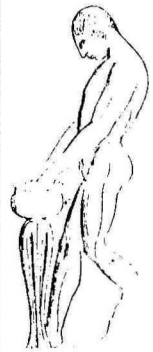

kheironiptron

khous

kothon

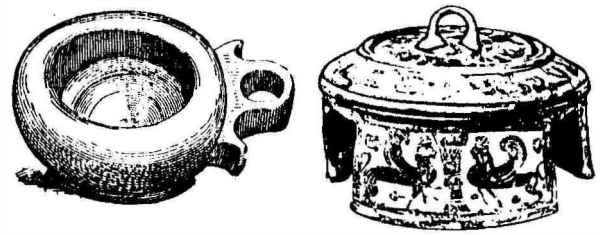

kothon (plemoknoe)

kotyle

volütlü krater

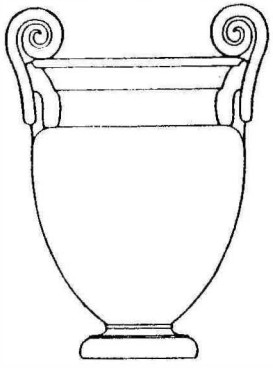

kalix krater

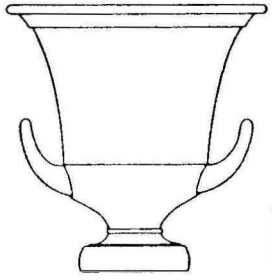

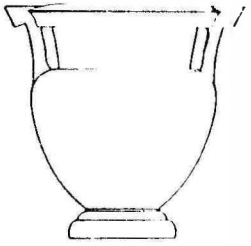

sütunlu krater

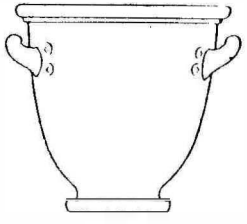

çan krater

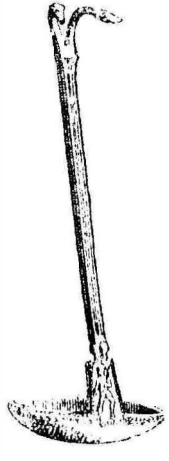

kyathos

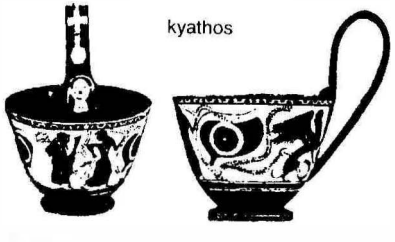

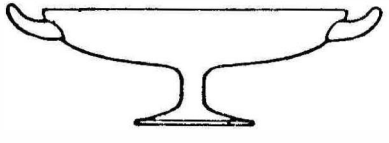

kylix

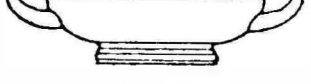

ayaksız kylix

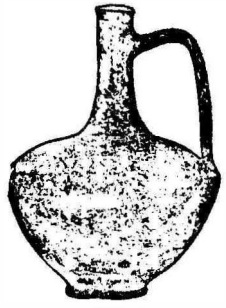

lagynos

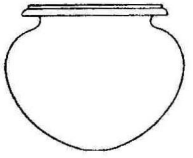

lebes

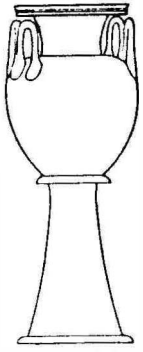

lebes gamikos

lekane

lekanis

lekythos

bodur lekythos

loutrophoros

lydion

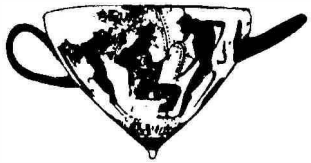

mastos

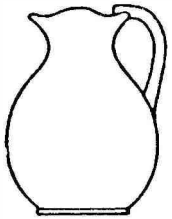

oinokhoe

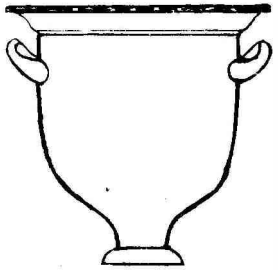

oksibaphon

olpe

oon

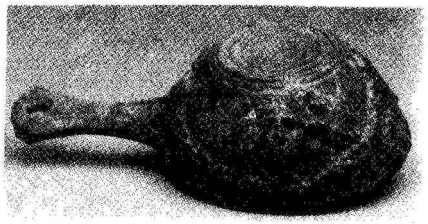

patera

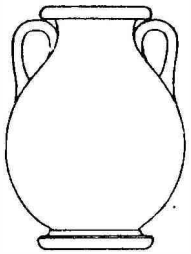

pelike

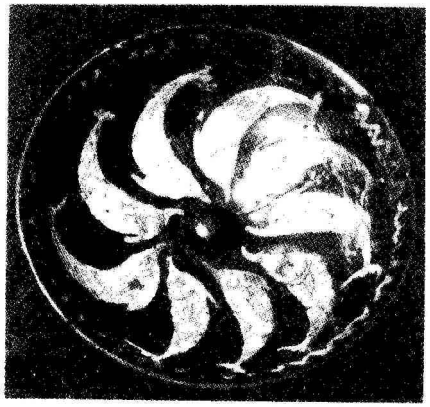

phiale

polymyksos

prokhoos

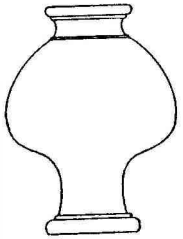

psykter

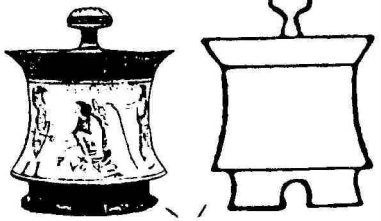

pyxis

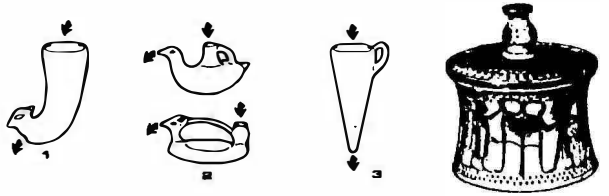

ryton

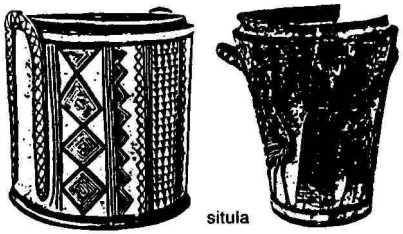

situla

skyphos

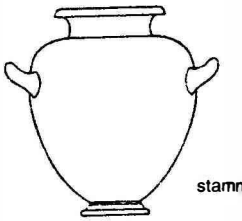

stamnos

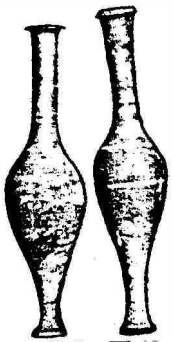

unguentarium

eski Yunan çömlekçilerinin kullandıkları aletler

L.X

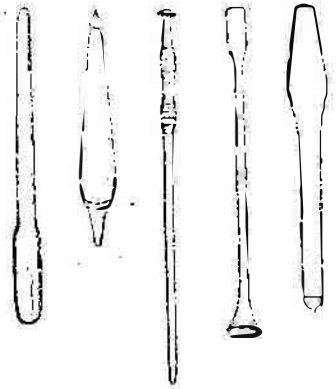

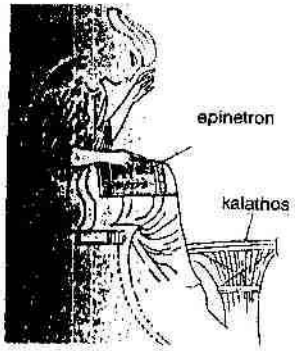

epinetron

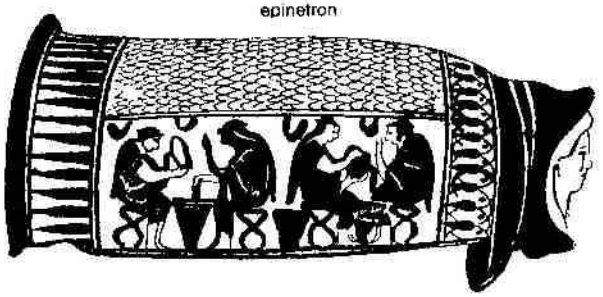

ağırşak

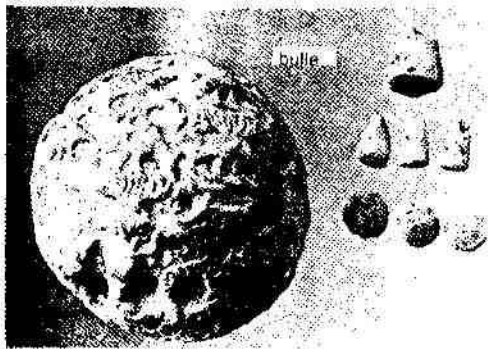

L.XI

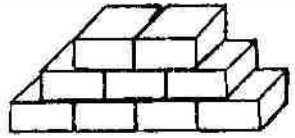

isodom

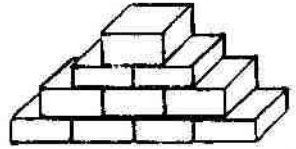

pseudo-isodom

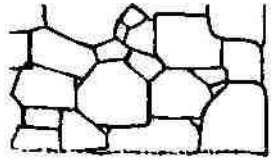

polygonal

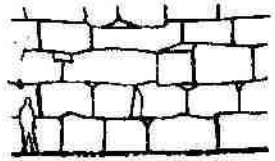

kyklop duvar

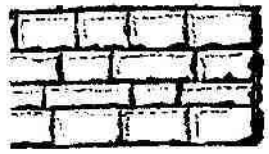

bosajlı duvar

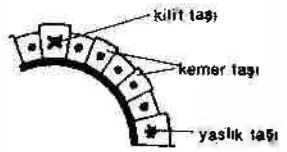

su terazisi

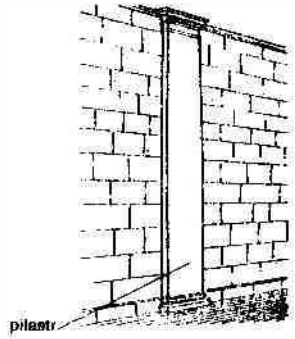

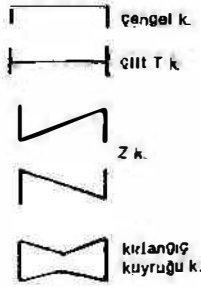

murç

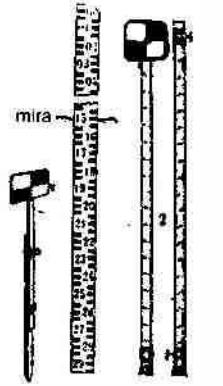

megaron

antik Yunan tapınağı

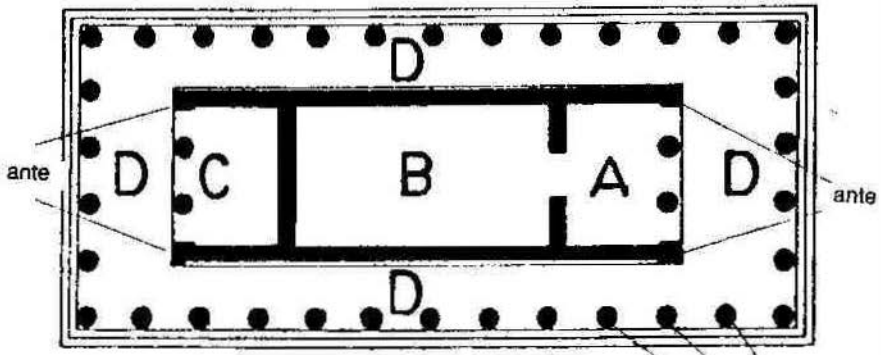

A- pronaos
B- naos (cella)
C- opisthodomos
D- pteroma

peristasis
(peristylium)

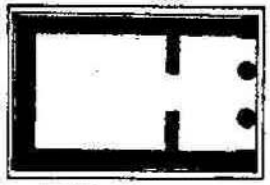

templum in antis
distyl in antis
Themis tapınağı, Rhamnus

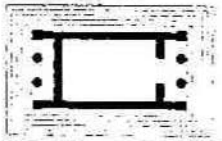

amphidistyl in antis
Diana tapınağı propylaea, Eleusis

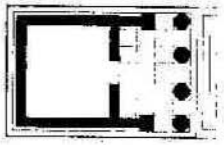

prostylos
yukarı agora tapınağı, Bergama

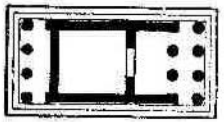

amphiprostylos
İlissos tapınağı, Atina

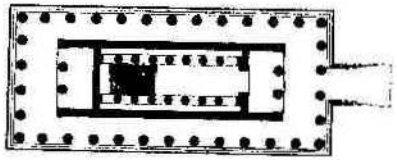

peripteros
Olympia Zeus tapınağı

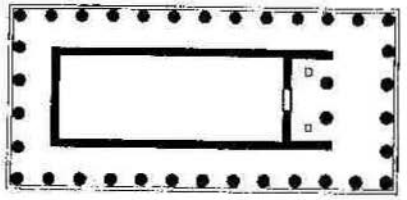

peripteros
Athena tapınağı, Assos

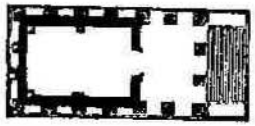

pseudo-peripteros

L.XIV

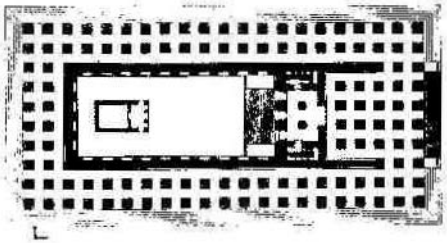

dipteros
Hellenistik Didymaion

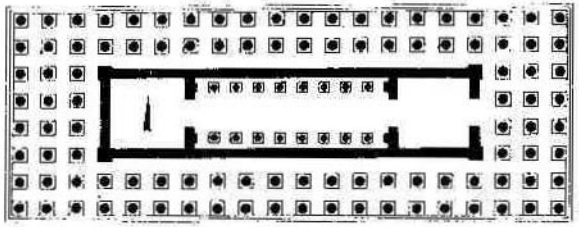

dipteros
Zeus Olympios tapınağı, Atina

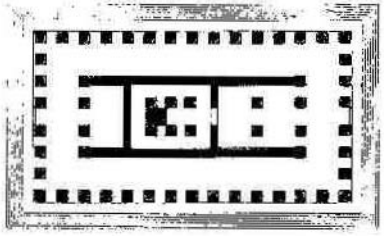

pseudo-dipteros
Magnesia Artemis tapınağı

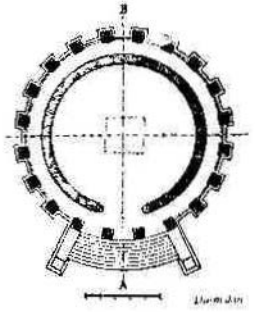

ROMA'DA VESTA TAPINAĞININ PLANI
penpteral

monopteral
Roma ve Augustus tapınağı, Atina

L.XV

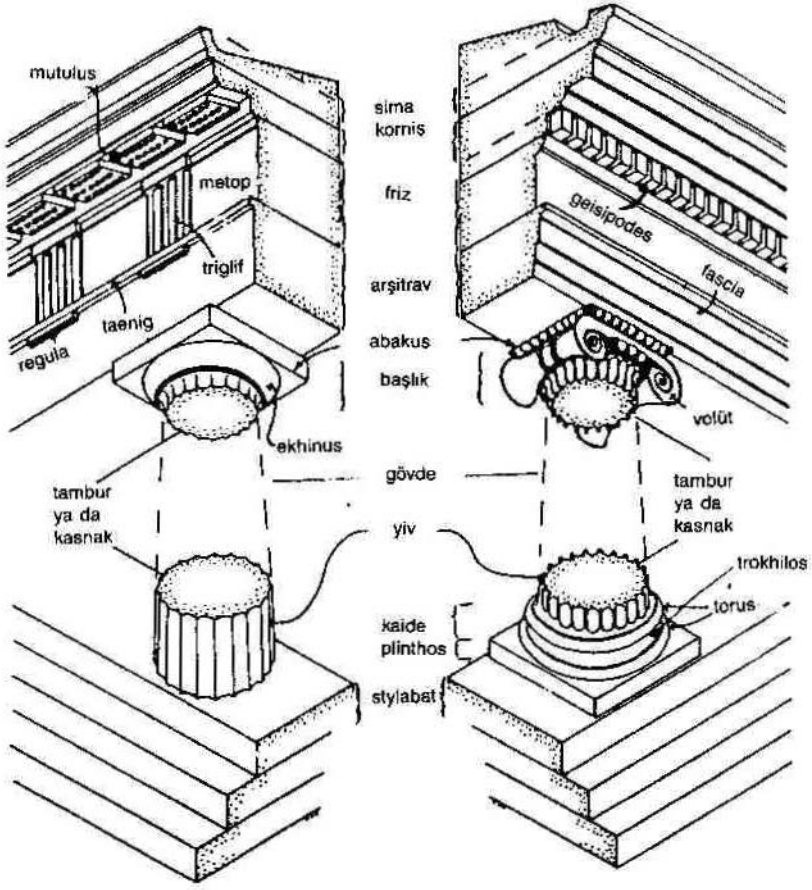

Dor düzeni

İon düzeni

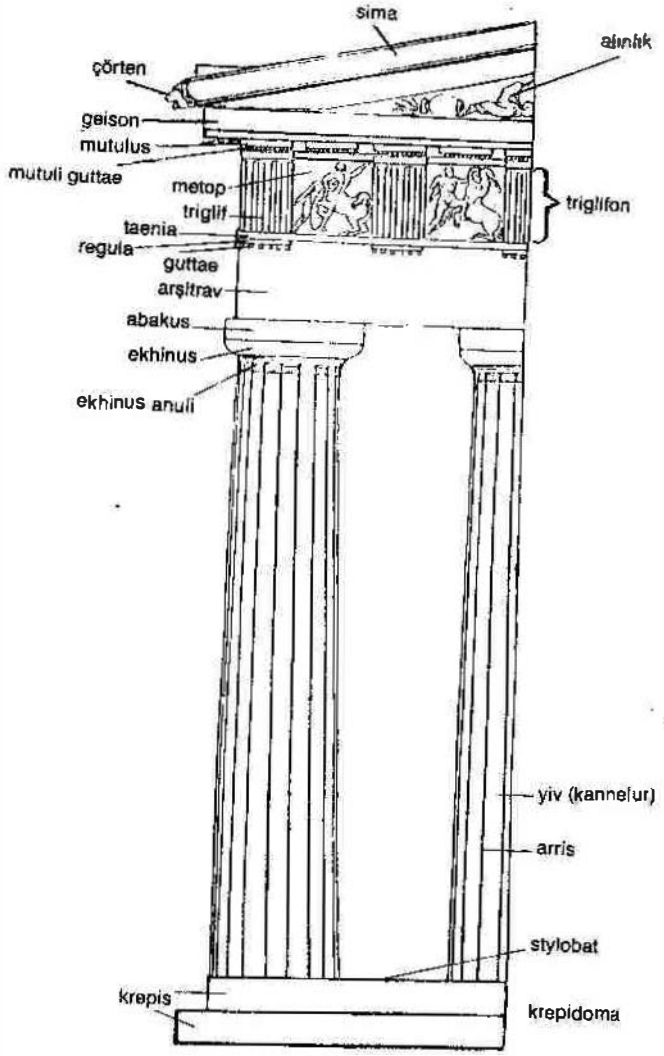

Dor düzeni

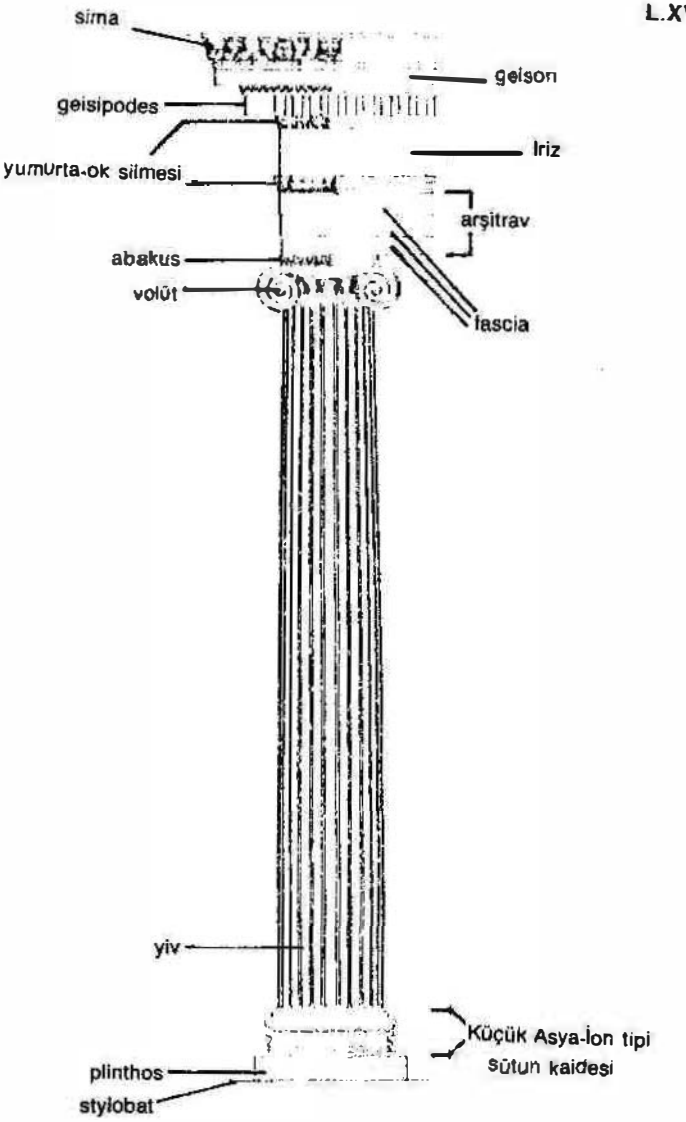

İon düzeni

L.XVIII

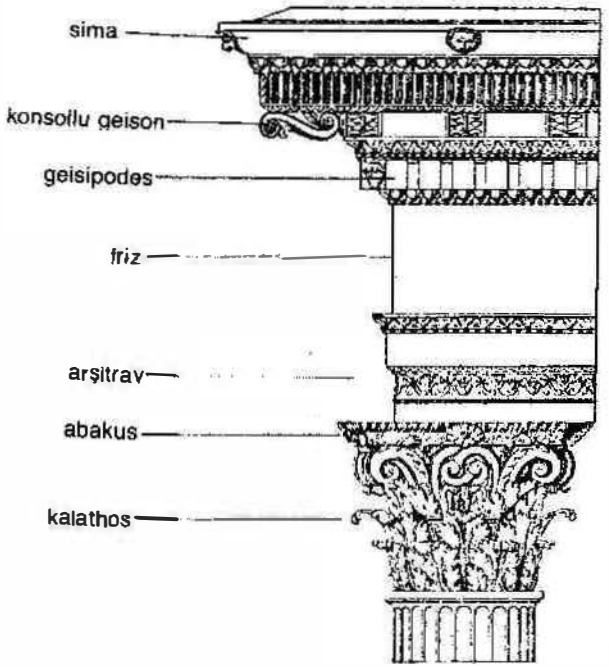

Korinth düzeni

L.XIX

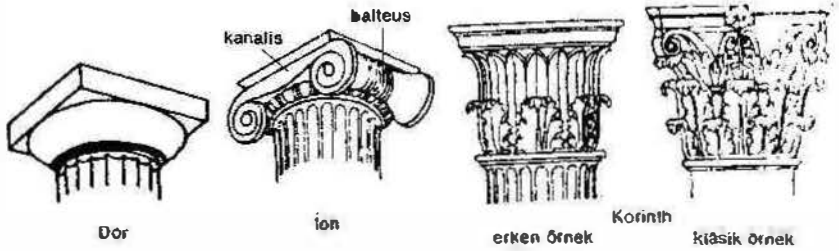

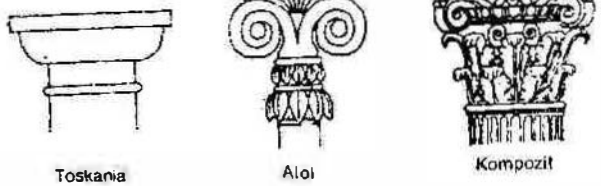

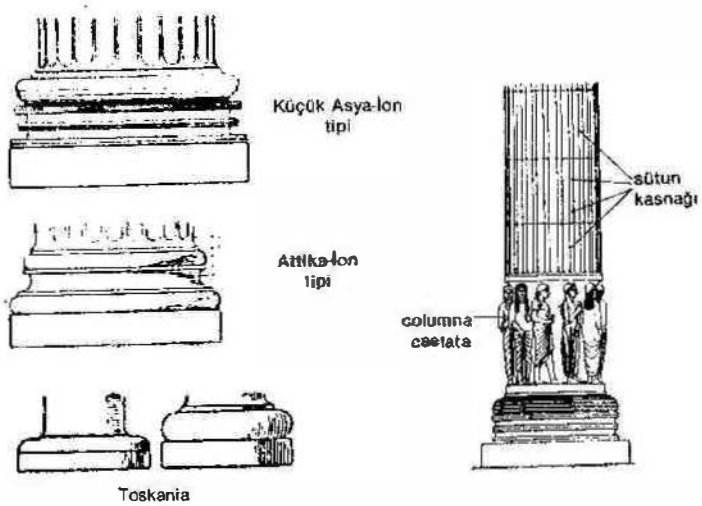

komişler:

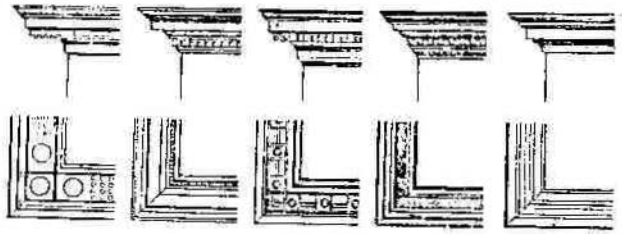

saçaklıklar:

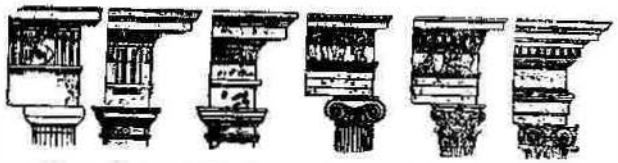

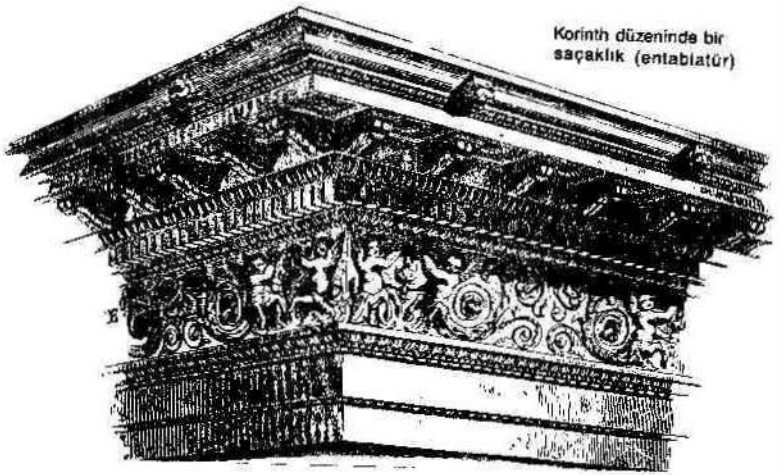

Korinth düzeninde bir saçaklık (entablatür)

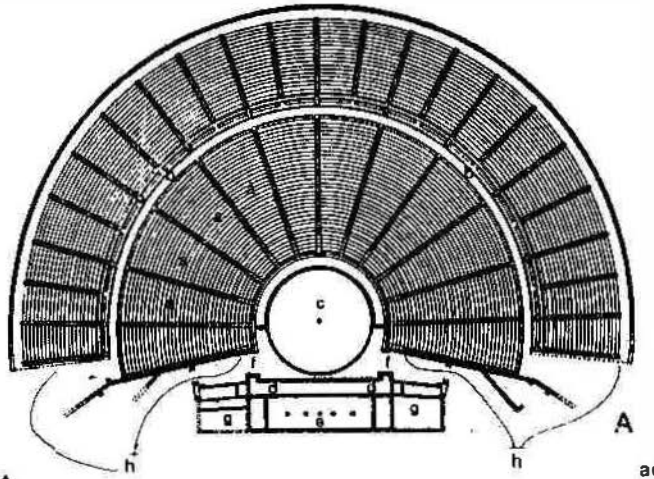

A

antik Yunan tiyatrosu

a- kerkides
b- diazoma
c- orkestra
d- proskenium
d1- logeion
e- skene
f- parodos
g- paraskenium
h- theatron (cavea)

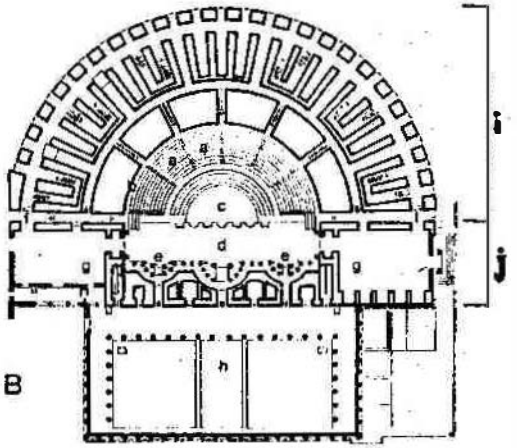

B

a- kerkides
b- diazoma
c- orkestra
d- proskenium
e- skene frons
f- parodos
g- paraskenium
h- porticus post scaenam
i- cavea (auditorium)
j- skene

antik Roma tiyatrosu

L.XXII

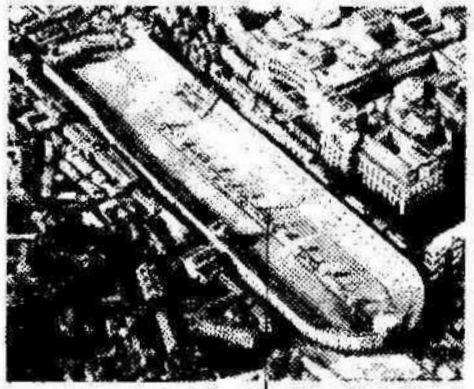

spina

circus

Circus Romulus planı

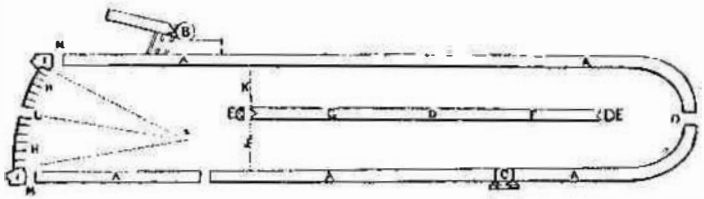

A- oturma yerleri
B- pulvinar (imparator'un locası)
C- Özel kişiler için ayrılmış yer
D- spina
E- hedefler, hudut işaretleri (metae)
F- ova
G- yunus balığı
H- atlar ve arabaların başlangıçtaki bekleme yerleri
I- kuleler (oppidum)
J- yarışa başlama çizgisi
K- yarışın bitiş çizgisi
L- elaylann girişi
M, N, O- diğer giriş ve çıkışlar

L.XXIII

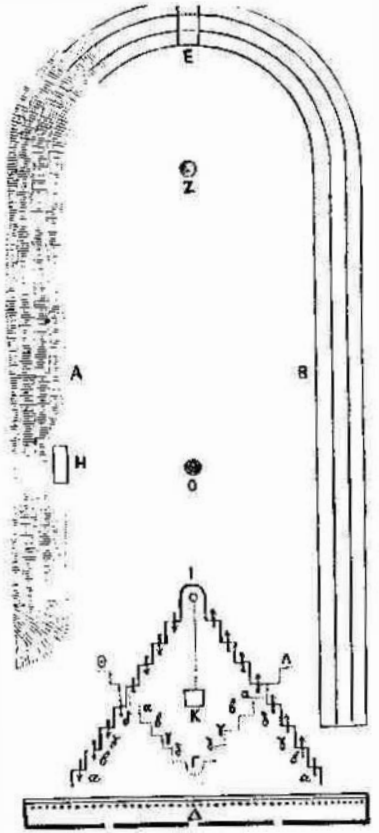

A, B- seyirci oturma yerleri
Δ- sütünlü galeri
E- seyirciler için giriş
H- ekssedra, loca
Z- dönüş yerindeki işaret
O- bitiş
I- atlar ve arabaların bekleme yerlerinin uç noktası (yunus balığı bulunurdu bu noktada)
K- altar, üzerinde tunç kartal bulunurdu (Not: Yarışlar başlayacağı zaman kartal yukarı kaldırılır, yunus balığı yere indirilirdi).
Θ, Γ, Λ- Atlar ve arabaların bekleme yerleri

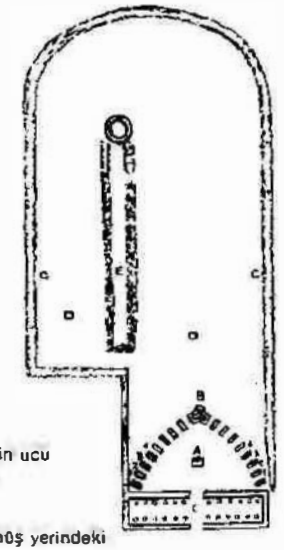

A- altar
B- araba yerlerinin ucu
C- sütünlü galeri
D- yarış alanı
E- spina
F- arabaların dönüş yerindeki işaret
G- seyirci oturma yerleri

L.XXIV

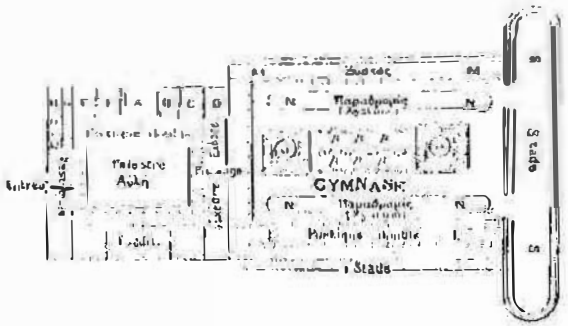

gymnasium

A- ephebeum
B- kory'keum
C- konisterium
D- loutron
E- elaeothesium
F- frigidarium

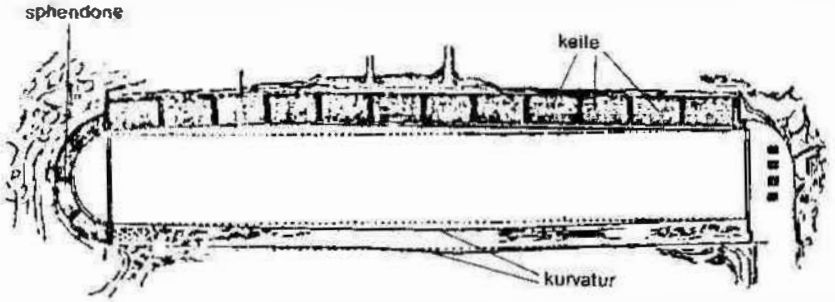

stadium

L.XXV

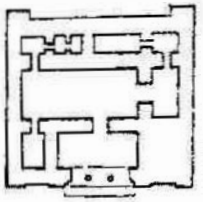

Zincirli Hilani planı

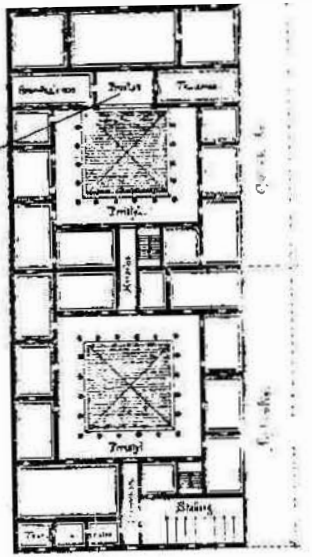

Vitruvius'un Yunan Evi planı

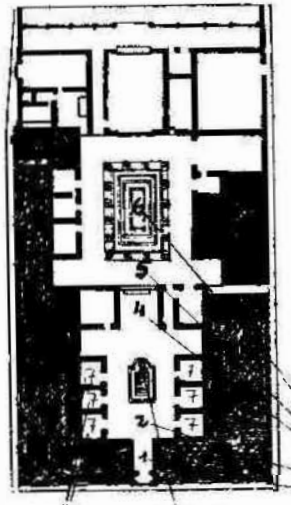

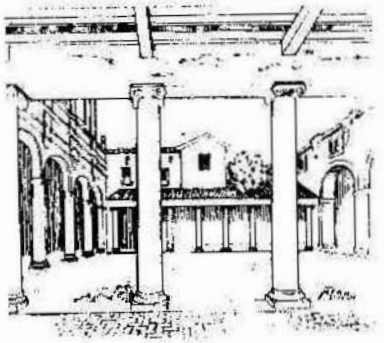

atrium

L.XXVI

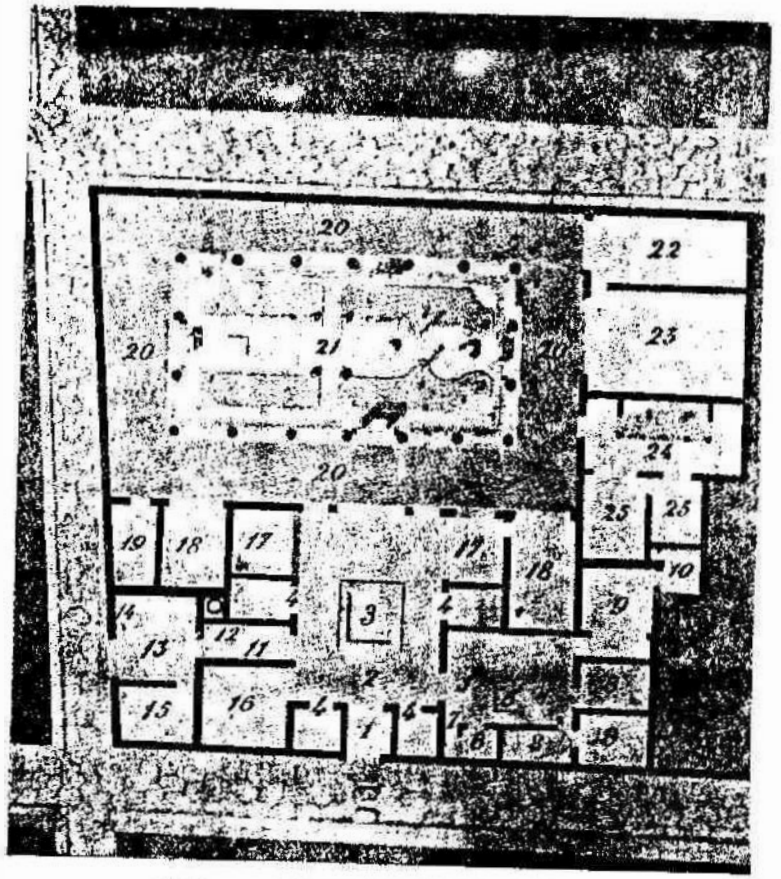

Bir Roma evi, Pompeide Vettil'lerin evi planı.

1. Protyrium (giriş) — 2. Atrium — 3. Impluvium — 4. Kubikula (Cubicula) — 5. Lararium — 6. Impluvium. — 7. Yüklük — 8. Kubikula — 9. Mutfak — 10. Venereum. — 11. Geçit — 12. Merdiven — 13. Yan giriş — 14. Ahır — 15. Oda — 16. Triklinium — 17. Alae — 18. Küçük Oecus (oturma odası) — 19. ve 22. Odalar — 20. Peristilium — 21. Viridarium. — 23. Büyük oturma odası — 24. Küçük Viridarium. — 25. Kubikula.

L.XXVII

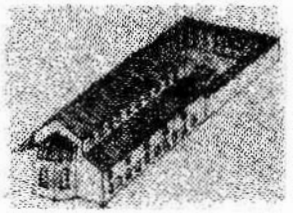

bazilika

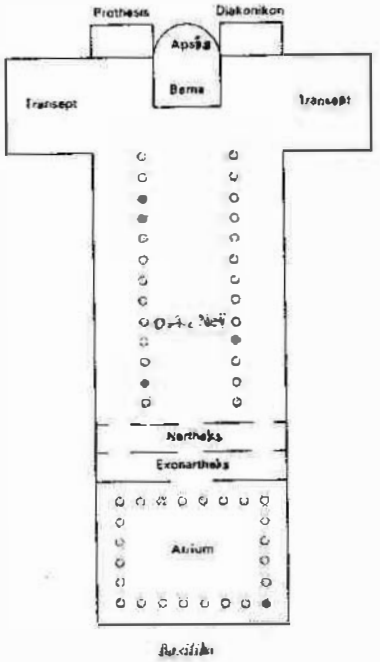

Bazilika

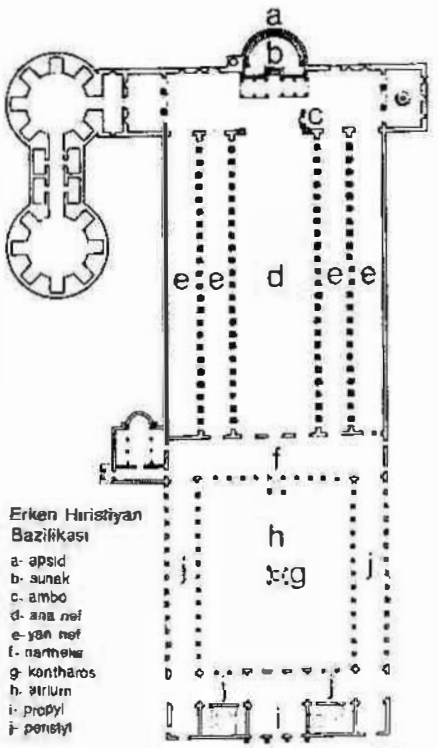

Erken Hıristiyan Bazilikası

a- apsid
b- sunak
c- ambo
d- ana nef
e- yan nef
f- narthex
g- kontharos
h- atrium
i- propyl
j- peristyl

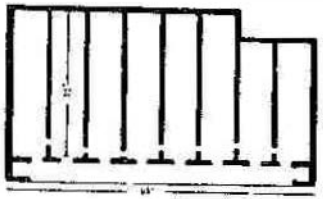

Patara'daki granarium

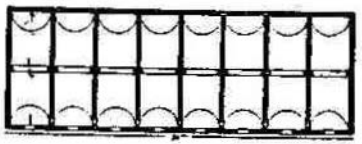

Andriake'deki granarium

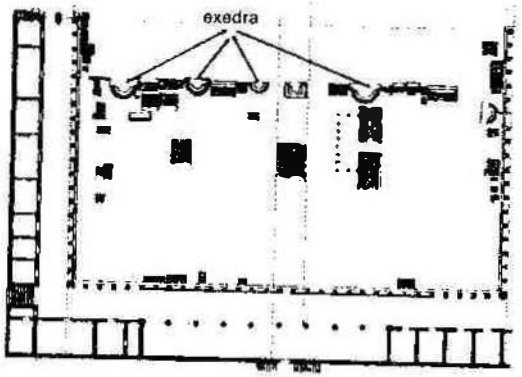

agora, Priene

pyrlaterion

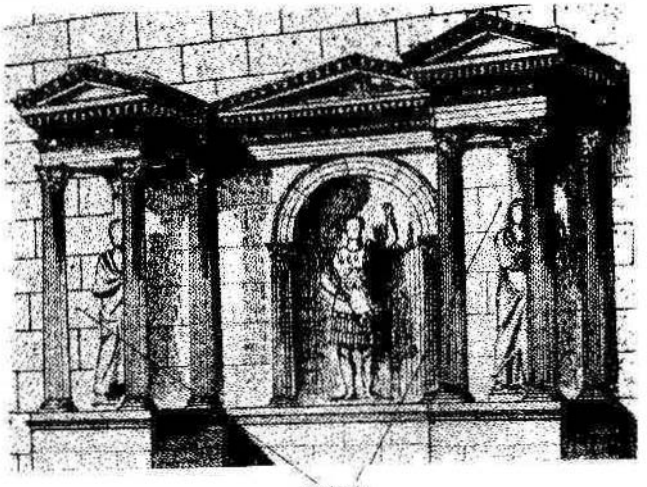

aedicula

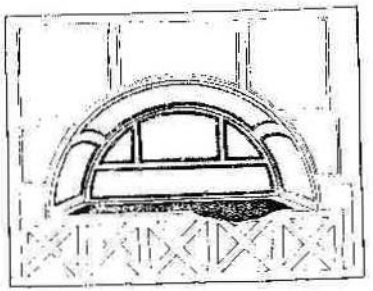

arcosolium

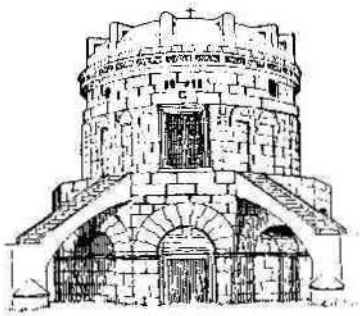

rotonda

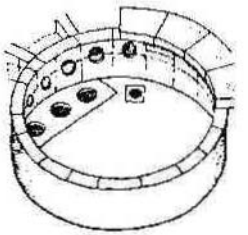

castellum divisorum

L.XXX

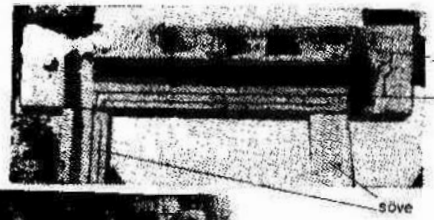

Attik on sütun kaidesi

postament

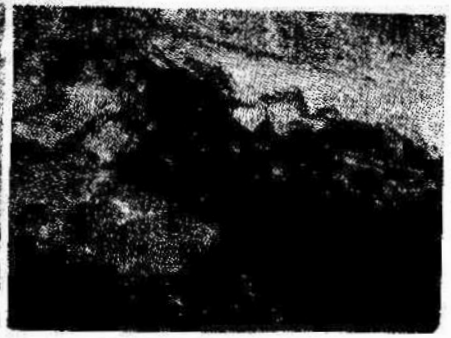

hypokaust

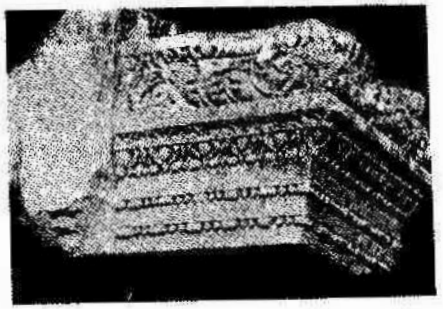

konsol

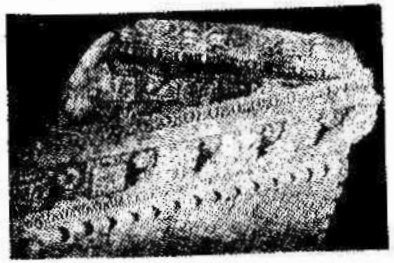

alınlık köşe parçası

tonoz kemere ait kasetli bir parça

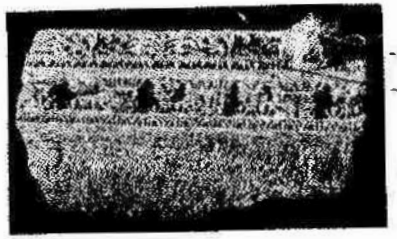

konsollu korniş

L.XXXI

aşıtrav-friz bloğu

yuvarlak bir yapıya ait arşitrav-friz parçası

atlant

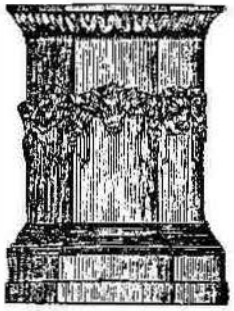

altar

karyatid

herme

bukranion girland

Lykia kaya mezarları

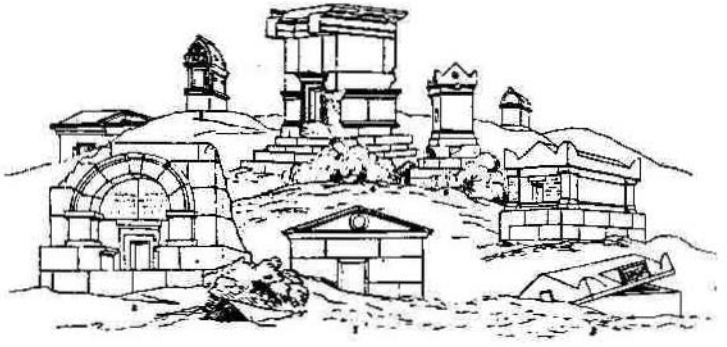

Lykia'daki mezar çeşitleri

Lykia tipi tâhit

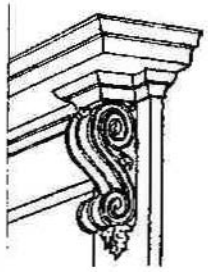

konsol

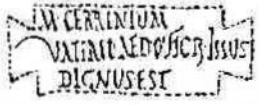

tabula ansata

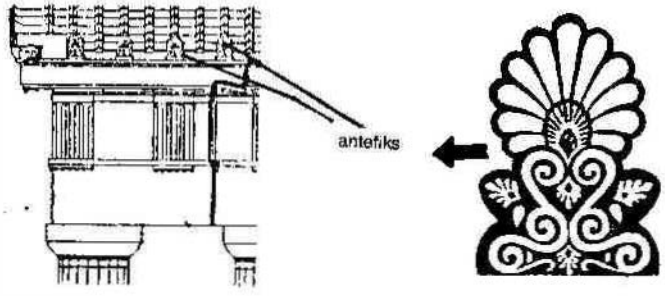

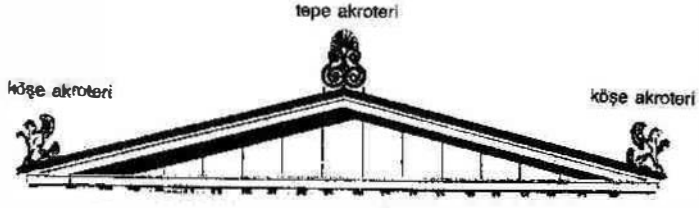

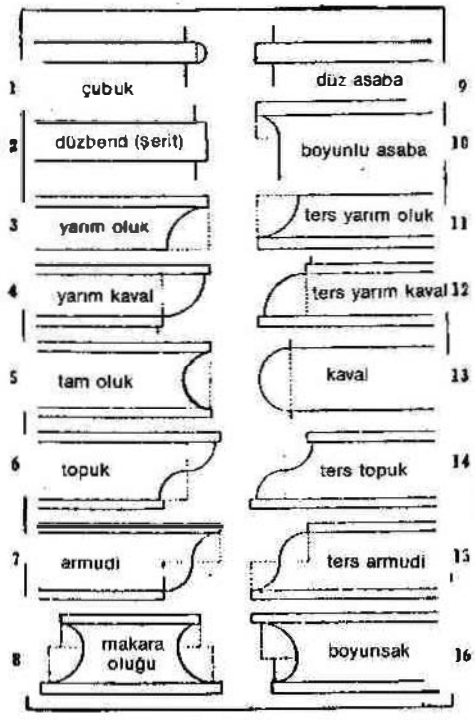

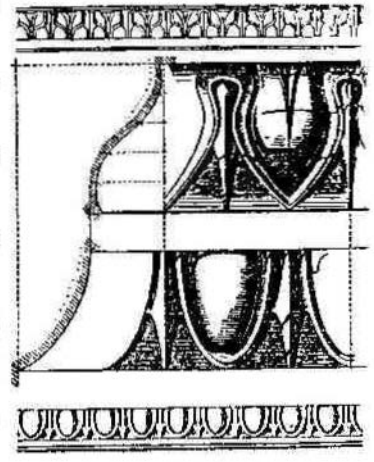

Ion kymationu (yumurta-ok silmesi, ovolo)

boncuk dizisi

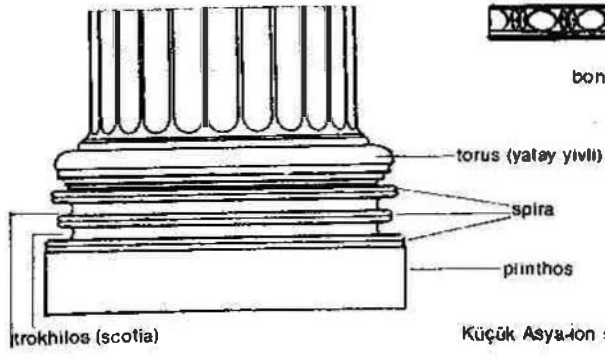

Küçük Asya-Ion sütun kaidesi

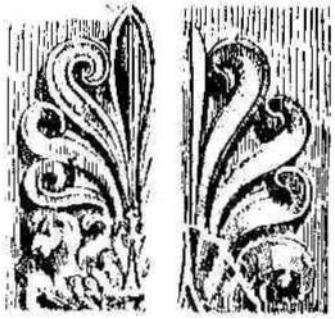

Roma dönemi palmetleri

lotüs

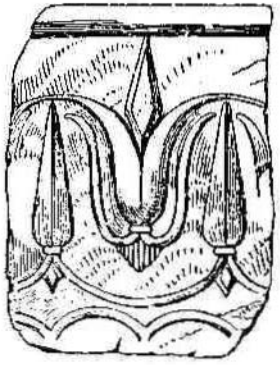

lotüs ve palmet

akanthus

dikenli akanthus
Yunan

yumuşak akanthus
Roma

mazgal meandr

ağaç meandr

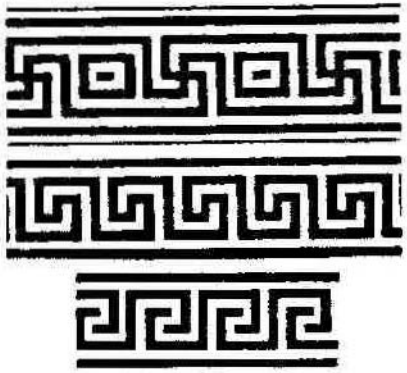

meandr (sapak, frel, aşık yolu)

palma

antemion

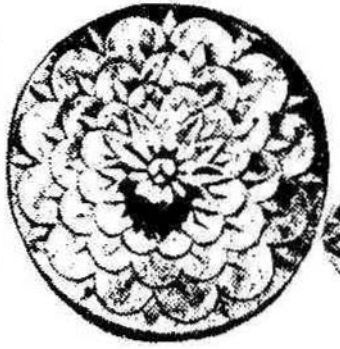

gülçe

rozet

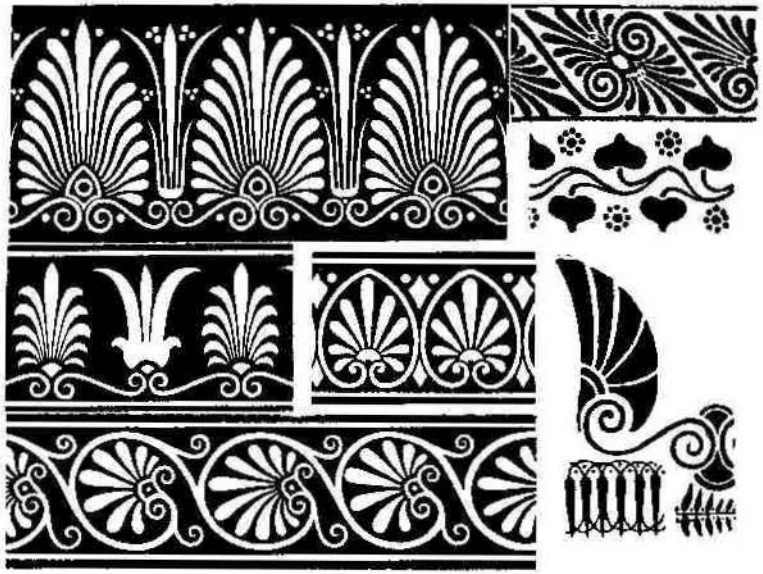

antik Yunan bezeme örnekleri

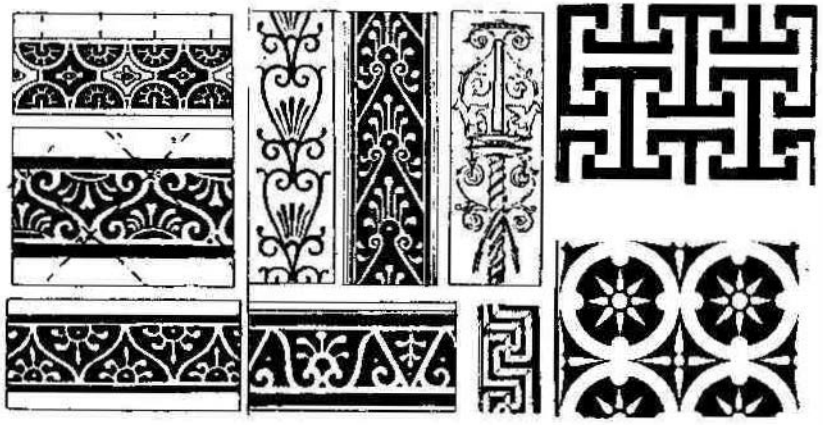

antik Roma bezeme örnekleri

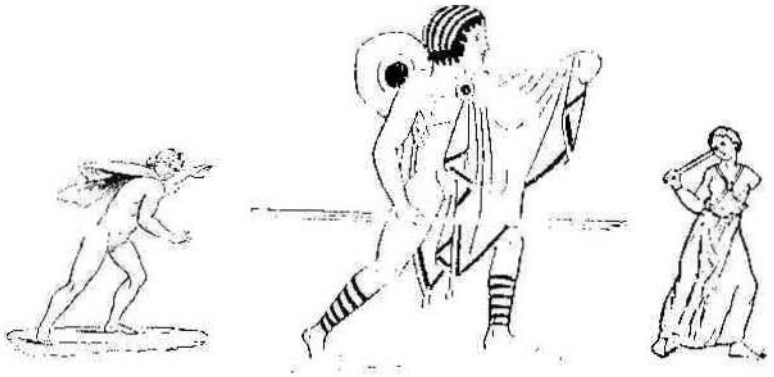

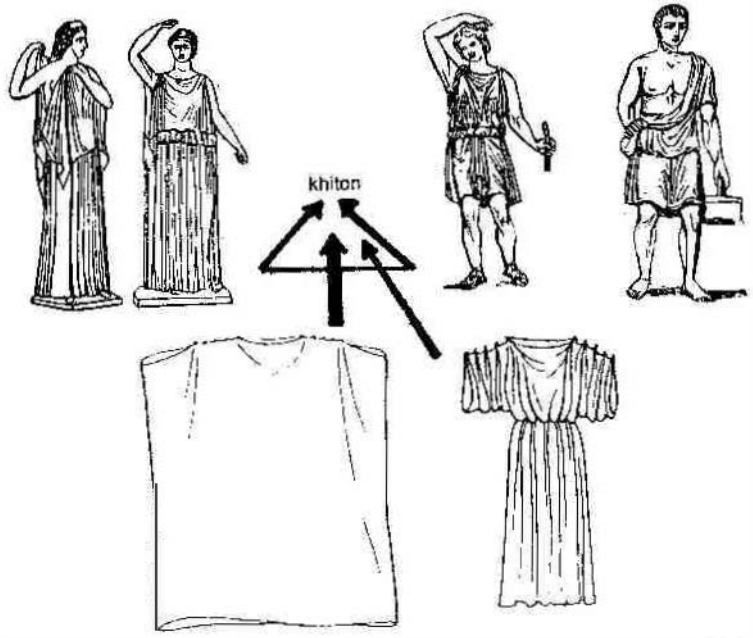

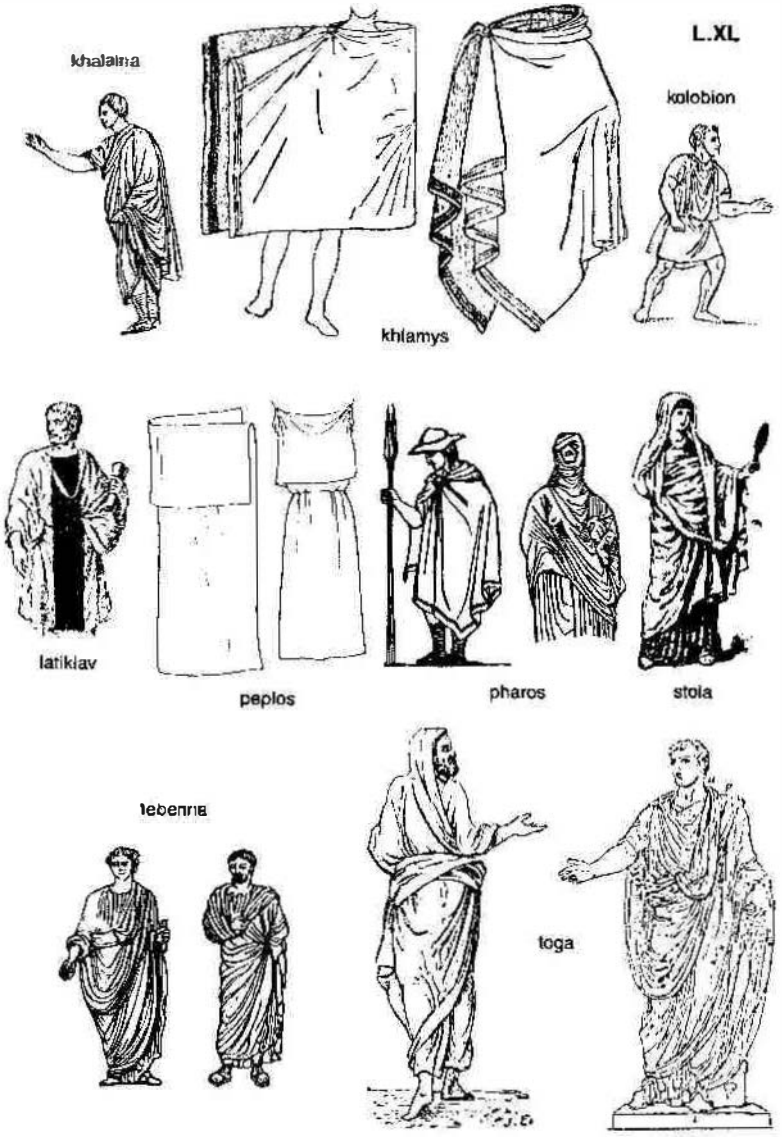
L.XL
khalaina
kolobion
khlamys
latiklav
peplos
pharos
stola
tebenna
toga

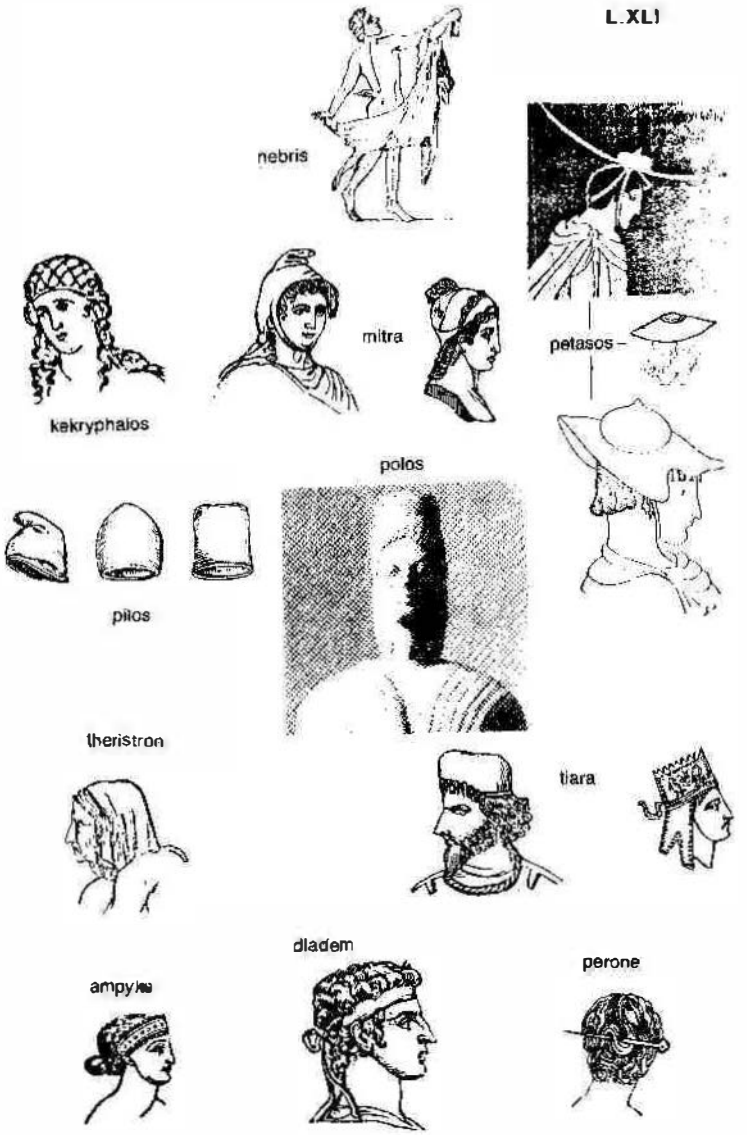
L.XLI
nebris
mitra
petasos
kekryphalos
polos
pilos
theristron
tiara
ampyks
diadem
perone

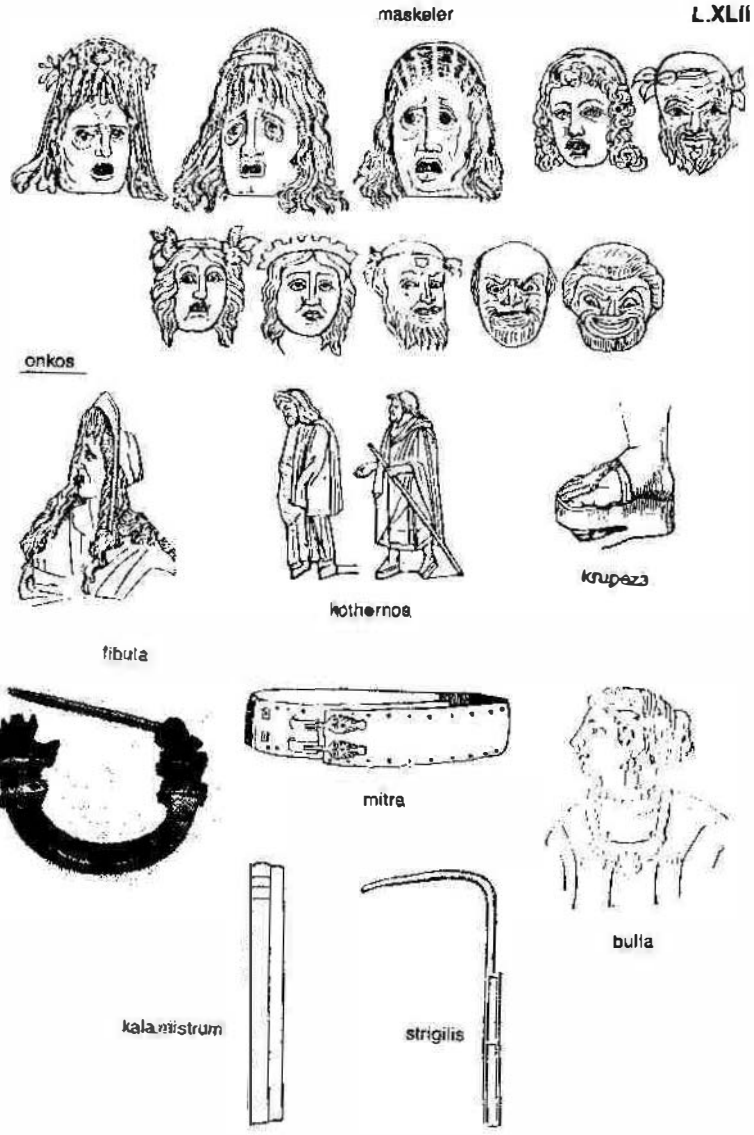
maskeler
L.XLII
onkos
fibula
kothornos
krupezа
mitra
bulla
kalamistrum
strigilis

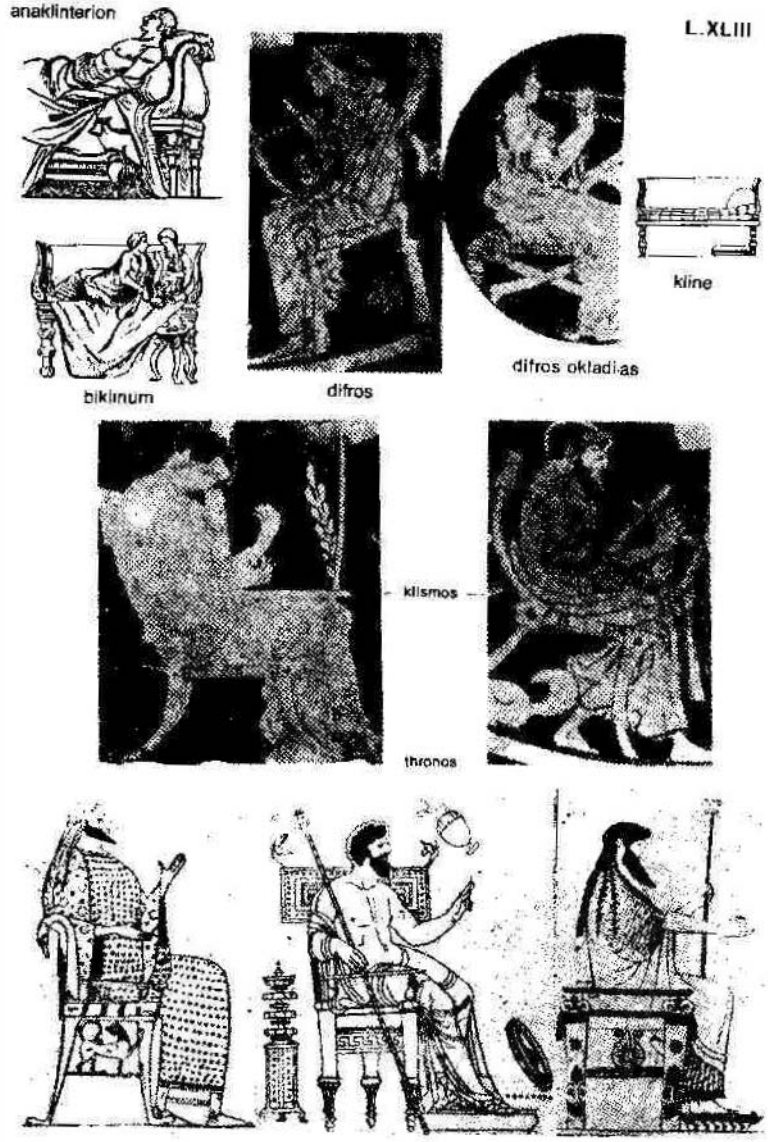
anaklinterion
L.XLIII
biklinum
difros
difros okladi-as
kline
klismos
thronos

L.XLIV

aigis

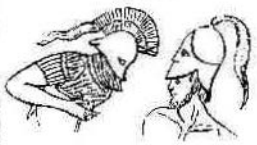

aulopis

gyalon

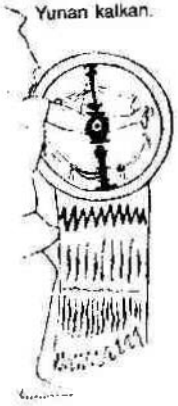

eteklikli bir Yunan kalkanı

kegel

knemis

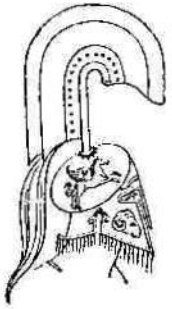

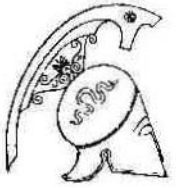

miğfer

labrys

L.XLV

pelt

parazonium

parma

pholidotos

pilum

peribrakhinion

periknemis

thoraks

trophe

denariusun arka yüzünde yer alan biga

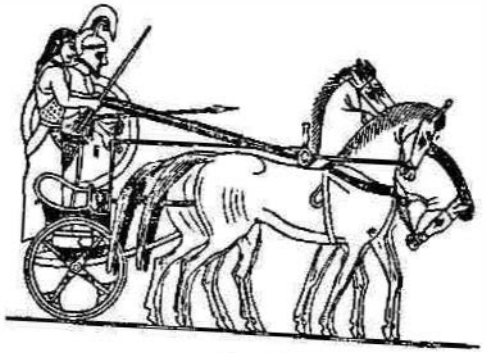

difros

didrahminin arka yüzünde yer alan quadriga

tethrippon

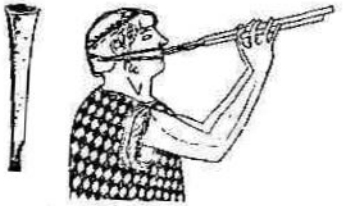

aulos

plagiaulos

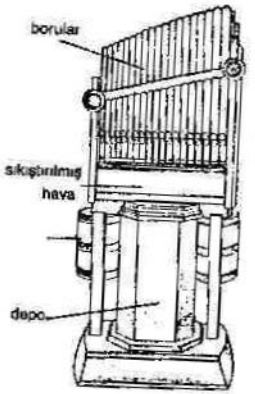

hydraulis

kithara

krotalon

kymbalon

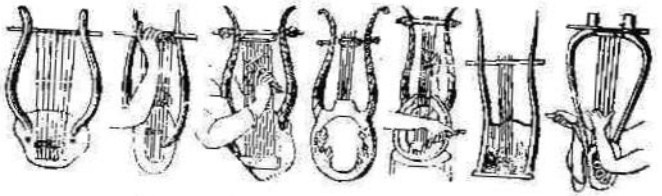

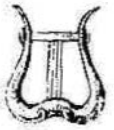

lyra çeşitleri

L.XLVIII

nabla ya da navla

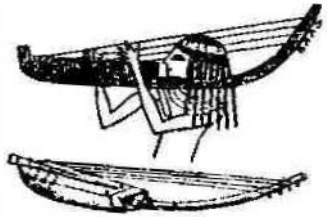

magadis (psalterion)

sambyke

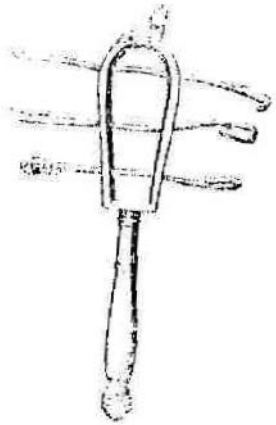

sistrum

syrinks

trigonon

L.XLIX

Erato

Euterpe

Kalliope

Kleio

Melpomene

Polymnia

Thalia

Urania

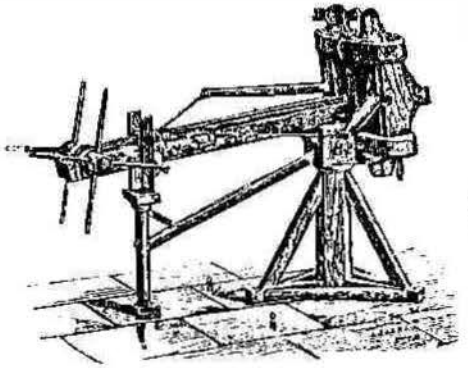

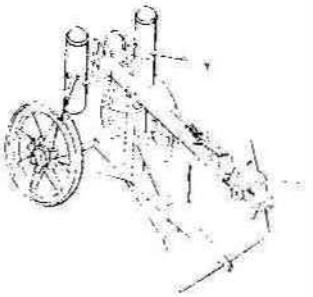

L.L

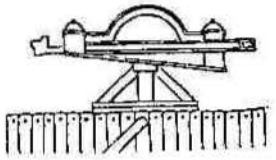

ballista ya da katapeltes

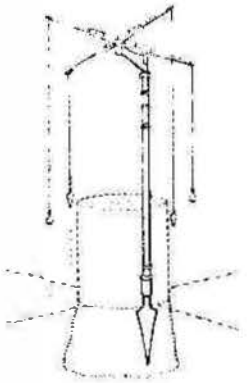

groma

gnomon

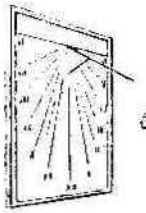

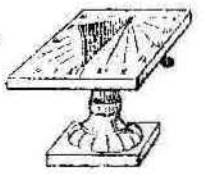

güneş saati

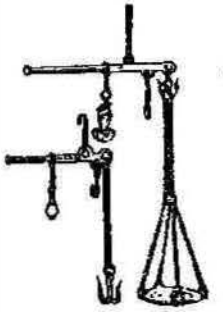

kantar

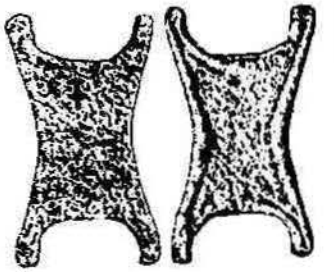

ingot

L.LI

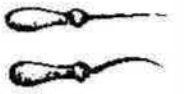

biz

triskeles

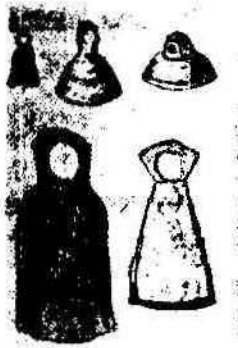

tintinnabulum

sistrum

ascia

fasces

culleus

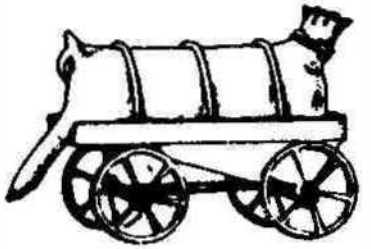

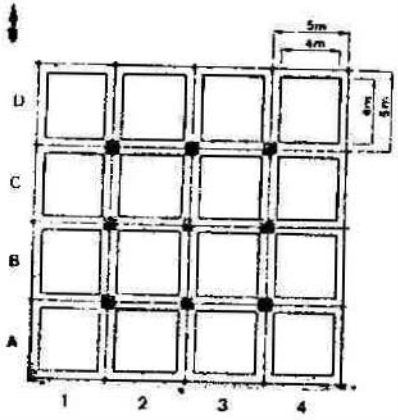

Plankare sistemine göre düzenlenmiş 400 m²'lik bir kazı alanı. Alan 5 X 5 mlik 16 kareye bölünmüştür. Yanlarda 0.50 m. lik paylar bırakıldıktan sonra her bir kare içinde kazılacak alan 4 X 4 m.ye (16 m²) iner. Bu durumda kazılacak net alan 256 m²dir.

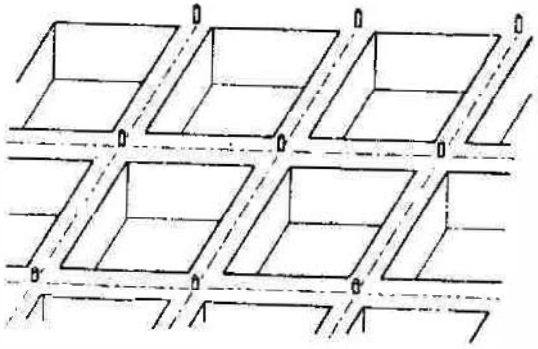

Plankare sistemi ile kazılmış bir alanın görünümü

EK MADDELER

AÇMA Arkeolojik kazılarda dik kenarlı olarak açılan kazı çukurlarına verilen ad. Tranşe olarak da adlandırılır.

ARKEOLOJİK BİRİM Bir kazı alanında, az ya da çok yer kaplayıp çevresinden ayırdedilebilen bir toprak tabakası, yanık bir yüzey, bir duvar, bir fırın vb. gibi birimlere verilen isim.

BASAMAKLI AÇMA Höyük kazılarında höyüğün elverişli bir yamacında, tepeden başlayıp basamaklar halinde eteğe doğru inen açmaya verilen ad.

CORNUCOPİAE Bereket boynuzu.

DEKADRAHMİ 10 drahmi değerinde sikke.

DİOBOL 2 obol değerinde sikke.

EKHEİON Eski Yunan ve Roma tiyatrolarında bulunan rezonans kutuları ve özellikle aktörlerle müzisyenlerin çıkardıkları sesleri kuvvetlendirmeye yarayan tunç vazolar. Her biri belirli bir ses çıkaran bu vazolar dizi halinde kullanılırdı.

GRAFFİTO Taş, duvar ya da herhangi bir nesnenin (sikke, keramik gibi) üzerine sonradan yazılan ve resmî nitelikli olmayan yazı.

GRİD Iz gara, şebeke ya da haritada kesişen, numaralanmış yatay ve dikey çizgilerin oluşturduğu sistem anlamında İngilizce bir sözcük. Bkz. **Plânkare sistemi.**

HEMİOBOL Yarım obol değerinde bir sikke.

HEMİTARTEMORİON Tetartemorionun yarısı ya da 1 obolün sekizde biri. Yalnız Atina'da vardır.

HÜYÜK Höyük.

İNCUS Bir sikkenin arka yüzünde yer alan ve darp sırasında oluşan çukurluk.

KAROYAJ Bu tabir carroyage küçük dördül ya da dört köşe kesilmiş döşeme taşı anlamına gelen Fransızca carreau sözcüğünden türetilmiştir. Bkz. **Plânkare sistemi.**

KOLLYBOS Ufak bronz parayı tanımlar.

KONSTRÜKSİYON 1. Bir yapının bütününü veya ayrıntılarını inşa etme teknikleri. Yapım. 2. İnşa etme sonucunda ortaya çıkan ve bir araya gelerek yapıyı oluşturan ögeler bütünü.

KONTRMARK Sikke basıldıktan sonra üzerine ayrıca vurulan ikinci bir damga. Kontrmarklara M.Ö. 4. yy. ortalarından itibaren rastlanır.

KURGAN Orta Asya mezar yapısı. Kütüklerden ahşap yığma tekniğiyle yapılmış bir mezar odasını gizleyen toprak yığınından oluşur.

KÜLTÜR KATI Bkz. **Tabaka.**

KÜLTÜR TOPRAĞI Arkeolojide insanın kullanımına ilişkin izler taşıyan toprak tabakalarına verilen ad.

LAMA Bilgi.

LEJAND Sikke tipinin ya da resminin bir parçası olarak sikke üzerinde yer alan yazı. Sanatçı imzası, kontrmark, graffito ve değer işareti lejand olarak tanımlanamazlar. Daha çok sikkeyi bası kenti / hükümdarı gösteren veya tipi açıklayan bir yazıdır.

LUDUS (çoğ. LUDİ) 1. Oyun. 2. Gladyatör okulu.

MAGULA Höyük.

MİNA Bkz. Mana.

MNA Bkz. Mana.

MUNUS Gladyatör gösterisi.

OKTADRAHMİ 8 drahmi değerinde sikke.

ONKİA Sicilya'da kullanılan bronz litranın on ikide biri.

PANDANTİF 2. Kare bir alt yapı üzerine kubbeyi oturtabilmek için yapılan, kubbeyi taşıyan kemerler ile kubbe kaidesinin arasını kapatan (küresel) üçgen parça. Küresel bingi de denir.

PLÂNKARE SİSTEMİ Karoyaj ya da grid sistemi olarak da adlandırılan bir kazı stili. İlk kez 1930'larda İngiliz arkeoloğu Sir Mortimer Wheeler (1890-1976) tarafından uygulanmıştır. Bu sistemde amaç, tabakalanmayı ortaya koyabilmek için, yapı katlarını keserek dikine boyutu incelcyebilmektir. Bu sisteme göre kazı alanı, arada 50 cm'lik paylar bırakılmak koşuluyla 10 × 10 m veya 5 × 5 m'lik karelere ayrılır ve kazı bu sınırlı alanların içinde sürdürülür. Plânkare boyutları kazılacak alanın özelliklerine göre büyüyüp küçülebilir. Küçük plânkareler dar ve tabakaları kalın olmayan alanlarda, büyük plânkareler de geniş ve tabakaları kalın olan yerlerde kullanılır. Bkz. **L. LII.**

PUNCHMARK Sikke üzerine vurulan ve kontrmarktan daha ufak boyutta olan kontrol damgası.

SATRAP Pers İmparatorluğunda belli bir bölgenin yönetiminden sorumlu idareci.

TABAKA Arkeolojide insanın yaşamı sonucunda oluşmuş belirli bir döneme ilişkin izlere verilen ad. Kültür katı, yapı katı gibi değişik adlar da verilir.

TAKEOMETRE Uzaklık ve yükseklik ölçmeye yarayan nivelman ve teodolitin birleşmesinden meydana gelen topografik ölçme alet.

TEPE Höyük.

TETROBOL 4 obol değerinde sikke.

THESSERAE GLADİATORİAE Amphitheatrlara asılan, üzerinde gladyatör adları yazılı etiketler.

THYMİATERİON Buhurdanlık.

TİL Höyük.

TRANŞE Bkz. **Açma.**

TRİDENT Üç çatallı zıpkın, Poseidon'un atribüsü.

TRİHEMİOBOL 1,5 obol değerinde sikke; çeyrek drahmi.

TRİHEMİTARTEMORİON 1,5 tetartemorion değerinde sikke.

TRİOBOL 3 obol değerinde sikke.

TRİTARTEMORİON 3 tetartemorion değerinde sikke.

TUMBA Höyük.

YAPI KATI Bkz. **Tabaka**